UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)
STUDIJNÍ PROGRAM: OBECNÁ TEORIE A DĚJINY
UMĚNÍ A KULTURY
STUDIJNÍ OBOR: KULTUROLOGIE

Mgr. Květuše Sokolová

KULTURNÍ FENOMÉN JIHOSLOVANŮ - - DUBROVNICKÁ REPUBLIKA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

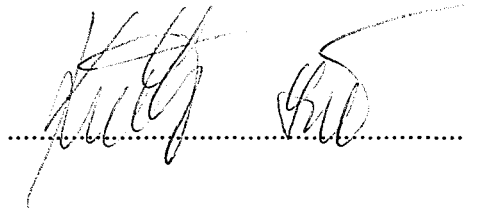
Konzultant: *PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.*

PRAHA 2006

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně, s použitím odborné literatury a pramenů uvedených v seznamu, který je nedílnou součástí této práce.

Plzeň, dne 1. května 2006

Za odbornou spolupráci a cenné rady děkuji konzultantovi mé rigorózní práce, PhDr. Vladimíru Czumalovi, CSc., za inspiraci svému otci, Ing. Karlu Bulínovi.

OBSAH

Úvod **1**
1. Dubrovnická republika **4**
1. 1 Základní charakteristika Dubrovnické republiky 4
1. 2 Geografické a přírodní vymezení regionu vzhledem k Balkánskému poloostrovu 8
1. 3 Vývojové trendy současného Dubrovníka a okolí 12
2. Historie dubrovnického státu **14**
2. 1 K původu osídlení města Dubrovník 14
2. 2 Etnogeneze a dubrovnická etnika 17
2. 3 Historický vývoj dubrovnického regionu 21
2. 4 Počátek samostatnosti Dubrovnické republiky 26
2. 5 Vzestup a pád Ragusy 32
3. Sociologická studie Dubrovnické republiky **44**
3. 1 Společnost a sociální stratifikace 44
3. 2 Charakteristika dubrovnické populace 45
3. 2. 1 Demografický systém 45
3. 2. 2 Manželství 46
3. 2. 3 Natalita 58
3. 2. 4 Význam rodiny v dubrovnické společnosti 60
3. 2. 5 Partnerské vztahy 61
3. 3 Mužská role ve společnosti 62
4. Ženský element v dubrovnické společnosti **63**
4. 1 Postavení ženy v Dubrovnické republice 63
4. 2 Každodenní život Dubrovčanek 66
4. 2. 1 Žena jako oběť sexuálního násilí 66
4. 2. 2 Ženská povolání 68
4. 3 Imaginace dubrovnických žen 74
4. 4 Život žen v období konce Republiky – počátek emancipace 79
5. Kultura Dubrovnické republiky **82**
5. 1 Distinktivní prvky dubrovnické kultury – o kultuře a společnosti 82
5. 2 Humanismus a renesance – vrcholné období dubrovnické kultury 85
5. 3 Baroko a stylový pluralismus 87
6. Materiální kultura **90**
6. 1 Ekonomika 90
6. 1. 1 Obchod a řemesla 91
6. 1. 2 Mořeplavba 98
6. 1. 3 Zemědělství 102
6. 2 Architektura a bydlení 105
6. 3 Móda a stravování 127

7. Institucionální formy kultury 134
7. 1 Státní správa a organizace 134
7. 2 Politika a diplomacie 136
7. 3 Sociální politika 138
7. 4 Právní kultura a soudnictví 140
7. 5 Náboženství a církev 144
7. 6 Znaky a symboly dubrovnického státu 146
8. Duchovní kultura 149
8. 1 Výtvarné umění a sochařství 149
8. 2 Literární tvorba a počátky divadelní tradice 154
8. 3 Věda a vzdělanost 160
8. 4 Hudba a tanec 162
8. 5 Zvyky, obyčeje a svátky 164
9. Jazyk a písmo 167
9. 1 Jazyková situace v tehdejším Chorvatsku 167
9. 2 Dialektální rozdíly jihoslovanského areálu 173
9. 3 Lingvistická studie Dubrovnické republiky 176
10. Nástin vývoje dubrovnické kultury po pádu Republiky 179
10. 1 Historický vývoj dubrovnického a chorvatského území od roku 1808 179
10. 2 Dubrovnická kultura jako významná součást chorvatské kultury 199
10. 3 Kulturní vývoj současné Ragusy 215
11. Česko-dubrovnické kulturní vztahy 221
11. 1 Charakteristika vzájemných česko-chorvatských vztahů do roku 1808 221
11. 2 Češi a Ragusané v době Dubrovnické republiky 230
11. 3 Vývoj vzájemných kulturních vztahů do současnosti 234
12. Kulturologické resumé 256
Závěr 259
Seznam vyobrazení 261
Seznam literatury 267

ÚVOD

Předmětem rigorózní práce *Kulturní fenomén Jihoslovanů - Dubrovnická republika* je dubrovnická kultura, zajímavá a ojedinělá jihoslovanská kultura, která je pro Evropany takřka neznámá. Přesto má nezastupitelnou roli nejen v pochopení kulturněhistorického vývoje Chorvatska, ale i celého Balkánu, jako součásti Evropy. Abychom se mohli podílet na formování naší evropské budoucnosti, je nutné pochopit a vyrovnat se s její minulostí, což v případě jihoslovanského regionu a jeho kulturního vývoje představuje nelehký úkol.

V průběhu posledních staletí bychom asi stěží hledali období, kdy epicentrum historických událostí otřásajících naším starým kontinentem neleželo alespoň zčásti v dnešním jihoslovanském prostoru. Dějinný vývoj zde zasáhly vpády barbarů, rozdělení římské říše, zápas dvou center křesťanství, křížové výpravy, osmanská expanze, habsburská monarchie a zejména konflikty ve 20. století.

Historie Chorvatska je historií země, které se v minulosti nepodařilo uchovat si samostatnost, ani územní celistvost. Dominantní vliv na zdejší společnost mělo vždy náboženství, byl to právě kulturní dualismus katolictví a pravoslaví, který po staletí rozděloval jihoslovanský svět. Chorvatská kultura je proto místem, kde se střetává několik kulturních a civilizačních proudů, zejména východní a západní. Jihoslované na Balkánu vždy žili v průsečíku civilizačně-kulturních okruhů, v místě kde se nepřetržitě střetávaly cizí zájmy. Tato skutečnost nutně formovala osudy i sociálněkulturní charakter všech zdejších etnik. Postavení v meziprostoru mezi Východem a Západem, Severem a Jihem, mezi křesťanstvím a pravoslavím (později i islámem), nutně vedlo k provázanosti historicko-kulturního vývoje všech balkánských národů. Tyto faktory výrazně formovaly jejich lidskou mentalitu, která je silným dezintegračním faktorem v této části světa.

Výrazným a pro jihoslovanské prostředí příznačným rysem se stal vznik národněpolitických koncepcí v 19. a ve 20. století (zejména vznik velkochorvatské a velkosrbské myšlenky), jejichž zdrojem byla kromě asynchronního historického vývoje zejména politicko-teritoriální roztříštěnost, jazyková a již zmíněná náboženská odlišnost.

Relativní izolovanost Balkánského poloostrova, která sice nezabránila expanzím jiných skupin a národů, umožnila zakonzervovat některé kulturní prvky. Jedním z míst jihoslovanského areálu, kde došlo k uchování bohatých kulturních tradic, je přímořské město Dubrovník a jeho okolí. Na rozdíl od zbylého chorvatského území si dubrovnické teritorium (v době samostatné existence v podobě dubrovnického státu) uchovalo zcela specifický historický a mimořádně bohatý kulturní vývoj.

Předmětem rigorózní práce, ve které navazuji na úspěšně obhájenou diplomovou práci na obdobné téma, je analýza dubrovnického kulturněhistorického vývoje jako významného fenoménu chorvatské a jihoslovanské kultury.

Předložená práce je pokusem o interdisciplinární syntézu obou mých erudic, kulturologické a kroatistické, za účelem snahy o komplexnost pohledu na problematiku vývoje chorvatské kultury. Právě tento interdisciplinární pohled mě vedl k ataku některých dosavadních vědeckých tezí týkajících se dané problematiky.

Zabývám se ojedinělou kulturou, o které jsem při svých návštěvách a četných studijních pobytech v Chorvatsku nabyla dojmu, že tvoří jednu z nejvýznamnějších kulturních oblastí Balkánského poloostrova. Tento poznatek postupně vyústil v hypotézu, že Chorvatsko je rozděleno nejen geograficky, nábožensky a administrativně, ale též kulturně. Proto se snažím na konkrétních příkladech vyvrátit konstrukt jednotné chorvatské kultury a dokázat odlišnost a ojedinělost autonomní dubrovnické kultury včetně způsobů jednání a myšlení zdejšího obyvatelstva ve srovnání s územím dnešního Chorvatska. Zároveň se zabývám problematikou vlivu dubrovnické kultury na vznik moderní chorvatské, potažmo jihoslovanské kultury.

V souvislosti s ustáleným vědeckým názorem, že osmanská expanze znamenala kulturní stagnaci jihoslovanských národů, se na příkladu Dubrovnické republiky pokusím dokázat tezi, že to byla právě Osmanská říše a její kultura včetně procesů akulturace, která pozitivně formovala a stimulovala vyspělou kulturu Dubrovnické republiky, neboť ta jako jediná našla modus vivendi v koexistenci s tureckou expanzivní politikou, jež ohrožovala tehdejší Evropu.

Třetí hypotéza se týká kontinuity kultury Dubrovnické republiky, která dle mého názoru rozhodně nekončí zánikem samostatného dubrovnického státního

útvaru, jak bylo dosud prezentováno širokou vědeckou obcí, ale v transformované podobě přetrvává dodnes. Mojí snahou bude dokázat vysokou pozici kultury v identitě místních obyvatel a kontinuitu Dubrovnické republiky do současnosti včetně nastínění specifických rysů kulturně-společenského vývoje.

K volbě tématu mě vedly důvody teoretické i praktické. Teoretické důvody vyplývají z mého dlouhodobého studijního zájmu o jihoslovanskou kulturu a důvody praktické vyplývají ze skutečnosti, že slavistické obory ignorují kulturologické aspekty jednotlivých slovanských kultur.

Tuto práci jsem zaměřila na řadu oblastí, které považuji za stěžejní v pochopení odlišnosti kultury a způsobu života obyvatelstva Dubrovníka. Některé kapitoly v přepracované podobě vycházejí z mé diplomové práce, nově byla zařazena interpretace demografických poměrů a rekonstrukce hlavních demografických jevů Dubrovníka s výraznými lokálními specifiky, dále studie postavení ženy v dubrovnické společnosti včetně projevů kreativity Dubrovčanek, hlavní rysy česko-chorvatských (potažmo dubrovnických) vzájemných styků a nástin vývoje dubrovnického teritoria po zániku samostatného státu.

Základním pilířem rigorózní práce byl výzkum přímo v terénu, tj. v samotném Dubrovníku. Svá tvrzení zakládám na studiu pramenů, mezi něž patřily fond cizojazyčné odborné literatury a beletrie a návštěva Dubrovnického archívu, muzejních sbírek a kulturních institucí včetně Chorvatské akademie věd se sídlem v Dubrovníku, nemluvě o zkoumání životního stylu a kultury dnešního Dubrovníka.

S ohledem na to, že v české literatuře nejsou k dispozici žádné hodnotné prameny, které by mi v tomto směru posloužily jako studijní materiály, byla jsem nucena se částečně uchýlit k literatuře původní, ve které ovšem taktéž neexistuje erudované komplexní zpracování této problematiky. Literatura týkající se dubrovnického teritoria je všeobecně velmi omezená, převážně s historiografickým a cestopisným zaměřením. Exkurz do vývoje jedné z balkánských kultur jsem pro celkovou ilustraci doplnila bohatou obrazovou dokumentací.

Snahou mé kulturněhistorické syntézy je nejen poznání z evropského hlediska dosud opomíjené jedinečné dubrovnické kultury, ale především samotné pochopení jejího smyslu a existence.

1. Dubrovnická republika

1.1 Základní charakteristika Dubrovnické republiky

Dubrovnická republika (1358 – 1808), jako centrum veškerého středověkého a novověkého kulturního dění Jihoslovanů na Balkáně, výrazně formovala vývoj celé této oblasti. Význam dubrovnické renesance, humanismu a baroka je pro evropský kulturní kontext zcela mimořádný, což dokazují následující kapitoly.

Dubrovník založili podle historických pramenů začátkem 7. století (poslední archeologické výzkumy naznačují, že k založení došlo dříve) uprchlíci z Epidauru (dnešního Cavtatu[1]), zničeného Avary a Slovany, a to na pustém skalním ostrůvku Lausion odděleném od pevniny průlivem (v místech dnešní hlavní třídy Placa).[2] Nová osada dostala název Ragusium (Ragusa). Na pevninské straně průlivu vznikla později slovanská osada Dubrava. V 11. století byl mořský pás zasypán a ve 12. století se obě osady spojily. Na místě původního průlivu byla postupně vybudována hlavní městská ulice Stradun (Placa), která byla a je svědkem nejvýznamnějších dubrovnických historických a kulturních událostí.

Obratnou diplomatickou politikou, odváděním poplatků a dalšími závazky si Dubrovník po staletí zajišťoval klidný vývoj a vnitřní nezávislost na mocnějších sousedech. Nejprve uznával formálně nadvládu Byzantské říše, s oslabením její moci se stala nositelkou svrchovanosti Benátská republika (roku 1205).

Dubrovník přitom vyvíjel všemožné úsilí, aby se nadvlády nebezpečného soupeře a ekonomického rivala zbavil, i když i v době benátské suverenity uskutečňoval podle možnosti samostatnou politiku. K vymanění z moci Benátek využil sílícího vlivu a významu chorvatsko-uherských panovníků, o jejichž ochranu požádal.

Po odchodu benátského knížete-místodržitele v roce 1358 převzala moc ve státě Velká rada (Veliko vijeće). Nejprve se na správě obce podíleli všichni občané, v 15. století získala rozhodující moc šlechta. Dubrovník se tak stal

[1] Cavtat – městečko ležící 15 km jižně od Dubrovníku u hranic se sousední Černou Horou
[2] A. Ivelja-Dalmatin: *Dubrovnik.* Zagreb 2000, s. 10

patricijskou republikou, prostí občané neměli na vládě účast. Správní systém byl ovšem demokratičtější obdobou Benátské republiky. Zákonodárnou moc měla Velká rada (Veliko vijeće), výkonnou Malá rada (Malo vijeće) a Kníže (knez). Senát (Vijeće umoljenih) složený z 25 patricijů rozhodoval o věcech vnitřní i zahraniční politiky.[3]

Republika přísně dbala na to, aby se nevytvořily podmínky pro soustředění moci do rukou jednotlivce, což by vedlo k ohrožení principu státního zřízení. Proto byl např. kníže volen jen na dobu jednoho měsíce, po kterou musel bydlet odděleně od své rodiny v Knížecím paláci, aby se plně soustředil na své povinnosti a nemohl být vyrušován či ovlivňován vnějšími vlivy.

Tehdejší Ragusa[4] byla jedním z nejpokrokovějších států v Evropě, především ve zdravotnickém a sociálním aspektu. První sociálně hygienické zákony byly vydány již ve 13. století, fungovala zde karanténní služba, od 14. století byla zavedena systematická zdravotní péče o obyvatelstvo, v dalším století byly založeny instituce jako starobinec, nemocnice, lazaret, leprosérie, lékárna a nalezinec.

Město mělo na svou dobu velice moderní vodovodní a kanalizační systém, byl zajištěn i odvoz odpadků. Pro zajímavost je nutno dodat, že např. od poloviny 14. století zde fungovala pojišťovna lodí a jejích nákladů a další sociálně ekonomické vymoženosti.

Obr. 1 Město Dubrovník

[3] V.Foretić: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti.* Dubrovnik 2000, s. 105
[4] Ragusa – latinský výraz pro Dubrovník, užívaný dodnes

Od 15. století Dubrovník uznával kromě uherské i tureckou svrchovanou moc. Jako jediný stát nalezl „modus vivendi“[5] s Osmanskou říší, za který ale musel tvrdě platit. Za poskytování „ochrany“ odváděl Turkům, tak jako dříve jiným ochráncům, vysoký poplatek zvaný **harač** - částku ve výši cca 12 500 zlatých dukátů (v té době nepředstavitelně vysokou sumu).

Od Turků však Dubrovčané za tuto daň míru získali nejen klid pro další rozvoj, ale i výhradní právo svobodného obchodu po celé turecké říši. Otevírali zde konzuláty, obchodní kolonie a dubrovničtí kupci a karavany se mohli volně pohybovat od západní Evropy až na východ Osmanské říše.

Dubrovník měl fakticky monopol na dovoz a vývoz některého zboží (především obilí, sůl, zlato, stříbro a kůže) a stal se zprostředkovatelem obchodu mezi Západem a Východem. Byl v té době silnou obchodní a námořní mocností. Se svými cca 300 loděmi a 4 000 námořníky měl třetí největší loďstvo v tehdejším světě! Kromě obchodu byla značným přínosem pro jeho bohatství také těžba soli ve Stonu na poloostrově Pelješac.

Vrcholu prosperity dosáhl v 15. a 16. století, kdy úspěšně soupeřil s Benátskou republikou. Kamennými svědky bohatství, prosperity a kulturní úrovně této miniaturní republiky jsou dodnes architektonické památky a umělecká díla.

Blahobyt a poměrný mír vytvořily živnou půdu pro rozvoj vědy a umění. Dubrovník byl v 15.-18. století významným kulturním centrem, především výtvarným a literárním. Žili zde a tvořili (většinou v rodném jazyce) slavní literáti tehdejší doby - Marin Držić, Mavro Vetranović Čavčić, Ivan Gundulić aj. K rozvoji vědy přispěli celoživotním dílem dubrovničtí rodáci - fyzikové Marin Getaldić a Ruđer Bošković, spolu s lékařem Đuro Baglivim.

K Dubrovnické republice patřila od 14. století většina jihodalmatských ostrovů (Elafitské ostrovy, Mljet, Korčula a Lastovo), pobřežní městečka a obce až po Ston, poloostrov Pelješac, na jihu pak všechny obce až po úrodné údolí Konavle. Jižně ležící údolí Sutoriny a severní Klek s Neumem postoupil Dubrovník mírem v Požarevci Turecku, aby neměl společnou hranici s rozpínavou a nebezpečnou Benátskou republikou.

[5] „modus vivendi“ – způsob soužití

První tragický úder znamenala pro republiku velká morová epidemie v roce 1526, v níž za oběť „černé smrti" padlo přes 30 000 obyvatel republiky (nejen samotného města). Trvalo dlouho, než se Dubrovčané vzpamatovali z této přírodní katastrofy.

Rozšíření tehdejšího známého světa o Ameriku, objevení námořní cesty do východní Indie a další zámořské objevy proměnily Mediterán v příliš malé moře. Těžiště velké námořní plavby se přesunulo ze Středozemního moře do Atlantiku. Mediteránské přístavy nebyly většinou schopny pružně reagovat nejen na tuto skutečnost, ale ani na novou techniku a zaostávaly i ve výstavbě lodí a v modernizaci přístavů.[6]

Přesun evropského obchodu a mořeplavby zasadil těžký úder nejen Dubrovníku, ale též jeho odvěkému rivalovi Benátské republice. Konec významu Dubrovnické republiky znamenalo katastrofální zemětřesení v roce 1667[7], při kterém zahynula naprostá většina obyvatelstva a naživu zůstala jen malá část. Zároveň byla zničena převážná část města i loďstva. Dubrovník ztratil postavení obchodní velmoci. Z následků zemětřesení se republika již nikdy zcela nevzpamatovala, i když její obyvatelé opět dosáhli v 18. století určitého blahobytu a kulturního rozvoje.

Formální zánik přineslo tomuto státu Napoleonovo tažení počátkem 19. století, kdy roku 1808 došlo k definitivnímu pádu Dubrovnické republiky. Zajímavým rysem dalšího vývoje dubrovnické kultury je postupné slučování této (dosud autonomní) kulturní oblasti s chorvatskou kulturou.[8]

Nástin vývoje po zániku Dubrovnické republiky:

Jako součást tzv. Ilyrských provincií (zřízených Napoleonem roku 1806) sdílel Dubrovník od roku 1808 osud jižní Dalmácie. Roku 1813 obsadilo Rakousko všechny jihoslovanské země okupované Francouzi. Tak se stal Dubrovník až do roku 1918 součástí Rakouska-Uherska. V rámci monarchie fungoval již jen jako provinční dalmatské město, ve kterém došlo k postupnému rozkladu dosavadního

[6] J. Luetić: *O pomorstvu Dubrovačke republike.* Dubrovnik 1959, s. 35

[7] Dubrovčané pro zemětřesení používají specifický termín *„trešnja"*, zatímco chorvatsky se nazývá *„potres"*. Různí historici uvádějí jiné údaje počtu obyvatel a obětí katastrofy.

[8] více v kapitole Nástin vývoje dubrovnické kultury po pádu Republiky

společenského systému a především k úpadku šlechty.

Po 1. světové válce připadl Dubrovník nově vytvořenému Království SHS (Království Srbů, Chorvatů a Slovinců) a Království Jugoslávie (od roku 1929). V meziválečném období profitovalo dubrovnické teritorium z paroplavby, začal též vzkvétat cestovní ruch a probíhala intenzivní výstavba hotelových a ubytovacích komplexů.

Po 2. světové válce se stalo dubrovnické teritorium součástí Demokratické federativní Jugoslávie (do listopadu 1945), posléze Federativní lidové republiky Jugoslávie a od roku 1963 Socialistické federativní republiky Jugoslávie. V 50. letech 20. století nastal obrovský rozvoj turismu, pro jehož potřeby bylo vybudováno mezinárodní letiště v Čilipech (Konavle). Koncem 80. let minulého století se Dubrovník stal jedním z nejznámějších a nejvýznamnějších evropských turistických letovisek.

Po rozpadu jugoslávské federace a vyhlášení úplné nezávislosti a suverenity Chorvatské republiky (25. června 1991) se stal Dubrovník jedním z nejdůležitějších měst nového státu. Na podzim roku 1991 atakovala dubrovnické teritorium Jugoslávská národní armáda, která plenila, loupila a ničila vše, co bylo utvářeno Dubrovčany po staletí. Stopy tohoto útoku, při kterém zemřelo mnoho nevinných obyvatel a při kterém byla poničena řada kulturních památek, můžeme v centru města i celé oblasti najít dodnes. Po válce se sem postupně vrátil kulturní život i cestovní ruch a Dubrovník se stal opět chloubou Chorvatska a opravdovým klenotem Mediteránu.

1.2 Geografické a přírodní vymezení regionu vzhledem k Balkánskému poloostrovu

Geografie dubrovnického regionu:

Geografická poloha patří nepochybně k důležitým faktorům, které ovlivňují vývoj každé civilizace. Možnost kontaktů s jinými kulturami, přístup k moři a surovinám, klimatické podmínky, flóra a fauna aj. pomáhají utvářet civilizaci a kulturu, její uznávané hodnoty, podobu a fungování sociálních institucí i materiální

vybavení společnosti.

Tak jako ostatní živočišné druhy, i člověk potřebuje prostor k tomu, aby si obstaral zdroje nutné k přežití, k udržení rozvoje svého společenství a ke svému společenskému uspořádání. Zvláště to platí u historických státních útvarů, kde populace téměř zcela závisela na půdě, z níž čerpala potraviny, suroviny a energii. Vývoj evropských populací je v mnoha aspektech spjat s procesem ovládání prostoru a to nejen ve smyslu osídlení tohoto prostoru, ale též v míře intenzifikace využívání prostoru.

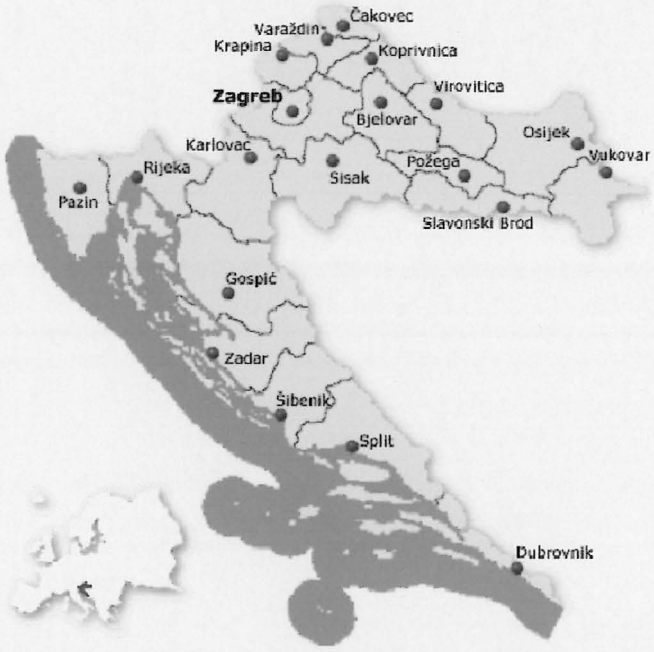
Historická Dubrovnická republika byla autonomním přímořským státem s významnou strategickou polohou na západě Balkánského poloostrova. V současnosti je město Dubrovník a jeho okolí, které tvořilo území tohoto zaniklého státního útvaru, součástí Chorvatské republiky. Na severu sousedí region s Bosnou a Hercegovinou, na východě s Černou Horou, na západě s chorvatskou Dalmácií, jejíž je součástí, a na jihu tvoří přirozenou hranici Jaderské moře.

Státní teritorium někdejší Dubrovnické republiky mělo rozlohu 1 375 km^2 a bylo jedním z nejmenších států tehdejší Evropy. Respublicu Ragusinu tvořilo území od ústí řeky Neretvy, přímořský pás s horským masívem Dinárských hor.[9] Jádro tohoto státu tvořilo město Dubrovník, které je nejjižnějším chorvatským městem. Výhodná poloha daná přírodním reliéfem chránila teritorium před nájezdy nepřátel.

Severozápadní část celého regionu tvoří pobřežní pás poloostrova Pelješac, Stonský záliv a dubrovnické přímoří až do řeky zvané Rijeka Dubrovačka. Východně od města se rozkládá tzv. Župa dubrovnická až k městečku Cavtat s vnitrozemskou oblastí zvanou Konavle. Nejjižnější část tvoří poloostrov Prevlaka na samém vstupu do zálivu zvaného Boka Kotorská.[10] K Dubrovníku patří i Elafitské ostrovy, tj. sedm ostrůvků: Lokrum, Lopud, Šipan, Koločep, Jakljan, Olipa a Daksa, a velké ostrovy Mljet a Lastovo.

[9] Dinárská soustava (pohoří Velika a Mala Kapela, Velebit, Bikovo atd.) tvoří přírodní hranici mezi chorvatským přímořím a jižní Hercegovinou, jakož i klimatickou a antropogeografickou hranici mezi dubrovnickým pobřežím a jeho vnitrozemím.

[10] Kotorský záliv nechvalně proslul i epizodou týkající se naší historie, tzv. vzpoury námořníků v Boce Kotorské v únoru 1918 na konci nadvlády Rakouska-Uherska.

Obr. 2 Mapa Chorvatské republiky s vyobrazením polohy města Dubrovník

Geomorfologie dubrovnického teritoria je velice různorodá – od strmého pobřeží, hlubokých zálivů, relativně vysokých hor, četných ostrovů a ostrůvků až po kultivovanou kulturní krajinu utvářenou lidským faktorem. Lidé a příroda se zde podíleli stejnou měrou.

Přírodní podmínky:

Přírodní podmínky jsou nesporně významným objektivním faktorem, který utváří kulturně civilizační vývoj každého společenství. Důsledky v chorvatském prostředí byly negativní i pozitivní. Mezi záporné lze zařadit vykácení lesů po celém pobřeží Chorvatska[11] a nedostatek úrodných polí. Mezi faktory ovlivňující kladně vývoj dubrovnického etnika patří zejména přítomnost moře a jeho darů sloužících jako zdroj obživy pro zdejší obyvatelstvo, středomořské klima s mírnou zimou a bohatá flóra a fauna.

[11] Pro zajímavost uvádím jeden historický paradox – stromy z velebitského pohoří byly použity jako stavební piloty při výstavbě města Benátek, odvěkého rivala Ragusy.

V Dubrovníku a okolí je mediteránské klima. Průměrná roční teplota vzduchu je 17°C a klima se vyznačuje mírnými zimami a velmi slunečnými a suchými léty. Deštivé srážky se vyskytují především v zimě, sníh je pro zdejší obyvatele výjimkou a vzácností. Průměrná letní teplota moře je minimálně 21°C.

Ragusa je chráněna od větrů zvaných jugo a bora[12] vrchem Srđ a od jihu ostrůvkem Lokrum. Jako i celé chorvatské pobřeží je dubrovnické přímoří v létě osvěžováno mírným větrem zvaným mistrál *(maestral)*.

Všechny tyto klimatické charakteristiky jsou předpokladem pro výraznou středomořskou vegetaci, která je zde velice bohatá a různorodá. Je výsledkem působení lidského faktoru, který zde přírodní krajinu po staletí kultivoval, zalesňoval a obdělával.

Flóra a fauna:

Pro středomořskou oblast je typická půda zvaná *červenice* (terra rosa), která se hodí pro pěstování vinné révy, jižního ovoce, olivovníků, fíkovníků a jiných poměrně náročných kultur.[13]

Dubrovnické okolí je bohaté na citroníky, pomerančovníky, oleandry, bougenville, rozmarýn, bobkový list, různé druhy palem a agáve. Mnoho tropických a subtropických rostlin bylo dovezeno námořníky z dalekých cest a jsou dochovány v různých zahradách a arboretech místních paláců a parků v celé dubrovnické oblasti.

Skutečných lesů je v oblasti dnes velmi málo, i když v minulosti byly původním porostem. Výjimku tvoří zalesněný ostrov Mljet, dnes národní park, který byl nedílnou součástí Dubrovnické republiky.[14]

Fauna pobřežní pevniny se vyznačuje bohatstvím živočišných druhů. Žije zde mnoho druhů plazů a hmyzu, nejedovatých i jedovatých, želvy atd. Přírodní podmínky pro chov domácích zvířat nejsou příliš příznivé, nejrozšířenějším druhem jsou oslové a ovce.

---

[12] Jugo a bora jsou nebezpečné větry způsobující vysoké vlny, které mohou dosahovat výšky až 5 m a délky přes 30 m. Vyskytují se nejvíce v jižní Dalmácii, při pobřeží, které není chráněno ostrůvky.

[13] Nejplodnější oblastí Dubrovnické republiky bylo území zvané Konavle. I dnes se zdejší obyvatelé věnují intenzivní zemědělské činnosti.

[14] Podle legendy byl Mljet ostrovem nymfy Kalypsó a místem, kam moře vyvrhlo Odyssea, když se po pádu Tróje vracel domů.

Moře je domovem téměř 380 druhů ryb, stálých i migrujících, hlavonožců, ústřic, korýšů, hvězdic a dalších druhů. Přestože je Jadran biologicky poměrně chudý, na mnoha místech včetně Elafitských ostrovů a ostrova Lastovo se vyskytují celé kolonie korálů. Kytovci zavítají do Jadranu zcela výjimečně, o něco častější je výskyt žraloků a delfínů.

1.3 Vývojové trendy současného Dubrovníka a okolí

Dnešní Dubrovník, nazývaný *„Chorvatské Athény"*[15], je kulturní, historické, námořní a průmyslové centrum a přístav Dubrovnicko-neretvanské župy[16] s 50 000 obyvateli. Oblast je významná pro cestovní ruch, je jedním z nejnavštěvovanějších turistických letovisek. Vzdálenost od hlavního města a jistá izolace dubrovnického teritoria bude překonána díky výstavbě dálničního tahu Zagreb – Split – Dubrovník.

Město jako jedno z nejcennějších památkových komplexů (je zde dochovaný jedinečný středověký fortifikační systém obepínající historické centrum města) bylo v roce 1979 zařazeno organizací UNESCO do světového seznamu památek kulturního dědictví.

Na podzim roku 1991 zažil Dubrovník a jeho blízké okolí jeden z nejtěžších okamžiků ve své historii a to okupaci Jugoslávskou národní armádou, která po dobu několika měsíců ostřelovala především Konavle, jižní část Dubrovnické župy a samotné historické centrum města. Dnes je většina Starého města obnovena, i když stopy srbské agrese můžeme ještě nalézt mimo hlavní turistické trasy.

V současné době je Dubrovník proslaven zejména tradičními kulturními událostmi, Dubrovnickým letním festivalem a slavností sv. Blažeje. **Dubrovnický letní festival** zvaný *„Libertas"* (Svoboda), hlavní letní festival v Chorvatsku, se koná bez přestávky již od roku 1950. Odehrává se každoročně v termínu od 10. července do 25. srpna a účastní se ho velká jména světové hudební a divadelní scény.[17]

---

[15] Dubrovník má mnoho přízvisek, např. Perla Jadranu, Chorvatský drahokam apod.

[16] Chorvatsko se administrativně dělí na 20 krajů, tzv. žup (chorvatsky *županije*).

[17] V roce 2001 se zde představil i český režisér Jiří Menzel, který nastudoval v chorvatštině Moliérovu komedii „Zdravý nemocný". Tato adaptace byla natolik úspěšná, že byl pořízen záznam pro Chorvatskou televizi a v ČR se konala dvě představení v Divadle bez zábradlí v Praze.

Slavnost sv. Blažeje[18] se koná každoročně 3. února a je charakteristická účastí obyvatelstva nejen místního, ale i z celého Chorvatska. Městem prochází průvod oblečený do nádherných krojů, s procesím nesoucím relikvie tohoto světce. V době Dubrovnické republiky byli z vězení propuštěni někteří zločinci sedm dní před oslavami a jejich svoboda trvala ještě sedm dní po jejich skončení. Vládl také zajímavý zvyk, že v době slavnosti mohli do města přijít i vyhnanci.

Obr. 3 Slavnostní zahájení Dubrovnického letního festivalu

Dubrovník 21. století je turistické centrum, moderní město se starobylým rytmem a způsobem života, ke kterému se přiklání zejména střední a starší generace. Mladá generace přijímá postupně euroamerický životní styl (tento trend je výrazný zejména v posledních pěti letech), ale díky hojně rozšířené katolické víře si většina z nich uchovává kulturněhistorické tradice a dovednosti svých předků.

[18] Tzv. Festa svetog Vlaha. Sveti Vlaho (svatý Blažej) je patronem a ochráncem města. Znamená pro něj to, co pro Benátky svatý Marek (více v kapitole Znaky a symboly dubrovnického státu).

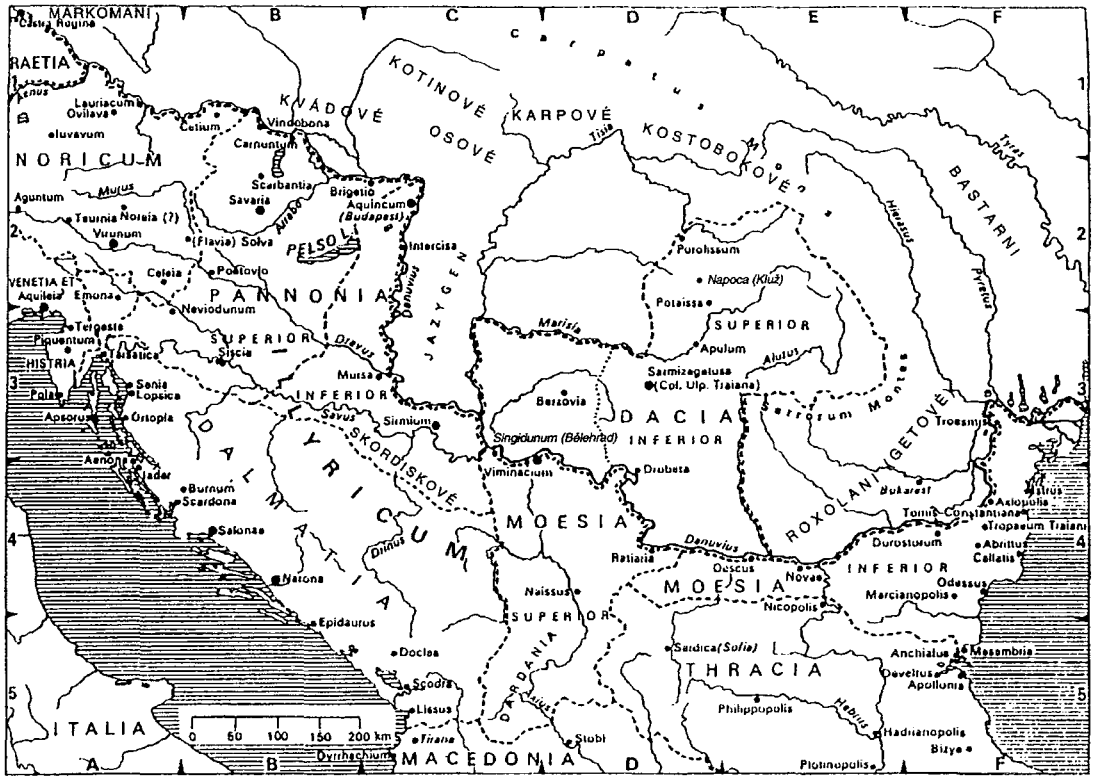
2. Historie dubrovnického státu

2.1 K původu osídlení města Dubrovník

Počáteční vývoj regionu

Život všech Chorvatů, tedy i Dubrovčanů, je nerozlučně spjat s Balkánským poloostrovem. Nejstarší známé obyvatelstvo tohoto regionu jsou Ilyrové a Thrákové (etnicky příbuzní Řekům a Italům), kteří žili rozdrobeni v kmenech, používali jazyk podobný íránštině a jejich králové si dokonce razili vlastní mince.

Od 2. století před Kristem byl Balkán cílem výbojů římského impéria pod heslem *"Divide et impera!" (Rozděl a panuj!)*.[19] Byly zde vytvořeny římské provincie, např. Thracia, Illyricum, Dalmatia atd., vybudována římská infrastruktura (divadla, akvadukty, cesty, chrámy aj.) a došlo k založení známých antických měst, mezi nimi i města Epidaurus (Dubrovník).

Obr. 4 Mapa římských provincií na Balkáně

[19] M.W. Weithmann: *Balkán: 2 000 let mezi Východem a Západem.* Praha 1996, s. 24

Důležitým územím byla provincie Dalmácie, neboť Jaderské moře se tak stalo vnitřním římským mořem. Souhrnný název Illyricum[20] zahrnoval dvě provincie - Dalmácii a Panonii. Latina, zpočátku úřední jazyk, se postupně prosazovala všude a spolu s vyšší římskou kulturou došlo k romanizaci původního obyvatelstva. Zbytek původního etnika se uchoval jen v horách dnešní Albánie.

Roku 395 bylo římské impérium rozděleno (za Theodosia Velikého) na dvě části - východní s hlavním městem Konstantinopolí a západní, která se udržela pod nájezdem barbarů jen do roku 476. A tak dědičkou a uchovatelkou antických univerzalistických myšlenek, filosofických děl a kulturních tradic (které také později zprostředkovala v období humanismu a renesance Evropě) se stala Byzantská říše ("Východní Řím" se svou ortodoxní církví).[21]

Slované přicházeli ze své pravlasti, z oblasti východně od Karpat, z území v povodí Němenu a Dněpru (kromě této teorie o pravlasti Slovanů existují ještě další tři teorie). V 5. století začaly slovanské kmeny (po pádu říše Hunů) táhnout směrem na jih a postupně osídlily téměř celý Balkánský poloostrov. Byzantští dějepisci vždy zdůrazňovali jejich nesmírné množství. Původní románské obyvatelstvo bylo vytlačeno do hor, kočovalo či bylo asimilováno. Podle dnešních tezí jsou potomky těchto původních kmenů Vlaši (Rumuni) a Albánci.

Na počátku 7. století byl Balkánský poloostrov stále pod nadvládou Byzance. V jeho západní části převládalo románské obyvatelstvo, hlavně v přímořském pásu. Celé slovanské území označují Byzantinci jako "Sklavinie" (kraj Slovanů). Poslední velká vlna slovanské migrace probíhala od 30. let 7. století, kdy na jih vytáhly kmeny Chorvatů a Srbů.

V díle *„O správě říše"* vypráví byzantský císař a spisovatel Konstantin VII. Porfyrogennetos o tradici, podle níž údajně kmen Chorvatů povolal v 7. století císař Herakleitos, aby zabránil dalšímu pronikání Avarů na jih do Dalmácie. Někteří badatelé jsou zastánci tzv. české teorie, tj. že na své dnešní území přišlo chorvatské etnikum ze severovýchodních Čech.

---

[20] O 1 500 let později se tento název objevil znovu a to v souvislosti s Napoleonem Bonapartem, který zde založil tzv. Ilyrské provincie.

[21] kol.autorů: *Dějiny jihoslovanských zemí.* Praha 1998, s. 37

Chorvatský stát se formoval od 7. století v oblasti Dalmácie (mezi řekou Cetinjí a pohořím Velebit) a od 9. století se přesunul vývoj na sever do tzv. Panonského Chorvatska (dnešní Slavonie). V 10. století nastoupily na historickou scénu Benátky, které později ovládly kromě Dalmácie i dubrovnické teritorium.

Geneze města Dubrovník

Dubrovník má se svým zvláštním postavením zcela odlišný vývoj od ostatního chorvatského území.[22] Město bylo založeno v první polovině 7. století tak, že se na jeho dnešním území (v části zvané Pustijerna) zabydleli uprchlíci z římského města Epidaurus[23], které rozbořili Avaři a Slované. Všechny obyvatele dalmatských měst nazýval byzantský císař a spisovatel Konstantin VII. Porfyrogennetos obecně Romány (Latiníky). Podle toho můžeme usoudit, že byli i prvními obyvateli Dubrovníka té doby.

Obyvatelé Epidauru, kteří přežili, se zachránili útěkem a tak běženci hledající úkryt na různých nepřístupných strmých místech, se dostali na malý pobřežní ostrůvek severně od Epidauru. Pravděpodobně už zde v té době byla tvrz a v ní malé sídliště, ale tato teorie není přesně doložena.

Na tomto území vzniklo město, které se prapůvodně nazývalo *Lausion.*[24] Podle jazykových zákonů se změnila hláska *l* v *r* a vznikl název *Rausion.* Později se objevuje latinský tvar končící na *–um* s dodaným konsonantem *g*, takže vznikly varianty *Ragusium, Rausium, Ragusa, Rausa* atd.

Slované osidlovali všechna dalmatská románská města a jejich názvy začali slavenizovat, jedině Rausion získal zcela nové slovanské jméno ***Dubrovník*** *(Dubrovnik).* Termín Dubrovčané poprvé nacházíme v listině bána Kulina z roku 1189 a název Dubrovník v dokumentu srbského župana (pozdějšího krále) Stefana Nemanji z roku 1215.[25]

---

[22] Přestože se vyvíjel zcela autonomně, hlásil se Dubrovník vždy k Dalmácii, místu vzniku nejstaršího chorvatského státu. Byzantské thema Dalmácie se dělí na část západní (od Krku do Splitu) a východní (od Ragusy do Budvy). Ve starých kronikách se objevuje i termín Horní a Dolní Dalmácie.

[23] Osud Epidauru a vznik Dubrovníku je totožný jako založení měst Benátek či Splitu, která také byla založena uprchlíky z jiných sídel.

[24] řecké slovo *lau* znamená příkrý svah, strmý výčnělek.

[25] V. Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808. 1.dio.* Zagreb 1980, s. 35

Konstantin VII. Porfyrogennetos přinesl i údaje o založení Dubrovníka. Nazývá ho (stejně jako ostatní města) termínem *kastron*, což znamená opevněné město a připomíná systém městských hradeb.[26]

Nejstarší Dubrovník vznikl na ostrůvku, který od pevniny dělil mořský kanál. Strmý ostrůvek Lausion skýtal skvělé útočiště, osada byla chráněna jak z vnitrozemské strany, tak i od moře.[27] Prostor mezi tímto ostrůvkem a podhůřím hory Brgatu byl v 11. století zasypán. Vznikla tak jakási bažina, která byla později přeměna na pevný podklad.

Můžeme předpokládat, že tento mořský kanál nebyl příliš hluboký a že byl postupně utvářen také mořskými nánosy a lidmi, kteří budovali nové prostory ve starém městě a na protilehlém předměstí. Město tak mělo do té doby dvě zcela oddělené části, staré město a předměstí.[28]

Výhodná poloha města mezi Jadranem a Dinárským pohořím umožnila rozvoj obchodu a mořeplavby. Další rozvoj teritoria je podrobněji vyložen v následujících kapitolách, zejména v té, která je věnována historickému vývoji Dubrovnické republiky.

2.2 Etnogeneze a dubrovnická etnika

Etnogeneze:

Jak již bylo zmíněno v předcházející kapitole, první údaje o vzniku a obyvatelstvu Dubrovníka přinesl ve svém díle *„O správě říše“* byzantský císař Konstantin VII. Porfyrogennetos. Zmiňuje se o původním, románském obyvatelstvu, které kromě Dubrovníka tvořilo obyvatelstvo také většiny ostatních dalmatských měst. Přestože jádro města tvořilo dalmatské, tj. „románské“ obyvatelstvo, v okolí Dubrovníka žilo podle pramenů zcela jistě čistě chorvatské etnikum.[29]

---

[26] Jen díky svému opevnění Dubrovník vydržel v letech 886-7 patnáctiměsíční arabské obléhání.

[27] Poslední archeologické výzkumy prokázaly, že ostrůvek byl osídlen již před příchodem Epidauranů a že nově příchozí jen zvětšili počet zdejších obyvatel. Dokazuje to i nález dubrovnické katedrály ze 7. století.

[28] Z. Črnja: *Kulturna historija Hrvatske*. Zagreb 1964, s. 23

[29] Jako první se slavenizovalo město Zadar. Je dochována zpráva o tom, jak jeho obyvatelé přivítali roku 1177 papeže Alexandra III. v Zadaru slovanskými písněmi, tj. ve vlastním jazyce.

Město Dubrovník bylo založeno v době, kdy v Dalmácii stále převládal původní národ Dalmatských Románů. Po obsazení Balkánského poloostrova slovanským živlem se v jeho západní části usídlili Chorvaté a Srbové. Západ osídlili Chorvaté a východ Srbové, ale existoval také střední pás, ve kterém došlo k smíšení Chorvatů a Srbů.

Právě v tomto úseku se nacházelo město Dubrovník, ve kterém se nyní po přílivu Slovanů asimilovalo původní obyvatelstvo s Chorvaty a Srby. Postupně tak původní etnikum mizí a nový živel nabývá v průběhu 14. a 15. století převahy.

O Dubrovníku 13. století je známo z tehdejších pramenů, že v té době bylo převážně románským městem. Zmiňovaní Dalmatští Románi byli potomci Římanů vzniklí asimilací a romanizací nejstaršího ilyrského obyvatelstva. Vymřeli postupným splynutím se slovanským živlem, válečnými souboji a biologickým vymíráním.[30]

Středověcí Dalmatští Románi (též tzv. Latinové) se nazývali Dalmatinci, ovšem později slovo *Dalmatinec* dostalo regionální význam a někdy je i synonymem pro jižní Chorvaty.

Jako národ, který má svůj jazyk a kulturu, existovali až do počátku 19. století. Byli mnohem kulturnější než Slované, ale díky postupnému mísení se slovanským etnikem svým potomkům dávali slovanská jména. Oproti tomu Slované na počátku historického vývoje v této oblasti podléhali romanizaci.

Dalmatské Latiny udržovala v jejich „románstvu" i katolická církev svým latinským jazykem, ale existoval velký rozdíl mezi ostatními románskými jazyky a touto specifickou dalmatskou románštinou.

Navzdory těmto podmínkám byl jejich přirozený vývoj takový, že pomalu zanikali a jejich města, co se týče etnického složení, se stala chorvatskými. Ale do roku 1205 byl Dubrovník většinové románské město. Jádro samotného města bylo i nadále latinské, předměstí Dubrovníka bylo slovanské. Později již uvedeným zasypáním mořského kanálu vzniklo jednotné město Ragusa.

[30] Existovali vedle ostatních románských národů, které se rozvinuly ve středověku, tj. vedle Italů, Francouzů, Španělů, Portugalců a Rumunů, ovšem s tím rozdílem, že díky jejich nevelkému počtu se většina historiků o nich ani nezmiňuje.

Ve 13. - 14. století tvořili Slované již většinu dubrovnického lidu. Změnou osídlení se postupně ztrácel charakter románského (resp. byzantského) města a Dubrovník tak získával čistě chorvatský ráz.

Dubrovník šířil svůj kulturní vliv, ale také řadu kulturních prvků přijímal. Od 15. století byl jeho osud úzce spjat se zbytkem chorvatského národa, různé vztahy měl se Srby ze svého blízkého i vzdáleného sousedství. Hlavní část místního etnika žila přímo ve městě, protože komunální teritorium Dubrovnické obce bylo ještě malé. Zajímavostí je, že v Dubrovníku, který se pyšnil svými demokratickými principy, existovalo do roku 1416 otroctví. S otrokyněmi a otroky se obchodovalo nejen v obci, ale i v ostatních okolních městech, kde je Ragusané[31] nakupovali.

Oproti všem hrozícím politickým a vojenským nebezpečím zůstal Dubrovník pohostinným městem a přijímal v průběhu staletí mnoho uprchlíků z okupovaných tureckých území. Nejvíce jich bylo po pádu sousední Bosny (roku 1463).

Do konce 15. století žila srbská, chorvatská a slovinská etnika v jihovýchodní Evropě „vedle sebe". Osmanská expanze zapříčinila výrazné etnické, náboženské a jazykové promíšení různých skupin zdejšího obyvatelstva a jednotlivé komunity byly okolnostmi přinuceny žít „pospolu".[32]

Přehled dubrovnických etnik

Na území Dubrovnické republiky žila zajímavá směsice nejrůznějších etnik. Prapůvodními obyvateli byli již zmínění **Románi**, po nich přišli **Slované** - a to Chorvaté a část srbského etnika. Jihoslované se dělili na dvě etnické slovanské skupiny - Sklaviny (ovládli střední a dolní Dunaj) a Anty (pronikli až k Dněpru).

V průběhu staletí však došlo pod vlivem historických událostí k proměnám ve složení obyvatelstva. Příčinou byl především osmanský výboj, který přivodil zásadní a trvalé změny v dosavadní etnicko-náboženské struktuře chorvatských zemí. Nastalo vylidnění některých oblastí, úbytek obyvatelstva a velká migrace Chorvatů

[31] V této práci užívám ze stylistických důvodů termín Ragusané jako označení pro Dubrovčany.
[32] Migrace obyvatelstva v důsledku osmanského výboje zásadně změnily někdejší rozložení chorvatských a srbských dialektů.

z původního domova, např. do Uher, Dolních Rakous, na Slovensko či Moravu.[33]

V Dubrovníku žili převážně **Chorvaté**, menšinami byli Italové, Osmané, Židé a později **pravoslavní Srbové**. Dle středověkých zvyklostí byl každý příchozí do města považován za cizince. Byl to obecný zvyk, přestože nebyl podložen legislativně. Dokonce ani cizí obchodníci neměli práva domácích trhovců.

Židovská komunita měla zvláštní status, zabývala se bankovnictvím, finančnictvím, obchodem a lékařstvím. Židé žili odděleně ve svém ghettu, Republika jim umožnila organizování obřadů v synagoze, v jediném chrámu jiné víry na celém území dubrovnického státu.

Italové, hlavně Benátčané, tvořili především obchodní enklávu. Přestože měli do roku 1358 nadvládu nad Dubrovníkem, bylo na ně pohlíženo jako na cizince. Byla zde i stálá vojenská posádka pod vedením benátského knížete a celá obchodní loďstva.

Osmané pobývali z administrativních důvodů na předměstí Ploče, ve Stonu a ve městečku Carina. U hranic Republiky byly stálé vojenské posádky, např. v hercegovské Trebinji, ve Slaném atd. Nejdůležitější turečtí hodnostáři v Raguse byli tzv. *emini* - vyběrači daní a poplatků pobývající zde dle nařízení své vlády a zastávající částečně konzulární službu.

Bylo běžné, že dubrovničtí občané odcházeli za prací i na osmanské území. Díky placení tributu[34] nemuseli platit další daně a poplatky, které jinak musel Turkům platit každý cizinec. Pokud Dubrovčan přijal islám, automaticky se stal osmanským občanem a dubrovnický stát nad ním již neměl žádnou moc.[35]

Nejvíce uprchlíků přijatých dubrovnickým státem bylo z bosensko-hercegovského území. Dle okolností je vláda přijala, poslala zpět či vyhnala do další země. Pro všechny byla svobodná Republika symbolem azylu.

Nutno je zdůraznit i příliv etnika pravoslavných Vlachů, zbytků původního románského obyvatelstva schovávajícího se v lesích a nepřístupných oblastech Balkánu. **Vlaši** měli své vlastní zákony, soud, organizační jednotku (občinu) v čele

---

[33] N. Klaić: *Povijest Hrvata u srednjem vijeku.* Zagreb 1990, s. 140

[34] daň míru

[35] První přestupy na islám jsou zaznamenány již v 15. století, ať již dobrovolné či násilné. Dobrovolné hlavně u zločinců a dlužníků, kteří si byli vědomi skutečnosti, že je Osmanská říše ochrání před dubrovnickou vládou.

se stařešinou, převážně to byla ale komunita chudých pastevců. Později část Vlachů přestoupila na islámskou víru, pomáhala i při osmanských vojenských taženích.[36]

Mimo dubrovnické území našli Vlaši útočiště v chorvatském státě, kde vznikly dvě skupiny - tzv. královští a privátní Vlaši. První část podléhala přímo králi, vykonávala vojenskou službu a později vytvořila součást tzv. Vojenské hranice. Privátní Vlaši působili v cetinské župě na soukromých pozemcích chorvatské šlechty jako zemědělci.

2.3 Historický vývoj dubrovnického regionu

Historii dubrovnického státu můžeme rozdělit do následujících období:

1) *od počátku do r. 1205* – Dubrovník spadal převážně (s přestávkami) pod byzantskou nadvládu.[37]
2) *druhé období (1205 – 1358)* – Dubrovník byl pod nadvládou Benátek.
3) *třetí období (1358 – 1526)* – Toto období je charakterizováno vznikem svobodné republiky, Dubrovník se rozvíjel pod formální nadvládou uhersko-chorvatských králů.
4) *čtvrté období (1526 – 1808)* – Dubrovník byl státoprávně zvláštním nezávislým státem se všemi formálními a skutečnými atributy suverenity.[38]

Do roku 1205 se rozvinul vysoce organizovaný jednotný městský celek s mohutným fortifikačním systémem. V té době byl převážně pod nadvládou Byzantské říše, která zde rozvinula lokální autonomní správu.

Oblast na pevnině se nazývala Astarea (Astareja) a zahrnovala městečko Zaton, oblast Rijeky Dubrovačke a části župy. V následujícím období se Dubrovnická obec rozšířila i na tři Elafitské ostrovy (Koločep, Lopud a Šipan).

---

[36] Stařešinové vlašských rodů tvořili po jistou dobu také součást osmanské vojenské šlechty.
[34] Chorvatský historik V. Foretić ve svých dílech uvádí nesprávné datum - rok 1204.
[38] Zpočátku se pro dubrovnické teritorium užíval název Dubrovnická obec. Až v průběhu 15. století se objevil termín *Respublica Ragusina* (Dubrovnická republika).

Od konce 11. století se vymaňoval Dubrovník ze sféry zájmů chorvatských králů, může se říci, že od tohoto období jde svou vlastní cestou. Roku 1189 vydal bosenský bán Kulin listinu, kterou umožnil Dubrovčanům svobodný obchod na svém území a tím rozvoj dubrovnické ekonomiky.

Obr. 5 Středověká Ragusa

Ve 12. století se staly silnou námořní mocností Benátky (rodící se městská republika). Dubrovník byl v té době pod byzantskou nadvládou (přes krátké období benátské správy), čímž získal na území Byzance plnou svobodu obchodu, bez placení jakýchkoliv poplatků.

Historická tradice spojuje Dubrovník s důležitou epizodou v souvislosti s třetí křížovou výpravou, které se účastnil anglický král Richard, zvaný Lví srdce. Krále po vyplutí z Palestiny zastihla v oblasti Jaderského moře silná bouře, proto přistál na nejbližší možné pevnině, kterou byl ostrůvek Lokrum v těsném sousedství Ragusy. Jako poděkování za svoji záchranu zde nechal král Richard vybudovat kostel zasvěcený sv. Marii.[39]

Koncem 12. století se zrodila slavná dubrovnická diplomacie a byla uzavřena řada přátelských a obchodních smluv s přímořskými městy, např. s Poreč, Anconou, Apulií, Barem atd.[40] Chorvatsko se vyvíjelo jiným směrem než jeho přímořská oblast, roku 1102 vstoupilo do personální unie s Uhrami. Dalmácie žila střídavě pod byzantskou a benátskou nadvládou.

OBDOBÍ 1205 – 1358:

Roku 1205 začala nadvláda Benátek na Dubrovnickou obcí. Již roku 1202 dobyli Benátčané dalmatský Zadar v rámci křížové výpravy a vzápětí se snažili získat v té době již rozvinutý Dubrovník. Město získali podvodem – nově jmenovaný cařihradský patriarcha a Benátčan **Tomo Morosini** se zastavil na cestě do Cařihradu

[39] Vznikl také zvyk sloužit v den záchrany krále Richarda slavnostní bohoslužbu.
[40] K. Jireček: *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka.* Dubrovnik 1915, s. 56

v Raguse a pozval tehdejšího místního knížete Damjana Judu[41] na svoji loď, kde byl zajat. Kníže nemohl dle legendy unést toto nedůstojné postavení a zabil se silným úderem o stěžeň lodi. Je to legenda, kterou nelze věrohodně doložit. Jiný zdroj hovoří o tom, že město se pod benátským tlakem raději samo vydalo nepříteli. Ať již byla skutečnost jakákoliv, důležitý je údaj o získání města benátským státem.[42]

Již roku 1205 dosadili Italové do Ragusy knížete *(rectora)* jako svého představitele a vykonavatele moci. Z roku 1224 je dochován první konkrétní případ omezování dubrovnického obchodu Benátčany, čímž vznikaly napjaté vztahy mezi oběma subjekty.

Roku 1272 získal Dubrovník statut, kterým získal kníže větší moc a dle svého rozhodnutí mohl volit šest členů Malé rady, svého zástupce (tzv. *vikar*), soudce apod. Benátský dóže, ve snaze posílit moc v Dubrovnické obci, vydal následující nařízení:

a) Dubrovčané jsou povinni volit arcibiskupa z řad benátského kléru nebo z oblasti spadající pod Benátky.
b) Dubrovnický klér musí na vánoce, velikonoce a svátek sv. Blažeje zpívat pochvalné hymny na počest benátského dóžete, arcibiskupa a dosazeného knížete.
c) Dubrovčané skládají slib věrnosti Benátkám.
d) Dubrovčané mají povinnost vojenské výpomoci v případě ohrožení Benátek.
e) Všechny lodě připlouvající do dubrovnického přístavu platí stejnou daň jako cizí lodě v benátském přístavu.
f) Všichni benátští přátelé jsou i dubrovnickými přáteli, nepřátelé nepřáteli.
g) Dubrovčané jsou povinni platit každý rok určitou finanční částku Benátkám, dóžeti v Benátkách a dosazenému knížeti.
h) Z obchodního zboží, které budou Dubrovčané dovážet do Benátek z oblasti bývalé Byzantské říše, zaplatí 5% jeho hodnoty. Navíc Dubrovčané mohou dovážet zboží do Benátek jen maximálně na čtyřech lodích ročně.
i) Dubrovčané mohou v klidné i válečné době obchodovat po celém území až do Korintského zálivu.
j) V Benátkách je zakázáno Ragusanům obchodování s cizími trhovci.[43]

[41] Kníže Damjan Juda se jako první pokusil přetvořit Dubrovnickou obec na Dubrovnický stát, ale neúspěšně. Město muselo snášet cizí nadvládu až do roku 1358.
[42] Jiná pověst popisuje válečné tažení na město.
[43] V. Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808. 1. dio.* Zagreb 1980, s. 158

Je zcela pochopitelné, že tato omezení Dubrovnická obec těžce snášela. Benátská vláda trvala více jak 150 let a zanechala stopy na společenském uspořádání Dubrovnické obce. Vážná změna nastala rozhodnutím, že benátská knížata budou dosazována na dva roky. Na druhé straně byl zaveden zvyk, kdy kníže přísahal věrnost nejen benátskému dóžeti, ale i Dubrovnické obci a zavazoval se tím dodržovat staré dubrovnické zvyky.

Území Dalmácie se stalo na poměrně dlouhou dobu oblastí neklidu, v níž se střetávaly různé geopolitické zájmy. Na tamější města a ostrovy vznášely nároky tři mocnosti – Byzanc, Benátky a Uhry. V polovině 14. století využil uherský panovník Ludvík I. Veliký odporu obyvatel některých poddaných měst a během několika let svým válečným tažením vytlačil Benátky z Dalmácie.

Ragusané vyjádřili absolutní věrnost svým vládcům, což benátská vláda uvítala a v roce 1358 (ještě před uzavřením Zadarského míru) nastal historický zlom. Dubrovčané získali benátské právo občanství a svobodného obchodu slavnostním privilegiem.[44]

Mírem v Zadaru (1358) získal Ludvík I. panství nad dalmatským pobřežím od Drače na jihu až do poloviny Kvarneru na severu. V této smlouvě se provždy zřekli Benátčané[45] práva na řadu dalmatských měst a ostrovů včetně Dubrovníku.

Obr. 6 Starý městský přístav

V tomto roce zasáhla Evropu velká a hrozivá vlna morové epidemie, která se nevyhnula ani Dubrovníku. Díky dalším válečným rozepřím mezi oběma rivaly došlo ke stagnaci námořního obchodu.[46]

Dubrovnická obec měla přátelské a obchodní vztahy se sousedními

[44] Bylo dodáno jako jedna z kapitol do městského Statutu (Statut z roku 1272).
[45] Benátky argumentovaly v bojích o chorvatské Přímoří dědickými právy po Byzantské říši.
[46] V polovině 15. století zůstal Chorvatsku na pobřeží jen úzký přímořský pás. Faktické odříznutí od Jaderského moře zasadilo chorvatskému obchodu tvrdou ránu. Došlo k ochromení ekonomiky i v samotné Dalmácii. Z toho výrazně těžila Dubrovnická obec.

slovanskými státy a také intenzivní styky s okolními dalmatskými městy.[47] Roku 1268 byl uzavřen mír mezi Srbskem a Dubrovníkem. Obec se zavázala platit ročně srbskému králi daň míru (ve výši 2 000 perperů), což jí zaručilo svobodný obchod v Srbsku a stálé hranice vůči srbskému státu. Od srbského krále Uroše I. získala prodejem obec i ostrov Lastovo (1252), čímž rozšířila své teritorium.

Od roku 1333 vykonával svoji funkci na poloostrově Pelješac tzv. stonský kníže, představitel dubrovnické moci. Situace na ostrově Mljet byla v polovině 14. století velice napjatá, tamější sedláci se snažili osvobodit od vazalské závislosti na benediktinském klášteru.[48] Vznikl tak Mljetský statut, který zdůrazňoval dubrovnickou nadvládu a potvrdil autonomní postavení obce Mljet.

Dubrovník se stával postupně výhradním zprostředkovatelem obchodu mezi Východem a Západem. Hlavním vývozním artiklem z vnitrozemí byla ve středověku kůže, vosk a stříbro. Přes existující benátské překážky se rozvíjel námořní obchod Dubrovnické obce nejrůznějšími směry.

Na prahu 13. století se Dubrovník stal díky své výhodné strategické poloze významným centrem obchodu. Nejdůležitějším trhem bylo protilehlé italské pobřeží. Trhovci pronikli až na Východ do oblasti Levantu, Sýrie, Egypta, Tuniska aj. Roku 1291 zakázal papež obchodování se zeměmi „bezvěrců" (muslimů), toto nařízení ale Dubrovčané šikovně obcházeli a porušovali.

Rok 1358 byl zajisté zlomem v raguské historii – Dubrovník se dostal pod svrchovanost uherského krále Ludvíka I., který mu udělil samostatnost a ponechal si pouze formální právo jeho ochrany. Území Dubrovnické obce se tehdy rozkládalo od Boky Kotorské až k poloostrovu Pelješac.

[47] Nejvíce přátelské byly vztahy s městy Trogir, Split, Šibenik, Zadar aj. (více v kapitole Obchod a řemesla)

[48] Benediktinský klášter (nacházející se na ostrůvku na jezeru uprostřed ostrova Mljet) uzavřel dohodu s dubrovnickou vládou o autonomním postavení tamějších sedláků. Mljet spadl pod Ragusu až roku 1345.

2.4 Počátek samostatnosti Dubrovnické republiky

Roku 1358 se stal Dubrovník plně autonomní, svobodnou **Dubrovnickou obcí** (COMMUNITAS RAGUSINA), která přerostla v **Dubrovnickou republiku** (RESPUBLICA RAGUSINA). Název Republika se úředně neužíval do roku 1441, ale přesto můžeme hovořit o Dubrovníku jako autonomní republice pod křídly Království Chorvatska a Dalmácie, v rámci unie s Uhry.[49]

Benátská vláda ukončila svoji činnost v Dubrovníku deset dní po zveřejnění závěrečných ustanovení Zadarského míru. V té době odešel i dosazený benátský kníže, čímž obavy z Benátčanů neskončily. Heslem Ragusy po staletí byla věta: *„Co nejdále od Benátek!"*.

V průběhu 14. století začala invaze Turků na Balkán. Jihoslovanský svět byl konfrontován s panstvím Osmanské říše po dobu více jak čtyř staletí, turecký stát se stal bezprostředním sousedem Dubrovnické republiky. Díky politické tradici a obchodním stykům s Malou Asií a Tureckem byla Ragusa uchráněna vpádu islámských vojsk.

V trvání nadvlády Osmanů na Balkáně lze rozlišit dvě základní fáze:

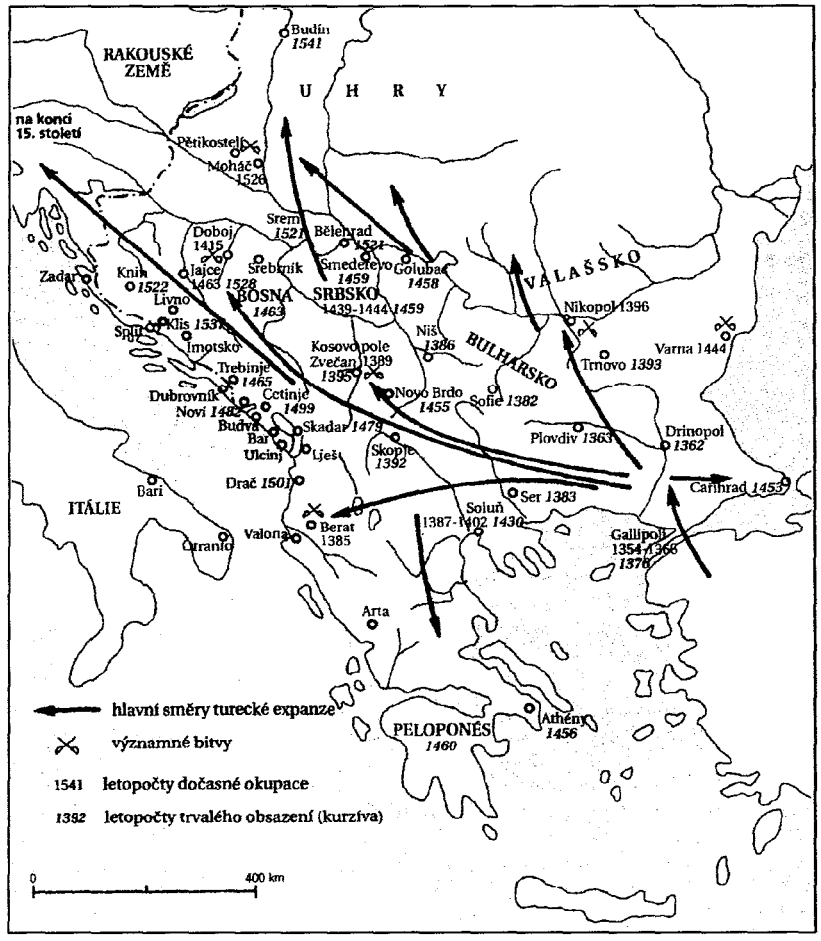
a) *1. období* (1. polovina 14. století – konec 16. století) – turecká říše se neustále rozrůstala a politicky i vojensky sílila. Územní expanze byla zdrojem její značné hospodářské prosperity.
b) *2. období* (2. polovina 17. století – 18. století) – Osmanská říše se dostávala do stále zřetelnější krize (z důvodů vnitřního ekonomického vyčerpání, degenerace politického systému i pod vlivem sílícího vojenského tlaku zvenčí.[50]

Po bitvě na Kosově poli (1389)[51], pádu Cařihradu a Byzantské říše (1453), Bosny (1463), Hercegoviny (1482) a dalších oblastí Balkánského poloostrova se staly Uhry a tím pádem i Dubrovník bezprostředním sousedem turecké velmoci.

---

[49] Dubrovčané krále nazývali králem Uher, čímž vyjadřovali svoji suverenitu.
[50] kol. autorů: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998, s. 114
[51] Bitva na Kosově poli znamenala pro Srbsko stejnou pohromu jako „Bílá hora" pro české země.

Tím ale zdaleka jejich expanze neskončila. V letech 1468-83 zpustošili velkou část Chorvatska a Slavonie. Do spojení s Osmanskou říší vstoupili Dubrovčané již v době sultána Orchana a Murada I., od Bayezida I.[52] získali (nedochovanou) listinu o svobodě obchodování. První dochovaným dokumentem tohoto charakteru byl sultánův list z roku 1430.

Obr. 7 Mapa turecké expanze

Dubrovnická republika hraničila s Osmanskou říší podél celé své vnitrozemské hranice více jak tři staletí. Během tohoto období se rozvinuly bohaté vzájemné vztahy - politické, obchodní či osobní. Pokud analyzujeme tyto vazby, nalezneme základní faktory určující vzájemnou kooperaci:

a) *oboustranný ekonomický zájem o spolupráci* – Dubrovnická republika stísněná na malém prostoru byla na tureckém státě ekonomicky závislá. Ragusané potřebovali jeho území především pro obchod a dopravu, zázemí

[52] Za vlády Bayezida I. (14. - počátek 15. století) začalo vítězné tažení Osmanů Evropou.

sloužilo zase jako zdroj získávání potravin, neboť trpěli například nedostatkem masa. Turci využívali Dubrovník jako přístav, místo importu artefaktů a produktů rozvinutého Západu. Přes Ragusu se dováželo nejen zboží, ale především technologie, nejvíce z oblasti vědy a medicíny.

b) *oboustranný politický zájem o spolupráci* – Mimo ekonomiky se rozvíjela též vzájemná politika. Dubrovník byl spojovacím článkem mezi Východem a Západem.[53]

Pro vztah Osmanů a západních velmocí bylo charakteristické, že země ve stejný okamžik spolu válčily i obchodovaly. Dubrovník sloužil jako zdroj informací pro obě strany. Pro Republiku znamenal osmanský sultán záruku ochrany proti rozpínavé Benátské republice, která ovládla celý Jadran.[54]

Oba tyto faktory, ekonomický i politický, byly základem pro přátelský rozvoj sousedské koexistence. Osmané mohli kdykoliv Dubrovnickou republiku získat vojenským útokem, ale nikdy tak neučinili, neboť by přišli o vysoké zisky a výhody plynoucí z této symbiózy.

Bohužel existovaly i aspekty, které zhoršovaly mezistátní vztahy, mezi ty nejdůležitější patřily: odlišné náboženství, systémové chyby v hierarchii turecké mocenské soustavy, vojenská převaha Osmanů, poskytování pomoci západním spojencům a zejména islámský expanzionismus, kterého se Dubrovčané obávali nejvíce. Vojenské převaze čelili ekonomickou silou, která byla významným faktorem vzájemné rovnováhy. Zároveň přísně dbali na katolicismus a dlouho se bránili přítomnosti jiné konfese na svém teritoriu.[55]

Tribut (daň míru) v tom pravém slova smyslu začali platit až roku 1458 v době vlády sultána Mehmeda II. Dubrovnická diplomacie vždy před Turky ráda zdůrazňovala, že jsou poplatníci harače již od dob sultána Orchana.[56] Zajímavá byla metoda dubrovnické diplomacie. Pokud odmítala nějaký turecký požadavek, zakrývala to poníženým chováním, krásnou a lichotivou rétorikou, úplatky, dary

[53] V. Miović- Perić: *Na razmeđu.* Dubrovnik 1997, s. 265
[54] Dubrovčané nazývali Jaderské moře různými způsoby - Jadransko more či Gulphus (Gulaf).
[55] Ž. Peković: *Dubrovnik: Nastanak i razvoj srednjovjekovnoga grada.* Split 1998, s. 89
[56] G. Novak: *Prošlost Dalmacije. Knjiga prva.* Zagreb 1994, s. 104

a podlézáním samotnému sultánovi.[57]

Sultán usiloval, podobně jako panovníci tzv. křesťanského univerzalismu, o univerzální moc. Stejně jako všichni velcí monarchové starověku, středověku a novověku se turecký sultán cítil panovníkem obdařeným Bohem k tomu, aby vládl ostatním.[58]

V letech 1419-1427 získala Dubrovnická republika svůj konečný tvar získáním území Konavle a Cavtatu. Stále větší politická nestabilita a ovládnutí balkánských rudných dolů[59] Turky donutilo Dubrovčany k soustředění se na námořní obchod. Těžce nesli skutečnost, že se Benátčané usídlili na Neretvě (v přístavu Drijeva, který odpradávna spadal pod dubrovnický ekonomický vliv).

V 15. století sílil turecký tlak, vláda musela změnit výši daně míru, nejprve platila 1 500 zlatých dukátů, později 5 000 a v roce 1481[60] sultán Mehmed II. Dobyvatel zvýšil částku až na 12 500 dukátů. Tuto ustálenou daň museli Ragusané platit každý rok až do konce 17. století, kdy došlo ke změně. Za to získali roku 1505 potvrzení svých starých privilegií, tato smlouva mezinárodního charakteru byla velmi důležitá pro historický vývoj Dubrovníka.

Dubrovnický kníže a šlechta (vlastela) měli povinnost vyslat každý rok k Portě[61] místodržícího (tzv. *poklisar*) s haračem v určené výši. Mimo to musela Dubrovnická republika platit různě vysoké částky i jiným panovníkům, např. uherskému králi ve výši 1 500 zlatých dukátů (dále též vládcům Travunje, Zahlumje aj.).

Několikrát musela dubrovnická vláda použít cílenou lež a to v případě povahy tributu, který platili Dubrovčané uherskému králi. Neuvedli totiž, že se jedná poplatek poddaného města, ale prezentovali před Turky, že jde o daň míru. Vláda stále počítala s tím, že Turci jako nová mocnost na Balkánském poloostrově ještě neznali dostatečně skutečnost a pravé státoprávní postavení Dubrovníka.

Rostl význam a mezinárodní postavení Dubrovníka. Roku 1442 vydal sultán listinu, ve které považoval Ragusu za svobodné město a zavázal se dodržovat

---

[57] O diplomatickém umění pojednávám v kapitole Politika a diplomacie.
[58] B. Stulli: *Povijest Dubrovačke republike*. Dubrovnik 1989, s. 65
[59] Po pádu Bosny si podmanili Turci nejdůležitější rudné naleziště Srebrenicu.
[60] Známý historik V.Foretić ve svých pracích uvádí nesprávný letopočet 1471.
[61] Porta – termín označoval nejprve palác velkovezíra, později znamenal tureckou vládu.

svobodu a autonomii Dubrovnické republiky. Po pádu přilehlé Bosny v roce 1463 se dubrovnický stát stal posledním záchytným křesťanským bodem na tomto teritoriu. Republika se snažila emancipovat na úkor Benátek, zejména v oblasti vnitrozemského a námořního obchodu. Docházelo k častým sporům s tímto konkurentem, ale Dubrovčané vždy uznávali Jadran jako prostor benátské dominance.

Hranice mezi Dalmácií a Dubrovnickou republikou *(Dubrovačka republika)*, která připadla roku 1420 benátské vládě, vedla mořským kanálem severně od ostrova Korčula a jižně od Lastova.

Obr. 8 Mapa Benátské Dalmácie (Mletačka republika) a tureckých hranic (Osman.carstvo)

Intenzivní styky měla Republika s Itálií, zejména důležitým přístavem pro ni byla Ancona *(Jakin)*. Vzájemné vztahy začaly již ve 12. století a v 15. století zde vznikl dubrovnický konzulát. Přes tento významný přístav obchodovala se zbytkem Itálie, především s Florencií.[62]

[62] N.Klaić: *Povijest Hrvata u srednjem vijeku.* Zagreb 1990, s. 87

Obchodní a přátelské vztahy měli Dubrovčané také se Sicílií, Španělskem, Francií, Egyptem, Sýrií a dalšími zeměmi. V 15. století vznikla v přístavu Alexandrii dubrovnická obchodní kolonie.[63]

Počátkem 16. století došlo k významnému obratu, sultán Sulejman II. rozvinul mohutnou vojenskou expanzi a rozšiřoval své impérium. Roku 1517 se součástí turecké říše staly tyto země - Sýrie, Palestina, část Arábie a Egypt.

Roku 1526 nastal zlom v evropských dějinách - v historické bitvě *u Moháče* bylo poraženo uhersko-chorvatsko-české vojsko, padl král Ludvík II. Jagelonský (při útěku utonul v bažině), a turecká vojska zaplavila další části Evropy.[64]

Rok 1526 byl jedním z nejdůležitějších zlomových okamžiků v evropské a dubrovnické historii.[65] Osmanský tlak byl cítit všude, pocítili ho i svobodní Dubrovčané. Vláda počítala s možností tureckého útoku na město. Na jedné straně vyslala poselstvo k sultánovi, aby mu gratulovala k velkému úspěchu a na straně druhé připravovala nezbytná opatření k obraně města.

Vláda Republiky rozhodla, že na severní straně vybuduje obranné zdi, zamýšlela zrušit v rámci obranných opatření všechny kostely a domy před městskými zdmi, aby neposloužily nepříteli k obsazení města. Stejně tak zrušila všechny cisterny vody v Gruži a Rijece Dubrovačke.

Dubrovčané začali podnikat ozbrojené přípravy, shromažďovali vojsko a dokonce vyhledali pomoc svého odvěkého nepřítele Benátek, požádali o vyslání odborníků na fortifikační systémy. K přímému vojenskému útoku nakonec nedošlo, zvětšil se jen politický tlak.[66]

Rok 1526 znamenal změnu ve státoprávním postavení dubrovnického státu. Vláda přestala platit daň uhersko-chorvatskému králi a tím skončila jeho nadvláda nad tímto regionem. Ragusa velmi dbala na přátelské vztahy s Osmany, kteří se nevměšovali do vnitřní politiky státu za cenu tributu, darů, úplatků a cel.

---

[63] Alexandrie byla nejdůležitějším přístavem pro obchod s Východem. Povolení pro vznik konzulátu dal samotný turecký sultán (mimo Ragusy i Benátkám, Janovu a později Francii).

[64] Turci obsadili chorvatskou Slavonii, část Dalmácie a Uher.

[65] Tato událost znamenala změnu i pro české země. Na uherský, chorvatský, český a rakouský trůn nastoupili Habsburkové a do roku 1918 se tak spojily osudy těchto národů.

[66] Do podobně napjaté situace se Dubrovník dostal již v 15. století při poskytnutí azylu uprchlému srbskému despotovi.

2.5 Vzestup a pád Ragusy

Dubrovnická republika byla typickým přímořským obchodním státem, podobně jako její konkurenční země Benátky či Janov. Roku 1526, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, se Ragusa stala skutečnou nezávislou republikou bez jakékoliv svrchované nadvlády cizích vladařů. I v následujícím období našla úspěšný model soužití s islámským světem.

Městská republika ***(Republika svetog Vlaha)*** si uchovala svou obratnou politikou faktickou nezávislost i v období vyvrcholení osmanské expanze, kdy uznala sultánovu svrchovanost placením harače. Současně však udržovala přátelské styky se Španělskem a římskou kurií a takto odolávala úkladům Benátek, namířeným proti dubrovnické samostatnosti. V 16. století pokračovala hospodářská prosperita Ragusy, vzkvétal její vnitrozemský i námořní obchod.

Díky každodennímu styku s Turky, politickým vazbám a proslulé diplomacii byl Dubrovník, jako město ležící v těsné blízkosti nepřátelského impéria, velmi důležitým zdrojem informací pro křesťanský svět. Republika používala „houpačkovou politiku" - jako křesťanská země sympatizovala se Západem a informovala ho o tureckých plánech, jako poplatník harače byla nucena poskytovat obdobné služby Osmanům (včetně občasné vojenské výpomoci).[67]

Roku 1538 byl uzavřen mír ve Velkém Varaždínu, Ferdinand Habsburský přiznal nadvládu Jana Zápolského[68] nad částí Uher, titul uherského krále a získal Chorvatsko, Dalmácii a Slavonii.

Vznikla řada válečných konfliktů mezi tzv. **Svatou ligou**[69] a Osmanskou říší. V průběhu 16. století Turci postupně ovládli Egypt, severní Afriku, Sýrii, Libanon, Izrael, Irák, Jemen a část Kavkazu, v Evropě dobyli dnešní Řecko, Bulharsko, Srbsko, Rumunsko, Maďarsko, Krym a již zmíněné jihoslovanské země.

---

[67] V. Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808. 2.dio.* Zagreb 1980, s. 221

[68] Sídlem J. Zápolského byla dnešní Budapešť. Jeho území měla automaticky po jeho smrti připadnout Habsburkům, to ale vyvolalo nevoli sultána Sulejmana a došlo k vyhlášení nové války. Byl uzavřen dočasný mír, kterým Porta získala dobyté území a král se zavázal k placení tributu ve výši 30 000 zlatých dukátů ročně.

[69] Svatá liga (vznikla roku 1538) – spolek křesťanských zemí v čele s papežem, Benátkami, Rakouskem a Španělskem.

Ve velké válce křesťanství s islámem byl Dubrovník vždy na straně křesťanů, ale nemohl to vyjadřovat oficiálně. Turci shledávali Republiku jako poddaného vazala, čemuž se vláda bránila a vždy zdůrazňovala, že Ragusané jsou věrní *haračari*[70] turecké říše, přitom se nepovažovali za poddané sultána. Porta přese všechny okolnosti uznávala Dubrovník jako zvláštní stát.

Vláda vždy vyjadřovala jasnou oddanost, titulovala se *„nejvěrnějším sluhou"* ve vztahu k ostatním mocnostem a zároveň všechny velmoci nazývala svými ochránci. Pokud se někdy Dubrovčané prezentovali jako „turečtí poddaní", tak jen ve chvíli, kdy se snažili získat sultána na svoji stranu.

Dubrovnická republika měla vynikající vztahy se Španělskem, oproti tomu některá italská města (např. Messini) se snažila emancipovat od její ekonomické dominance. Jenže právě Karel V. Habsburský, španělský král a císař Svaté říše římské, udělil Ragusanům práva platící pro všechny země spadající pod habsburské císařství a tím upevnil ekonomickou nadvládu Dubrovníka nad ostatními protivníky.

Často se dostala Republika do nelehkého postavení, jako styčný bod mezi dvěma nepřátelskými stranami. Roku 1532 vláda rozhodla o tom, že jediná dubrovnická loď nesmí bojovat proti Osmanům. Diplomacie vynakládala obrovské úsilí, aby udržela přátelství s Portou.

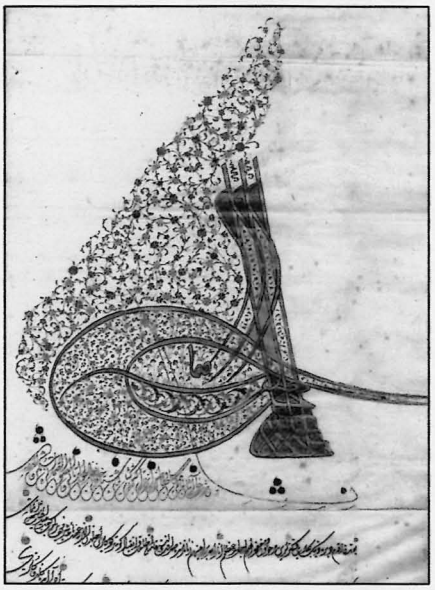
Ke ztížení situace došlo vždy, když Turci zjistili přítomnost raguských lodí v cizí flotile. Tehdy diplomacie omlouvala tuto situaci tím, že k tomu byli velitelé lodí donuceni násilím či že jsou to povstalci proti Republice.

Vstupem Benátské republiky do války s Osmanskou říší došlo ke zhoršení vztahů s Ragusany. Země svatého Marka závistivě hleděla na to, že dubrovničtí obchodníci převzali část jejího obchodu s Východem a snažila se Dubrovníku nastolit řadu překážek.

Vláda velice bedlivě sledovala neklidnou situaci na Jadranu a ve Středozemí a proto v letech 1537-8[71] vybudovala novou obranu, zvýšila počet stráží, zesílila opevnění a najala další placené vojáky.

[70] Poplatníci daně míru.
[71] V té době padlo turecké město Novo díky útoku západních vojsk.

Dopad stálých válečných rozepří mezi Východem a Západem se projevil zhoršením ekonomiky Republiky. Kvůli nákladům na obranu se zvýšil schodek státního rozpočtu a námořní obchod se zmenšil kvůli nejisté situaci na moři, což mělo za následek nedostatek obilí a růst cen.

Obr. 9 Ferman Mehmeda III.

Dubrovník i po roce 1526 našel model koexistence s Turky. Uchoval si právo svobodného obchodu v Osmanské říši včetně placení malého cla. Neustálým zdůrazňováním své oddanosti a placením harače získala Republika mnoho tzv. *ahtnamů*, *fermanů*[72] a *hoćumů*, tj. listin, kterými bylo povoleno svobodné obchodování. Jistým druhem represálie proti Republice byl tzv. *jasak* – nařízení, které zakazovalo například obchodování s určitým zbožím.

Mimo turecké území měl dubrovnický stát obchodní styky s Anglií, Itálií, Francií, Španělskem a dalšími západními zeměmi. Dubrovnická vláda vždy považovala Jaderské moře za výsostné benátské teritorium, o čemž svědčí zápisy z 15.-17. století. Za tuto loajalitu se odměnila Benátská republika ataky a ničením dubrovnických obchodních lodí.

Rok 1566 byl pro Evropu bouřlivým rokem, Turci se připravovali na nová válečná tažení.[73] Tehdy došlo ve vnitřním životě Republiky k neúspěšnému pokusu o vzpouru s cílem svrhnout aristokratickou vládu a rozdělit moc mezi šlechtu a měšťany. Jejím iniciátorem byl nejslavnější dubrovnický literát a komediograf **Marin Držić**. Přestože jeho úmysl zůstal jen ve fiktivní rovině, byl tento pokus důležitý pro politickou historii města.

Křesťansko-islámské napětí v oblasti Mediteránu trvalo nepřetržitě, o čemž svědčí i tzv. *Kyperská válka* (1570-73) mezi Benátkami a Osmany. Důležitým momentem této krátké války byla *bitva u Lepanta* (1571), v níž bylo turecké válečné

---

[72] *Ferman* – sultánova písemná listina vyhlašující a nařizující určitou skutečnost.

[73] V tomto roce se uskutečnila slavná bitva u Sigetu s Turky, ve které padl legendární chorvatský bán Mikuláš Zrinský. Zrinští byli sňatkově spřízněni s českými Rožmberky.

loďstvo rozdrceno. Tím se ukázal fakt, že Osmané nejsou neporazitelní. Zvláštní úsluhu učinili Dubrovčané Turkům tím, že vykoupili od Západu vážené turecké zajatce. Na druhé straně také Republika kupovala (na vlastní náklady) křesťanské zajatce. **Bylo to dílo humanitárnosti, které dodalo Dubrovčanům vážnost v očích jak Západu, tak Východu.**

Republice se nevyhnula ani tzv. *uskocká válka*[74], ve které senjští uskoci začali napadat turecké karavany na dubrovnickém teritoriu. Během následujících konfliktů, včetně tzv. *Dlouhé války* (1593-1606) mezi Habsburky a Turky, zůstala Republika jako vždy neutrální, nevměšovala se do konfliktu. Uzavření míru v Žitvatoroku roku 1606 proměnilo situaci a postavení sil v Evropě – byl to kulminační bod turecké expanze na Balkáně (v následujícím období sultánova moc začala klesat).

V 16. století zřídili Benátčané Split jako svůj hlavní přístav na dalmatském pobřeží, důsledkem byla konjunktura dubrovnického obchodu. Nastal souboj dvou ekonomicky silných impérií, což vytvořilo i politické napětí. Fakt, že dubrovnické lodě byly ohrožovány křesťanskými a tureckými piráty, vedl k tomu, že Dubrovčané začali stavět ozbrojené lodě. Tyto lodě *(galijuny)* měly přednost při přepravě nákladu, což se nelíbilo Benátské republice.

Ragusané ale měli mohutného ochránce v podobě Osmanské říše. Díky své diplomatické politice získávali výjimečná povolení, práva a privilegia od osmanských panovníků oproti jiným křesťanským zemím. Práva daná Turky se v chorvatštině nazývají *kapitulacije.* Podle zvyku platila jen po dobu vlády dotyčného sultána, který je vydal.

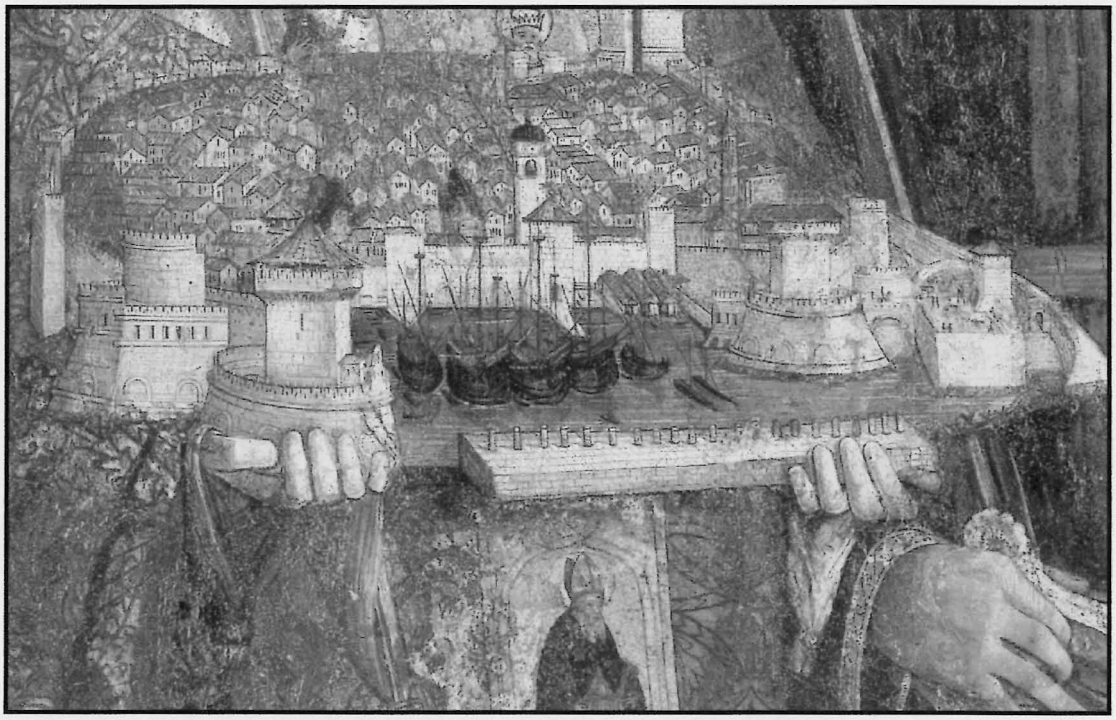
Významnou událostí do období ničivého zemětřesení (1667) byla mise dubrovnického vyslance Jakety Palmotiće do Turecka (slavného básníka ódy *„Dubrovnik ponovljen"*[75]). Jeho zajímavé zprávy o islámském světě, ze kterých je zřejmé, že šlo o diplomata velikého formátu, nejsou dosud ve zkoumání raguské historie dostatečně doceněny.

[74] *Uskoci* – příslušníci pravoslavné i katolické obce kteří sběhli („uskočili") z tureckého území do habsburské monarchie. Sdružovali se do ozbrojených skupin a prováděli loupežné vpády do osmanských oblastí.

[75] báseň *„ Obnovený Dubrovník"*

Velké zemětřesení 1667:

Dubrovník a jeho okolí je známým seizmickým územím. Již před tragickým zemětřesením v roce 1667 proběhla četná menší, ale to v roce 1667 bylo největší a naprosto ničivé. I když prameny často přehánějí katastrofální rozměr zemětřesení, faktem je, že Dubrovník byl poničen a zaznamenal značné ekonomické ztráty. V době této děsivé události zahynuly (dle různých zdrojů) cca 2/3 občanů.[76]

Obr. 10 Sveti Vlaho (sv. Blažej) drží model města před zemětřesením

Bezprostředně po zemětřesení neexistovala vláda, která by mohla spravovat stát. Většina aristokracie zahynula, ve městě začalo drancování státní kasy, krádeže a mnoho obyvatel uprchlo z města.[77]

Vzápětí mohutný požár zachvátil město, obyvatelé se pokusili se zachránit útěkem na lodích na ostrovy a do vnitrozemí. Existovala tendence, že všichni obyvatelé opustí město a vystěhují se úplně. Vznikla potřeba řádné státní správy, neboť Republiku ovládal chaos a nepořádek. Proto se sešla prozatímní vláda, která

---

[76] A. Ničetić: *Povijest dubrovačke luke.* Dubrovnik 1996, s. 108

[77] Zahynul i dubrovnický kníže, většina členů Malé rady atd. Díky agilním šlechticům byla zachráněna státní pokladna.

vydala nařízení o zákazu emigrace.[78]

Ragusané měli vážné obavy, že Benátky využijí neštěstí a obsadí Dubrovník. Stejně tak měli obavy z Osmanské říše. Z těchto důvodů vyslali posly k sultánovi a Portě, aby jim byla dočasně odpuštěna platba daně míru a to až do doby obnovy státu. Zároveň státní konzuláty po celé Evropě začaly žádat o finanční a věcnou pomoc západní mocnosti.

Bosenský paša se snažil Republice pomoci, ale v krásných slovních obratech zaznělo jasné a zřetelné nebezpečí: *„Grad je od Velikog Gospodina, te ne bih htio da dođe u ruke neprijatelja vaših i Velikog Gospodina.“* [79] Zasílal opakované nabídky pomoci (ať již vojenské či materiální), které vyslanec Marin Nikola Gučetić laskavým a diplomatickým tahem odmítal. Paša měl v úmyslu zcela evidentně obsadit město lstivým a nenápadným tahem (na pozvání od vlády).

Za každou cenu se snažili Ragusané udržet to nejcennější – svoji **svobodu**. *„Budeme bránit naši svobodu, dokud bude živ poslední obránce“*, deklarovali občané v té době.

Benátčané se obávali podniknout přímý úder na oslabenou Republiku a tím pádem vyvolat další konflikt s Osmanskou říší, též nevole ostatních křesťanských států, které sice neposkytly vládě požadovanou pomoc, ale soucítily se zemí v jejím velkém neštěstí. Dubrovník zůstal nadále svobodný.

Zhoršily se ovšem dubrovnicko-turecké vztahy. Vláda požádala o snížení harače, na což Porta neodpověděla. Existovalo reálné nebezpečí předání přístavu Neretvy Benátčanům, což by ohrozilo chod státního obchodu. Porta se dokonce snažila získat majetek zahynuvších Dubrovčanů, což vláda striktně odmítla.

Republika se nepovažovala za vazala, neboť placení harače pojímala jen jako cenu za mír. Ragusané prožili mnohá utrpení a ponížení, ale jejich diplomatické umění slavilo značné úspěchy, např. řadou darů a úplatků došlo k zabránění otevření tureckých přístavů na Neretvě a Makarské.

---

[78] Vyhlášení tohoto zákazu doprovázely značné represe v podobě konfiskace majetku, titulu zrádce vlasti, věčné hanby pro celou rodinu apod. Emigranti se museli vrátit do konce srpna. Mimo to vláda vyhlásila povinnost vrácení ukradených státních peněz. Došlo i k řadě soudních procesů.

[79] *„Město našeho velkého vládce nesmí padnout do rukou nepřátel vašich a velkého sultána.“* (V. Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808. 2.dio.* Zagreb 1980, s. 137)

Benátčané škodili státu, kde mohli, ale pod tlakem samotného papeže došlo ke zlepšení situace. Benátky totiž začaly svou obchodní politikou ohrožovat i Anconu, důležitý přístav papežského státu. Drzým aktem bylo užívání dubrovnické vlajky (zaručovala svobodnou plavbu) benátským obchodním loďstvem.

Mimo těchto překážek musel dubrovnický region také čelit nájezdům tzv. *hajduků* (křesťanští vzbouřenci a lidoví zbojníci v benátské službě) a tzv. *pandurů* (křesťanů z východní Hercegoviny v turecké službě). Nejvíce trpělo úrodné území Konavle.

Benátky zamýšlely připojit Dubrovník ke svému jihoslovanskému území a sjednotit tak Dalmácii v jeden celek. Raguské vládě nabídly toto spojení, ovšem ta ho odmítla se slovy, že takovýto čin *„se protivi dubrovačkoj slobodi sačuvanoj tijekom toliko stoljeća.“* [80]

Po porážce tureckých vojsk roku 1683 u Vídně[81] nastal obrat v mezinárodní politice. Jako křesťanská země měla Dubrovnická republika samozřejmě radost z porážky, ale vůči Portě uplatňovala obezřetnou politiku. Osmanská říše byla v 17. století zmítána vnitřními boji, korupcí, oslabením vojenské moci, nedostatkem financí a neschopností modernizace.

Situace po roce 1667:

Zemětřesení zasadilo těžký úder hospodářskému rozvoji Dubrovnické republiky, především jejímu loďstvu. Přestože stát později překonal tuto krizi a můžeme dokonce hovořit o jakési regresi ekonomiky a společnosti v průběhu 18. století, již nikdy nedošlo k obnově stavu před rokem 1667.

Benátská republika vyvíjela stále agresivnější politiku ekonomického imperialismu vůči Ragusanům.[82] Díky diplomatickému úsilí vlády nedošlo roku 1699 na mírovém jednání ve Sremských Karlovcích (mezi Osmany a Habsburky) ke splnění požadavku, aby se dubrovnické teritorium stalo součástí benátského impéria. Republika zůstala jak pod ochranou habsburských císařů, tak Turků.

---

[80] *„odporuje dubrovnické svobodě chráněné po celá staletí“* (V.Foretić: *Povijest Dubrovnika. 2.dio.* Zagreb 1980, s. 146)

[81] Toto velké vítězství Západu bylo zásluhou především polského krále Jana Sobieského.

[82] Nezastavila se ani před blokádou (vnitrozemskou a námořní) a před prohlašováním některých lží, např. že město ovládá mor, různé nemoci apod.

Po nezbytné rekonstrukci města obnovila Republika své obchodní loďstvo, otevřela velké množství konzulátů po celém světě a koncem 17. století vstoupila její plavidla až do oblasti Černého moře a Atlantického oceánu (až po Ameriku). Rostla ekonomická moc měšťanstva na úkor zaostávající domácí šlechty.

V 18. století došlo k nové hospodářské orientaci Raguské republiky, neboť sílil význam Jaderského moře pro obchod a mořeplavbu. Moc benátského impéria na moři pomalu upadala díky tomu, že na konkurenční scénu vstoupil nový subjekt. Tím bylo Rakousko, které otevřelo přístavy Terst (dnešní Itálie) a Rijeku (dnešní chorvatská Istrie).

Dubrovnický stát byl také ohrožován nepřátelskými konflikty Francie a Anglie (později i ruského carství) soupeřících o moc ve Středozemním moři. Tito rivalové pohlíželi na Ragusu jako na svého konkurenta.

Obnovená námořní expanze Republiky v 18. století v Mediteránu vedla k obchodním stykům se zeměmi severní Afriky, které spadaly pod tureckou nadvládu. Tunisko, Alžírsko, Maroko a Tripolis vyvíjely pirátskou politiku, napadaly západní lodě, takže Dubrovník musel požádat sultána o pomoc - získal sultánský ferman se zárukou svobodné plavby v Mediteránu.

Konec 18. století:

Poslední desetiletí 18. století bylo protknuto trvajícími válkami evropských mocností s Turky. Revoluční události roku 1789 ve Francii se odrazily i v Dubrovnické republice, která změnou politické situace ztratila ve Francii silného ochránce. Anglie s Francií rozvíjely nepřátelské vztahy a tento antagonismus trval po celé 18. století, kdy byly vzájemnými konkurenty v zámořském obchodu a koloniální expanzi.

Probíhající boje se odrážely i na vývoji dubrovnického státu, neboť nepokoje se odehrávaly v Mediteránu a znepřátelené strany zneužívaly neutrality vlajky sv. Vlaha[83].

Aristokratická vláda se oprávněně obávala francouzských revolučních ideálů šířících se Evropou. Roku 1797 dobyl Napoleon Bonaparte Benátskou republiku

[83] Vlajka sv. Vlaha (sv. Blaženje) – blíže v kapitole Znaky a symboly dubrovnického státu.

a vyhlásil zde demokratický režim. Likvidace „Královny moří" byla důležitým zlomem v dubrovnické historii.[84]

Dubrovnické lodě začaly plout do Anglie, Francie, Portugalska, Nizozemí, Brazílie a USA.[85] Přesto v oblasti Jadranu docházelo k pomalému úpadku raguského obchodu, zejména z důvodu rozvoje vzájemného obchodu mezi Rakouskem a Tureckem, čímž značná část zboží plynula nyní přímo do habsburské monarchie. V tomto období došlo k uvolnění ekonomických omezení benátské vlády v Dalmácii a pobřežní města začala obchodovat (zejména s Dubrovníkem).

Roku 1797 mírem v Campo Formiu uzavřeným mezi Francií a Rakouskem, získala habsburská říše benátskou Istrii, Dalmácii a boku Kotorskou.[86] Napoleon Bonaparte byl velikým příznivcem Dubrovníka a vydal dokonce nařízení o ochraně jeho nezávislosti.

V době napoleonské expanze ve Středozemním moři přistála část francouzského loďstva v městském přístavu, Francouzi hovořili s místními obyvateli, mezi nimiž měli řadu příznivců. V senátu byli frankofilové i frankofobové, ale nikdo ze zastánců nových pořádků se neopovážil provést nějakou akci. Výjimkou bylo Konavle, kde vypukla v letech 1799-1800 velká selská vzpoura.

Sedláci jasně vyjádřili nespokojenost se svým postavením, zejména byli proti odevzdávání části své úrody šlechtě, která vinou ekonomického úpadku zesilovala tlak na poddané sedláky. Největším impulsem pro revoluci bylo vládní nařízení o povinné koupi státní soli (z důvodu zisků pro státní pokladnu).

Vláda požádala o pomoc všechny strany, takže na politické linii Dubrovník-Vídeň-Cařihrad se odehrávaly tvrdé diplomatické boje. Existuje podezření, že právě vídeňský dvůr podnítil tuto bouři. Lokální konavovská vzpoura vyvolala složitá mezinárodní jednání, která skončila zklidněním situace. Závěrem celé akce bylo vydání zákona o mírnějším postupu šlechty vůči sedlákům (1800).

---

[84] B. Stulli: *Povijest Dubrovačke Republike.* Dubrovnik 1989, s. 158

[85] Je zajímavostí, že roku 1776 po vyhlášení nezávislosti USA Dubrovnická republika ihned uznala nový stát a uzavřela s ním přátelskou dohodu.

[86] Rakousko tehdy pomýšlelo i na Dubrovnickou republiku, neboť se stalo bezprostředním sousedem Ragusy. Šířily se zvěsti, že osvojení zamýšlí i samotný Napoleon, ale nebyly pravdivé.

Konec Dubrovnické republiky (1806-1808):

Pro Ragusu byly osudné dvě velmoci - Francie a Rakousko. Je zajímavé, že v době Napoleonovy expanze se Republika obávala více vídeňského dvora nežli expanzivní Francie. Vláda přijala ochranu tureckého sultána a přiznala jeho dominanci v jihovýchodní Evropě s důrazem kladeným na svobodu a nezávislost Dubrovnické republiky.

Již v předchozích obdobích došlo k několika konfliktům s francouzskými konzuly ve městě kvůli námořnímu obchodu, protože Francie po pádu Benátek a Janova pohlížela na Mediterán jako na své výsostné území. Situace se uklidnila roku 1776 po uzavření vzájemné námořně-obchodní smlouvy.

Francouzský kulturní vliv byl zřejmý, většina šlechticů a vzdělanců hovořila a četla francouzsky, hrozil průnik revolučních myšlenek do aristokratické Dubrovnické republiky. Jenže vláda se daleko více cítila ohrožena nebezpečným Rakouskem, které bylo jejím bezprostředním sousedem.[87]

Ještě roku 1804 po vyhlášení Francouzského císařství[88] ujišťoval Napoleon Bonaparte ve svém dopise vládu, že je stálým ochránce malého raguského státu. Mezitím se situace změnila a roku 1805 po uzavření známého míru v Bratislavě se změnila mapa jihovýchodní Evropy – Rakousko muselo postoupit Napoleonovi celou Dalmácii s bokou Kotorskou. Někdejší Benátská Istrie a Francie se nyní stala sousedem dubrovnické země.

Jelikož ve Středozemí neměl francouzský stát silné válečné loďstvo a nastaly problémy s rakouským předáním Boky Kotorské, bylo rozhodnuto, že vojsko Francie projde přes dubrovnické území. Vláda se obávala okupace z francouzské i ruské strany. Rusové totiž společně s Černohorci anektovali kotorský záliv, a proto pohlíželi na průchod nepřátelských francouzských vojsk přes neutrální Republiku jako na akt porušení její neutrality.

Napoleon Bonaparte rozhodl o tajné okupaci Ragusy. Vyslaní senátoři ke generálu Lauristonovi do Stonu dorazili pozdě, Republika již byla zaplavena

[87] Jedním z přívrženců Rakouska byl františkán Joakim Stulli, který s pomocí vídeňského dvora vydal v letech 1801 a 1806 první a druhý díl svého slavného slovníku. Více v kapitole Jazyk a písmo.

[88] Napoleon Bonaparte se nazýval francouzským císařem a italským králem. Dalmácie a Istrie po bratislavském míru byly přidruženy k Italskému království.

francouzským živlem. Vojevůdce se rozzlobil, že tajná a blesková okupace neproběhla v naprostém utajení a přinutil vážené senátory Republiky ke spolupráci.[89]

Dubrovnický kníže s členy Malé rady přijal Lauristona v Knížecím paláci. Generál všechny ujistil, že Napoleon Bonaparte ho pověřil obsazením Dubrovnické republiky s tím, že nedojde k narušení státoprávního postavení raguské země. Vláda se tak podvolila bez sebemenšího podezření a předala mu klíče od městského opevnění. Mezitím francouzská vojska vstoupila do města a začala okupaci Ragusy.

Proti tomuto aktu byla turecká a ruská vláda. Ruské vojsko obsadilo strategický vrch Srđ a denně z něj ostřelovalo město.[90] Roku 1807 uzavřela Francie s Ruskem mír v Tylži, které po této dohodě opustilo boku Kotorskou (vyprázdnilo i prostory Středozemního moře).

Zhoršila se státní ekonomika - na počátku 19. století vlastnila Republika okolo 280 velkých lodí, ale okupace zasadila smrtelný úder dubrovnické mořeplavbě, neboť Rusové a Angličané pohlíželi od té doby na raguské lodě jako nepřátelské. Mimo to byla vláda nucena vynakládat obrovské finanční prostředky na udržování francouzské posádky.

Vláda vynaložila v letech 1806-1808 nadměrné úsilí k osvobození svého teritoria od přítomnosti cizí armády v čele s generálem Marmontem. O své těžké situaci napsala přímo samotnému Napoleonovi, ale bez jakékoliv odezvy. Proto se snažila vyhovět různým francouzským přáním a požadavkům a začala též s aktivní diplomatickou aktivitou směrem k Rakousku, Rusku a Turecku. Pozůstatkem někdejší slavné dubrovnické svobody a nezávislosti byla v době okupace jen zasedání dubrovnických správních orgánů (rad).

Tylžským mírem roku 1807 bylo definitivně rozhodnuto, že Dubrovník bude součástí francouzské Dalmácie. Přes všechny obtíže Republika i nadále přežívala. V této době zde existoval tzv. „měšťanský klub", který se snažil o přeměnu státu na ryze demokratický systém. Byl nakloněn Francouzům a toužil skončit s aristokratickou Republikou. Vláda však stále bojovala o záchranu Ragusy a podporovala i námořní obchod.

---

[89] Ze dvou důvodů: jednak, aby nestihli informovat svoji vládu a také, aby mu posloužili jako průvodci (více *v*: B. Stulli: *Povijest Dubrovačke republike*. Dubrovnik 1989, s. 131).

[90] Ze stejného místa ostřelovala jugoslávská armáda Dubrovník v roce 1991.

Generál Marmont připravil Dubrovnické republice poslední úder. Vyhlásil nařízení o vyvěšení italské vlajky na všech dubrovnických lodích a Rolandově sloupu *(Orlandov stup)*.[91] Tím byla narušena suverenita státu, neboť dubrovnická vlajka sv. Vlaha (sv. Blažeje) byla jedním z atributů svobody a nezávislosti Republiky. Vláda do konce trvání státu vyvíjela pro záchranu Republiky nadměrné, byť marné diplomatické a politické úsilí.

Definitivním úderem bylo Marmontovo prohlášení ze dne 31. ledna roku **1808**[92], kterým rozpustil vládu, senát, soudy a vyhlásil **konec Dubrovnické republiky**. Přestože vládnoucí vrstva v Dubrovníku přijala navenek tuto skutečnost jako hotový fakt, vnitřně se aristokracie s koncem své Republiky nikdy nesmířila (pozoruhodné je, že ani prostý dubrovnický lid).

Tak skončilo období slavné Dubrovnické republiky (1358 – 1808). Raguský stát nevydržel změnu evropské rovnováhy mocenských sil na počátku 19. století a Napoleonovu expanzivní vojenskou politiku.[93]

[91] Rolandův sloup byl symbolem svobody a suverenity Dubrovnické republiky. Více v kapitole Znaky a symboly dubrovnického státu.

[92] Toto prohlášení je jedno z nejkratších rozhodnutí v historii zrušení nějaké země.

[93] O dalším historickém vývoji pojednává kapitola Nástin vývoje dubrovnické kultury po pádu Republiky.

3. Sociologická studie Dubrovnické republiky

3.1 Společnost a sociální stratifikace

Dubrovnická republika byla typicky aristokratickým státem (jak již bylo několikrát zmíněno), řečeno slovy antropologa Michela Foucalta byla typickou společností „Starého pořádku". Přes některé sociální nerovnosti (například v podobě pravidel uzavírání sňatků) je zřejmé, že dubrovnickou společnost definovaly také určité prvky demokracie.

Sociální stratifikaci v Dubrovnické republice můžeme vyjádřit klasifikací následujících skupin:

šlechta (vlastela)
měšťané (pučani)
prostý lid (puk)

Charakteristika šlechty, měšťanů a sedláků (včetně kmetského systému) byla popsána velmi podrobně v předchozích kapitolách, zmíním tedy jen základní rysy dubrovnické společnosti.

Dubrovnická šlechta (vlastela):

Vlastela byla nejbohatší privilegovanou třídou v zemi, v jejích rukou byla soustředěna veškerá politická moc. V důsledku historického vývoje její ekonomická síla od druhé poloviny 15. století postupně upadala, hospodářsky vzkvétal městský stav, který ovšem neměl účast na vládě. Politická moc nadále zůstala v rukou nejvýznamnějších šlechtických rodů.

Aristokracie velice dbala na svůj status a společenské postavení. Zajímavostí je fakt, že stavovsky rozdělená dubrovnická společnost nepřijala možnost uzavírání sňatků mezi představiteli různých sociálních vrstev, což ale umožňoval platný církevní zákon.[94]

Konzervativnost byla typická pro život Republiky a stala se hlavní charakteristikou aristokracie jako společenské vrstvy i jako způsobu života

[94] Vlastela uzavírala sňatky jen mezi sebou či se šlechtou z dalmatských a cizích měst (více následující kapitoly).

jednotlivců. Aristokracie měla klíčový význam pro formování osobité duchovnosti Dubrovníka, což vyzařuje samotné město dodnes.

Měšťanstvo:

Měšťanstvo tvořili převážně obchodníci, řemeslníci, stavitelé lodí apod. V průběhu 14. století, kdy došlo k velkému ekonomickému rozvoji, začala sociální stratifikace i v této společenské skupině. Měšťané se začali dělit na bohaté a méně bohaté[95], po zemětřesení v roce 1667 byli někteří příslušníci majetné vrstvy přijati i do šlechtického stavu.

Prostý lid:

Byl nejpočetnější třídou obyvatelstva (2/3 celkového počtu) a tuto skupinu tvořili námořníci, služebnictvo, sedláci atd.

3.2 Charakteristika dubrovnické populace

3.2.1 Demografický systém:

Ve středověku tvořila dubrovnická populace jednu z největších a nejprogresivnějších v porovnání se zbytkem tehdejšího chorvatského (a jihoslovanského) osídlení. Během několika staletí došlo ke značnému nárůstu obyvatelstva, podobně jako evropská populace prošla střídáním období růstu, stagnace a úbytku. Obrovský dopad na demografický vývoj měla především ničivá zemětřesení, nejvíce to v roce 1667, při němž zahynuly 2/3 celkového počtu obyvatel. Demografický systém Dubrovnické republiky byl značně ovlivněn osobitou populační politikou raguské vlády.

Pro populaci Republiky jsou charakteristické zejména následující trendy:

- osobitá populační politika dubrovnické vlády omezovala demografický rozvoj (zejména u aristokracie)

[95] O zvláštních skupinách Antuninů a Lazarinů bude pojednáno v kapitole Obchod a řemesla.

- věk dubrovnické populace při vstupu do manželství byl poměrně vysoký (u všech typů dubrovnických rodin byl muž průměrně starší než jeho manželka), městské obyvatelstvo uzavíralo sňatek déle nežli venkované
- nejvíce sňatečnost ovlivňovaly mortalita rodičů a roční období
- mortalita novorozenců byla nižší nežli v ostatních částech dnešního chorvatského území
- u typu základní rodiny byla větší potřeba raného sňatku, převažují nepříbuzenské vztahy
- u typu vícečlenné rodiny byl aplikován zejména levirát, řídce sororát

Mezi nejdůležitější faktory rodinné strategie patřily: biologické faktory (plodnost, sterilita apod.), existenční faktory (ekonomické aktivity aj., na venkově – rytmus práce a sklizně, vliv tradice) a externí faktory (epidemie, přírodní katastrofy atd., v případě dubrovnického státu ne války[96]).

Od 19. století můžeme v Dubrovníku sledovat obecné trendy stejné jako u evropské populace – změnu životního stylu a jeho akceleraci, mobilitu obyvatel, zlepšení zdravotnictví a snížení mortality novorozenců.

3.2.2 Manželství:

Manželství bylo srdcem všech demografických systémů starého režimu. Téměř v celé Evropě, byť s významnými výjimkami, představovalo manželství jakési oprávnění k rozmnožování.

Sňatečnost dané populace můžeme rozložit na dva hlavní faktory: rychlost, kterou daná generace, jež překročila příslušný biologicky daný minimální věk, vstupovala – v souladu s konvencemi, zákony a náboženstvím – do manželského svazku, a na počet těch, kteří během svého reprodukčního období do manželství nevstoupili.[97]

Důležitější bylo manželství pro ženy, neboť určovalo ženin status, její ekonomický život a společenské kontakty. Okamžik rozhodnutí, zda se žena provdá či ne, byl proto i okamžikem rozhodnutí o své identitě. Manželství bylo

[96] Dubrovčané nikdy neválčili.
[97] Livi Bacci, M.: *Populace v evropské historii.* Praha 2003, s. 123

nejvýznamnějším okamžikem v cyklu jedince a parametrem ekonomické prosperity.

Výběr partnera a zásnuby:

Cizinci pobývající v Republice zaznamenali, že zde existoval složitější výběr partnerů nežli ve zbytku Evropy, neboť selekce potencionálních partnerů byla podmíněna společenskou (třídní) endogamií. Proto se hlavně v 18. století zvýšil počet sňatků mezi blízkými příbuznými, především z důvodu ochrany rodinného majetku. Mimo aristokracie následovaly tuto aristokratickou sňatkovou politiku též vyšší vrstvy obyvatelstva z bratrstev Antuninů a Lazarinů.

Řemeslníci se ženili z osobních i pracovních důvodů a to především s dcerami řemeslníků téhož oboru. Proto výběr partnerů byl značně limitován. Dívky s bohatým věnem měly jednodušší možnosti volby, neboť s věnem se skvěle obchodovalo.

U prostého lidu rozhodovali o výběru životního partnera služebnictva páni domu. Syn či pán domu sám byli často také příčinou gravidity služebných, výjimkou nebyla ani znásilnění. Venkovská mládež se nejčastěji setkávala při práci (na poli, ve službě atd.), na cestách či na církevních slavnostech. V malých obcích se dívky a chlapci znali odmalička, přesto dívka se na veřejném místě mohla pohybovat pouze v doprovodu bratra nebo některého z členů rodiny. Mladé páry měly zakázáno vyjadřování intimností na veřejnosti, ale povoleny byly např. společné procházky a rozhovory (nesměly se ovšem odehrávat v noci).

Pro dívky byla ideálem tělesná čistota a snažily se ji uchránit za každou cenu. Známým příběhem je sebevražda služky Lucije pod Orsulem[98] (místo je nazývané Pod Orsulom), která aby se uchránila před vilným pánem domu, raději zvolila smrt skokem ze skály.[99]

Dívky se vyhýbaly předmanželskému sexu, neboť nechtěné početí přineslo dívce i její rodině značnou ostudu. Výjimkou byl závazný příslib manželství rodičům dívky.

[98] Sv. Orsula (Uršula) – ochránkyně panen, symbol pobožnosti a nevinnosti, její kult byl hojně rozšířen na dubrovnickém pobřeží.

V 19. století byl v Konavlích ustálen zvyk, že si ženich dovedl budoucí nevěstu do domu svých rodičů, kde ovšem žili a spali odděleně. Církev tento zvyk ostře odsoudila. Dalším pradávným zvykem (povoleným jen v Konavlích) byl únos dívek. Stávalo se tak před svatbou, někdy to byly i násilné únosy. Církev a stát únosy přísně zakazovaly.

Obr. 11 – Kroj Konavljanky

Rodina děvčete poté, co jí dal snoubenec slib, že se s dívkou ožení, dovolila spát snoubenci dočasně v domě, přímo u dívky, ačkoliv církev ostře vystupovala proti fyzickým kontaktům před sňatkem. Tragédií posléze bylo, pokud si snoubenec sňatek rozmyslel a dívka ztratila čest nebo dokonce otěhotněla[100].

Pokud zásnubní období trvalo příliš dlouho a byla dodržována tělesná čistota obou partnerů, docházelo k jevu, že snoubenec si sňatek rozmyslel. Důvodem ke zrušení zásnub byla také nespokojenost s dívčiným věnem. Řídkými případy bylo zrušení zásnub ze strany dívky[101].

Zásnuby probíhaly dle vůle rodičů, postavit se proti jejich volbě znamenalo vydědění, vyhnání z domu a ostudu. Zásnuby bylo zapotřebí nejprve dobře domluvit (tzv. *abokat*), podílela se na tom řada účastníků - kromě rodičů a starších bratrů též příbuzní, sousedi, přátelé atd. Řada básníků a spisovatelů se zabývala tématem zásnub, především radami, jak si vybrat nejvhodnějšího životního partnera. V 18. století se situace proměnila, dívky se v oblasti zásnub staly iniciativnějšími.[102]

Nejrizikovější bylo zasnoubení s cizinci, kteří do Republiky přicházeli zejména po tragickém zemětřesení roku 1667. Rodičům dívky nebyl znám jejich

---

[99] Známý dubrovnický básník Mavro Vetranović Čavčić dívce Luciji věnoval báseň *„Lukreciji Romanoj vladici“*, inspirovanou vznešenou Římankou Lukrecií, jež po znásilnění vlastním příbuzným spáchala sebevraždu.

[100] Děti z nezákonných sňatků byly často odkládány před domem snoubence a rodiče snoubence je poté odložili do dubrovnického nalezince.

[101] Zrušení zásnub ze strany dívky často doprovázely tyto důsledky: urážení, znásilnění či dokonce smrt.

[102] Zajímavým způsobem popsal zvyklosti v oblasti zásnub Marko Bruerević (Bruére), literát a diplomat francouzského původu, který se usadil v Dubrovnické republice. Zachytil zejména vliv Rousseauova díla *„Julie aneb Nová Heloise“* na rozhodování vzdělaných dubrovnických dívek o svém osudu.

původ, rodinné poměry ani stav. Navíc cizinci mohli kdykoliv odcestovat a ponechat dívku jejímu osudu.

Soudní procesy spojené s jednostranně zrušenými zásnubami se objevily ve velmi vysokém počtu v polovině 18. století (v předchozím období je jich méně). Žaloby dubrovnických dívek poukazují na fakt, že neexistovaly pevné společenské zásady pro případ zrušení zásnub a předmanželských dohod. Soudní žaloba byla otázkou dívčiny cti a důstojnosti. Počet těchto soudních sporů prudce poklesl v druhé polovině 18. století, v době počátku další krize Republiky.

Věková struktura obyvatelstva při vstupu do manželství:

Věk novomanželů byl dán obecnými trendy ve společnosti – klesal v krizích, rostl v období hojnosti. Postavení ženy v tehdejší době bylo jedním z důvodů, proč hojně vstupovaly do manželství. Existence mimo rodinný kruh byla pro dívky velice těžká, často se z nich stávaly zlodějky, prostitutky či kriminálnice. Muž zajišťoval existenci rodiny, slovy lidového vypravěče z Konavle: *„Mladíci vstupovali do manželství okolo 30 let a dívky kolem 25 let, protože bylo nutné nejprve se hmotně zabezpečit a pak se ženit...“*.[103]

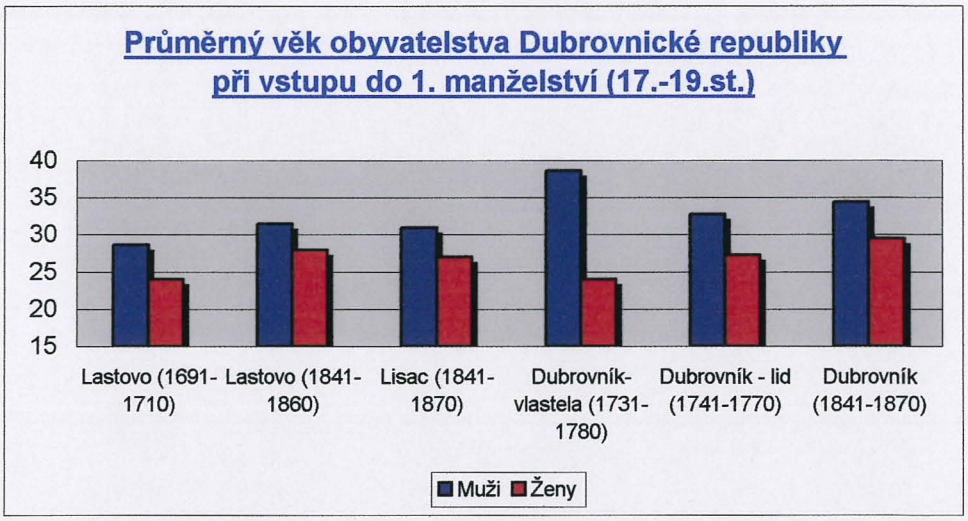
Výzkumy ukazují, že muži v manželském páru byli průměrně staršími nežli ženy. Městské obyvatelstvo v Dubrovnické republice uzavíralo sňatek déle nežli venkované. Věk Dubrovčanů vstupujících do manželství neustále stoupal, např. v polovině 19. století byl vysoký (muži: 31 let, ženy: 27 let), ale v souladu s evropským průměrem (např. Benátky – muži: 28 let, ženy: 24,5 let).

Vliv procesů demografických změn je znatelný na příkladu sňatečnosti mužů v Konavlích – v r. 1673 bylo ve věku 20 - 24 let oženěno 25 % mužů, r. 1831 to bylo jen 2,33 % v tomto věku a v r. 1880 nebyl dokonce jediný Konavljan oženěn do věku 24 let.

Co se týče dubrovnické aristokracie, v období renesance většina dubrovnických šlechtičen při vstupu do manželství nebyla starší než 17 let, zato jejich vyvolení byli téměř dvakrát tak starší. Zákon stanovil věkovou hranici vstupu

[103] J.Čapo: *Sezonske varijacije vjenčanih.* Zagreb 1993, s. 20

do manželství – minimálně 14 let u dívek a 20 let u chlapců, v krizových obdobích byla tato hranice snížena na 12 let u dívek a 14 let u chlapců. V rodinách s větším počtem dětí se nejprve vdávaly dcery (podle zvyku „nejprve sestry") a poté až synové. Statut města Dubrovníka upravoval právo otce, aby rozhodl, zda se nejprve ožení syn či dcera.

Graf č. 1 – Průměrný věk obyvatelstva Dubrovnické republiky při vstupu do 1. manželství (17. – 19. století)

Ve velkých šlechtických rodinách v 15. století se mladí šlechticové nestali hlavou rodiny, dokud žil jejich otec. Zřejmě i to bylo jedním z důvodů, proč odkládali sňatek. V 18. století již neplatil tento přísný úzus, ale zvyk pozdní ženitby zůstával. Šlechtic průměrně vstupoval do prvního manželství v cca 38 letech, rozhodujícím faktorem pro sňatek bylo materiální zabezpečení, daný okruh potencionálních partnerek, pracovní povinnosti včetně častého cestování či diplomatické služby.

Mladé šlechtičny vstupovaly do manželství nejčastěji mezi 16.–18. rokem věku. V 15. století byl sňatek dcer otcem domlouván již v jejich dětství, v 18. století se dívky ze šlechtických kruhů vdávaly průměrně v méně jak 24 letech. Více jak 1/3 z nich se vdávala až po dovršení 20. roku věku. Úloha žen vlastelinů byla orientována především na reprodukční funkci. Před 30. rokem věku se ženilo 17,5 % šlechticů, přičemž v té době již bylo provdáno 81 % šlechtičen.

Největší věkové rozdíly mezi mužem a ženou vstupujícími do manželského

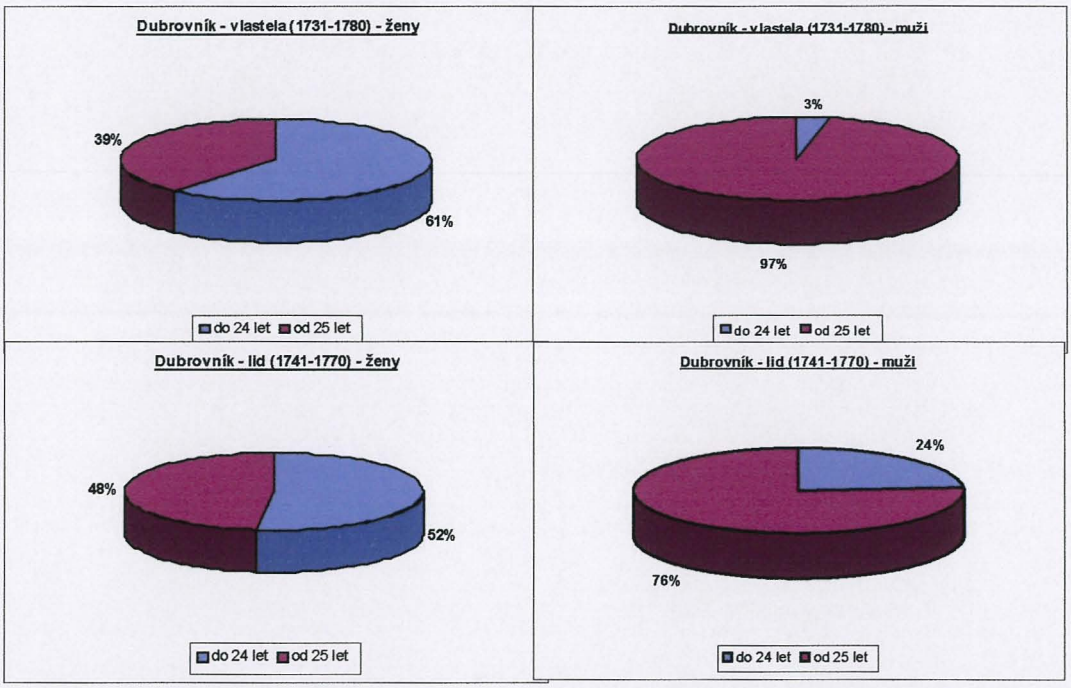
svazku byly patrné právě u šlechty (vlastely) – minimálně 14 let. Mimo šlechtické kruhy byly tyto rozdíly menší, cca 2-6 let, v Konavlích (úrodné oblasti Dubrovnické republiky) z důvodů hospodářských jen cca 4 roky.

Motiv věkově rozdílného páru (starší muž a mladá žena) se objevil již v dubrovnické renesanční literatuře, v té době se běžně muži ženili s o třicet a více let mladšími partnerkami. Věrně situaci zobrazil nejslavnější raguský komediograf Marin Držić ve své hře *„Tirena"* (zájem starců o mladé nevěsty) či v komedii *„Tripče de Utolče"* (politování mladých žen), ve kterých se vysmívá nemohoucím starcům.

V 19. století se ve městě Dubrovníku u přistěhovalců z Přímoří běžně vyskytoval jev, kdy mladším partnerem z manželského páru byl muž. Zajímavým faktorem, proč se ženy např. z ostrova Lastovo v 19. století vdávaly později nežli jejich vrstevnice v jiných místech dubrovnického regionu, byl nedostatek mužů. Tato doba čekání na vhodného potencionálního partnera zvyšovala průměrný věk žen při vstupu do manželství.

Doba sňatku závisela na typu rodinné struktury – základní či vícečlenné rodině. V oblastech s nižší ekonomickou úrovní se mládenci ženili dříve, neboť touha po osamostatnění a své vlastní existenci byla silnější než jinde. Největší vliv na zakládání rodin měla aktuální hospodářská situace, která odráží demografické trendy – v dobách krize, tj. v období nižšího počtu obyvatelstva v dané oblasti a s tím související nabídky potencionálních partnerů, se snižoval věk novomanželů, v obdobích regrese tomu bylo naopak.

V 18. a 19. století můžeme obecně zaznamenat trend růstu průměrného věku obou manželů při vstupu do manželského svazku, zejména žen – např. v Konavlích (zde byli muži starší 30 let), podobně tomu bylo i v ostatních evropských regionech, na francouzském venkově (muži: 27 let, ženy: 26 let), švýcarské venkovanky se vdávaly v l. 1830 – 79 okolo 27 let, stejně tak ženy na Lastovu a Lisci. Jinak tomu bylo v severozápadním Chorvatsku, kde byla manželství uzavírána dříve, průměrný věk žen byl cca 18 – 22 let.

Graf č. 2 – Podíl věkových struktur různých sociálních skupin v rámci sňatečnosti Dubrovnické republiky

Faktory ovlivňující sňatečnost:

a) Mortalita rodičů:

S ohledem na výrazně patriarchální prostředí byla hlavním problémem otázka sňatečnosti mužů. Pokud v rodině byli chlapci, sňatek dívek nebyl pokládán za tak důležitý jako ženitba mužských potomků. Žena tehdy byla zajímavá ve smyslu tržním, tj. pro novou potencionální rodinu.

Kvůli slabému biologickému potencionálu zůstala řada osamělých mužů v domě, bez příbuzných i rodičů. Tehdy byl sňatek nutností, takže nebylo nezvyklé, když si muži vybírali starší partnerky. Pokud bylo hojné období a velký výběr osob opačného pohlaví, bylo zvykem sňatek odkládat, protože rodiče byli naživu a často i fertilní. Na rozhodnutí oženit se měla vliv domácí situace. Věk ženichů v obdobích krize byl nižší nežli v době pozitivních demografických změn. Souhrnně řečeno: smrt rodičů, zejména matky (více nežli smrt otce), urychlovala sňatečnost mužů. U šlechticů (vlastelinů) byl v 19. století zaznamenán trend, že cca 55% mužů vstupovalo do manželství po smrti obou rodičů. Zároveň je zřejmé, že šlechtické

dívky byly v době vstupu do manželství výrazně mladší nežli vlastelini.[104]

Závěrem na základě analýzy můžeme konstatovat tyto faktory:

1) smrt rodičů urychlovala sňatečnost dětí
2) smrt matky urychlovala sňatečnost potomků více nežli smrt otce
3) smrt rodičů podněcovala více provdání dcer nežli sňatečnost synů

b) Vliv ročních období na sňatečnost Dubrovčanů:

Období sňatků během ročních období bylo v tradičních společnostech dáno církevními a zvykovými normami. Na severu Evropy byly sňatky uzavírány v 18. - 19. století především v podzimním období, ve střední a západní Evropě na jaře a na podzim. Evropský jih a jihovýchod uzavíral manželství na podzim a v zimě. Zatímco v sousedním Slovinsku dominovalo jarní období, v Chorvatsku dominoval vždy podzim.

Podle církevního práva bylo možné manželství uzavřít v kteroukoliv roční dobu, vyjma období vánočních svátků, velikonoc apod. Možné to bylo jen ve výjimečných případech. Proto březen a prosinec byly měsíce s nejmenším počtem uzavřených sňatků v roce. Manželství byla nejčastěji uzavírána po skončení polních prací (po sklizni) a před vánočními svátky (v měsíci listopadu) či v lednu a únoru. Jižní Chorvaté upřednostňovali nejvíce měsíc listopad.

Na vlivu církevních a společenských norem na sňatečnost obyvatelstva se stejnou měrou podílely i zemědělské aktivity během roku. Proto podzim a zima, období snížených hospodářských aktivit, byly ideálním obdobím pro uzavírání sňatků. Značný rozdíl je v jednotlivých oblastech Dubrovnické republiky – na venkově proběhlo maximum sňatků v listopadu, oproti tomu např. na ostrově Lastovo byla manželství uzavírána především v lednu a únoru.

Ve městě Dubrovníku byl vliv zemědělských aktivit minimální, takže sňatečnost probíhala rovnoměrně po celý rok, nejvíce v měsíci únoru. Vlastela ctila církevní zákazy, např. v letech 1731-1780 není zaznamenán ani jeden případ svatby v měsíci březnu. Nejčastěji šlechta organizovala svatbu v letních měsících – červenci a srpnu, poté v listopadu. Z matričních údajů nevyplývá, proč není zaznamenán ani

[104] N.Vekarić: *Vrijeme ženidbe i ritam poroda.* Dubrovnik 2000, s. 32

jeden sňatek v měsíci květnu, zřejmě to souvisí s pověrou hojně rozšířenou i u nás, se rčením *„svatba v máji, nevěsta na máry"*.

Trvání manželství:

Trvání manželství záviselo na délce života obou manželů s výjimkou případů, kdy byl povolený rozvod – těžká nemoc, cizoložství, neplodnost, impotence či zločin. V Dubrovnické republice byly tyto případy vzácné.

Vyšší věk mužů při vstupu do manželství a kratší délka života mužů měly vliv na skutečnost, že manželství končilo nejčastěji smrtí mužů, u vlastely tento poměr činil cca 73 % případů úmrtí manžele.[105]

V období pozitivních demografických trendů se více jak 10% párů dožilo zlaté svatby *(zlatni pir)*. Krátkodobá manželství do 1 roku byla výjimkou, tvořila jen cca 3% ze všech sňatků.

Ve 13. století začala církev povolovat druhý sňatek, tj. sňatek ovdovělých jedinců, a to především z existenčních důvodů. V jižním Chorvatsku uzavírali jedinci druhý sňatek méně jak obyvatelé v severním Chorvatsku a to z důvodu četnější existence vícečlenných rodin.

Pokrevní svazky:

Striktně bylo stejně jako dnes zakázáno přímé pokrevní příbuzenství, tj. příbuzenství 1. stupně (tzv. 1. koleno – bratr a sestra), sňatky ve vedlejší linii byly různě omezovány, ale příbuzenství 1. a 2. stupně (např. strýc a neteř) nebylo podle církevního práva absolutní překážkou. Pro uzavírání manželství do 2. stupně mohl dát svolení papež a do 4. stupně příslušný biskup. Dále od 4. stupně nebylo příbuzenství žádnou překážkou pro sňatek.

Manželství mezi pokrevními příbuznými se objevuje již od starověku a to zejména v uzavřených, endogamních populacích. V Dubrovnické republice byly příbuzenské svazky uzavírány v šlechtických kruzích (z důvodu třídní izolace), z důvodu geografické izolace a malého výběru potencionálních partnerů u prostého

[105] Vliv na to měly také okolnosti, jako např. to, že se muži často stali také obětmi námořních neštěstí, vraždy apod.

lidu i na ostrovech (např. na ostrovech Lastovo a Mljet,) výjimečně i v horských vesnicích apod.

Dubrovnická šlechta uzavřela třídní přístup ve 14. století. Restriktivním demografickým opatřením byl zákaz sňatku s měšťanstvem a prostým lidem, ale i s příslušníky dalmatské šlechty, což vedlo v pozdějším období ke krizi a otázce biologické existence této třídy. Roku 1462 bylo přijato opatření, že se vlastelini nesmějí ženit s ženami z lidu *„da se ne bi odsad kvarila plemićka krv pučanskom"*.[106]

Dubrovnickou vládou byla prováděna osobitá populační politika, v rámci níž byly pokrevní svazky mezi vlastelou povoleny a patřily k běžnému jevu. Pro zajímavost – v 15. století je zaznamenáno v archívu 27 manželských párů téhož příjmení, příslušníků 10 rodů (nejčastější příjmení bylo Sorgo), v 16. století bylo uzavřeno již 113 sňatků v příbuzenské linii do 3. a 4. stupně (díky církevnímu povolení).

Jedním ze závěrů Tridentského koncilu (1545-1563) byl striktní zákaz uzavírání manželství do 3. a 4. stupně bez povolení římské kurie. Dubrovnická vláda se snažila vymoci si výjimku, neboť počet šlechty začal nebezpečně klesat – z původních 100 šlechtických rodů zůstalo v té době pouhých 28 rodů, protože se vlastela nemohla ženit s okolní šlechtou, která byla pod tureckou okupací. Papežská kurie vzala v úvahu tento návrh a povolila výjimečně ojedinělé příbuzenské sňatky do 4. stupně. Ani to však nezabránilo propadu šlechty a počet urozeného obyvatelstva stále klesal.

Proto roku 1666 vydala Velká rada povolení, že se vlastelini mohou oženit se šlechtickými dívkami i z jiných měst, popř. výjimečně s dcerami z urozených měšťanských rodin (pod podmínkou, že otcové nebyli prostí řemeslníci). Po velkém zemětřesení v r. 1667 se zcela změnila situace a bylo přijato osm měšťanských rodin do řad šlechty.

Přesto počet pokrevních manželství byl alarmující, např. v letech 1731-1780 bylo 81% šlechtických manželství v příbuzenském poměru a ke konci Dubrovnické

[106] doslova: *„aby se od nynějška nekazila urozená šlechtická krev krví lidu"* (Z. Janeković Römer: *Okvir slobode.* Zagreb 1999, s. 69)

republiky bylo 100% manželství příbuzensky spřízněno (z toho cca 42% do 2. a 3. kolene!). Manželství s neurozenou osobou nebylo realizovatelné ani v 18. století, proto 2/3 šlechticů zůstaly svobodnými. Příbuzenské sňatky přinášely řadu rizik, zejména genetických, běžně se rodily postižené děti.

Zato u dubrovnického lidu nenalezneme v pramenech z 18. a 19. století ani jeden případ pokrevního manželství. Ve vesnickém prostředí byla pokrevní manželství uzavírána především z důvodu geografické izolace či z majetkových důvodů, ale též pod vlivem interní společenské stratifikace na venkově, neboť hlavní motivací byla touha uchovat majetek v rodině (typické pro bohaté pobřežní vesnice – např. Orebić, Slano aj.).

V chudších horských oblastech byly hlavními důvody příbuzenských sňatků geografická izolace a malá koncentrace společenského života. Taktéž na ostrovech byl v 19. století omezený výběr partnerů (na ostrově Lastovo bylo zaznamenáno v 19. století cca 30% pokrevních ze všech uzavřených manželství).[107]

Levirát a sororát:

Vdovy byly často předmětem posměchu dubrovnických satiriků. Přitom osud vdov byl často krutý, zůstávaly bez finančních prostředků a někdy upadly i do těžké bídy. Zatímco vdané ženy byly právně i osobně podřízeny muži, vdovy byly mimo tuto kontrolu. Nepochopitelná se proto jeví kritika sňatků vdov, neboť nový sňatek vdovců byl ve společnosti vítán a očekáván.

Z důvodu delší délky života a značného věkového rozdílu manželů existovala jednoznačná převaha vdov. Oproti tomu se vdovci podruhé ženili častěji než vdovy (např. v Konavlích r. 1830 byl poměr provdaných a neprovdaných vdov 1:9).[108]

Před rokem 1880 se v Konavlích z jedenácti vdov znovu provdalo pět ve stejném domě (tzv. *levirát*), nejčastěji za bratra manžela nebo blízkého příbuzného, *sororát* není zaznamenán. Přednost před vdovami měly neprovdané dívky schopné reprodukce.

Hlavním důvodem levirátu byla skutečnost, že po smrti manžela většina vdov

[107] N.Vekarić: *Vrijeme ženidbe i ritam poroda.* Dubrovnik 2000, s. 60
[108] S. Krivošić: *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti.* Dubrovnik 1990, s. 106

žila v domě manžela či jeho příbuzných a proto si po jeho smrti jen stěží mohla díky odporu příbuzenstva přivést nového, cizího muže. Do domu rodičů se vdova vrátit nemohla a díky existenci dětí málokterý muž bylo ochoten přijmout ženu i její potomky z prvního manželství do svého domu. Proto se nejčastěji znovu provdaly ženy, které neměly žádné potomky z předchozího manželství. Na sňatek vdov (jak již bylo zmíněno) pohlížela tehdejší dubrovnická venkovská společnost se značným despektem, jak napsal lidový vypravěč z Trnova: *„ženi muž ne treba“*.[109]

Zcela jiná situace byla u vdovců. V Dubrovníku 19. století se 56% mužů znovu oženilo do jednoho roku od smrti manželky, ve stejném případě to byla jen každá osmá vdova. Případy sororátu jsou spíše výjimkou.

Celibát (staropanenství a staromládenectví):

Těžké postavení měly kromě vdov také neprovdané ženy - „staré panny“ a nezávislé ženy. „Staré panny“ z řad aristokracie se ve větším množství objevily v 18. století v celé Evropě, též v Dubrovníku. Prameny ukazují, že tyto starší neprovdané ženy žily buď v domě příbuzných či odešly do kláštera. Do té doby se ženy rozlišovaly na ty, které se vdaly či ty, které se chystaly ke sňatku.

Na přelomu 17. a 18. století se značně zmenšoval počet dívek vstupujících do klášterů. Ty, které tak učinily, byly opěvovány pro svoji ctnost básníky a umělci (např. Pero Bošković, Miho Milišić aj.). Objevuje se také kategorie *„figlia inupta“* jako termín pro „staré panny“, častější pro samotný Dubrovník nežli pro okolní svět. K tomu napomohly ekonomické faktory (zchudnutí, zejména u aristokracie) a též demografický pokles obyvatelstva. Zmenšily se možnosti výběru vhodného partnera a nedostávalo se materiálních prostředků pro nevěstino věno. Tuto situaci ukazuje ve svém díle *„Trilogie“ (Trilogija)* slavný chorvatský dramatik Ivo Vojnović. Zobrazuje osud neprovdaných aristokratických dcer rodiny Benesse a jejich snahu si udržet staré aristokratické hodnoty. Propad aristokracie však byl ve skutečnosti ještě tíživější, než ukazuje literární tvorba.

Starší a neprovdané ženy z lidu měly ještě dramatičtější osud. Přestože si mohly vylepšit vlastní ekonomickou situaci prací ve městě jako služebné,

[109] *„žena muže nepotřebuje“* (překlad autorky)

prodavačky apod., často byly závislé na vůli svých mužských příbuzných, zejména bratrů.[110]

V 18. století se situace částečně změnila. Společnost v důsledku ekonomických problémů začala tolerovat osamělý život žen. Přesto hlavní společenskou normou pro hodnocení žen zůstalo manželství a mateřství. Počet neprovdaných žen v Dubrovníku byl v 18. století vysoký. Lepší osud čekal vdovy, které se stávaly součástí rodinné ekonomiky a byly podporovány vlastními dětmi.

Současníci (např. Le Maire) zaznamenali, že téměř 2/3 šlechticů nevstoupily do manželského svazku vůbec. Církev během 18. století se ještě stále snažila preferovat celibát a panenství před manželstvím.

3.2.3 Natalita:

Na průměrný počet porodů měla vliv především mortalita, ekonomické faktory (venkov – město) a tradiční faktory, jako např. očekávání mužského potomka. Na venkově zvyšovala reprodukci obyvatelstva stálá potřeba pracovní síly a krátká délka života. Z důvodu mortality dětí (nejvyšší byla u dětí do 1. roku věku) byl tlak na plození většího počtu potomků.

Co se týče plodnosti, ve městě bylo cca 10 – 20 % párů bezdětných (šlechta – více jak 25% bezdětných párů), na venkově méně jak 5 %. V samotném Dubrovníku byla větší porodnost a to hlavně díky prostému lidu, u kterého vyšší mortalita vyvolávala vyšší natalitu. Těhotenství, která rychle následovala za sebou, negativně ovlivňovala zdraví rodičky, což spolu se špatnými životními podmínkami objasňuje vysokou úmrtnost prostých dubrovnických žen.

Zatímco ve světě byl v 19. století průměrný věk matky a jejího posledního porodu kolem 38 let a měl tendenci se snižovat, v Dubrovníku je tomu právě naopak, věk fertilního období ženy byl vyšší než ve dvou předcházejících staletích.

Intervaly mezi porody byly u šlechtičen v délce 24 měsíců a u ostatních vrstev 20 měsíců. Úmrtnost při porodu byla díky nedostatečným hygienickým podmínkám do 20. století vysoká, ale je známo, že:

[110] Dostávalo se jim řady urážek ze strany svých příbuzných, byly pomlouvány svým okolím a někdy byly dokonce nazývány i „kurvami". Řada z nich byla osočena z čarodějnictví.

1) úmrtnost dubrovnických rodiček byla výrazně nižší než např. v Anglii, Francii či Belgii
2) v 17. a 18. století byla úmrtnost rodiček vyšší než v 19. století
3) v šlechtických kruzích byla nižší úmrtnost matek než u ostatních vrstev
4) nejmenší úmrtnost rodiček v 19. století byla na ostrově Lastovo[111]

Cizoložství a nemanželské děti:

Ve středověké i novověké Raguse bylo zaznamenáno stejně jako jinde v Evropě množství nemanželských potomků, které měli zástupci všech dubrovnických společenských tříd. V Dubrovnické republice byl vysoký počet prostitutek, od 13. do 16. století nebyly veřejné domy pod vládní kontrolou (jako tomu bylo např. v západní Evropě).

Na tento hojný výskyt měl vliv pravděpodobně zvyk, že budoucího partnera určovali a vybírali svým dětem rodiče. Kvůli nechtěnému manželství pak často muži vyhledávali mimomanželské vztahy právě u prostitutek.

Na druhé straně v urozených rodinách byly vítány mladé, pohledné a zdravím překypující služky z venkova, neboť rodiče šlechticů a měšťanů raději trpěli tyto dívky nežli potulování synů po veřejných domech. Právě z těchto vztahů se rodila většina nemanželských dětí.

Na území Dubrovnické republiky jsou zaznamenány četné případy cizoložství. Zatímco u vesničanů proběhlo minimum nemanželských početí, v Dubrovníku bylo u prostého lidu, stejně jako u cizinců (přistěhovalců), cca 50% nemanželských početí.

Počet předmanželských dětí (narozených do sedmi a méně měsíců od sňatku) v 19. století oproti předchozímu období výrazně rostl. Vliv na to neměl jen pokles morálky, ale též rakouský administrativní systém a s ním spojená velká migrace do Dubrovníku (vojsko, úředníci aj.), které na sebe vázaly větší počet dočasných přistěhovalců. Rostl počet mimomanželských vztahů a dětí.

Nejmenší počet předmanželských početí byl ve šlechtických kruzích (cca 9%)

[111] N.Vekarić: *Vrijeme ženidbe i ritam poroda.* Dubrovnik 2000, s. 105

a to proto, že předmanželský sex vlastelinů nebyl orientován na vlastní vrstvu[112], ale na již zmíněné služebné, měšťanky pochybné pověsti a prostitutky. Děti narozené z těchto nelegálních svazků byly umisťovány do dubrovnického nalezince. Le Maire dokonce zaznamenal, že vlastelinky nebyly ani pohledné.

3.2.4 Význam rodiny v dubrovnické společnosti

Otázky struktury a složení rodiny a příbuzenstva jsou v centru zájmu sociální historie. Výzkumy v této oblasti ukázaly, že v tradičních společnostech existovalo paralelně několik typů rodin. Termín „rodina" byl ve středověku definován římským právem. Středověké dubrovnické názvy pro rodinu se odlišovaly od dnešních, neboť pojem *familia* označoval kromě samotné rodiny také domácí služebnictvo.

V Dalmácii a potažmo Dubrovníku existovaly rodiny:

a) základní *(jednostavna obitelj)*
b) vícečlenné *(višestruka obitelj)*

Základní rodinu tvořil jeden pár, většinou z nižších vrstev společnosti, bezdětný či s potomky. Nejčastěji se jednalo o dvojici pracující v řemeslnictví, která pracovala společně a žila z výsledků své práce (ne díky dědictví). Jednoduchou strukturu rodiny mohli mít i příslušníci vlastely, ale docházelo k tomu zřídka, většinou jen díky demografickým faktorům. Místo rodu či rodiny poskytovali společenskou jistotu a výpomoc (finanční nebo materiální) kolegové řemeslníci, organizovaní do bratrstev (obdoba evropských cechů). Řemeslo se tak dědilo z generace na generaci.

Vícečlenná rodina měla důležitý význam nejen pro dubrovnickou společnost. Hlavním faktorem jejího složení byl hospodářský aspekt. Tento model rodinného života byl typický pro skupiny lidí, ve kterých synové pokračovali v ekonomické aktivitě svého otce. Veliké rodiny se řídily patrilineárními principy. Byly vyjádřením touhy po stabilitě, zachování rodu a především rodinného bohatství a majetku, proto pod jednou střechou žila početná komunita.

[112] Šlechtických dívek byl velmi malý počet a navíc byly přísně střežené.

Postavení dětí v dalmatské městské rodině v pozdním středověku charakterizuje dualita. Na jedné straně byli synové očekávanými následovníky svého otce, na straně druhé dítě jako osoba ve vícečlenné rodině nemělo velký status. Vysoká mortalita malých dětí se prožívala jako nutnost, proto si rodiče nevytvářeli bližší emocionální vztah k potomkům.

Zvláštní skupinou ve struktuře rodinných vztahů bylo **domácí služebnictvo**. Služebné a sluhové byli členové domácnosti svého hospodáře, jejich postavení v domě bylo velice nesnadné. Pracovním poměrem a způsobem života byli integrováni do rodiny, ale na druhé straně sami vytvářeli vlastní rodiny. Služebnictvo žilo v oddělených prostorách domu, častým případem bylo sexuální vykořisťování služek.

3.2.5 Partnerské vztahy

Římské rodinné právo a církevní právo měly důležitý vliv ve středověku na formování partnerských vztahů. Manželství nemělo podobu romantické lásky, jak ji lyricky popisovali dubrovničtí básníci. Platil přísný zákaz svévolného uzavírání sňatků, ať již daný světskou či církevní mocí (a tyto skutky byly přísně trestány). Rodiče ve snaze předejít takovéto hanbě uzavírali sňatkové smlouvy v době, kdy děti byly malé. Rozvod od stolu a lože byl rozšířený, stávalo se tak poměrně často, prameny ovšem nepopisují osud dětí po rozvodu.

Jak již bylo zmíněno, dubrovnická společnost nepřipouštěla uzavírání sňatků mezi členy různých společenských vrstev. Dubrovnická vlastela uzavírala ryze exogamní sňatky a při výběru manželky pohlížela nejvíce na původ jejích předků.

Nepsaným veřejným zákonem byly milostné poměry mimo manželský svazek. Nejvíce tím trpěly služebné, které musely být po vůli svému pánovi a které se tak vystavovaly riziku otěhotnění, hanby a vyhoštění z domu.

Důležitým prvkem partnerských vztahů byla soustava věn *(mirazni sustav)*. Věno hrálo velkou úlohu ve vývoji raguské společnosti, neboť manžel jím získal ekonomický kapitál a majetek.[113]

Statutární právo velmi detailně určovalo majetko-právní vztahy v manželství,

[113] Z. Janeković Römer: *Rod i grad*. Dubrovnik 1994, s. 77

především v otázkách věna, které bylo povinné pro uzavření manželství. Sňatek dcery byl velikým ekonomickým zatížením a starostí pro celou rodinu. Sestry získávaly do manželství stejné věno. Výše věna byla různá, odvíjela se od postavení a bohatství rodiny (v průběhu staletí ale stále rostla). Nedochovalo se bohužel mnoho zpráv o osobních vztazích v rámci manželství.

Středověk převzal elementy z antického manželství – žena byla mužův majetek *(cum manu)* či existoval vztah se vzájemnými právy a povinnostmi *(sine manu)*. Manželství bylo právní institucí, která zajišťovala kontinuitu společnosti.

3.3 Mužská role ve společnosti

Úloha muže spočívala především v tom, že byl definován jako *hlava rodiny*. Jeho role tak byla určena společenskými a hospodářskými faktory, též zvyky a obyčeji své komunity.

Dalmatské právo převzalo římskou definici mužské role v rodině jako hlavního člena, který má plnou převahu nad ženou i dětmi (zákonnými i adoptivními) a všemi osobami žijícími ve společné domácnosti. Žena byla majetkem svého manžela, o důležitých věcech vždy rozhodoval muž. [114]

Otec měl právo ženit a provdat své malé děti, poslat je do kláštera či trestat je vlastním způsobem. Mohl vyhnat své potomky z domu, ale musel jim zanechat finanční prostředky a část majetku. Synové nesměli opustit dům svého otce bez jeho svolení a pokud tak učinili, museli se zříct svého podílu na dědictví (do otcovy smrti). Zajímavostí je, že nezákonní mužští potomci aristokracie se nemohli stát členy některého ze státních orgánů, ale mohli žít v rodině svého otce a žena se tak musela starat nejen o své děti, ale i o tyto nelegitimní potomky.

Statuty definovaly mnoho práv otce, ale nehovoří o jeho povinnostech. Dubrovčané uctívali starý zvyk, že děti jsou povinny se postarat o své chudé rodiče.[115]

---

[114] Z. Janeković Römer: *Rod i grad*. Dubrovnik 1994, s. 98

[115] O postavení muže v dubrovnické společnosti a vztazích muž-žena pojednává následující kapitola.

4. Ženský element v dubrovnické společnosti

4. 1 Postavení ženy v Dubrovnické republice

Obě pohlaví, ženské i mužské, byla po tisíciletí vnímána jako dvě stránky jednoho jevu, dva doplňující se protiklady, ztělesněné zlo a dobro, vlhko a sucho, chlad a teplo, hřích a ctnost, slabost a síla – ta horší či méně příjemná kvalita byla přisuzována ženě, bytosti po staletí chápané pouze jako jeden z atributů muže. Byla jeho dcerou, manželkou, matkou, sestrou, vdovou.

Formující se systém západního křesťanstva, naprosto odmítavý k projevům tělesnosti a sexuality, vykázal ženám zcela podřadné postavení. Žena je zobrazována jako hříšnice, pokušitelka, svůdkyně muže, bytost posedlá sexem apod. Tak vznikl první obraz *gender*, tedy základ sociálního konstruktu, charakteristik přisuzovaných mužům a charakteristik údajně ženských.[116]

Údělem ženy až na práh 20. století bylo manželství, jen v jeho rámci získávala hodnotu. Ženám z privilegovaných vrstev se nabízela dvojí možnost - buď manžel, nebo klášter. Nebyla to volba svobodná, ale ekonomicky podmíněná: obnos, který by nepokryl náklady spojené s uzavřením sňatku, stačil obvykle pro vstup do některého z exkluzivních řádů. Jen nepatrný zlomek žen se pro život v klášterní komunitě rozhodl dobrovolně.

Myšlenka rovnosti pohlaví byla dlouho pouhou utopií. Prvně se ozvala ve Francii, v salónech preciózek, spolu se začínajícím 17. stoletím. Razantněji byla slyšet o více než sto let později v Anglii, Češky a Dubrovčanky potřebovaly téměř dalších sto let. V 19. století vstoupily ženy do všech sfér lidské činnosti.

Protiženské postoje, zakotvené v křesťanské společnosti od středověku, se během novověku zmírňovaly až do stádia vítězně postupující emancipace žen od přelomu 19. a 20. století.

Nelichotivý pohled na ženy vyplýval nejen ze záporného postoje k jejich fyzičnu a fyziologickým projevům, ale i z podceňování jejich duchovna a intelektu.

---

[116] Lenderová, M.: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století.* Praha 2002, s. 7-8

Až kulturní antropologie objevila civilizace, v nichž byl tradiční model aktivního, dominantního muže a pasivní, submisivní ženy úplně obrácený. Je tudíž zcela zřejmé, že diference mezi pohlavími je dána kulturou, výchovou apod.

Postavení Ragusanek:

Statutární právo komunálních měst nezlepšilo postavení ženy ve společnosti. Žena byla majetkem svého manžela, o důležitých věcech vždy rozhodoval muž. V dubrovnických análech se dochovala řada údajů z běžného života ženského pohlaví, např. ve Statutu se nachází klauzule o tom, že žena se nesmí účastnit soudního jednání bez svolení svého muže.

Život žen byl podmíněn společenským postavením a rolí v rodině (základní či vícečlenné). Jejím životním osudem byla výchova dětí, povinnost zajistit rodině mužského následovníka. Uvnitř domu měla žena svá práva a autoritu nad chodem domácnosti, dětmi a služebnictvem. V této činnosti byla samostatná a měla svoji zodpovědnost a nezávislost na manželovi.

Obr. 12 Středověká rodina

Nad ženou vždy bděla mužská autorita, ať již muž, otec či bratr a její život byl ohraničen na život v domě bez ohledu na společenskou třídu, ke které patřila. Svoji úlohu a smysl života nalézaly ženy v již zmíněné reprodukci a zajištění chodu domácnosti.

Muž byl součástí veřejné sféry života a žena vůči němu byla ve stejném submisivním postavení jako služebnictvo či děti. Muž zaštiťoval ekonomickou jistotu a fyzickou ochranu, žena mu prokazovala oddanost, poslušnost a úctu. Prototyp Dubrovčanky byl (bez ohledu na její společenské postavení) model dobré

hospodyně zasvěcené manželské a mateřské lásce.

Rozdíl v postavení žen byl zřejmý, jiný byl osud *vladik* (šlechtičen) a jiný *pučanek* (žen měšťanů a žen z lidu). Pučanke nemusely být zavřeny v domě a plně podřízené muži. Pracovaly na polích, v obchodech, krčmách či dílnách, můžeme tedy hovořit o „rovnoprávnosti" obou pohlaví.

Vladike měly životní prostor ohraničen domem, neboť neměly žádné pracovní pozice. V Mediteránu bylo totiž veřejné prostranství, zejména jeho trh, rezervováno pro mužskou část. Statuty, zákony a práva ženám dovolovaly podílení se na obchodu, ale v reálném životě k tomu nedocházelo.

Žena v Republice od svého dětství do dospělosti žila mezi zdmi domu, oddělená od světa. Vyrůstala a byla vychovávána matkou, která ji připravovala na budoucí praktický život, učila se a vzdělávala též prostřednictvím ostatních členů rodiny, především mužské části, která získávala vzdělání v Dubrovníku či v zahraničí.

Omezování osobní svobody[117] došlo tak daleko, že žena nesměla opustit dům a vyjít na veřejnost, jak velela tradice, mimo dvou cest ročně a to v období velikonoc a vánoc do kostela, to vše se odehrávalo ještě za doprovodu starší příbuzné. Nikdo z mužů jejího stavu ji nesměl na ulici pozdravit, ba co více, muži téhož stavu se museli otočit a přejít na druhou stranu ulice, zatímco muži nižšího stavu tuto povinnost neměli. Mladé vladike se nesměly ukazovat ani v oknech. Šlechtické ženy a dívky mohly přijímat osoby z lidu, duchovní či lidi nižšího stavu, ale nikdy ne příslušníky vlastní vrstvy.

Výchova dívek a žen byla přísná, např. na rodinných oslavách a zábavách ve vlastním domě mohly být účastny pouze prostřednictvím tzv. *balatury* (druhu lóže vybudovaného pod stropem dvorany s vyřezávaným dřevěným hrazením a zástěnou, ze které sledovaly stejně jako domácí služebnictvo zábavu odehrávající se pod nimi). Takto žily dívky do svatby, kdy svatební smlouvou byla přesně stanovena výše věna, kterou v případě úmrtí manžela mohla vdova požadovat zpět.

[117] Dubrovčan a znalec dubrovnického každodenního života Pero Budmani zastával názor, že dubrovnické ženy ve šlechtických sídlech a měšťanských domech mají o něco více svobody nežli Turkyně v harému.

Až v manželství začala žena rozvíjet své schopnosti a rozšiřovat si vzdělání dosažené v rodině. Z takovéhoto společenského prostředí vzešly mnohé vzdělané dubrovnické ženy. Ovládaly italský jazyk, který tehdy nebyl běžnou řečí, neboť v domácnostech se hovořilo převážně chorvatsky, některé i francouzský jazyk a část z nich užívala latinu.

Ze všech uvedených faktorů je zřejmé, že postavení ženy v Dubrovnické republice bylo jiné než v ostatních částech dalmatského či chorvatského teritoria. Osobité, přísné a uzavřené, prostě dubrovnické. Vše bylo podřízeno jediné ideji – dobru a cti Republiky. To byl nejvyšší zákon *(„suprema lex“)*, kterému byly podřízeny veškeré hodnoty duchovní a materiální.

4. 2 Každodenní život Dubrovčanek

Neexistuje mnoho historických pramenů o ženách Dubrovnické republiky. Nejcennějším zdrojem informací jsou tudíž především literární díla a soudní spisy. [118] Až současná mikrohistorie a kulturní antropologie daly prostor individualismu, každodennímu životu a též ženám, dosud neviditelnému historickému faktoru.

4.2.1 Žena jako oběť sexuálního násilí:

Motivy předsudků, nenávisti[119] a sexuálního násilí vůči ženám se objevily již u básníka Ilije Crijeviće a dalších dubrovnických autorů rané renesance. Zejména služebné byly téměř denně vystavovány nebezpečí sexuálního násilí ze strany svých pánů. Obtěžování a násilí mladých šlechticů vůči služkám či mladým dívkám z lidu bylo málokdy potrestáno, neboť nahlášení jména šlechtice, jenž se provinil, a předložení důkazů u soudu vyžadovalo mnoho odvahy.

Nebezpečí na dívky číhalo ze všech stran – ze strany promiskuitních pánů domu (včetně jejich synů), mužského služebnictva a vojáků. Vzhledem k tomu, že

[118] Cenným zdrojem informací jsou archivní materiály Státního archívu v Dubrovníku, zejména soudní spisy, které představují zajímavá svědectví každodenního života, např. autentické svědecké výpovědi (jedná se o ženy z lidu, osudy příslušnic aristokracie můžeme analyzovat z tehdejší korespondence či z jejich literární tvorby).

[119] Mizogynství je tradováno v chorvatské kultuře (i v Dubrovnické republice), v českých zemích neexistovalo extrémní mizogynství jako v ostatních částech Evropy (díky husitství a době předbělohorské).

většina mužů pracovala jako námořníci a ženy zůstávaly se svými dcerami doma samy, často se v případě útoku nechaly znásilnit matky namísto svých dcer, aby zachránily čest domu a svých potomků. Nebylo totiž neobvyklé, že zejména mladí šlechtici přepadávali své oběti přímo v domě, poté co prolomili domovní vrata či dveře. Pro tyto případy byly stanoveny přísné postihy (např. ve Statutu z r. 1272). V soudních spisech jsou dochovány četné případy znásilnění žen, přestože se ženy bály tyto případy nahlásit. Znásilněním někdy přihlíželi svědci, kteří se nešťastnici nepokusili ani pomoci.

Kromě znásilnění byly dívky vystaveny též bití, mrzačení[120] a dalším druhům násilí. Hanbou pro dívky bylo uříznutí copu, neboť dlouhé vlasy s copem byly znamením ženské krásy, mládí a nevinnosti. Pokud o něj dívka přišla[121], znamenalo to podobnou pohanu jako např. znásilnění.

Ve vesnickém prostředí se obyvatelstvo obávalo zabití a úkladných vražd, jež byly častým jevem. Snadnou obětí těchto činů byly bezbranné dívky. Zatímco ženy nižších vrstev nesly větší váhu fyzického zatížení[122], byly urozené paní vystaveny většímu tlaku psychickému.[123]

Pro ženy bylo každé setkání s muži o samotě potenciálním nebezpečím, kterému se každá dívka či žena musela vyhýbat. Muži byli prezentováni jako „oběť ďábelského pokušení", ženy uváděly, že „přišly o čest". Z těchto důvodů je analýza sexuálního násilí jako historického a kulturologického fenoménu rozdílná u mužského a ženského pohlaví.

---

[120] Velmi oblíbeným způsobem mrzačení dívek bylo pořezání břitvou na tváři. Obětmi nebyly jen svobodné dívky, ale též vdané ženy.

[121] Častými motivy těchto činů byly žárlivost, závist či zlost za neúspěšný pokus znásilnění dívky.

[122] Bití žen byla ve středověku běžná forma tzv. výchovy, závisející pouze na mužově vůli. I v českém prostředí to byl častý jev, zaznamenal ho např. encyklopedista Pavel Žídek ve svém díle *„Spravovna"*.

[123] V českém prostředí je toho dokladem např. zpřístupněná korespondence proslulé Perchty z Rožmberka, která hovoří o jejím psychickém utrpení.

4.2.2 Ženská povolání:

Nejčastější ženské povolání – služebná:

Protože služebnictvo tvořilo 1/3 z celkového počtu obyvatel samotného Dubrovníka, bylo ženské služebnictvo častým tématem dubrovnických literátů.[124] Počet služebnictva byl závislý na ekonomickém postavení a velikosti rodiny, v lepších aristokratických rodinách sloužilo až osm služebných, zcela závislých na paní domu. Dubrovnické paní neměly v rodině žádný ekonomický či finanční status, jejich hlavní náplní byl dohled nad služebnictvem, protože samy nevykonávaly žádnou práci.[125]

Pro určitou vrstvu služebných byly příznačné některé specifické rysy oblečení[126], např. široká bílá stuha ve vlasech znamenala, že služebná pracuje v aristokratické rodině, červená stuha označovala služku z domu měšťanů.

Soudní spisy poukazují na promiskuitní chování šlechticů či pána domu a povolné chování mladých služek. Styky šlechticů se služebnými byly častým námětem satirických děl dubrovnických autorů. Vztahy mužů se služebnými v domě tolerovala dokonce samotná rodina. Byla to běžná praktika, mužům byl tento hřích prominut. Paní domu ctily mravní zákony více nežli jejich muži a hřešily v daleko menší míře.

Koexistence legitimní a nelegitimní sexuality vedla k vysokému počtu případů gravidity služebných. Pro nezkušené a nevinné dívky to byl okamžik jejich životní tragédie, neboť nemohly očekávat od nikoho nějakou pomoc. Návrat do rodného domu byl nemyslitelný, místo soucitu a solidárnosti je čekalo jen ponížení a opovržení. Služka nebyla totiž shledávána obětí, ale její gravidita byla pojímána jako důsledek vlastní tělesné slabosti a chtíče.

---

[124] Nejčastěji jsou služky v archivních pramenech a v literatuře nazývány: *famula, serva, fantesca, godišnica, raba, čupe* apod.

[125] Věrný obraz postavení služebných a jejich pracovní náplně přinesl dubrovnický komediograf Marin Držić – obraz ulic a trhů Dubrovníka, realistické obrazy ze života služek včetně autentických rozhovorů na veřejnosti i v domě, zobrazení jejich těžké práce a obtěžování pány domu.

[126] Mladé služebné, dovedené z venkova, se oblékaly obyčejně, „venkovsky". Byly nazývány *čupe, čupavice* nebo *fantesca*. Řada z nich pracovala jen za oděv a stravu, některé dostávaly nízký plat a vykonávaly nejtěžší práci v domě.

Největší hany a nejkrutějšího chování se jim dostávalo na venkově. Proto jediným východiskem ze složité životní situace byl útěk, v řidších případech prchly lodí do Benátek. Útěky ale byly přísně sankcionovány. Často před útěkem okradly pána či paní domu. V raném období Republiky byly takovéto služebné vystaveny na pranýři, prováděny městem na oslu, posléze byly označeny žhavým železem na čele či jim byl odseknut nos nebo ušní lalůček, posléze byly vyhnány z Republiky.

Starší a zkušenější služebné se naučily skrývat graviditu až do porodu a poté se dítěte zbavily. Bázlivější ženy odložily dítě po porodu v nalezinci nebo je prodaly jako námezdní sílu na venkov. Vražda dítěte byla častým jevem v Dubrovnické republice až do počátku 19. století. Služky i po porodu nadále sloužily v domě (některé měly několik nemanželských porodů) a pokud byl pán domu shovívavý, provdal je za některého ze svých vojáků či zemědělců. I později je se služebnou nakládáno jako se zbožím či s otrokyní. Ke konci Republiky se postavení služebnictva zlepšilo. Nepracovalo jen za stravu či oděv, ale za peněžní odměnu.

Práce služebných se skládala z prací v domě a mimo dům, nejčastěji šlo o praní prádla v některé z městských fontán[127] nebo o nákupy masa, ryb a druhých potravin pro rodinu pána domu. Zde byla příležitost pro vzájemná setkávání, výměny informací či zkušeností a útěchu při společném zpěvu. Nákup masa u řezníka nebyl jednoduchou záležitostí, neboť masa bylo málo a bylo nutné se pohádat o lepší kousky s ostatními kupci. Dramatické boje se také odehrávaly při nákupu ryb, jež byly oblíbeným pokrmem Dubrovčanů, v době, kdy výlov nemohl uspokojit potřeby města. Služebné se obávaly paní domu a její reakce v případě, že by nedonesly požadované potraviny.

Pracující ženy v Dubrovnické republice patřily k nejnižším společenským vrstvám. Mezi nimi měly služebné (podobně jako například pastýřky) absolutně nejnižší postavení.

[127] Placa (hlavní třída) je sociálním prostorem, kde se odehrávala každodennost města a udržovaly se sociální kontakty jeho obyvatel. Je to místo hlavních událostí Dubrovnické republiky. Zde se domlouvala práce, přepočítávaly peníze a platily dluhy, vyřizovaly pomsty a urážky, nabízelo zboží a především konverzovalo.

Další ženská povolání:

Pracující ženy v Dubrovnické republice byly především vdovy či dívky, neboť vdané ženy (mimo žen z nižších vrstev) se staraly téměř výhradně o rodinu a chod domácnosti. Měly jistou míru svobody a samostatnosti a od druhé poloviny 18. století čím dál častěji a úspěšněji nahrazovaly mužskou populaci v určitých oborech (např. pekařství).

Ženy zůstávaly osamělé především v případě obchodních či námořních cest[128] manželů mimo Republiku. Žena v době dlouhodobé samoty byla nucena zajistit stravu pro domácnost a nějaký výdělek. Na osamělou ženu ovšem pohlížela veřejnost s nedůvěrou a podezíravostí a v okamžiku její veřejné aktivity, tj. po překročení hranic vnitřních zdí domu, na ni bylo nahlíženo jako na nevěrnou a hříšnou bytost, zlou ženu, svůdkyni, zlodějku apod.

Přes tento faktor se setkáváme v Dubrovnické republice se samostatně výdělečnými ženami mimo předepsaný rodinný kruh, byly to např. pekařky, prodavačky, pradleny ve veřejných fontánách apod. Řada žen pracovala společně se svými muži v obchodu či v řemeslných dílnách. Nikdy ovšem nemůžeme hovořit o jejich nezávislém ekonomickém postavení (mimo vdov, které převzaly řemeslo po svém muži apod.).

Mimo služby se ženy nechávaly nejčastěji zaměstnat jako **krčmářky** (*tovijernarice*).[129] Ženy pracovaly také mj. jako **mlékařky**, **zelinářky**, **prodavačky oleje**, **látek, soli** apod., **prodavačky ledu** (tzv. *ledarice* nebo *ledenice*)[130], **pradleny** (tzv. *lavandara* či *lavađerica)*[131], **přadleny** (tzv. *prelja*), **kadeřnice** (tzv.

[128] Výjimku netvořily návraty mužů z námořních cest po deseti a více letech.
[129] O úloze dubrovnických krčem ve společenském životě státu pojednává kapitola Architektura a bydlení.
[130] Led se používal mimo osobní spotřeby pro lékařské účely a prodával se po celý rok. Denní spotřeba ve městě během léta činila cca 110 až 330 kg ledu. Kupci tohoto sortimentu zboží byli především šlechtici a bohatší měšťané, kteří se toužili osvěžit za letních veder zmrzlinou či chladným nápojem. V medicíně se užíval led ke kurativním účelům.
[131] Ačkoliv praní prádla příslušelo především služebným, v 17.a 18. století se objevily ženy, které vykonávaly tuto činnost jako placenou službu (např. chudé vdovy) a to především pro židovské obyvatelstvo.

češljarica)[132], **švadleny** (tzv. *krojačica*) či **pekařky** (tzv. *fornare, pećnice, pećarice* či *tržnice*).

Zejména **pekařky** měly důležitou úlohu v každodenním životě Republiky, objevily se ve větším počtu v druhé polovině 17. století. Pekařky běžně zastávaly zároveň funkci prodavaček chleba, koláčů, placek a dalšího sortimentu.[133] Mezi jejich zákazníky mimo obyvatele Dubrovníku patřili námořníci, turečtí obchodníci a Vlaši (kteří přicestovali za obchodními účely), včetně venkovanů z okolních vesnic. Jejich povolání bylo natolik významné, že během svátku svatého Vlaha nosily při procesí vlastní vlajku. Zatímco v ostatních evropských zemích, např. v Anglii, se tímto povoláním živily celé rodiny, v Dubrovnické republice 17. a 18. století připadala výroba a prodej chleba a pekařských výrobků především ženám.

Švadleny vyráběly drahocenné oděvy z hedvábí pro nejvyšší vrstvy Republiky, což byl přepych legislativně zakázaný ženám neurozeného původu. Přesto tento zákaz byl porušován (zejména manželkami bohatších řemeslníků) a také náležitě trestán vězením a peněžitou pokutou.

Specifickým povoláním byla **kojná** (tzv. *dojilja* či *podojka*). Kojné byly většinou vdané ženy, které pracovaly pro aristokracii či bohaté měšťanstvo na základě dohody, kterou uzavřel jejich manžel. Průměrná doba této práce (kojení) byla devatenáct měsíců. Kojné byly velmi ceněny a často žily po dobu kojení přímo v domě panstva.

Dalším povoláním byla **pastýřka** (tzv. *pastirica*), neboť rodiny z města a okolí vlastnily pozemky v blízkosti Dubrovníku, na kterých se pásl dobytek (ovce, kozy, krávy a prasata). Status pastýřky byl podobný statutu služebné, pracovaly za stravu a oděv. Konavovské pastýřky, které hlídaly dobytek blízko hranice s tureckým územím, se ocitaly denně v nebezpečí, které přinášely loupežné útoky převážně Černohorců a Vlachů[134].

[132] Kadeřnické řemeslo se rozvinulo v 18. století a jeho služeb využívaly příslušnice nejvyšších kruhů.
[133] Život pekařek ukazují literární díla té doby. Zobrazují jejich boj o suroviny, neboť pšenice jim byla přidělována ze státních skladišť pouze v určitém množství. O přídělech rozhodoval úředník městské samosprávy, tzv. *oficijal*, který vykonával i dozor nad tímto povoláním.
[134] Pokud rodina nezaplatila jejich výkupné, skončily v Osmanské říši na neznámém místě.

Ženy také pracovaly jako **převoznice** (tzv. *brodarica*) z jedné strany zálivu řeky (Rijeka dubrovačka) na druhou stranu.[135] Jejich manželé se zabývali rybolovem či námořnictvím a tak ženy musely převzít tuto úlohu, která nebyla snadná vzhledem k náročnosti povolání a dotěrnosti mužských zákazníků.

Zvláštní vážnosti v oblasti zdravotní péče se těšily tzv. **porodní báby** (*babice*)[136] vzhledem k vysokému počtu těhotenství a porodů v každé rodině. Babice vydávaly též gynekologické zprávy, aby potvrdily nevinnost zkoumané dívky či pomáhaly dívkám a ženám od nechtěné gravidity.

Přítomnost **babek kořenářek a léčitelek** ukazují četná díla dubrovnických autorů. Do léčitelství byl zaveden nový prvek a to v podobě víly a její úlohy při uzdravování nemocných. Nejčastěji to byly Vlašky, které přicházely do Republiky z hraničních oblastí Osmanské říše a snadno vydělávaly na svých lehkomyslných obětech.

Léčitelství bylo často zaměňováno s čarodějnictvím. Tradice **čarodějnic** je obsažena v národní tradici dubrovnického kraje, o čemž svědčí Bogišićeva cavtatská rukopisná vypravěčská sbírka. Připisovány jim byly věci jako smrt, nemoc, špatná úroda, malý rybářský úlovek či konec lásky. Masová pronásledování čarodějnic v Republice neexistovala, ale ještě ve druhé polovině 18. století (v době, kdy již skončila pronásledování čarodějnic v ostatních evropských zemích), probíhaly soudní spory proti čarodějnictví. Výjimečně z něho byli obviněni i muži, ale stereotyp čarodějnice platil stejně jako v ostatních zemích výhradně pro ženskou populaci. Konec velkých soudních procesů s čarodějnicemi (v Dubrovníku, Konavlích a na Pelješci) koncem 18. století je spojen s relativně vysokým životním standardem obyvatelstva, vzdělaností a rozvinutou právní soustavou. Podezírání žen a obviňování z čarodějnictví ale pokračovalo u prostého lidu, zejména v izolovaných pohraničních vesnicích, až do konce 20. století.

[135] Obchodníci z přilehlé Hercegoviny cestovali většinou pěšky přes hory. Ti, kteří se nebáli využít bárky, sešplhali ze svých horských vesnic k ústí řeky, kde se nechali převézt na protilehlý břeh.
[136] Hovoří o nich i Dubrovnický statut, což svědčí o významné úloze těchto žen ve zdravotním systému Republiky.

Prostitutky:

Zcela specifickým povoláním dubrovnických žen byla prostituce.[137] V Republice nebylo význačnějších represí proti prostitutkám, protože z důvodu přítomnosti cizinců a námořníků se tento jev toleroval.

Literáti od nejstarších dob zobrazovali prostituci ve svých dílech, např. v dílech největšího dubrovnického komediografa Marina Držiće tvoří prostitutky významnou skupinu.[138]

Pronásledovány byly jen ženy, které poskytovaly sexuální služby jinověrcům, tzn. křesťanky, které udržovaly styky s Turky a pravoslavnými muži. Vzhledem ke skandálnímu charakteru vztahů s Turky, se většina žen (i těch promiskuitních) snažila vyvarovat jakéhokoliv kontaktu s bezvěrci. Roku 1774 vydal dubrovnický senát ustanovení, podle kterého každá křesťanka, která vejde s Osmany do prostoru Lazaretů [139], má být vystavena veřejně na sloupu hanby.[140]

Pouliční prostitutky se objevovaly přestrojené za muže (po vzoru benátských kolegyň). Některé si ostříhaly vlasy, nosily klobouk a další části mužského oděvu a používaly nejrůznější přezdívky.

Přestože prostituce byla přítomna v každodenním životě Dubrovníka, nikdy neměla takové postavení ve společenském životě města jako prostituce v Benátské republice, kde prodej vlastního těla nebyl pojímán jako hanba. Svět prostituce tam v 18. století vynesl na vrchol některé prostitutky, které se staly slavnými, bohatými a užívaly vážnosti ve vysoké společnosti. Takové dámy se v Dubrovnické republice nevyskytovaly (až na vzácné případy), neboť muži si své sexuální touhy vybíjeli na služebných, převážně zdravých venkovských dívkách. [141]

---

[137] Není bez zajímavosti, že ve středověku nebylo postavení nevěstek sociálně tak méněcenné jako v pozdějším období, protože bylo oficiálně podpořeno církví. Např. Svatý Augustin varoval: *„Odejmi nevěstky a naplníš vše cizoložstvím."*

[138] Častým literárním motivem je utrácení velkého množství financí na prostituci, nejznámější postavou je lehkomyslný Maro, syn bohatého obchodníka v komedii „Lišák Pomet" (Dundo Maroje).

[139] Bylo zřejmé, že žena, která vstoupí do Lazaretů, se živí prostitucí.

[140] Ženy byly trestány veřejným vystavením na sloupu hanby či musely projet na oslu městem (obrácený sed, hlavou k oslově zadnici). Mezi nejtěžší tresty patřilo vyhnání z Republiky (nejčastěji na území Neapolského království) a vypálení znamení rozžhaveným železem na čele, doprovázené též odříznutím ušních lalůčků a nosu. Aby se ženy vyhnuly tělesným trestům, raději zvolili vyhnanství ze země, po kterém je čekala opět prostituce jako jediný způsob přežití v cizině.

[141] Pochopitelně existovalo riziko přenosu pohlavních chorob (zejména syfilisu), v Dubrovnické republice v daleko menší míře než jinde (díky již uvedeným faktorům).

Přesto existovaly veřejné domy (tzv. *bordelí*), literát Marin Držić uvádí přítomnost těchto institucí v místě zvaném Peline a Pomirje, nazývajíce ženy, které zde poskytují své služby: *„dobrými osobami, které dají každému...“*.[142]

4.3 Imaginace dubrovnických žen:

Imaginace žen v období Dubrovnické republiky se soustředila především na literární tvorbu. Objevilo se několik vynikajících básnířek, převážně z vážených rodin, které obohatily kulturní a literární život Dubrovnické republiky svým talentem, duchem a tvorbou.

Významnou roli v tom sehrály také ženské kláštery. Do ničivého zemětřesení roku 1667 se jich nacházelo v Dubrovníku osm (jeden dominikánský, dva františkánské a pět benediktinských). Kláštery měly sociálně-ekonomický význam v životě Republiky (byly odděleny od veřejného života, ale pod přísným dohledem Republiky) a také kulturní charakter, neboť zde se rodily počátky ženské literatury.

Do klášterů byly umisťovány především šlechtické dívky (*vladike*), které se (například kvůli malému věnu) nemohly provdat. To byl odvěký dubrovnický obyčej, krutý osud obrovského množství žen. V klášterech vznikaly opisy rukopisů, byl zde používán a uchováván domácí jazyk a rozvíjela se zde dramatická tvorba. V klášterních řadách proslula členka benediktinského řádu, **Benedikta Gradić**, původem z vážené šlechtické rodiny (narodila se roku 1688). Z její tvorby se dochovalo jediné literární dílo a to vánoční hra *„Sbor Pastierschi“* („Pastýřský sbor“), která je pokusem o dramatizaci biblického tématu.

Mimo členek klášterních řádů se do historie imaginace raguských žen nejvýrazněji zapsala **Cvijeta Zuzorić (Zuzzeri) Pescioni**, významná renesanční osobnost a básnířka 16. století a literátky 18. století **Marija Dimitrović Bettera**, **Lukrecija Bogašinović Budmani** a **Anica Bošković**.

Tyto ženy navazovaly na tradici vzdělaných Ragusanek z předchozích období. Jednou z prvních proslulých Dubrovčanek byla **Nikoleta Gučetić (Gozze)**, která žila okolo roku 1300 a dosáhla věhlasu svou učeností a důstojností. Třikrát

[142] *„dobre persone koje svakome daju“* (M. Držić: *Djela.* Zagreb 1979, s. 683)

odcestovala do Říma, kde apelovala za dubrovnické dominikánky před samotným papežem. Další významnou osobností byla **Nikoleta Rastić (Resti)**, která kolem roku 1550 vstoupila do dominikánského kláštera sv. Michala v Dubrovníku. Byla to velmi učená žena, která ovládala latinský jazyk.

O tom, že v době renesance rostla vážnost žen v Dubrovníku (pod vlivem společenského růstu žen v Itálii), svědčí díla a korespondence Nikoly Gučetiće Vitova (Nicolo Vito di Gozze), známého dubrovnického filozofa, státníka, politika a pedagoga. Jako i ostatní dubrovnická inteligence té doby byl platonikem, uznávajícím Platóna a novoplatoniky. Ve formě dialogu napsal své dva proslulé filozofické traktáty: *„Dialog o kráse zvaný Květ"* a *„Dialog o lásce zvaný Květ"*. Předmluvu k těmto dílům v duchu obrany ženského pohlaví (mnohem radikálnější nežli psal její muž) napsala jeho manželka, **Mara Gundulić (Maria Gondola)**, známá svou vzdělaností a učeností. Věnovala jí Cvijetě Zuzorić, své nejlepší přítelkyni.

Cvijeta Zuzorić (Zuzzeri) Pescioni[143], proslulá neobyčejnou krásou a inteligencí, inspirovala řadu básníků a humanistů té doby. *„Predivna Cvijeta"* (překrásná Květa) se narodila kolem roku 1552 v Dubrovníku[144], své mládí prožila v Anconě[145]. V Itálii se jí dostalo vzdělání mnohem hlubšího a většího nežli jejím vrstevnicím v Raguse. Kromě italského jazyka ovládala i latinu a seznamovala se s italskou renesanční literaturou a uměním.

Obr. 13 Cvijeta Zuzorić

[143] Vzhledem k tomu, že jde o nejproslulejší ženu dubrovnického teritoria, zabývám se jejím životem a tvorbou detailněji.

[144] Její otec Frano Zuzorić byl měšťan, který byl přijat do šlechtického stavu. Obchodoval především s kůží a zbožím z kolonií. Je několik názorů na skutečnost, proč se Frano přestěhoval i s celou rodinou do Itálie, pravděpodobně ho k tomu vedl bankrot či nové obchodní příležitosti.

[145] V Anconě působila silná dubrovnická obchodní kolonie, která udržovala čilé styky s rodným Dubrovníkem.

Zde potkala váženého florentského šlechtice, Bartoloměje Pescioniho, za kterého se roku 1570 provdala. Po svatbě mladý pár odcestoval služebně do Republiky, neboť Bartoloměj byl jmenován florentským konzulem v Dubrovníku. Kromě konzulární služby se zabýval obchodem a bankovnictvím, s pomocí půjčky od dubrovnické vlády si otevřel tkalcovskou dílnu.

Cvijeta se po vzoru tehdejších způsobných Dubrovčanek věnovala vedení domu a zajímala se o činnost svého muže, v některých záležitostech mu též vypomáhala. Roku 1577 došlo ke krachu, dubrovnická vláda podle zákona převzala dohled nad jeho majetkem (na druhém místě mezi věřiteli byla Cvijeta s požadavkem vyplacení svého věna). Tato nepříjemná a těžká finanční situace přinutila manžele, aby opustili Dubrovník. Učinili tak roku 1583 návratem do Ancony. Od roku 1593 zde Cvijeta žila jako mladá, bezdětná vdova a zemřela podle pramenů až v 96 letech (ne v mládí, jak bylo až dosud uváděno v jejích biografiích).

V době pobytu Cvijety v Republice se kolem ní utvořilo centrum kulturní a literární elity té doby, hovoří se dokonce o **prvním literárním salónu**. Uchvátila mj. proslulé dubrovnické básníky Dominka Zlatariće, Miha Monaldiho, Miha Buniće.[146] Mezi její obdivovatele patřil i italský básník **Torquato Tasso**, který jí věnoval tři sonety a několik dalších veršů. Vliv Cvijety na dubrovnické intelektuály byl nesmírný, byla pravou ženou své doby (takovou, jaké měla Itálie), okouzlila umělce svojí krásou, oduševnělostí a vzdělaností. Kromě řady obdivovatelů měla větší počet odpůrců a nepřátel, u kterých probudila neuvěřitelnou závist a lidskou zlobu, a to jak u dubrovnických žen, které zcela zastínila, tak u závistivých mužů.

Mezi její přítelkyně patřily již zmíněné Mara Gundulić, Nikoleta Rastić a básnířky **Julija a Nada Bunić**.[147] Nevěrnější přátelství ji pojilo s Marou Gundulić, která Cvijetu obdivovala a byla jí naprosto oddaná, a s jejím manželem Nikolou V. Gučetićem. Je zřejmé, že Gučetić[148] miloval a ctil obě ženy stejnou měrou.

---

[146] Věnovali ji např. báseň *„Na počest Cvijety Zuzorić" (U pohvalu C. Z.)*

[147] Julija a Nada Bunić (Bona) byly dubrovnické básnířky 16. století. Z jejich tvorby se dochoval jen zlomek, ale je známo, že se stýkaly s tehdejšími literáty, např. básníkem Mihem Monaldim, Sabou Bobaljevićem Glušcem aj. Tvořily převážně v italském jazyce.

[148] Nikola V. Gučetić vlastnil nádherný ljetnikovac (letní palác) v Trstenu. Ljetnikovce byly místem pro odpočinek šlechty v době renesance (později i baroka), byly odrazem ducha doby a jakýmsi návratem k přírodě jako zdroji krásy. Zde se šlechta vzdělávala, psala svá díla a přijímala hosty.

Cvijeta Zuzorić (Fiori di Zuzzeri) proslula jako básnířka, psala verše v italském a chorvatském jazyce, z její tvorby se však bohužel nic nedochovalo, pouze dobová svědectví o jejím literárním působení.

Na své renesanční předchůdkyně navázala v 18. století trojice ženských autorek, dubrovnické básnířky Marija Dimitrović Bettera, Lukrecija Bogašinović Budmani a Anica Bošković. Všechny tři pocházely z vážených měšťanských rodin, byly vychovány přísně a skromně v religiózním duchu, tyto tiché a vážné ženy žily zcela odlišně od žen v předchozím období, prožívaly těžkosti každodenního života v Dubrovníku a obnovu zničeného města.

18. století je dobou posledního vzestupu dubrovnické literatury. Poezii postupně vytlačovala věda a liturgicko-naučné texty, většinou překlady, které měly za úkol zabavit a poučit. Tento druh literatury byl určen pro široký okruh čtenářstva, zejména ženy. Přes tuto skutečnost všechny tyto autorky ukazují ve svých dílech lásku k rodnému jazyku. V té době působí v Republice *dubrovnická Akademija ispraznih* („Akademie nicotných (prázdných)"), po vzoru římské akademie „degli Arcadi"), okolo které se soustředil veškerý literární a učený život v Republice.

Marija Dimitrović (Dimitri) Bettera, dubrovnická básnířka italského původu, se narodila roku 1671. Jejím otcem byl Baro Bettera, význačná dubrovnická osobnost 18. století, básník[149] a člen Akademije ispraznih. Pod vlivem otce rozvíjela Marija od dětství svůj básnický talent. Osud jí však příliš nepřál, porodila sice dvanáct dětí, ale většina se nedožila vyššího věku, ve věku 45 let se stala vdovou a dožila se 94 let. Její makabristické rozpoložení pod vlivem životních úderů mělo velký vliv na literární tvorbu, věnovala se především religiózní poezii, která se dochovala pouze ve dvou překladech.

Také **Lukrecija Bogašinović (Bogascini) Budmani** pocházela z vážené dubrovnické rodiny. Její poezie byla protknuta biblickou tematikou, tvoří ji čtyři díla. Ani jedno její dílo nebylo vytištěno (podobně jako u starých dubrovnických autorů), ale dochovalo se v přepisech a to v počtu 45 opisů, což značilo, že její díla byla velmi populární a vyhledávaná. Básně jsou epického charakteru, což v případě

[149] Básní *„Na počest jazyka slovanského"* (*U pohvalu jezika slovinskoga*) vyzdvihl krásu a bohatost jazyka Dubrovčanů. Ačkoliv sám byl italského původu, obviňuje rodilé Ragusany, že v literatuře používají jazyk italský a latinský raději než svůj domácí.

religiózní poezie bylo tehdy atypické, s dramatickým nádechem a vyznačují se hlubokým citem pro rodný jazyk a poetiku. Oproti tehdejším básníkům, kteří opěvovali světice (např. sv. Rozálii), jejími hlavními literárními postavami byly mužské osoby jako vzory otcovské, synovské a bratrské lásky, zobrazující ideál rodiny. [150]

Výraznou kulturní osobností 18. století byla **Anica Bošković**, básnířka a sestra proslulého vědce Ruđera Boškoviće. Pocházela z měšťanské rodiny, která se stala jednou z nejbohatších v Republice (otec, původně hercegovský sedlák, se vypracoval na prvotřídního obchodníka). Narodila se roku 1714[151], dostalo se jí klášterního vzdělání. Těžký úder rodině zasadila smrt otce a tří sourozenců. V 73 letech zůstala osamělá, poslední z mnohačlenné rodiny (zemřela roku 1804).

Anica žila svobodný, světský a přesto bohabojný život, tolik rozdílný od osudu ostatních dubrovnických dívek a žen. Pohybovala se mezi domácími a cizími učenci a literáty. Byla kulturní a vzdělanou ženou, která ovládala latinský, italský a francouzský jazyk. Její dopisy bratrům (dochovalo se jich jedenáct) mají charakter rodinné kroniky a jsou nejvýraznější manifestací jejího literárního talentu.

Její básnická tvorba byla neveliká, ale proslavila ji - zejména populární a tištěný *„Razgovor pastirski“* (Pastýřský rozhovor), prozatím nezveřejněné dílo *„Poesie Illiriche di Anna Boscovich“* (Ilyrská poezie Anny Bošković), řada religiózních básní a básní zasvěcených členům rodiny (např. milované matce).

Její *„Razgovor pastirski“* je prvním a jediným ženským dílem ve staré dubrovnické literatuře, které bylo vytištěno (v Benátkách roku 1758). Má epický charakter s lyrickými elementy. O tom, že Anica byla slavná a ceněná v literárních kruzích, svědčí záznamy kronikářů a literátů, kteří ji vyzdvihují a zahrnují mezi známé osobnosti té doby.

---

[150] *„Posluh Abrama Patrijarke“* (1763), *„Život Tobije i njegova sina“* (1763), *„Očitovanje Josefa Pravednoga“* (1770) a *„Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova“* (1764)

[151] Rodina Boškovićů byla proslulá jako rodina literátů (mimo Anice se poezií zabývali bratři Petar, Ignacij, Bartol a Ruđer).

4.4 Život žen na konci Republiky – počátek emancipace:

V osmnáctém století (století nazývaného „Stoletím ženy“) nastala v Evropě změna v postavení žen. Společnost si byla vědoma toho, že edukace žen nesmí být zanedbávána, proto koncem tohoto století se začalo dostávat řádného vzdělání i obyčejným ženám.

Počátek emancipace Ragusanek započal v 18. století[152], ale vyvrcholil o století později. Život vzdělané dubrovnické ženy té doby tvořily salóny[153], láska, krása a móda, ženy se stávaly „světovými“[154].

Změny byly dokonce patrné i v chování obyčejných služebných, které se pokoušely upevnit svoji pozici v domě. Rozhodnutím Senátu je roku 1785 otevřeno vzdělávací centrum *„Conservatorio delle educande“*, sloužící k výchově a vzdělávání chudých dívek.

Na konci 18. století Dubrovník nebyl již duchovně a materiálně bohatým městem, přesto zde probíhal čilý kulturní život. Především vlastela (šlechta) zažívala v té době hlubokou krizi, způsobenou nejen problematickou populační politikou a ekonomickou krizí některých rodů, ale též ideologickými rozdíly pod vlivem dobových událostí – část se dělila na frankofily, část na austrofily a malá skupinka tvořila rusofilský proud.

Všechny tyto změny se odrážely i v životě Dubrovčanek, zejména šlechtičen a významných představitelek společenského života Republiky. 18. století pomalu rušilo tradiční názory o nadřazenosti muže nad ženou, Dubrovčanky se postupně vymaňovaly z těžkých pout tradičního způsobu života a stávaly se sebevědomějšími a samostatnějšími, nebyly již jen okrasou mužské společnosti a zdrojem zábavy.

---

[152] To vedlo k rozmachu antifeministických satir dubrovnických autorů.

[153] Salóny se rozvíjely pod francouzským vlivem, staly se střediskem společenského a kulturního života. Z prostředí prvních francouzských salónů se ozývaly hlasy proklamující právo ženy na vzdělání, lásku a svobodnou volbu partnera.

[154] Nezávislé postavení žen vedlo ke změně vztahů vůči ženám, nová vlna mizogynství je přítomna v dílech četných evropských autorů. Ženy jsou obviňovány z neskromnosti, hříšnosti apod., jako původkyně všeho zla. Většina mužů je proti vzdělávání žen a změně jejich úlohy, spočívající v pokoře, věrnosti, péči o rodinu a výchově dětí. Za největší přednost žen bylo pokládáno mlčení. Vládlo oblíbené mizogynské syntagma: *„žena jako zlé zvíře“*. Proměny ženské populace byly přičítány matkám a jejich „špatné“ výchově.

Vzdělané Dubrovčanky studovaly v domácím či italském prostředí, četly díla světové literatury v překladech, ale i v originálním jazyku. Řada z nich kromě italského jazyka ovládala jazyk latinský či francouzský a vytvářela též originální literární díla. Ženy se zabývaly politikou a zajímaly se o vědu (zejména o matematiku). Byly vstřícné vůči všem novinkám a módním trendům, které do Evropy pronikaly z francouzských salónů. Učily se zpěvu, hře na hudební nástroje a tanci. Jediné, co zůstávalo v souladu s tradicí, byla jejich oddanost katolické víře, což dokazuje i literární aktivita Dubrovčanek té doby, charakterizovaná především náboženskými motivy.

Cizinci pobývající v Republice zaznamenali, že dubrovnické ženy jsou oproti ženám v jiných částech Evropy velice zdrženlivé a že prostopášnost se zde nestala módou.[155] Přesto se místní ženy už nezabývaly jen domácími pracemi a chodem domácnosti. Ženy v té době byly nositelkami osvíceneckých myšlenek a probouzejícího se národního cítění.

Ženy také bojovaly proti tradiční sňatkové politice Republiky, jež zakazovala sňatky aristokracie s nižšími společenskými vrstvami a s cizinci. Tomu se vzepřela například šlechtična **Marija Giorgi Bona** (1754–1833)[156], která svoji dceru provdala za francouzského důstojníka nearistokratického původu, uznávajíce především dceřinu volbu založenou na lásce.

Dubrovčanka Marija Giorgi Bona (rodilá Gučetićová) byla významnou osobností dubrovnického společenského a kulturního života na přelomu 18. a 19. století. Ve svém salónu soustředila kolem sebe řadu vynikajících osobností, významných nejen v kulturním a vědeckém životě Republiky, ale též proslulých v celé Evropě, mj. italského básníka **Alberta Fortise** (nazývaného italským Goethem), literáta Miho Sorga, skladatele a vyslance ve Vídni, bratra Luka Sorga, kanovníka B. Zamagnu, lékaře a literáty Đ. Hidža či L. Stulliho a řadu dalších intelektuálů tehdejšího Dubrovníka. Dopisy a básně jí věnovali mimo již zmíněného Alberta Fortise též francouzský konzul a literát Marko Bruerević, lékař, hudebník a literát Julije Bajamonti aj. Pro Fortise se stala Marija celoživotní múzou, vzorem

[155] Ostýchavost se stala součástí společenské konvence, přesto však byla více umělá nežli přirozená.
[156] Není bez zajímavosti, že v její knihovně se dochovala Rousseauova *„Julie aneb Nová Heloise"*, kniha zakázaná dubrovnickou vládou.

dokonalé ženy (*„feminem errudissima"*).[157] V salónu mimo čtení veršů, literárních či učených rozhovorů a přednášek se také provozovala hudba domácích a evropských autorů.

Dochovala se též její bohatá knihovna, která mimo nejvýznamnějších antických děl obsahuje všechna reprezentativní vydání přírodovědeckých děl 18. století. Jelikož Marija ovládala mimo latiny, italského a francouzského jazyka též jazyk anglický, obsahuje knihovna většinu knih v originále. Jako kronika dubrovnického života na konci Republiky a historie jejího rodu slouží bohatá korespondence s dcerou Marijetou.

Jako vzdělaná a půvabná žena kolem sebe Marija soustředila několik šlechtičen (např. Mariju Resti Zamagnu, Jelenu Sorgo a další), které utvořily **dubrovnický ženský kulturní okruh 18. století**, zabývajíce se filozofií, literaturou, hudbou a ručními pracemi.[158]

Podobně jako Cvijeta Zuzorić v období renesance se i ona těšila na konci Republiky obdivu tehdejší společnosti, zejména mužské populace. Na rozdíl od Cvijety však zažila smutné období po pádu Republiky, zejména rakouskou nadvládu, kterou těžce snášela a tak zestárla v osamění a zapomnění.

---

[157] To vše vyvolávalo u Marijinina manžela, Luka Giorgi Bone, bouřlivé a žárlivé reakce. Marija se po jeho brzkém úmrtí věnovala ještě aktivnějšímu společenskému životu a svým dětem.

[158] V českém prostředí té doby působily také aktivní ženy, stejně jako v Dubrovnické republice, i když v daleko menší míře. Za zmínku stojí básnířka Marie Berta Pichlerová a především tři barokní šlechtičny – překladatelky: intelektuálky a sestry Marie Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy či Marie Arnoštka Eggenbergová (též vzdělaná, jazykově nadaná a kultivovaná žena, vybudovala eggenberskou knihovnu v Českém Krumlově).

5. Kultura Dubrovnické republiky

5.1 Distinktivní prvky dubrovnické kultury (o kultuře a společnosti)

Chorvatské území bylo ve starší době velmi heterogenním prostředím, v němž se střetávaly dva světy: „civilizovaný" římsko-byzantský a „barbarský" slovanský (později islámský). Proto byl na tomto teritoriu kulturní život poznamenán tzv. východo-západním synkretismem. Spojovaly se zde, prolínaly a vzájemně ovlivňovaly kulturní elementy několika civilizačních okruhů.[159]

Dubrovník měl zcela zvláštní postavení ve vývoji jihoslovanských zemí a kultur, neboť nebyl větší mírou zasažen tureckou expanzí jako ostatní části Balkánského poloostrova (ta zničila kulturu na severu a ve vnitrozemí Chorvatska na dlouhá staletí), ani silnějším benátským útlakem, který omezil zejména hospodářský vývoj přilehlé Dalmácie.

Oproti dosavadním teoriím si troufám na základě zde uvedených poznatků vyslovit hypotézu, že právě vliv Osmanské říše a její kultury byl v případě Dubrovnické republiky pozitivním stimulem formování vyspělé raguské kultury, zatímco v ostatních částech Evropy (zejména na obsazeném území) byl důsledkem hlubokého kulturního a ekonomického úpadku, který se projevuje dodnes.

Závažným důsledkem osmanské nadvlády na Balkáně ve 14. - 16. století bylo totiž prohloubení rozdílů v kulturní orientaci východních „pravoslavných" a západních „katolických" jihoslovanských zemí a posléze zpomalení či konjunktura jejich kulturně civilizačního vývoje ve srovnání s křesťanskou západní a střední Evropou.

S osmanským živlem přišla do jihovýchodní Evropy relativně vyspělá kultura islámsko-orientálního typu. Ve většině jihoslovanských měst v té době vyrostly charakteristické turecké mešity (*džamije*) se štíhlými minarety. Paralelně zde muslimové používali tzv. *arabici*, což bylo arabské písmo přizpůsobené slovanskému

[159] Architektura a výtvarné umění navazovaly v dalmatském prostředí na pozdně antické a byzantské tradice.

jazyku. Dobyvatelé zničili při svých výbojích mnoho křesťanských kulturních památek a po staletí se bránili vzniku nových.

Mezi zdejšími obyvateli přetrvávalo silné vědomí solidarity a tradičních zvyklostí (skupina ochraňovala jedince a ten měl nepsané povinnosti vůči skupině). Za hranicemi takto úzce vymezené komunity začínal cizí svět, většinou nepřátelský. Díky církevnímu prostředí se dařilo udržovat staré kulturní tradice, zejména pravoslavné kláštery se staly středisky omezené kulturní činnosti. Vedle klášterních komplexů se udržovala kultura balkánských křesťanů jen mezi prostým lidem. Vzhledem k poměrům převažovala v té době ústní lidová slovesnost (lidové písně a legendy o kralevici Markovi, cyklus o kosovské bitvě apod.).

Křesťanský a islámský svět na Balkáně se v období od 16. do 18. století vzájemně kulturně ovlivňoval. Docházelo k značnému mísení jednotlivých kulturních prvků a do jisté míry i k vzájemnému ovlivňování. Zmiňovaný kulturní regres a přežívající tradicionalismus výrazně poznamenal mentalitu a tradice někdejších zdejších etnik. Došlo i ke zpomalení ekonomického růstu.[160]

Samozřejmě byla přijímána i realita etnicko-náboženské příslušnosti, rozdílných historických a kulturních tradic, písma a pestré palety jihoslovanských dialektů, byla překrývána představou obrovského etnického celku pod slovanským, ilyrským a později chorvatským a srbským jménem.

Náboženská a jazyková příslušnost zůstala nejdůležitějším prvkem etnicko-národní sebeidentifikace a svébytného vlastního vývoje, který později směřoval (v 19. a 20. století) ne ke zformování jednotného slovanského státu, ale řady autonomních moderních jihoslovanských národů.

Podstatně odlišným kulturním vývojem prošly severozápadní jihoslovanské oblasti. Zejména přímořský pás pobřeží Jaderského moře se svými **městy mediterránního typu** (včetně Dubrovníka) odolal turecké agresi a mohl tak snáze přejímat západní kulturní vlivy, ideje, duchovní proudy a podněty.

Dubrovnická kulturní oblast přesáhla svým významem a rozsahem hranice svého území. Imponující hospodářský rozmach provázel i pozoruhodný kulturní rozkvět. V 15. a 16. století došlo ke změně životního stylu, Dubrovnická republika

[160] Z. Janeković Römer: *Okvir slobode.*Zagreb 1999, s. 77

byla ohniskem kulturní inovace (po vzoru Itálie). Toto centrum bylo natolik významné, že položilo základy nejen chorvatské, ale i jihoslovanské kultuře.

Na základě dlouhodobého studia chorvatské společnosti a kultury jsem vytvořila následující **členění základních kulturních oblastí**:

1) *Dubrovnická* – do počátku 19. století nejvýznamnější kulturní centrum
2) *Slavonská* – měla oddělený vývoj, zaostávala hospodářsky i kulturně.
3) *Záhřebsko-zagorská* – od 19. století dodnes dominantní kulturní oblast Chorvatska
4) *Dalmatsko-přímořská* – zde se rozvíjela také bohatá kultura, zejména pod benátským vlivem, ale ne v takovém rozsahu jako dubrovnická.
5) *Istrijská* – Istrie měla oddělený vývoj až do 18. století.
6) *Vnitrozemská* (Gorski kotar) – minimální kulturní dění (bohužel dodnes)

Toto dělení atakuje konstrukt jednotné chorvatské kultury. Je z něj zřejmé, že až do svého pádu na počátku 19. století byla Dubrovnická republika hlavním kulturním centrem Jihoslovanů. Kultura se v počáteční fázi dubrovnického vývoje příliš nerozvíjela, ekonomika byl prvořadá. Takže možná i z těchto důvodů Ragusané necítili naléhavou potřebu založení vlastní tiskárny přes nadměrně bohatou literární produkci.[161]

Dubrovník v 15. století vstoupil řadou obchodních a námořních styků do širokého kulturního prostoru tehdejší Evropy. Tyto kontakty umožnily vznik uměleckých a intelektuálních kruhů a průnik nových světonázorů (především humanismu a renesance) do tehdejší středověké komunity.

Ragusané znali oblast Balkánu, Blízkého Východu, kontinentální Evropy a Středomoří. Nejsilnější vztah měli v období renesance se sousední Itálií - s Římem, Florencií, Padovou, Bologní apod. Dubrovnická mládež se vzdělávala na italských univerzitách, obchodníci pobývali ve zdejších městech (vznikly zde četné kolonie a enklávy), řada Dubrovčanů vykonávala diplomatické a státní služby na zahraničních panovnických dvorech.

[161] Raguská tiskárna byla založena až roku 1783!

Nejvýznamnější epochou v dubrovnické historii bylo období humanismu a renesance, vrchol svého kulturního rozkvětu dosáhla Ragusa v období baroka a tzv. stylového pluralismu v 18. století, o čemž pojednávají následující kapitoly.[162]

Dubrovnická společnost se vyvíjela také zajímavým způsobem, francouzský konzul Marmont zaznamenal v 18. století zajímavý poznatek o tom, že aristokracie je vzorem pro chování všech Dubrovčanů, včetně prostého lidu. Oddanost dubrovnického obyvatelstva vládnoucí moci byla v porovnání s ostatními městy na jadranském pobřeží či v Itálii naprosto ojedinělá.

Společnost Ragusy byla komunitou v čele s vládnoucí aristokratickou elitou, malou skupinou ovlivňující dění a politiku celé Republiky. I po pádu Dubrovnické republiky byly principy patriotismu, konzervatizmu a svobody uchovány, tato koncepce se stala součástí identity města (a trvá dodnes).[163]

5.2 Humanismus a renesance - vrcholné období dubrovnické kultury

V chorvatských zemích se pod vlivem Itálie rozvíjelo v 15. století humanistické myšlení. Psalo se latinsky a italsky, mnohde ale pronikal již místní chorvatský jazyk (lidový). Humanisté se cítili občany světa, studovali především v Itálii, žili a působili často mimo svoji vlast. I chorvatští humanisté působili po celé Evropě.

Známé bylo humanisticko-renesanční centrum na dvoře slavného uherského krále Matyáše Korvína v 15. století, kde působili pod vlivem idejí evropského univerzalizmu i dubrovničtí humanisté, např. teolog **Petr Zamanja** (správce uherské dvorské knihovny) či básník a historik **Ludovik Crijević Tuberon**.

V samotném Chorvatsku se formovala tato **humanistická centra**:

a) zadarsko- šibenský okruh
b) splitský okruh (v čele s otcem chorvatské literatury Marko Marulićem)
c) hvarský okruh

[162] Záměrně jsem se vyhnula definicím uvedených slohů a kulturních období, neboť nejenže by vydaly na samostatnou práci, ale není to ani předmětem mého studia.
[163] Z. Janeković Römer: *Okvir slobode*. Zagreb 1999, s. 9

d) dubrovnický okruh

Humanismus[164] se objevil v Dubrovnické obci již ve 13. století zavedením notariátu dle italského vzoru a ovlivnil organizaci kancelářské služby během století následujícího. Ve 14. století vznikla v Dubrovníku **světská gramatická škola.**

Prvním významným humanistou byl notář Johannes Conversini (14. století) známý pod jménem **Ivan Ravenjanin**. Dochovala se jeho korespondence a dílo *„Historia ragusina"*, ve kterém s určitým nadhledem soudí Dubrovčany tvrdíce, že jsou na nízkém stupni kulturního a civilizačního vývoje.[165]

V polovině 15. století působil ve městě, jako učitel dubrovnické školy, humanista **Filip de Diversis** (původem z italského města Luccy)[166]. Diversis měl lepší smýšlení o Ragusanech, neboť během půl staletí město prodělalo obrovský kulturní a ekonomický pokrok.[167] Do historie Dubrovnické republiky se zapsal právě svým dílem o Dubrovníku a jeho obyvatelích nazvaném *„Popis Dubrovníka"* (1440).

Zpočátku se v Dubrovníku rozvíjela **latinská literatura**, prvním známým humanistickým latinským básníkem byl dubrovnický vlastelin **Ilija Crijević**. Obecně můžeme říci, že epigramatika, historiografie a vědecká díla byla napsána převážně v latinském a italském jazyce. Literární činnost od 14. do 17. století byla natolik bohatá, že hovoříme o termínu **DUBROVNICKÁ LITERATURA.**

V 15. století, kdy vrcholil humanismus a renesance v literatuře, umění, vědě a každodenním životě, začala slavná **éra renesanční literatury** a petrarkistického básnictví v domácím, tedy chorvatském jazyce. Šiško Menčetić, Džore Držić, Mavro Vetranović Čavčić, Nikola Nalješković, Dinko Ranjina aj. a především Marin Držić přinesli Dubrovnické republice slávu přesahující hranice jihovýchodní Evropy.

Ve výtvarném umění v Dalmácii doznával ve 14. století vliv románského slohu, který byl na počátku 15. století vystřídán gotikou a ve druhé polovině 15. století renesancí. Na zaostalém severu Chorvatska dominoval gotický sloh

[164] V samotné Itálii nastoupil humanismus již ve 13. století pod vlivem antického ideálu občanské svobody.
[165] V. Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808. 2.dio.* Zagreb 1980, s. 374
[166] F.Diversis: *Opis Dubrovnika.* Dubrovnik 1983, s. 25
[167] Nutno dodat, že Ivan Ravenjanin jako klasický Ital záměrně příliš přísně odsoudil občany města. Diveris zase přeháněl ve svých odhadech počtu obyvatelstva, jeho údaj 40 000 osob je nereálný.

ve stavitelství od 13. až do 17. století. Na dalmatském území i v Dubrovníku působila řada cizích mistrů a stavebních hutí, zejména benátských a lombardských.

Rozvíjela se také *profánní architektura* – stavba měst s dokonalým fortifikačním systémem, městských paláců, domů šlechty a bohatého patriciátu. Prolínání slohů (zejména goticko-renesančního) v Dubrovnické republice vytvořilo neopakovatelná díla, např. šlechtické paláce ve Starém městě.

Z renesančních staveb v Dubrovníku vyniká Knížecí palác a monumentální stavba celnice „Divona". Za vrchol klasické renesance je v Dalmácii považován palác dubrovnického šlechtice Petra Sorkočeviće na Lapadu (dnes sídlo pobočky Chorvatské akademie věd).

Sochařství mělo raně renesanční charakter a je spojeno zejména se jménem **Jiřího Dalmatince,** který působil v Dalmácii v letech 1441-73. Provedl sochařskou výzdobu kostelů ve Splitu, Zadaru, Dubrovníku a Šibeniku. Malířství dalmatské (dubrovnické) školy představuje syntézu byzantských prvků s pozdně gotickými, např. Nikola Božidarević a Michal Hamzić.

5.3 Baroko a stylový pluralismus

Vítězství protireformace přineslo od první poloviny 17. století nové duchovní a estetické podněty, jejichž uměleckým projevem bylo **baroko**. Barokní kultura, umění, literatura a věda, způsob myšlení a v neposlední řadě změna životního stylu vtiskly svou nesmazatelnou pečeť značné části jihoslovanského areálu. Překonáváním náboženské bariéry došlo k pevnému spojení se západní kulturou.[168]

Již od poloviny 16. století pronikal na jih **jezuitský řád**. Jeho základní pozornost byla upřena k vytváření sítě gymnázií jako center vzdělávání duchovenstva i laiků a východisek protireformační činnosti v bojovném rekatolizujícím duchu. Tak tomu bylo i roku 1604, kdy členové Tovaryšstva Ježíšova přišli do Dubrovníka. Jejich příchod přinesl Republice řadu těžkostí, neboť Turci považovali tento řád za své nepřátele.[169]

---

[168] K.Horvat-Levaj: *Barokne palače u Dubrovniku.* Dubrovnik 2001, s. 15

[169] Proti příchodu jezuitů do Republiky byla i vlastela.

První jezuitská mise (1604-1608) se zaměřila na vzdělávání kléru a vybraných šlechtických mladíků. Stálá rezidence byla vybudována roku 1620 a roku 1658 bylo otevřeno kolegium. Pozitivní stránkou působení jezuitů (rovněž františkánů a pavlánů) v této oblasti zůstal významný podíl na rozvoji vzdělanosti a osvěty, řada dubrovnických literátů a vědců byla právě jezuity.

Baroko zanechalo dodnes výraznou stopu v architektuře církevních objektů, šlechtických paláců a měst Chorvatska. V přímořských oblastech se projevil vliv tzv. římského a později benátského baroka. V Dubrovníku byly dva základní faktory mohutné barokní výstavby - zemětřesení v roce 1667 a příchod jezuitů do země.

Město zničené přírodní katastrofou vyžadovalo celkovou obnovu, nejvíce škod utrpěla hlavní městská třída Stradun (Placa), Knížecí palác, katedrály aj., zcela zničeny byly sýpky (Rupe). Mezi významné památky této periody patří např. Dubrovnická katedrála, kostel sv. Vlaha, Gundulićeva poljana atd. Přes okázalost baroka byly domy na Stradunu vystavěny skromně, tak jak to odpovídalo tehdejším událostem, bez ozdob, s úzkými průčelími a jen se 3 – 4 profilovanými okny na každém patře.

Sochařství s malířstvím se prezentovalo především ve formě výzdoby církevních staveb. Na přelomu 18. a 19. století nastoupil klasicismus a celkově sílil **francouzský kulturní vliv**.

V chorvatském prostředí 17. století se objevily první ideje slovanského a jihoslovanského sjednocení a myšlenka slovanské vzájemnosti (rozvíjená intenzivně v 19. století v době národního obrození), proto hovoříme o tzv. **BAROKNÍM SLAVISMU**. V myšlenkovém světě Jihoslovanů se už v průběhu 16. století objevila historicky zdůvodňovaná představa o příslušnosti k velkému etniku (ilyrskému), jež motivovala k naději na osvobození od cizí nadvlády, vlastními silami nedosažitelnému.

V Dubrovníku té doby se rozvíjela bohatá literatura, byl to tzv. **ZLATÝ VĚK CHORVATSKÉ LITERATURY**. Nejvýznamnějším jihoslovanským barokním básníkem byl Dubrovčan **Ivan Gundulić,** který svým historickým vlasteneckým eposem „*Osman*“ odsoudil tureckou nadvládu a vyjádřil naději v osvobození balkánských křesťanů. Dalšími významnými literáty té doby byli: Dživo Bunić Vučić, Junije Palmotić, Vladislav Menčetić aj.

18. století bylo věkem tzv. **stylového pluralismu**, neboť literární výraz dostal rozmanitou podobu v důsledku nejrůznějších stylů vládnoucích v tehdejší Evropě. Po osvobození Slavonie od osmanské nadvlády (roku 1691) se centrum literatury přesunulo i na sever Chorvatska, oblast Slavonie se stala novým kulturním prostorem.

Výskytem osvíceneckých myšlenek a stále větším proklamováním ideje všeslovanství získala literatura nový rozměr. Byla to perioda posledního velkého vzepětí dubrovnické literární tvorby (autoři Ruđer Bošković, Petar Kanavelović, Marko Bruerović či poslední velký komediograf[170] Ragusy Vlaho Stulli). V té době se také rozvíjela bohatá vědecká činnost, zejména v oblasti přírodních věd, věhlasným vědcem byl např. Marin Getaldić.

Koncem 18. a v polovině 19. století se ve všech evropských literaturách prosadil nový styl – **romantismus**. Objevil se v době, kdy Evropou a samotným Chorvatskem hýbaly společenské proměny a národní ideje, které vyústily v **proces chorvatského národního obrození a zrození jednotné chorvatské kultury.**[171]

[170] V Dubrovníku 18. století byla komediografie již na ústupu, dočasně byla hrána Molièrova díla – překlady byly adaptacemi s přizpůsobením místa a času.

[171] O kulturním vývoji Dubrovníka a Chorvatska v novodobém období pojednává kapitola Dubrovnická kultura jako významná součást chorvatské kultury.

6. Materiální kultura

6. 1 Ekonomika

Strategická poloha Dubrovnické republiky na jihovýchodě Evropy a snadný přístup k moři poskytovaly příležitost tamním obchodníkům, aby se stali prostředníky mezi Východem a Západem, zatímco zemědělství povaha tohoto regionu příliš nepřála.[172]

Ve 12. a 13. století byly dominujícím útvarem politické organizace na jihu Evropy městské republiky. Vysoký stupeň autonomie umožnil rozvoj hospodářství, obchodu, řemesel, mořeplavby, finančnictví apod. (o umění a kultuře nemluvě). Města vzniklá v minulosti si zachovala své postavení vlastní hospodářskou politikou. V období rané renesance se zrodily obchodní městské republiky (Benátky, Janov, Florencie, později Ragusa).

V preindustriální jižní a jihovýchodní Evropě je nutné rozlišovat tři typy měst: *obchodní* (Benátky, Janov, Dubrovník), *s rozvinutou řemeslnou výrobou* (např. Milán – soukeníci, zlatníci, kameníci, řezbáři, zbrojíři atd.)[173] a města *se službami* (nejvýhodnější byly služby finanční, od 14. do 16. století ovládali Italové evropské bankovnictví, příkladem může být Florencie).[174]

Dubrovnická městská republika byla klasickým námořně-obchodním státem, strategickým přístavem v jižní Dalmácii, který si cenil také půdy a řemesel. V raném 15. století byly úhlavním nepřítelem Benátky, v té době bylo pravděpodobně největší obchodní město na světě (dovoz bavlny, hedvábí, koření atd.) a tato rivalita trvala do pádu této „Královny moří".

Organizace hospodářství Republiky zůstala v mnoha směrech tradiční. Obvyklé formy výroby a obchodu tvořily malá dílna a rodinný obchod či mořeplavba. Vnější a vnitřní okolnosti podmínily orientaci Ragusanů na námořní a suchozemský obchod (a s tím spojený tranzit).

---

[172] Hornaté vnitrozemí a jeho kamenitá políčka zůstala dodnes nepoužitelná a především nevyužitá pro zemědělskou činnost.
[173] Světově proslulé bylo janovské hedvábí a benátské sklo s knihtiskem.
[174] P.Burke: *Italská renesance*. Praha 1986, s. 246

6.1.1 Obchod a řemesla

Obchod a výroba:

Dubrovník se stal postupně dominantním zprostředkovatelem obchodu mezi Východem a Západem.[175] Obchodní styky udržovali Ragusané s Itálií, Francií, Španělskem, Anglií a dalšími západními mocnostmi, islámským světem, později i s Amerikou aj., ovšem nejintenzivnější vztah byl s Osmanskou říší.

Hlavní pozornost přikládala dubrovnická vláda nákupu a importu **obilí** pro svoje obyvatelstvo, zejména z jižní Itálie, Albánie, Řecka a Turecka. Dále se obchodovalo se zlatem, stříbrem, olovem, vínem, solí, vlnou, kůží a voskem.

Osvobození Ragusy od nadvlády Benátek roku 1358 bylo silným impulsem pro ekonomický rozvoj Dubrovníku, který nastal až koncem 14. století. Obchod vzrostl v 15. století díky těžbě nerostných surovin v balkánském vnitrozemí a následném obchodu s těmito kovy, především se stříbrem, zlatem a olovem.[176]

Balkánské zázemí (Bosna, Srbsko, Bulharsko atd.) hrálo v dějinách Dubrovníka velikou úlohu, zejména pro obchod. Toto místo zastoupila Osmanská říše po ovládnutí těchto států. Neustálým zdůrazňováním své oddanosti a placením haráče obdržela Republika mnoho tzv. *ahtnamů*, *fermanů* a *hoćumů*, tj. listin, kterými získala povolení svobodného obchodu na islámském území. Vyskytly se i lokální případy zákazu obchodování v určité oblasti či s konkrétním druhem zboží, což upravovala turecká listina zvaná *jasak*.[177]

Na základě několika smluv s tureckými sultány bylo umožněno Dubrovnické republice svobodné obchodování na osmanském území. Důležitá je listina z roku 1480, ve které sultán potvrdil autonomii Dubrovníka a svobodu pohybu po osmanském teritoriu.

Dubrovničtí obchodníci dováželi do těchto končin výrobky a artefakty západní Evropy, někdy i své vlastní, a z vnitrozemí Balkánu do Evropy importovali kůži, stříbro a olovo. Po turecké invazi tento druh exportu upadl a převládl obchod

[175] vedle městských republik Benátek či Janova
[176] Nejvýznamnější rudná ložiska na Balkánu, která ovládli Ragusané, byla Srebrenica, Olovo, Zvornik, Rudnik aj.
[177] *Jasak* se tak stal určitým druhem represálie proti Republice.

s kůží a voskem, do islámských oblastí dováželi Dubrovčané[178] zejména tkaniny. V 16. století byla nejdůležitějšími obchodními městy na Balkánském poloostrově: Novi Pazar, Skopje, Bělehrad, Sarajevo, Sofie, Varna a Plovdiv.

S vnitrozemím jihovýchodní Evropy byla Republika spojena četnými obchodními cestami a hlavní tah vedl přes tzv. **dubrovnickou stezku**, která pokračovala ve směru Dubrovník-Trebinje-Foča-Novi Pazar-Niš. V Niši putovali trhovci tzv. císařskou stezkou, která z Bělehradu mířila rovnou do Cařihradu.[179]

Obnovenou ekonomiku ve svém blízkém i dalekém okolí Republika využila k vybudování silné obchodní flotily. Pokud k tomu připočteme politické faktory a ekonomický význam, můžeme nazvat 15. století prvním velkým stoletím Dubrovčanů.

Na rozmezí 15. a 16. století se námořně-obchodní působení rozšířilo na teritoria ve Středozemí, na Balkáně až na Východ (později dubrovnické lodě pluly až do Anglie, USA atd.). Ani po objevu námořní cesty do Východní Indie v 16. století se nezmenšil obchod s orientálními vůněmi a parfémy a ostatním asijským zbožím v přístavech Sýrie a Egypta. Dubrovčané se aktivně podíleli také na námořním obchodu s Levantem až do poloviny 17. století.

S objevem nových kontinentů a zemí došlo k ekonomické konjunktuře, k radikální změně cen zboží, přívalu množství zlata a stříbra a tím snížení hodnoty těchto surovin. Tento trend zasáhl i Dubrovnickou republiku, která propad sice úspěšně překonala, ale vrchol její ekonomické dominance na Jadranu přerušila přírodní katastrofa v roce 1667.[180]

Raguský stát již od počátků své existence začal obchodovat s islámským světem, např. se Sýrií, Egyptem, Tuniskem atd.[181] Nejdůležitějším přístavem pro obchod s Východem byla Alexandrie. Zde se setkávali lodě a obchodníci ze všech stran Středozemního moře – Italové, Francouzi, Španělé, Benátčané a Ragusané.

---

[178] Obchodníci platili klasická cla a tzv. *brodarinu* – poplatek za přechod přes řeku.

[179] Zboží se převáželo koňskými karavanami a pro tento účel si trhovci najímali Vlachy z hor.

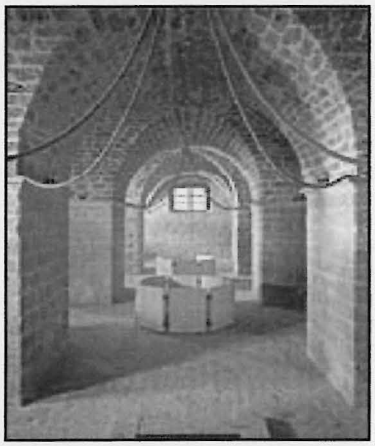
[180] Některé ojedinělé dubrovnické trhovce zaznamenaly prameny v Indii, v jižní Americe, na španělských lodích atd. Všude prezentovali vlajku s patronem Republiky, sv.Vlahem.

[181] Po opuštění východních měst křižáky vydal papež ve 13. století zákaz obchodu se zeměmi „bezvěrců" (muslimů). Dubrovčané toto nařízení porušovali a šikovně ho obcházeli.

Postupně se zvyšoval obchodní styk s Anglií. Obchodníci exportovali anglické tkaniny na Balkán, do Itálie a jiná území a importovali krétské víno a další typické mediteránské produkty na britské ostrovy, kde vznikla dokonce **dubrovnická obchodní kolonie** (největší trhovci byli např. Nikola Nalješkovič, Nikola Gučetić aj.).

Již od 12. století vznikaly první námořně-obchodní smlouvy, například s italskými městy (první dochovaná je se městem Pisou z roku 1169). Všechny tyto a další dokumenty dokazují zajímavou skutečnost, že námořní obchod a mořeplavba jako taková byly velice rozvinuté již v Dubrovníku 12. století.

Jak jsem se již zmínila, od počátku své existence se dubrovnický stát staral o zásoby **obilí**. Od roku 1306 rozhodnutím Malé rady *(Malo vijeće)* nesmělo být převáženo obilí do žádné jiné oblasti Jaderského moře než do Dubrovníka, s výjimkou Benátek.

Obr. 14 Státní špýchar Rupe

Otevření splitského přístavu v 17. století Benátčany znamenalo snížení transportu přes přístav Dubrovník. Za každou cenu se Italové snažili zničit svého souseda a rivala. Díky Splitu tak zůstali Dubrovčané bez výnosů z cel a obchodu.

Benátčané se snažili zcela zničit dubrovnický obchod se solí na řece Neretvě. Ragusané se snažili dokázat, že jejich staré privilegium *(povlastica)* výhradního práva na obchod se solí na Neretvě je potvrzeno již sultánem v 16. století. K vítězství dubrovnické soli nad benátskou přispěl fakt, že vnitrozemí Balkánu bylo zvyklé na kvalitu tohoto vývozního artiklu, takže si těžce zvykalo na nekvalitní italskou sůl.[182]

Sůl byla jedním z významných zdrojů bohatství a státním monopolem Dubrovnické republiky. Získávala se z tzv. *salin*, což byly ohrazené plochy v mělkém moři, které tvořily nádrže s mořskou vodou, z níž se odpařovala voda. Takovéto saliny vlastnila Republika zejména ve městečku Ston, ve kterém pro účely své obrany a na ochranu tohoto obchodního artiklu vybudovala rozsáhlé opevnění

[182] Odvěký dubrovnický nepřítel sáhl po tvrdších opatřeních v podobě šíření lží o moru ve městě apod.

(přezdíváno „Malá čínská zeď"), které bylo ve své době pokládáno za nedobytné. Mimo stonských salin získávala Republika sůl ze salin v přístavu Gruž, v nedalekém Zatonu a na ostrovech Šipan a Mljet. Dubrovčané sůl nejen těžili, ale také ve velkém nakupovali, neboť obchod s mořskou solí přinášel obrovské zisky.[183]

V 17. století začali turečtí trhovci a někteří poddaní Osmanské říše převážet zboží přes Dubrovník do jižní Itálie, hlavně Benátek a Ancony a odtud opět přes Ragusu zpět do Turecka. Ve druhé polovině 17. století plavidla vstoupila do oblasti Černého moře, do Atlantického oceánu až po Ameriku. Změnila se intenzita námořních linií.

Ekonomický charakter Dubrovnické republiky byl od 17. století jiný než v předchozích vývojových stádiích. Dřívější stát byl významným námořně-obchodním centrem, který organizoval jako obchodní zprostředkovatel trh mezi Západem a Východem a ve vnitrozemí aktivně působili dubrovničtí obchodníci.

Toto mohutné impérium upadalo již v průběhu 17. století a vrcholem bylo 18. století, kdy byl organizován vnitrozemský obchod hlavně s Bosnou a Hercegovinou.

Jenže turečtí obchodníci dováželi zboží do Ragusy a ne naopak. Povaha Dubrovníka byla stále více jen tranzitní a méně obchodně-zprostředkovatelská. Vláda se snažila o oživení suchozemského obchodu s vnitrozemím Balkánu, ale neúspěšně.

Hlavní důvody pro konjunkturu dubrovnické ekonomiky:

1) změna obchodních tras a jejich směrů (včetně politické situace)
2) stále větší účast domácích trhovců na ekonomice balkánského vnitrozemí (Bosenci, Hercegovci, Albánci, Bulhaři, Řekové, Srbové, samotní Turci a Židi)
3) vzestup a rozvoj obchodních styků mezi Turky a Francií, později i Rakouskem
4) zavedení různých regionálních a lokálních cel a poplatků pro dubrovnické obchodníky na jejich trasách (často nelegálních)

Nastala situace, že obchodní lodě převážely zboží z jednoho středozemního přístavu do druhého a málokdy zavítaly do Dubrovníku. Přesto došlo k návratu ekonomického profitu, starého blahobytu a rozvoji podmínek pro umění a vědu,

[183] I dnes je mořská sůl stále žádaným artiklem, tvoří součást chorvatského exportu.

neboť vláda vydala v průběhu 17. a 18. století několik nařízení a opatření merkantilistického charakteru k oživení hospodářství.

V 18. století vznikla nová hospodářská orientace Dubrovníka. Sílil význam Jaderského moře pro obchod a mořeplavbu. Poklesla moc Benátské republiky a její dominance ve Středozemním moři. V téže době Rakousko otevřelo nové přístavy Terst a Rijeku, což zasadilo těžký úder benátskému ekonomickému monopolu na Jadranu.

Na mořeplavbě se podíleli dále Angličané, Francouzi a jiní Evropané. Vzrostl opět význam Ancony *(Jakin)*.[184] Počátkem 18. století přispěl k hospodářskému rozvoji Ragusy především severní Jadran a Istrie, dále obchodní styky s Anconou, Terstem, Rijekou, Senjí aj. Tyto přístavy byly také sídlem dubrovnických konzulátů.

Došlo k úpadku domácí vlastely (šlechty), která ekonomicky zcela zaostávala. Žila jen z výnosu svých hospodářství, kapitálu vloženého do mořeplavby a výnosu v italských bankách. Nepodnikala, žila ze starých zdrojů, které na druhou stranu utrácela čím dál tím více. Proti tomu rostla nepřetržitě moc a bohatství měšťanstva, které se podílelo na hospodářství, mořeplavbě a obchodu, nakupovalo také půdu.

Měšťané vlastnili převážnou většinu lodí. Někteří dostávali státní plat na vykonávání různých činností, na které měla monopol do té doby jen vlastela. Dubrovnická šlechta si přes sílící ekonomické postavení měšťanstva udržela svou politickou moc.

Dubrovnická republika velice dbala na preventivní boj s nemocemi a v rámci karantény vystavěla lazaret (*Lazareti*) pro lepší boj s morem, který se často vkrádal do měst spolu s obchodní dopravou, vytvořila tak i vyhovující prostory pro obchodníky z vnitrozemí a jejich zboží.

Zajímavostí je, že dubrovnická vláda se bránila dovozu cizího vína na své území. Dodávky přicházely jen z Hvaru, Korčuly a Brače. Vláda velice dohlížela na ekonomickou činnost Dubrovčanů v ostatních jihoslovanských městech.

Raritou byl *obchod s ledem* – v horkých letních měsících se osvěžovali dubrovničtí šlechtici sněhem z konavovské hory Sniježnice, kde vznikly tři velké „lednice" na úpatí svahu. Sníh byl překrýván slámou a chrastím, aby vydržel

[184] Dalmatinci, kteří byli do roku 1797 pod benátským jařmem, stále více obchodují v Mediteránu.

co nejdéle. Dubrovník dovážel také mnoho dřeva pro svoji potřebu, především jako stavební materiál (na domy, lodě apod.) a jako palivo.[185]

Shrnutí: Dubrovnická ekonomika byla jednou z nejsilnějších na jihoslovanském území. Svému rozvoji vděčí dle mého názoru především Osmanské říši, která zdevastovala hospodářský vývoj ostatních jihoslovanských území (včetně zbytku Chorvatska)[186] a která byla silným ochráncem dubrovnických obchodníků.[187] Dubrovník byl pro Turky jejich hlavním přístavem a obchodním uzlem.

Řemesla a výroba:

Dubrovnické hospodářství bylo usměrněno především na obchod, přesto byla **výroba** jeho nedílnou součástí. Nejprve se rozvíjela řemeslná, později manufakturní výroba. Vznikly zde solnice, peněžní dílny a rozvíjelo se soukenictví, sklářství, odlévání zvonů a děl (v Revelinu pracoval známý zvonař **Ivan Rabljanin**), vodohospodářství, stavitelství lodí (velmi významné pro ekonomický rozvoj Republiky), námořnictví atd.

Obr. 15 Dubrovnická galeona

Nejrozvinutějšími *středomořskými povoláními* byly následující profese: kameníci, tesaři, stavitelé domů a lodí, bečváři, lodní tesaři, zlatníci a další. Zajímavými pracovníky byli lovci mořských hub a sběratelé korálů, kteří působili na Elafitských ostrovech. Mořské houby se využívaly k hygieně, v medicíně, hrnčířství a ve školství.[188]

Po zvětšení objemu obchodu s balkánskými kožešinami se rozvíjel kožedělný průmysl. V 15. století se soukenictví změnilo do manufakturní podoby a textilní výrobky byly určeny i na export. V Dubrovníku existovala také sklářská dílna.

---

[185] Palivové dřevo dovážela z ostrovů Mljet, Lastovo a Korčula.
[186] Co se Dalmácie týče, dělo se tak se značným přispěním Benátské republiky.
[187] Vztah Osmanů s Ragusany nebyl zdaleka tak ideální, jak je popisováno, vznikla i řada konfliktů.
[188] P.Matvejević: *Breviář Středomoří*. Praha 2002, s. 65

V průběhu 15. a 16. století vynikla zejména tato umělecká řemesla: umělečtí kováři a dubrovničtí zlatníci, kteří prosluli na celém Balkánu (známým zlatníkem byl **Ivan Progonović**). Z bohaté řemeslné tradice se dochoval jen zlomek artefaktů, např. stříbrný kříž bratrstva Všech svatých na Korčule. Proslulé byly dubrovnické krajky *(dubrovačke čipke)*.

Řemeslníci a obchodníci se organizovali do tzv. *profesionálních bratrstev* (ve smyslu cechů). V měšťanském stavu vynikly dvě skupiny vzniklé jako profesionální bratrstva velkých obchodníků: *Antunini* (uctívali opata sv. Antonína, byli váženější) a *Lazarini* (obchodníci s Východem, bratrstvo sv. Lazara). Ani jedni, ani druzí neměli politická práva, zato silný ekonomický vliv.

Míry a váhy:

Míry a váhy přímo souvisejí s řádem a pokrokem, s mocí a státem. Pochopili to nejchytřejší panovníci, jejichž profily zůstaly nejdéle vtisknuty do přesně odvážených mincí, měděných, stříbrných či zlatých. Také numizmatika s mírami úzce souvisí. Mince představovaly menší či větší závaží. Úsloví, že vše není v penězích, si vymyslel chudý lid Středomoří pro útěchu.[189]

Nápis na oblouku v průčelí dubrovnického paláce Sponzy i dnes hlásá: *„Naši utezi ne daju da se vara i bude prevaren. Kad mjerim robu, mene mjeri sam Bog.“* [190]

Přehled starých dubrovnických měr a vah:

a) pro váhu: *litra* (či *libra*) dělící se na debelu libru (cca 381 g) a tanku libru (cca 327 g), pro obchod s Turky tzv. *oka* (tj. 1,3 kg)
b) pro objem: *star* (pro obilí, cca 98,41 kg) a *spud* (pro sůl, 42 kg)
c) pro tekutiny: *vjedro* – vjedro veliko (speciálně na víno, 22 l) a malo vjedro (19 l), *bario* (cca 64 l)
d) pro délku: *lakat* (51,20 cm – loket sochy rytíře Rolanda na Stradunu byl mírou pro dubrovnickou délku), *ped* (0,256 m), *noga* či stopa (0,341 m) a *sežan* (cca 2 m)

[189] ibid, s. 49
[190] *„Naše závaží nám nedovolí šidit, ani být šizeni. Jak vážíme zboží, nechť nám odváží sám Bůh.“* (překlad autorky)

e) pro plochu: tato míra se měnila v průběhu staletí, např. v 18. století byl tzv. *solad* mírou obnášející plochu o velikosti 1 600 m^2

f) pro čas: K určení časového úseku sloužily především *sluneční hodiny*, ať přenosné či velké na stavbách domů, ale užívaly se i *vodní hodiny* a to pro delší měření času. První *mechanické hodiny* vznikly roku 1389 na zvonici na Stradunu.[191] Zajímavostí je, že v pozdním středověku se začal podle tehdejšího dubrovnického způsobu měřit čas od 12 hodin v poledne, tzn. že 21. hodina znamenala 9 hodin ráno.

Všechny míry a váhy byly pečlivě zaznamenány v dubrovnickém Statutu (z roku 1272) a jeho doplňujících ustanoveních. Každé město tehdejšího středověkého světa mělo na veřejném prostranství označené a stanovené vzorky, v Dubrovníku to byla délka lokte pravé ruky sochy rytíře Rolanda (Orlandov stup) z roku 1418.

Dubrovnická republika si také (ještě jako Obec) razila od 13. století vlastní mince, tzv. stříbrňáky. Mimo nich se hojně užívala platidla cizích panovníků, především zlatá. Právě zlaťáky platili Ragusané harač či daně a poplatky jiným panovníkům.

Obr. 16 Orlandov stup

6.1.2 Mořeplavba

Největšího rozkvětu dosáhla dubrovnická mořeplavba a obchod pod tureckou záštitou, Ragusa byla se svým obchodním loďstvem významnou námořní velmocí a vlajka sv. Vlaha umožňovala svojí neutralitou volný pohyb ve vodách Mediteránu.

[191] Tyto hodiny vznikly 40 let před vznikem prvních benátských veřejných mechanických hodin.

Se svými cca 300 plavidly a 4 000 námořníky měl Dubrovník v době své slávy třetí největší loďstvo v tehdejším světě. Dubrovnická vláda ovšem vždy považovala Jaderské moře za výsostné benátské teritorium, o čemž svědčí zápisy z 15.-17. století.[192]

Po objevu Ameriky a dalších zemí se otevřely nové námořní cesty a světový obchod se začal přesouvat do vod Atlantiku. Také ve Středomoří došlo k radikální změně, neboť rostla konkurence nizozemského, anglického a francouzského loďstva. Díky těmto zemím se zmenšily ceny za převoz nákladu a tím vznikla silná konkurence Republice, jejíž lodě si nemohly dovolit slevy.

V 16. století, v době největšího vzestupu a zprostředkovávání obchodu mezi Východem a Západem, plula plavidla Dubrovnické republiky v mořích Středozemního moře až k Atlantiku, v následujících staletích i do Ameriky a dalších končin světa.

Příčinou úspěchu loďstva Dubrovnické republiky v 15.-17. století byly lodě „KARAKA" a „GALIJUN". Karaka byla středověká plachetní loď se třemi až čtyřmi stěžni, s vysokými ustupujícími nástavbami na zádi i přídi, známá jako největší plachetní loď na Jadranu v 15. století a v 16. století i jedna z největších nákladních lodí na světě. Galijun (galeona), druh válečné a obchodní plachetnice s několika stěžni (většinou třístěžňová) a více palubami, se vyznačovala vysokou rychlostí díky konstrukci svého trupu.[193]

Dubrovničtí stavitelé byli v tomto období nejlepšími mistry svého řemesla pro výstavbu těchto lodí, vyhledávaní v celém Mediteránu, hovořilo se dokonce o stavbě lodí *„na dubrovački način"* (dubrovnickým způsobem). Ragusané již koncem 15. století vybudovali vlastní loděnice pro stavbu lodí a doky v přístavu Gruž, což bylo jedním z faktorů pro úspěšný rozvoj mořeplavby.[194]

Zemětřesení roku **1667** zasadilo těžký úder hospodářskému rozvoji Dubrovnické republiky, především jejímu loďstvu. Byly zničeny nejen stávající lodě

[192] Benátky se za tuto loajálnost odměnily tím, že napadaly raguské lodě a i jinak škodily Dubrovnické republice.

[193] Přestože byla ozbrojená a zatěžkána válečnou technikou, byla rychlá. Zajímavostí je, že na rozdíl od západních lodí nebyly tyto lodě zkrášlovány bohatou řezbářskou výzdobou.

[194] Již roku 1526 vláda monopolizovala gružské loděnice přestavbou na manufaktury.

v městském přístavu, ale i ty nedostavěné v gružských loděnicích.[195]

Vláda ihned přijala řadu opatření k oživení trhu a hospodářství, z důvodu zvětšení státních příjmů a vytvoření finanční rezervy, např. snížením cel na anglické tkaniny, zákazem plavby dubrovnických lodí mimo teritorium Jadranu (roku 1677), registrací všech dubrovnických lodí, povolením výstavby nových plavidel jen ve státních loděnicích v Gruži atd.

Ve snaze získat příspěvky na obnovu vlasti po zemětřesení Ragusané mnoho lodí i prodali.[196] Brzy poté nastal nový rozkvět mořeplavby, Dubrovčané nakupovali mnoho lodí a nechali si je také stavět (v Gruži, na Korčule apod.).

Obnovená námořní expanze Dubrovnické republiky v 18. století ve Středozemí vedla k obchodnímu styku se zeměmi severní Afriky: Tuniskem, Alžírem, Marokem a Tripolisem. Byly to státy v čele se zvláštním bejem, ale pod svrchovanou nadvládou tureckého impéria.

Od 17. století nastal v Jadranském moři obrovský výskyt **pirátství**, hlavně v době zmíněné krétské války. Okrádali turečtí piráti i křesťanští korzáři. Piráti ze severoafrických zemí často napadali lodě v Mediteránu a ohrožovali tak mořeplavbu, která zde v 18. století dosahovala svého vrcholu. Dokonce pronikli až na Jadran a ohrožovali tak samotnou Dubrovnickou republiku.

Evropské státy proti tomuto jevu vystupovaly velice razantně a snažily se pirátství vymýtit, ne vždy úspěšně. Roku 1781 byl vydán sultánský ferman, v němž se zdůrazňuje, jaké speciální podmínky jsou stanoveny vůči Dubrovčanům s ohledem na osmanského sultána, neboť Ragusané *„su oni pod njegovom zaštitom i u sjeni njegove moći.“*[197]

Dubrovničtí námořníci a stavitelé lodí byli proslulí a vyhledávaní pro své kvality a znalosti v celé Evropě, plavili se ve službách západních mocností (nejvíce na španělských lodích) i lodích Osmanů. Zejména se proslavili námořníci z Elafitských ostrovů (Lopudu a Šipanu) a z Přímoří (Slano).

---

[195] Naštěstí mnoho plavidel bylo v té době mimo přístav. I tak zaznamenala Republika obrovskou ztrátu svého loďstva.

[196] Plavidla tehdy byla menší nosnosti z důvodu poklesu objemu suchozemského obchodu.

[197] *„ jsou pod jeho ochranou a ve stínu jeho moci“* (V.Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808. 2.dio.* Zagreb 1980, s. 254)

V 16. století v mořeplavbě vynikl rod Sagroevićů ze Šipanu, přezdívaný Krivonosić. Jedna větev tohoto rodu dala vzniknout snad nejznámější námořnické rodině Stijepović, přezdívka Skočibuha.

Tomo Skočibuha plul v mládí na lodích po mořích Mediteránu i Atlantiku, po návratu začal obchodovat v Dubrovníku, kde svůj veškerý kapitál vložil do lodí. Jelikož hlavní a privilegovaný přístav v Gruži, kde byly budovány lodě, byl někdy přetížen dopravou, s povolením vlády vyráběl lodě v rodném Suđurđu na ostrově Šipan. Na ostrově a ve městě Dubrovníku si vybudoval nádherný renesanční palác.

Po něm ve výstavbě lodí a obchodu pokračoval syn **Vico Skočibuha**. Stejně jako otec miloval renesanci a vystavěl na ostrově nový renesanční zámek s věží. Byl velkým mecenášem umění, např. jeho zásluhou byl vystavěn kostel sv. Ducha.

Jako námořník, majitel lodí a obchodník vynikl také **Miho Pracat**, který pocházel z ostrova Lopud a vlastnil obrovské obchodní loďstvo, které se plavilo po celém Středomoří. Přestál krizi v podobě cenové revoluce a stal se nejbohatším občanem Ragusy. Založil zde obrovskou námořně-obchodní firmu, stal se bankéřem. Svůj rozsáhlý majetek věnoval v závěti na dobročinné účely a městu. Vláda dlouho hledala způsob, jak mu poděkovat. Roku 1638 nechala zhotovit bronzový pomník ve dvoraně Knížecího paláce (dílo italského sochaře Giaccomettia).

Obr. 17 Miho Pracat

Jeden z lopudských rodáků **Vice Bune** se proslavil ve španělských službách a stal se dokonce španělským vyslancem v různých částech světa, jeho zkušeností a kontaktů využila i Republika. Je jen jedním z příkladů obratnosti a proslulosti dubrovnických námořníků a obchodníků.

Jedním z nejbohatších londýnských obchodníků a zároveň konzulem Republiky byl **Nikola Gučetić**, který měl obchodní styky po celém světě. Po jeho smrti význam dubrovnické obchodní kolonie v Anglii upadá a dokonce anglické

tkaniny dovážela do Mediteránu britská plavidla.[198]

Pro Dubrovník jako námořní společnost bylo důležité sociálně-ekonomické postavení námořníků – rozlišujeme námořníky placené na obecních a na obchodních lodích. Později se také řada zemědělců stávala námořníky. Bylo mnoho vlastelinů, kteří se aktivně zabývali obchodem a mořeplavbou, ale stále více v této oblasti vynikali měšťané a tak docházelo k pomalému úpadku dubrovnické šlechty.

O námořnících na soukromých obchodních lodích a jejich pracovních vztazích se dozvídáme ze sedmé knihy starého Statutu, která je zasvěcena námořnictví. Starý Statut rozlišuje *tři druhy námořníků*:

a) námořníky, kteří sloužili za předem stanovený plat *(marinari)*
b) námořníky, kteří se zavázali ke službě za část výnosu z lodi
c) námořníky, kteří pluli ve službách zvláštních obchodních společností (tzv. *enteg*)

Osmá kniha dubrovnického Statutu určovala, že pro cestování na Jadranu dvě třetiny zisku připadnou lodi a námořníkům a jedna třetina vlastníkovi kapitálu. Námořníci měli i další možnosti výdělku, např. někdy mohli vzít na loď i část svého zboží a pak s ním obchodovat (tzv. *paraspodia*).

6.1.3 Zemědělství

Ačkoliv Ragusa byla typická městská námořně-obchodní republika, velice si vážila půdy. Dubrovnická republika trpěla nedostatkem půdy, neboť hornaté vnitrozemí bylo bohaté na neúrodná kamenná pole. Nejúrodnějšími oblastmi bylo Konavle a Přímoří, kde se pěstovala především vinná réva, zelenina a vyráběl olivový olej. Jelikož stát měl nedostatek obilí, dovážel ho z různých končin světa. Od roku 1663 se zde začal pěstovat tabák, podle dochovaných dokumentů byl Dubrovník městem s *nejstarší tradicí výroby tabáku na jihoslovanském území.*

Ve vnitrozemí jsou připomínány již od 9. století vinohrady, které zaujímaly velkou část Astareje.[199] Ačkoliv neexistují přesné údaje o tom, kdy člověk začal pěstovat vinnou révu, podle některých teorií byla kolébkou vinné révy právě oblast

[198] M.Medini: *Dubrovnik Gučetića.* Beograd 1953, s. 123
[199] Někdy se slovo vinohrad stávalo synonymem pro Astareju.

Mediteránu, tj. jeho východní a jihovýchodní břehy spolu s některými oblastmi v Malé Asii a břehy dolního Nilu. Víno zanechalo stopy i v Bibli, což dokazuje jeho ranou existenci a konzumaci. Bible připisuje objev pěstování vinné révy Noemovi, který prý jako první poznal jeho omamující účinky při konzumaci vína z vlastního vinohradu.

Podle biblických zpráv bylo víno společně se obilím a olejem každodenní součástí stravy, ale kromě toho že má schopnost *„rozveselit lidské srdce"*, se používá při každém jídle i jako lék (tvrdí se v Dubrovníku).

Už ve Statutu z roku 1272 nacházíme údaje o agrárních vztazích. Rozlišovali se lidé, kteří žili ve vesnicích arcibiskupa a lidé z vesnic spadajících pod klášter na ostrově Lokrum. Podle této lokální příslušnosti náleželi sedláci příslušnému soudu, buď arcibiskupovi či klášteru v občanských záležitostech, v případě kriminality dubrovnickému knížeti.

Agrární vztahy měly čtyři základní principy (kmetský systém):

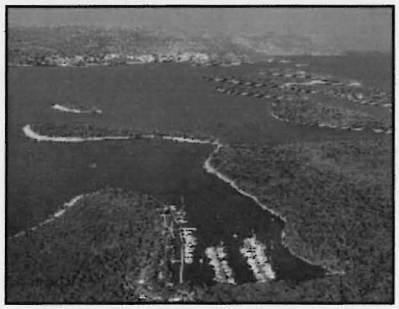
a) sedlák přijal zemi od hospodáře a za to mu musel odvádět výnos
b) sedlák bez vlastní země postavil dům na hospodářově pozemku nebo pán takovýto dům vystavěl nebo již existující dům předal k užívání sedlákovi
c) zahradu okolo domu sedlák dostal od hospodáře
d) za sekání dříví apod. sedlák odevzdával hospodáři jednou ročně vepřovou hlavu nebo *pršut* (dalmatskou šunku)

Do 16. století existoval stanovený systém darování půdy a s ním spjatý kmetský systém. *Dubrovničtí kmeti* měli zvláštní postavení, byli to polosvobodní sedláci, kteří hospodařili na půdě svého pána. V latinských a italských dokumentech se slovo kmet objevilo až mnohem později, ale sedlák závislý na hospodáři byl nazýván *vilannus* či *rusticus*.

Dubrovnický kmet přijal své postavení a ekonomický feudální pořádek převážně fatalisticky, bez většího odporu. Selských povstání je na území Republiky minimálně (výjimkou byla již zmíněná Konavovská bouře z roku 1799-1800).

Na počátku bylo teritorium Dubrovnické obce malé: pozemek za městem, Astareja a tři ostrovy. Rok 1333, kdy město získalo poloostrov Pelješac, byl zlomem

v rozvoji místních agrárních vztahů – vláda potvrdila kmetské postavení sedláků z Pelješce ve vztahu k vlastníkům, většinou dubrovnickým šlechticům (někdy měšťanům).

Obr. 18 Pelješac

Od 16. století do pádu Republiky došlo k některým změnám v kmetském systému. Existovalo několik tříd sedláků, nejvíce bylo kmetů z oblasti Pelješce, Přímoří, Konavlí, někdy Astareje a na Elafitských ostrovech. V autonomních selských obcích Lastovu a Mljetu byl sedlák svobodným pánem na svém pozemku.

Dodržovala se zásada, že kmet není majitelem domu, ve kterém bydlí. Za to selská rodina musela pracovat na polích hospodáře na tomto pozemku, který obhospodařovala na vlastní režii (tzv. *carina*). Každá rodina dávala k dispozici jednu osobu. Tato pracovní povinnost, jinde nazývaná robota, se zde jmenovala *služba.*

U domu měl sedlák zahradu, kde mohl pěstovat plodiny pro svoji potřebu, byla však pánovým majetkem, takže sedlák musel hospodáři jednou za rok darovat jehně, slepici, vejce apod. Dle zákonů nebyli kmeti povinni dávat do služby v šlechtických rodinách své potomky, ale v praxi to bylo jinak. Někdy se tak dělo dobrovolně, někdy násilně.

Dle zvyklostí mohl dubrovnický kmet opustit půdu a přestěhovat se do města či odejít na moře. V průběhu 16. století v době velkého rozvoje mořeplavby vládl nedostatek námořníků, takže řada hlavně mladších sedláků odešla na moře a plavila se na dubrovnických lodích. To přinášelo starosti aristokracii, která hlavní výnosy měla jen ze svých hospodářských statků.

Roku 1574 bylo vydáno nařízení, ve kterém od tohoto data mohli na moři pracovat sedláci jen se zvláštním povolením Senátu. Ti, kteří byli námořníky, značně zbohatli. V 18. století začali kmetové dokonce vykupovat či pronajímat si od pánů půdu, pomalu mizely staré zákony a nařízení. V době úpadku účasti vlastely v mořeplavbě a obchodu (18. století), sílil tlak na poddané sedláky.

6.2 Architektura a bydlení

Úvod

Dubrovnická architektura je nejdůležitějším faktorem, který definuje fyziognomii historického města a dává mu jeho charakteristický světoznámý vzhled. Jádro Starého města a přístav obepíná symbol svobody – městské zdi jako součást dochovaného fortifikačního systému, který byl vybudován pro obranu Dubrovnické republiky. Díky nim se lépe kupovala svoboda a rozvíjela umělecká činnost, neboť Ragusa sehrála významnou úlohu v záchraně domácí literární tvorby a kultury jako takové.

Obr. 19 Městské hradby

Pro Dubrovník více nežli jinde platí, že i na počátku 21. století žije jednou částí v minulosti, tj. že minulost žije v jeho obyvatelích. Příklady pro tuto skutečnost není těžké nalézt - velká část našeho života se v základech odvíjí (více či méně) stejně tak, jako se odvíjely i životy našich předků. Krásným příměrem toho by mohlo být i chování a počínání si za stolem, neboť obsah a techniky hodování za posledních 250 let zůstaly stejné, a to co se mění, by se mohlo nazvat jednotlivými „finesami", detaily. Stejně tak naše představy a soustavy hodnot uchovávají velkou část zkušeností našich předků. Některé z našich potřeb jsou v základě stejné jako potřeby našich předků. To, co se mění, je forma, ale obsah více či méně zůstává stále stejný. Stejně tak je tomu i v Dubrovníku.

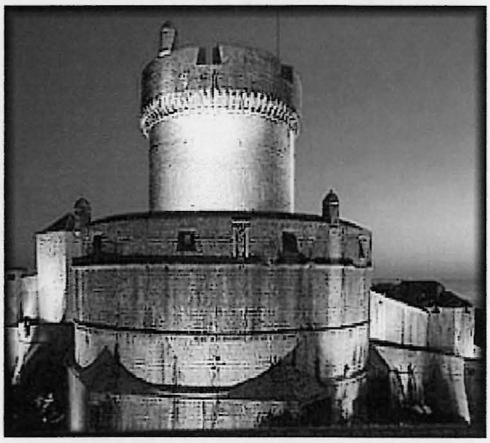
Obr. 20 Fortifikace

V tomto kontextu přemýšlení o dynamikách společenských pohybů se nesmí v žádném případě opomenout *prostor* jako velmi vážná kategorie (i konstanta) každého společensko-historického dění. Prostor je pokládán za významnou jednotku, která určovala (a ještě stále určuje) směr rozvoje lidské společnosti, ačkoli je zřejmé, že člověk během historického vývoje prostor přizpůsoboval svým potřebám. [200]

[200] G. Ravančić: *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika.* Dubrovnik 2001, s. 15

Existuje tedy vzájemné působení člověka a prostoru. Jedním z nejdůležitějších výsledků tohoto vztahu je *město.* Město vzniklo působením člověka v prostoru a současně se stalo místem, které ovlivňovalo vývoj jeho obyvatel, individuálně i kolektivně. V souladu s rozvojem středověkého města se evropská města stávala centrem obchodu a řemesel a později také kultury.

Středověké město nebylo jen materiálním, hospodářským a kulturním úkazem, ale především společenstvím lidí a proto byl prostor města organizován směrem ke každodenním potřebám tohoto společenství. Kvůli těmto a dalším faktorům není město nikdy jednotným a stejnorodým fenoménem, má četné „líce a ruby", z nichž každý plní určitou funkci v životě a běhu města.

Obr. 21 Kula Minčeta

Městský prostor uvnitř městských zdí *(inter muros)* se člení na dva základní areály: *veřejný* a *privátní.* Přitom nesmíme opomenout, že „veřejné" a „privátní" ve středověku se značně lišilo od dnešního chápání těchto termínů, prostor veřejného života byl značně větší než je tomu dnes.

Nejživějšími veřejnými místy, tedy jakési divadlo života a lidové kultury středověkého města, nepochybně byly: kostely, tržnice a krčmy. Ačkoliv byly *kostely* především místem víry, nesmí se zapomínat, že byly v té době často využívány i pro světské účely - pro provozování her či jako místo shromažďování lidu. *Středověká tržnice*, kromě své ekonomické funkce, byla také místem shromažďování různých městských společenských vrstev. Velkou roli v každodenním životě města sehrály krčmy.

Dubrovnické krčmy:

Společenskou funkci v životě raguské komunity měla *krčma*, která měla úlohu shromažďování, výměny informací, prostoru pro zábavu a volný čas. Dubrovnické krčmy (*tovijerne*, tj. taverny) jako místa, kde se točilo a prodávalo víno, byly centry kolektivního veselí, ve kterých se odehrával pestrobarevný a bujný život. Na rozdíl od některých jiných oblastí Evropy, např. Anglie, kde taverny měly

ojedinělý kulturní význam (odehrávala se v nich kulturní představení apod.), dubrovnické taverny byly místem, kde se odehrával pravý život, ve kterém účinkovali lidé z okraje společnosti.

V Dubrovníku mohla být krčma umístěna pouze v kamenné stavbě a vláda určovala přísně otevírací dobu. V řetězci distribuce vína měla taverna velmi důležité místo, což je zřejmé i z městského Statutu.

Krčmy byly vždy plné domácího, převážně mužského obyvatelstva, ale též náhodných poutníků. Nacházely se především na hlavní dubrovnické třídě Place, několik jich bylo umístěno též v okrajových uličkách a na okraji města. *Tovijerne* navštěvovali řemeslníci, prodavači, cizí obchodníci, námořníci, nezaměstnaní i ženy. Mimo město existovaly tzv. *stranjevi*, což byly skromné stavby sloužící jako ubytovací hostinec. *Stranjevi* i *tovijerne* byly centry společenského života.

Dubrovčané konzumovali víno v obrovském množství, což je důsledkem konzumace potravy s vysokým obsahem soli, zejména slaného vyuzeného masa. V krčmách se diskutovalo o sklizni, počasí či rybářství, řešily se sousedské a příbuzenské rozkoly.

Víno roznášely a prodávaly nejčastěji ženy, jejichž plat byl velice nízký, proto mnohé okrádaly svého pána míšením vína s vodou[201]. Často také hosté okrádali krčmářky či neměli na útraty a krčmářce zbývala jediná možnost nahlásit případ u Trestního soudu *(Kazneni sud)*.

Urbanistická koncepce území Dubrovnické republiky:

Pro Dubrovník a jeho okolí je typická komplexní koncepce architektury. Urbanistický vzhled Dubrovníka uvnitř městských zdí vznikl jako výsledek časoprostorového působení lidského faktoru. Nemůže být pochyb o tom, že nejjižnější chorvatské město předběhlo ve svém vývoji ostatní (nejen) chorvatská města.

Fortifikační systémy se dochovaly mimo Dubrovníku například i v severním Chorvatsku (Karlovac, Veliki Tabor apod.), ovšem význam dubrovnického opevnění je jiný. Místo pevnosti jako výrazu krajní životní nouze a obrany před tureckým

[201] Míšení vína s vodou praktikují Dubrovčané (a nejen oni) dodnes, nazývají jej *bevanda*.

živlem a místo zavírání se a ohraničování prostoru, vznikla symbióza architektury s okolním přírodním světem. Ve svobodné republice vznikl ojedinělý fortifikační systém (ve Starém městě a ve Stonu na poloostrově Pelješac) a na venkově renesanční letohrádky jako vrcholný výraz svobody obyvatel, bohatství a způsobu života.

Utvářela se tak **kulturní krajina** - architektura a příroda, vnější a vnitřní prostor se spojily v jeden komplex. Ani voda (ať již v podobě dubrovnické řeky Rijeke Dubrovačke či moře) nejsou oddělujícím elementem bydlení. To zde nemá ochrannou funkci jako v ostatních oblastech Chorvatska, ale je pojítkem s jinými částmi Dubrovnické republiky (díky moři se komunikovalo s ostatními aristokraty).

Obr. 22 Onofrijeva kašna

Křídla paláců proto sahala až na břeh k přístavišti (tzv. *orsan*) nebo moře dosahovalo až k terasám se schodišti (schodiště se spouštělo rovnou do moře a pod ním byl většinou již připraven člun). *Bydlení* bylo bezprostředně propojeno s okolím, přírodou a mořem. Celý architektonický komplex většiny letohrádků byl sice ohraničený zdmi, ale tyto zdi byly jen symbolické a sloužily jako dekorativní prvek. Uvnitř areálů byly i věže, ale většinou určené jen k bydlení, ne k obranné funkci jako na jiných místech pobřeží.

Dubrovnická republika velice dbala o komfort a zdraví svých občanů – kvůli nedostatku vody vystavěl italský mistr **Onofrio della Cava** roku 1438 *veřejný vodovod* přívodem vody z pohoří Šumet. Vodovodní kanál měl délku 11,7 km a ve středověku jím protékal objem 70 litrů vody za sekundu. Toto dílo je příkladem vynikajícího stavitelského umění, neboť voda byla svedena skrze pohoří nad Dubrovníkem a zakončením vodovodní sítě byly dvě nádherně zdobené veřejné kašny, Velika a Mala Onofrijeva česma.

Obr. 23 Malá kašna

Další civilizační vymoženosti jako kanalizace, vydlážděné ulice atd. jsou jedny z nejstarších středověkých urbanistických prvků v oblasti Středozemního moře. Dubrovčané vynikali svým praktickým duchem. Město Ragusa

bylo tedy moderním, svobodným urbanistickým celkem se zdůrazněním kosmopolitní orientace. Charakteristikou je soulad, harmonie, reprezentativnost, mediteránní živost a kontinuita.

Růst Dubrovníka jako místa, kde se prolínaly nejrůznější vlivy, se odrazil i v jeho architektonické koncepci: přístavu jako ohniska obchodně-politických vztahů a opevnění, které umožnilo trvání ovzduší kulturní hegemonie Dubrovníku jako nepokořeného západního bodu na východním pobřeží Jadranu.

Mimo městské vnitřní soustavy s promyšlenou koncepcí rozmístění budov a ulic vznikla také bohatá **venkovská architektura**, neboť díky moru a dalším epidemiím se šlechta přemístila mimo zdi Starého města. Dubrovník šel v umění a architektuře svou vlastní cestou. Zděné paláce a domy se pod západními vlivy modernizovaly. Hlavní zakázky zadávala vláda či aristokracie, která se na druhé straně snažila kvůli prostému lidu maskovat své bohatství.

Aristokracie se velmi zajímala o umění a uměleckou tvorbu. Přes tradiční chápání a konzervativnost umožňovala individuální projev významných umělců, úroveň zdejší umělecké tvorby byla vysoká. Historickou předností byl fakt, že město bylo svobodné a právě tato svoboda a mír umožnily rozvoj umění. Dubrovčané si byli vědomi významu vizuální kultury jako báze současné civilizace již v renesanci.

I ve svobodné Dubrovnické republice však docházelo k potlačování umělecké svobody, protože oblast tohoto působení byla pod dohledem státní moci. To, jak počítala aristokracie s podřizováním se umělců a architektů vůli vlády a obecním zájmům, potvrzuje fakt, že Dubrovník měl ustanovenou veřejnou službu stavitele, ale také platil malíře působící ve městě, finančně podporoval i umělecká řemesla. Docházelo tedy k jakémusi veřejnému financování kultury ze strany vlády.

Renesanční styl jako výraz architektury a způsob života se projevil v Dubrovnické republice již ve velmi raném období, nejdříve ze všech měst na pobřeží. Ragusa byla nejrenesančnějším jádrem na pobřeží, které vzniklo v průběhu 15. století a je tudíž mezníkem historického vývoje chorvatské renesance.

Reprezentativnost a kontinuita se zde projevovaly jako měřítko hodnot a postavení dubrovnických obyvatel. Město bylo orámováno přilehlým pohořím a mořem a uzavřeno systémem širokých a vysokých zdí.

Obr. 24 Vrata od Ploče

Do renesančního Dubrovníku vedly tři hlavní vchody: slavnostní prostřední brána určená kromě slavnostních příležitostí pouze aristokracii, druhá menší brána určená pro církevní hodnostáře a třetí vchod byl pouze pro prostý lid.

Péče o veřejné blaho byla charakteristická pro politické vedení Dubrovnické republiky a byla také jedním ze znaků humanistického smýšlení Dubrovčanů. Již koncem 13. století zde vznikly privátní lékárny financované Dubrovnickou obcí. Dodnes se dochovaly dvě apotéky, které fungují kontinuálně již od 14. století: lékárna františkánského kláštera („Apoteka Male braće") a apotéka zvaná „Domus Christi".

Humanitární cítění vlády Republiky dalo vzniknout řadě zařízení, jako byla např.: nemocnice (existuje od roku 1347 dodnes), sirotčinec, chudobinec, ústav pro odložené děti aj. Zajímavostí je, že státní špýchar Rupe rozděloval obilí chudině zcela zdarma. Od počátku své existence přijala Dubrovnická republika opatření sloužící k potlačení nejrůznějších nemocí, především moru. Zpočátku byla zřízena karanténa na ostrůvku Mrkanu nebo v Cavtatu, nemocní byli umisťováni do oblasti zvané Danče. V 17. století byl vystavěn Lazaret na Pločách.

Obr. 25 Lékárna Male braće

Přehled vývoje architektury Dubrovnické republiky:

V architektuře dubrovnického teritoria se rozvíjely následující slohy:

a) románský sloh - od 12. do 14. století
b) gotický sloh – od 13. do 15. století
c) renesance – v 15. a 16. století (v této době se rozvíjel také tzv. *prijelazni stil*, tj. syntéza goticko-románského slohu)
d) baroko – v 17. a 18. století

Stavby románského slohu byly zasaženy katastrofálním zemětřesením roku 1667. Jedinými dochovanými památkami ve městě jsou **klášter Male braće**, dílo dalmatského stavitele Mihoja Brajkova z Baru, a malý románský **kostelík sv. Jakova** (sv. Jakuba). Nádhernou románskou stavbou (z doby před připojením k Dubrovnické republice) je **benediktinský klášter na ostrově Mljet** (stavba se rozkládá uprostřed jezerního ostrůvku). Přírodní úkaz zničil také původní románskou dubrovnickou katedrálu a kostel sv. Vlaha, obě stavby byly vystavěny znovu, ale v barokním stylu 18. století.

Nejstarší *gotickou památkou* je **městská brána Pile** ze 13. století, nacházející se dnes jižně od pozdější brány (byla zazděna). Ve 14. století byly vystavěny dva gotické kostely – františkánský a dominikánský (k přestavbě došlo v důsledku rekonstrukce po roce 1667). Krásným příkladem gotického umění ze stejného století je **dominikánský klášter** vystavěný florentským architektem Maso di Bartolomeem. Jeho křížovou chodbu dokončili domácí mistři: Nikola Radinović, Ivan Bogavčić, bratři Dobrašinové aj.

V *goticko-renesančním stylu (prijelazni stil)* je vystavěn především **Knížecí palác** (Knežev dvor). V 15. století byl vystavěn **městský vodovod** Onofrio della Cavou, jehož zakončením byly dvě nádherné veřejné kašny – malá a velká **Onofrijeva kašna**. V goticko-renesančním slohu byla vystavěna také honosná budova z roku 1520 sloužící k nejrůznějším účelům jako celnice, sklad, peněžní dílna apod. - **palác Divona** (Sponza).

Ve *stylu renesance* se rozvíjela tzv. *ladanjska arhitektura*, kterou charakterizují především venkovské **šlechtické letohrádky** zvané *ljetnikovce*, spojené s rozvojem zahradní architektury. Nejkrásnější renesanční zahradou s rozsáhlým parkem z 16. století je Arboretum v Trstenu, sídlo rodiny Gučetićů.[202]

V samotném městě se dochovala architektura privátních paláců z 15.-16. století na území zvaném Pustijerna – gotických, goticko-renesančních a renesančních. Z této doby pocházejí dva monumentální vlastelinské paláce Sorkočevićův a Stjepovićův.

Osobitou esteticko-urbanistickou charakteristikou Dubrovnické republiky

[202] Tento skvost shořel ze 2/3 při ničivých požárech v roce 2000, nyní se pracuje na jeho obnově.

a dnešního města je mohutný **fortifikační systém,** městské zdi a tvrze obklopující Staré město. Je doloženo, že město bylo opevněno již v 11. století. Dnešní vzhled získaly městské zdi v 15. století, kdy ve válečné technice převládaly palné zbraně. Na systému se podíleli znamenití stavitelé - Michelozzo Michelozzi, domácí mistr Juraj Dalmatinac a další. Stejně významným obranným systémem je Stonský komplex na poloostrově Pelješac vybudovaný ve 14. století na základě vládní zakázky.

Pečeť architektuře města vtiskl *barokní styl* 17. a obzvláště 18. století. Jak již bylo zmíněno, tento stavební vývoj ovlivnily dva hlavní faktory: příchod jezuitů a obrovské zemětřesení roku 1667. První takovouto stavbou byl **kostel Gospe Rozarije** z roku 1642.

Na místě staré, zcela zničené katedrály byla vystavěna v polovině 18. století nová barokní **Dubrovnická katedrála**. Podle návrhu architekta Andrea Bufaliniho ji vystavěli italští mistři spolu s domácím Ilijou Katačićem. Původní **kostel svatého Blažeje** (sv. Vlaho) byl poničen roku 1667 a vzápětí celý shořel roku 1706. Nová budova vznikla jako dílo Marina Groppelliho ve stylu tzv. *benátského baroka.*

Barokní interiér získal také **kostel Male braće** – nádherný je barokní hlavní oltář mistra Celiho, boční oltář Gospe od Karmena je dílem benátského sochaře a mistra oltářů Francesca Pensy (zvaného Cabianca), který působil i v Kotoru, zbylé mramorové oltáře vybudoval benátský stavitel Giuseppe Sardi.

Na místě dnešního **Gundulićeva náměstí** *(Gundulićeva poljana)* byla řada ulic, ale po události z roku 1667 zde vznikl veliký otevřený prostor náměstí.[203] Náměstí dnes dominuje pomník básníka Ivana Gunduliće (1892), dílo moderního chorvatského sochaře Ivana Rendiće.

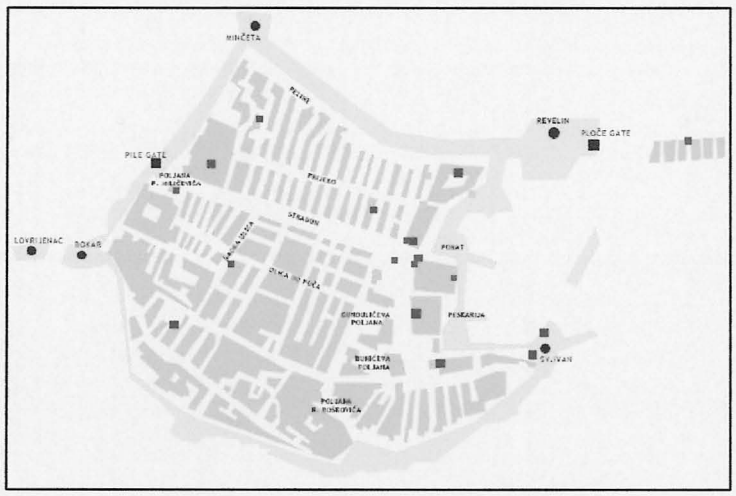
Jezuité připravili plán na výstavbu svého komplexu (kostela a koleje) ještě před zemětřesením, ale k jeho realizaci došlo až díky uvolněnému prostoru po zrušených okolních stavbách. Tento komplex na dnešním Boškovićově náměstí obnáší: monumentální **barokní schodiště** z roku 1735 (koncipované do tvaru elipsy tak, aby dámám při výstupu po schodech nebylo možné zahlédnout ani kotníček), dále **jezuitský kostel** dle návrhů věhlasného architekta Andrea Pozziho (kostel

[203] Dnes je hlavním místem konání tradičních dubrovnických trhů a prostor pro divadelní inscenace.

a Katedrála jsou ve stylu tzv. *římského baroka*) a **dubrovnická jezuitská kolej**.

Přepych a zdobnost baroka se projevily zejména u církevních staveb. Tento nový sloh přispěl i k přebudování řady ulic, včetně hlavní třídy Placa, a k výstavbě mimo brány města.

Urbanistický vzhled Dubrovníka uvnitř městských zdí vznikl jako výsledek historického vývoje, tak jak probíhal do pádu Republiky v roce 1808, a zůstal nezměněn do současné doby. Jedinou větší změnou byla výstavba pravoslavného kostela v bývalé zahradě Gundulićeva paláce.

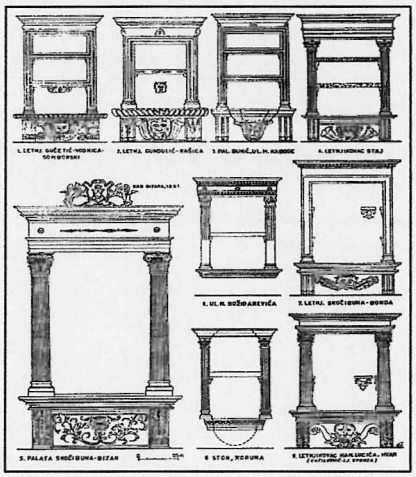
Obr. 26 Plán hlavních památek Starého města

Renesanční charakter architektury:

V průběhu již zmíněných renesančních století byla významná ohromná aktivní stavitelská činnost na jadranském pobřeží Chorvatska. Typické pro východ jadranského pobřeží bylo **využívání lokálního přírodního kamene jako stavebního materiálu** (na rozdíl například od Benátek, kde se užívaly cihly).

Za počátek renesance na východním pobřeží Jadranu je považován rok 1441 (renesance trvala do konce 16. století, kdy se objevily již první manýristické elementy). Renesance se v Dalmácii neobjevila v "čistém tvaru", ale jako syntéza goticko-renesančního stylu, podobně jako jinde v Evropě (např. Florencie).

Typickými *profánními stavbami* byly přestavěné středověké domy s novým, vnitřním uspořádáním a dekorativním kamenným nábytkem. Nejcharakterističtějším

předmětem v domě bylo pilo *(pillum)* - do zdi vestavěné kamenné umyvadlo, dále kamna, skříně, fasády, balkóny, arkády, erby a reliéfní ozdoby. Zdi domů byly často potaženy látkovými tapetami (florentské, damašské či flanderské hedvábí, převážně červené barvy), od poloviny 16. století zdobeny pozlacenou, postříbřenou či malovanou dekorativní kůží a dřevěnými stropy (převážně kazetovými).

Obr. 27 Renesanční kamenná umyvadla (pillum)

Dále mezi klasické světské stavby patřily paláce, letohrádky, terasy a zahrady s mediteránními rostlinami a kamennými sloupy, zahradními stoly a lavicemi, fontánami a rybníky. Budovaly se nové městské čtvrti, zakládala se renesanční města (např. Pag roku 1443) a přestavovaly se či budovaly mohutné městské zdi a věže (Dubrovník, Korčula, Hvar).

Rozvíjela se čile *sakrální architektura* - velký počet kostelních budov z 15. a 16. století byl vystavěn v tradiční formě trojlodních bazilik nebo jednolodních kostelů s renesančním průčelím, např. jednolodní **kostel Zvěstování v Dubrovníku** (P.Andrijić, 1537). Kostely-tvrze se stavěly na ostrovech, např. v Suđurđi na ostrově Šipan se nachází **kostel sv. Ducha** (1577), určený pro azyl obyvatelstva jako záštita před tureckými či pirátskými útoky.[204]

Jedny z prvních světských staveb na území Dubrovnické republiky byly **letohrádky** na Lapadu a podél řeky Rijeka Dubrovačka. Tyto paláce, tzv. *ljetnikovce* (venkovská sídla aristokracie), byly u aristokracie i bohatého měšťanstva velice oblíbené.

Jsou zcela ojedinělé díky svému funkčnímu uspořádání prostoru a vykazují vysokou úroveň bydlení nejen svým asymetrickým půdorysem, ale i architekturou spojující lidský faktor s přírodou.

---

[204] R. Ivančević: *Umjetničko blago Hrvatske*. Zagreb 1993, s. 126

Zcela originální stavbou v tomto smyslu je **Sorkočevićův letohrádek na Lapadu** (1521) se svým půdorysem členěným do tří křídel a se změněnými principy dynamické rovnováhy. Svoboda půdorysu tohoto ljetnikovce je výjimečná (nejen v chorvatské architektuře) a představuje osobité dílo renesance, které vzniklo díky požadavkům a potřebám majitele na základě funkčního hlediska.[205]

Asymetričnost paláce je antirenesanční, ale struktura se rozvíjí v duchu humanistických myšlenek (symetrie je jinak typickým renesančním prvkem). Funkční asymetrie byla vystavěna zevnitř směrem ven, nastupuje dynamická rovnováha místo formální.

Sorkočevićův ljetnikovac je projektem svého vlastníka, humanisty Petra Sorkočeviće ve spolupráci s Petrem Petrovićem a Korčulanem Silvijou Antunovićem. Přestože se jedná o specifický letohrádek, nevymyká se úplně stylu ostatních dubrovnických paláců.

Obr. 28 Sorkočevićův letohrádek s bazeném a zahradním komplexem

Součástí každého letohrádku byl pavilon (dubrovnicky *pavijun*), čtyřhranná stavba se střechou často zakončující terasu (např. sídlo Gučetićů v Trstenu), dále také věž, cisterna na vodu a soukromá kaple.

[205] Dnes je palác sídlem Chorvatské akademie věd a umění (Kulturněhistorický institut HAZU).

Nádherná je **zahradní architektura** těchto letohrádků. Koncepce zahrady jako architektonického prostoru má nepochybně kořeny již v antice. Dělícím elementem takového uspořádání byla zahradní stezka určená k procházkám (tzv. *šetnica*). Z důvodu intenzivního slunečního svitu vznikala v zahradách a parcích různá stinná zákoutí, terasy a pavilony. Nejčastějším prvkem mediteránních zahrad byla pergola.

Obr. 29 Letohrádek se zahradou v oblasti Rijeke Dubrovačke

Mnohé z renesančních paláců dubrovnické šlechty znamenají svou prostorovou organizací doslova vlastní vnitřní svět. Krásné zahrady na ostrově Lokrum a dalších místech Dubrovnické republiky uchvátily cizince a návštěvníky města, což zaznamenal již Filip de Diversis ve svém díle *„Popis Dubrovníka"* (1440): *„kada je more mirno...odlaze građani i stranci u lijepe vrtove iz pobožnosti ili radi okrijepljenja duše i tijela"*.[206] Mnoho cizinců cenilo reprezentativnost těchto renesančních staveb a srovnávalo je s vrcholnou italskou architekturou.

Dubrovnické území je typické bohatě zdobeným **kamenným nábytkem**: četné krby, fontány, skříně, umyvadla, lavice, stoly atd. V zahradách byly umístěny kamenné lavice a stoly, ostatní nábytek se nacházel většinou v interiérech paláců.

---

[206] *„když je moře klidné...odjíždějí občané a cizinci do nádherných zahrad kvůli meditacím či osvěžení duše i těla"* (C. Fisković: *Kultura dubrovačkog ladanja.* Split 1966, s. 28)

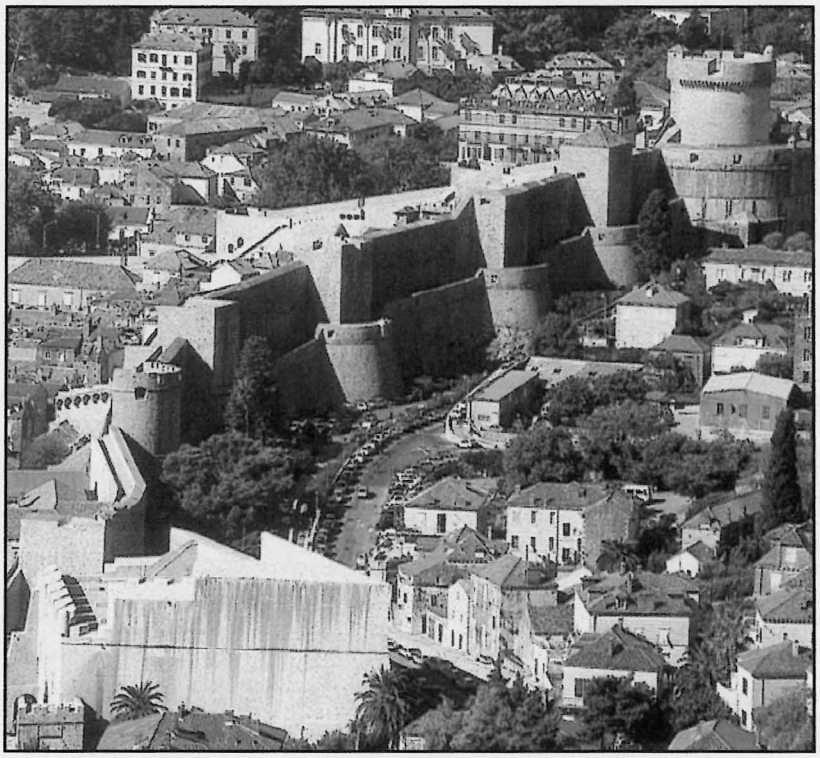
Obr. 30 Neptunova fontána v Arboretu v Trstenu

Fortifikační systém Dubrovnické republiky:

Městské zdi obepínající Staré město (historické centrum) v délce 1 940 metrů jsou pravým symbolem *„Perly Jadranu"*. Tento komplex[207], jeden z nejkrásnějších, nejzachovalejších a nejmohutnějších v oblasti Mediteránu, se skládá z řady tvrzí, věží, kasemat a pevností a zahrnuje i středověký přístav *(Stara gradska luka)*. Zachoval se nejen díky politickým okolnostem, ale hlavně uměním dubrovnické diplomacie.

Historie opevnění sahá až hluboko do středověku, zmínky hovoří o jeho existenci již v 9. století. Jednotná celistvá soustava vznikla až (po již zmíněném) zasypání mořského kanálu a vzniku jednoho urbanistického celku s hlavní městskou třídou *Stradun* (Placa). Postupně vznikaly zděné pásy na skalnatých ostrůvcích nad mořem, spolu s věžemi a jednotlivými tvrzemi. Ve 14. století dosahovaly zdi síly v průměru okolo 1,5 metru. Z důvodu lepší obrany Republiky a zpevnění zděné ochranné plochy byli pozváni nejlepší stavitelé z Dalmácie a Itálie.

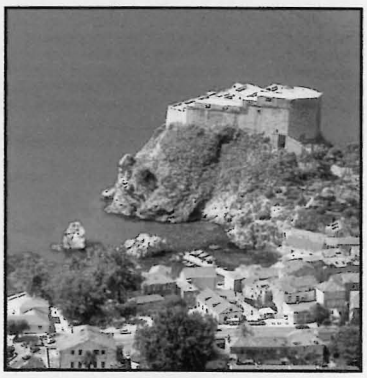
[207] Dnešní vědecká pojednání hovoří o tom, že Dubrovník má jeden ze tří nejlépe dochovaných původních fortifikačních systémů na světě.

Obr. 31 Zděný severní pás dubrovnického opevnění

Jedním z nich byl **Michelozzo Michelozzi**, který přijel na pozvání Velké rady a pobýval v Dubrovníku v letech 1461-64. Započal obnovu městských zdí a věží tím, že vysoké gotické čtverhranné věže (tzv. *kuly*) určené k obraně opásal ochozem a cimbuřím. Na nejdůležitějším místě celého fortifikačního systému Ragusy vybudoval monumentální dílo renesanční obranné architektury - *věž (kulu) Minčetu*, které dal konečný tvar stavitel **Juraj Dalmatinac**.

V průběhu 16. století vznikla hlavní zeď široká na vnitrozemské straně 4–6 metrů, směrem k moři užší v šíři jen 1,5–3 metry. Výška obranných zdí v některých místech dosahuje až 25 metrů. Nejvýznamnější tvrze jsou tvrz sv. Jana (tvrđava svetog Ivana), Revelin, Bokar a Lovrijenac.

Obr. 32 Lovrijenac

Tvrz svatého Jana ze 14. století se stala monumentální pevností na jihovýchodní straně Starého přístavu. Dnešní vzhled je dílem dubrovnického stavitele **Paskoje Miličeviće** (z 16. století).

Revelin byl vybudován v 15. století po pádu Bosny a hrozícím nebezpečí turecké expanze. Název pochází od italského „revelino", což znamená prvek fortifikační architektury, kdy se naproti městské bráně stavěla tvrz v rámci lepší obrany. Tvrz *Bokar* vybudoval také Florenťan Michelozzo Michelozzi, je druhým klíčovým bodem obrany západního vstupu.

Známá pevnost *Lovrijenac* vznikla na skalnatém ostrůvku vysokém 37 metrů jako dílo domácího architekta **Ivana Rabljanina**. Svoboda Dubrovnické republiky se chránila za každou cenu, o čemž svědčí i vstupní prostor do této pevnosti, nad branou do Lovrijence je vytesán latinský nápis, který v chorvatštině zní: *„Sloboda se ne prodaje ni za sve zlato svijeta"* (Non bene pro toto libertas venditur auro).[208]

Centrum Starého města:

Obr. 33 Stradun

Hlavní komunálním prostorem Dubrovníka je jeho centrální třída **Stradun (Placa)**, vzniklá na místě bývalého mořského kanálu. Stradun byl místem konání shromáždění, lidových slavností, procesí a obchodním centrem historického jádra.

Název Placa je z latinského „platea" (ulice) a Stradun z dob benátské nadvlády znamená velikou ulici. Zajímavostí je, že vláda vnutila stavitelům domů a paláců na Place podmínku, že všechny zdejší budovy musejí mít stejnou výšku. Tak vznikla jednolitá urbanistická koncepce. U západní brány je Stradun zakončen náměstím Paskoje Miličeviće, na kterém stojí dva kláštery (sv. Kláry a františkánů) a Velká Onofrijeva kašna.

Františkánský klášter (*franjevački samostan*, klášter Male braće) je velkým komplexem zahrnujícím klášter, kostel, lékárnu a další budovy. Jeho výstavba začala ve 14. století, byl z velké části

Obr. 34 Františkánský klášter

[208] *„Svobodu není možné prodat za všechny poklady světa."* (volný překlad autorky)

zničen při zemětřesení (do té doby byl jedním z nejbohatších ve městě) a dochoval se ve své barokní podobě. Uvnitř komplexu se nachází nádherná křížová chodba (pozdně románská) s rajským dvorem. Zajímavostí je, že františkánský klášter má jednu z nejbohatších knihoven na území Chorvatska. Cenný je též **dominikánský klášter** na druhé straně města (velký architektonický komplex).

Obr. 35 Divona

Na východní straně se nachází náměstí zvané Luža, někdejší místo konání trhů, v jehož středu stojí socha rytíře Rolanda (Orlanda), barokní kostel sv. Vlaha, palác Velké rady, budova hlavní stráže, Malá Onofrijova kašna, Městská zvonice a palác Divona.

Divona *(Sponza)* je vrcholnou památkou smíšeného goticko-renesančního stylu, vznikla zde syntéza renesančního arkádového přízemí a gotického patra. V době Dubrovnické republiky sloužil palác jako celnice, skladiště, peněžní dílna, banka, státní pokladna atd. Stavba vznikla na základě projektů dubrovnického mistra Paskoje Miličeviće, sochařskou výzdobu provedli bratři Andrijićové z ostrova Korčula. Palác nebyl zničen během zemětřesení v roce 1667 a zřejmě i tento faktor přispěl k záchraně Republiky, neboť se zde nacházela většina jejích úřadů (o nápisu svědčícím o důležitosti dubrovnických měr a vah již bylo řečeno).[209]

Jednou z nejvýznamnějších památek světské reprezentativní architektury Dubrovnické republiky a celého jadranského pobřeží je **Knížecí palác** *(Knežev dvor)*. Goticko-renesanční palác a sídlo knížete získalo svůj dnešní vzhled mnohými a dlouholetými přestavbami, neboť prodělalo požáry, explozi munice a četná zemětřesení.

Obr. 36 Interiér Knížecího paláce

Výstavbou nového objektu na místě původní raně středověké budovy byl pověřen architekt **Onofrio della Cava** z Neapole (autor vodovodní sítě města).

[209] Divona je dnes sídlem Dubrovnického archívu (mimo jiné obsahuje 100 000 rukopisů!).

V důsledku exploze v roce 1463 byla stavba poškozena a obnovu provedl architekt **Michelozzo Michelozzi.**

Knížecí palác vyniká nádhernou sochařskou výzdobou. Přírodní katastrofa v roce 1667 zanechala své stopy na architektuře paláce, byla zrušena jižní fasáda a část křídla budovy a obnova byla provedena v barokním stylu (interiér spolu se schodištěm). Sjednocují se zde tedy elementy gotického, renesančního a barokního slohu.

Obr. 37 Knížecí palác - sídlo dubrovnického knížete

Obr. 38 Knížecí lože

Obr. 39 Atrium paláce

Baroko 17. a 18. století:

Na architektuře Dubrovníka je pozoruhodná syntéza a specifické prolínání jednotlivých slohových období - **středověké renesanční struktury města s barokní výstavbou**. Toto město-památka si ve své koncepci uchovalo svědectví dlouhověkého stavebního rozvoje, ve kterém vyniká především období středověku, kdy došlo k plánované regulaci městské výstavby a vzniku mohutného fortifikačního systému, který městu předurčil základní půdorys a jeho rozlohu.

Barokní reprezentativní zděná architektura (budovaná po roce 1667 do konce 18. století) znamenala **kulturní inovaci Dubrovnické republiky**, neboť v takovém rozsahu se nerozvinula v žádné jiné části východního pobřeží Jaderského moře.

Obr. 40 Dubrovnická barokní katedrála

Je zcela specifická, neboť díky zemětřesení zde došlo k **zajímavé urbanistické koncepci.**

Barokní stavby měly zcela jiný, neobvyklý charakter. Z nedostatku prostoru daného středověkým půdorysem a městskými zdmi (a na druhé straně právě díky existenci nové plochy po zemětřesení) vznikaly barokní stavby na torzech goticko-renesančních původních staveb, čímž vznikl různorodý a nepravidelný půdorys.

Obr. 41 Průčelí katedrály

Architektonický element byl tím, co v duchu nové barokní epochy nejvýrazněji změnilo interiéry dubrovnických paláců, vznikly nové reprezentativní rezidence a komfortní způsob bydlení.

Svojí organizací se barokní schodiště stalo jádrem celistvého vnitřního prostoru, vykazující nejlépe základní rozdíl mezi dvěmi základními skupinami prostorového uspořádání barokních paláců:

a) vzniklé v duchu goticko-renesanční tradice (typ paláce se schodištěm spojeným s dvoranou)
b) vzniklé jako výsledek inovací v důsledku situace po přírodní katastrofě (typ paláce se samostatně organizovaným schodištěm)

V obou případech je vertikální prvek a jeho vztah k okolí hlavním faktorem typologického a stylového vývoje. Druhý typ paláců svou kompozicí bohatě členěného barokního schodiště od počátku definoval **tzv. *„osovinskou“* (axiální) kompozici prostoru** a organizaci těchto budov.

Obr. 42 Barokní interiér městského paláce s rokokovou štukaturou

Kromě inovace získané novou vnitřní organizací paláce se rozvíjí ještě *nová kulturní dimenze* – formování venkovních otevřených prostor v podobě sjednocení původních renesančních zahrad a teras s interiéry barokních paláců v Dubrovníku.

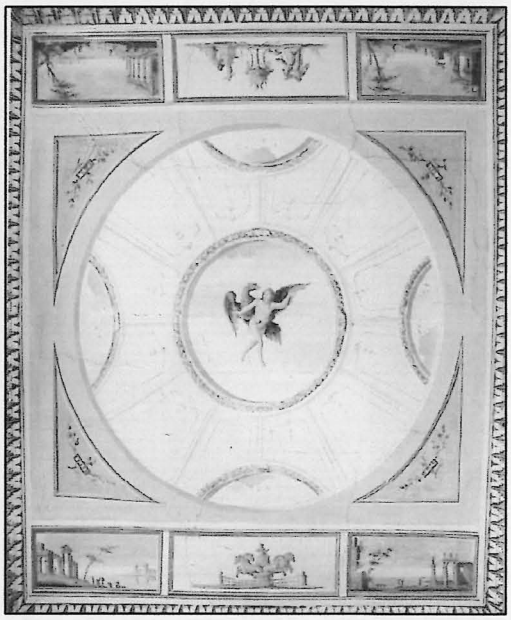
Vzniklo tak nové pojetí využití venkovních a vnitřních prostor obohacené barokními tvary, ale na rozdíl od ostatních barokních staveb na chorvatském a okolním území, zůstala tato kompozice v tradičním duchu ve snaze uchovat i po roce 1667 historickou identitu města. Aby došlo k rychlé rekonstrukci města, převážná část barokních staveb, hlavně v oblasti hlavní třídy Placa či v centru Starého města (nejvíce postižené oblasti), vznikla již koncem 17. století či počátkem století následujícího.[210]

Rychlost výstavby z důvodu obnovy města zapříčinila skromný a jednoduchý exteriér a nepříliš bohatě barokně zdobený interiér. Až v polovině 18. století, kdy Dubrovnická republika byla opět v ekonomické rovnováze, vznikly nádherné monumentální paláce, které jsou svojí kvalitou a strukturovanou prostorovou

[210] K.Horvat-Levaj: *Barokne palače u Dubrovniku.* Dubrovnik 2001, s. 37

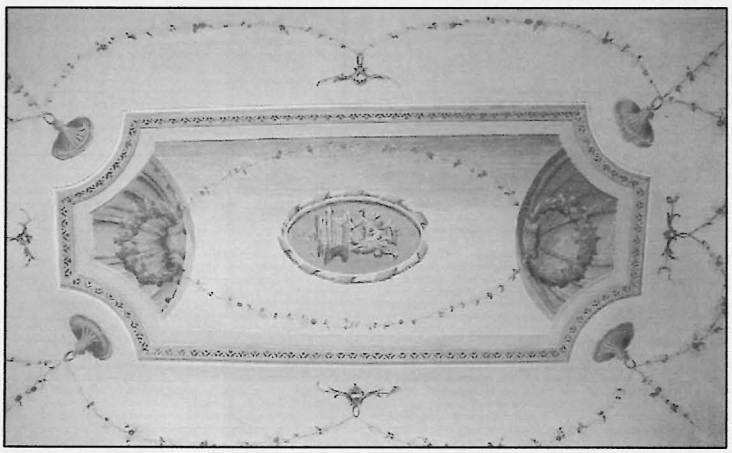
architekturou charakteristikou vrcholného baroka v profánní architektuře Dubrovníka.

Proto mohli stavitelé a umělci po změně situace v Dubrovnické republice koncem 18. století přistoupit i ke zdobnější a bohaté interiérové výzdobě v podobě štukatury a typických barokních prvků, již s příměsí rokoka a klasicismu. Nejvíce se projevil vliv již zmíněného italského baroka.[211]

Obr. 43 Barokní strop paláce Vlaićů

Zatímco většina jihovýchodního pobřeží byla více či méně pod vlivem benátského baroka, Ragusa díky své specifické politické situaci byla **pod vlivem kolébky baroka Říma** (ale též Ancony, Neapole, Bari aj.). Vznikla zde specifická reprezentativní architektura odlišná od tehdejších barokních rezidencí v ostatních dalmatských městech.

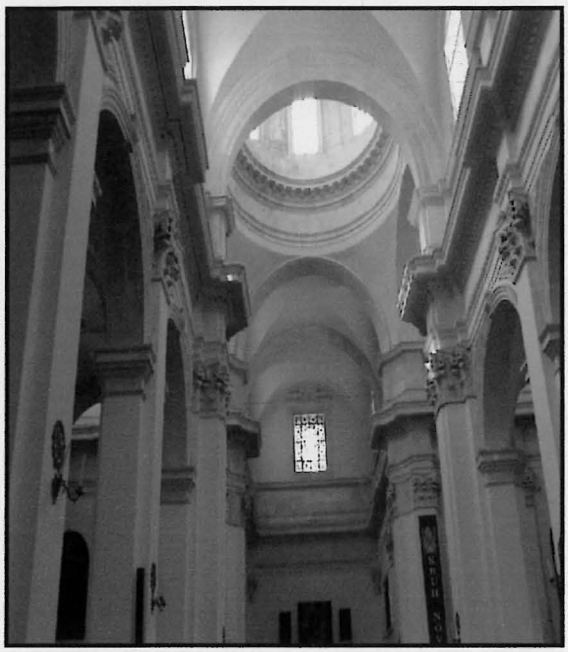

Obr. 44 Barokní freskový strop paláce Vlaićů

Dubrovnická katedrála *(crkva Velike Gospe)* vznikla v 18. století na místě zemětřesením zrušené románské katedrály z 12. století, která byla vystavěna z daru krále Richarda, Lvího srdce. Barokní trojlodní kostel s kopulí a bohatým schodištěm je dílem římského architekta **Andrea Buffaliniho** z Urbina. Na samotné výstavbě se

[211] ibid., s. 95

podílela řada stavitelů – Tommaso Napoli z Palerma, Paolo Andreotti z Janova aj. Interiér zdobí několik cenných pozdně barokních oltářů, např. sv. Bernarda, sv. Jana Nepomuckého a dalších světců.[212]

Obr. 45 Interiér Dubrovnické katedrály

Kostel sv. Vlaha je barokní sakrální stavbou vybudovanou roku 1715 na místě starého románského kostela dle návrhu benátského stavitele **Marina Gropelliho** (dle benátského kostela sv. Mauricia). Tato památka s oválnou kopulí ve svém středu a bohatě zdobeným portálem se širokým schodištěm znamená velký protiklad k jednoduchým fasádám stradunských domů. Na hlavním oltáři se nachází *socha sv. Vlaha*, gotické dílo z pozlaceného stříbra.

Jezuité zanechali výraznou stopu v architektuře města aktivní stavitelskou činností v době po zemětřesení. Vznikla zde **dubrovnická jezuitská kolej Collegium Ragusinum** (proslulá akademie), kostel sv. Ignáce a reprezentativní schodiště.[213]

Výstavba byla plánována již před rokem 1667, ale k realizaci došlo až na základě pozvání slavného jezuitského architekta a malíře **Ignazia Pozziho**. Ke komplexu vede monumentální barokní schodiště, dílo římského mistra Pietra Passalacqua.[214]

Obr. 46 Oltář sv. J. Nepomuckého

[212] Bohužel řada barokních staveb se stala obětí ostřelování jugoslávské armády v roce 1991.
[213] J. Horvat: *Kultura Hrvata kroz 1 000 godina.* Zagreb 1939, s. 247
[214] A.Travirka: *Dubrovnik*. Dubrovnik 1998, s. 57

Obr. 47 Barokní jezuitské schodiště

Závěr

Vzhledem k omezenému prostoru byla tato problematika vyložena stručně (s vynecháním např. kapitoly o přehledu dřevěného nábytku interiérů Ragusy, neboť ten se nelišil od běžného mobiliáře tehdejší Evropy).

Z naznačeného vývoje je zcela zřejmé, že architektura Dubrovnické republiky přinesla chorvatské a jihoslovanské kultuře řadu kulturních inovací. Například renesanční letohrádky Dubrovnické republiky z 15. a 16. století nemají díky asymetrickému půdorysu a organizaci prostoru, včetně vztahu k přírodě, konkurenci v podobě typologicky, ani kvalitativně podobných staveb v tehdejší evropské architektuře.

6.3 Móda a stravování

Móda a odívání

Dubrovnická móda se příliš neodlišovala od módních trendů tehdejší Evropy. Odívání podléhalo zejména italským vlivům, později pod vlivem historických událostí francouzské módě. Symbolem Dubrovnické republiky byla *červená tóga* - služební oděv knížete Republiky.

Jinak ale můžeme říci, že v každodenním životě společnosti byly zřetelné rozdíly ve standardu běžného žití. Benátské prameny si stěžovaly na to, že dubrovnická aristokracie utrácí příliš mnoho peněz za udržování svého statusu, oděvy, vybavení domu apod. Tato marnivost byla také jednou z příčin pádu dubrovnické vlastely v pozdějším období.

Šlechtický status musel být viditelný a zřejmý na první pohled, proto mužští členové a ženy z vlastelinských rodů se oblečením i způsoby lišili od ostatních občanů Dubrovnické republiky. Oděv byl prostředkem identifikace a znaku výjimečného společenského postavení.[215]

Kronikář Razzi zaznamenal, že šlechta se odívala v běžné dny do dlouhého šatu, na tzv. *„florentský způsob"* (s benátskými čapkami). Bohatí měšťané se ve snaze vyrovnat se aristokracii halili do bohatých rób. Zlatá mládež toužila nosit oblečení po vzoru italské (později francouzské) módy. Starší vlastelinové dávali přednost svátečnímu senátorskému oděvu *(„costume politico")*, dlouhé tóze se širokými a otevřenými rukávy. Knížecí tóga byla červená, v zimě s dodaným jelením či kuním kožichem.

Symbolika ženského oděvu byla odlišná – šlechtičny z důvodu znemožnění vykonávání jakékoliv veřejné činnosti vyjadřovaly svůj status jedině díky svému oděvu. To byl jeden z důvodů, proč dubrovnické vlastelinky nosily mnohem zdobnější šat na rozdíl od vlastelinů.

Hojně se zdobily drahými zlatými a stříbrnými šperky, dívka nemohla vyjít z domu bez téměř povinných perel. Kvůli rozpoznání postavení nosily ženy

[215] Z. Janeković Römer: *Okvir slobode.* Dubrovnik 1999, s. 345

pokrývky hlavy, aby bylo zřejmé, kdo je kdo – zda se jedná o bohatou měšťanku či vlastelinku.

Později bylo vyhlášeno nařízení k omezení veřejné prezentace bohatství a marnotratnosti, zejména vládou byly zakázány drahocenné, zlatem a perlami zdobené šaty (kromě svatebních). [216]

Některé specifické rysy oblečení byly příznačné pro určitou vrstvu služebných[217], např. široká bílá stuha ve vlasech znamenala, že služebná pracuje v aristokratické rodině, červená stuha označovala službu z domu měšťanů.

Dubrovčanky 18. století se rády oblékaly podle francouzské módy (bílé průzračné halenky dle pařížského vzoru), jejich účesy se vyrovnaly nejmodernějším evropským trendům, ale stále pobývaly v domácím prostředí a veřejná prostranství navštěvovaly jen zřídka, většinou se svým mužem či příbuznými. Dlouho se v Republice udržela móda ve stylu Marie Antoinette.

Pokud shrneme vývoj módy v Dubrovnické republice, musíme poukázat na obecný fakt, že se její obyvatelé bránili (v duchu své konzervativnosti a tradicionalismu) módním inovacím z ciziny. Vláda řídila nejen politický život Republiky, ale hlavně se snažila řešit každodenní problémy, včetně těch spojených s odíváním.

Příklady některých oděvů Dubrovnické republiky:

Toto je formální tóga dubrovnického knížete z počátku 19. století. Pro tuto funkci byl typickým služebním oděvem červený damaškový plášť s černým sametovým lemem (délka byla 159 cm). Tento plášť pochází z majetku šlechtické rodiny Giorgi a dnes je součástí expozice v Knížecím paláci.

Obr. 48 Knížecí tóga

[216] Po roce 1300 se vyskytly takovéto zákony o odívání v celé Evropě.

[217] Mladé služebné, dovedené z venkova, se oblékaly obyčejně („venkovsky"). Byly nazývány *čupe*, *čupavice* nebo *fantesca*. Paní domu je musela naučit osobní hygieně. Řada z nich pracovala jen za oděv a stravu, některé dostávaly nízký plat. Vykonávaly nejtěžší práci v domě.

Tento oděv patřil vyššímu hodnostáři Dubrovnické republiky (tzv. *magistar*). Červený plášť s modrým pruhem z atlasu (délka 153 cm) pochází z počátku 19. století a patřil vlastelinské rodině Pucićů. Stejně jako předchozí model je vystaven v Knížecím paláci.

Obr. 49 Oděv hodnostáře

Obr. 50 Šlechtický oblek

Venkovní oděv dubrovnických vlastelinů pochází z konce 18. století. Šlechtický oblek svědčí o vlivech francouzských módních trendů té doby. Patřil šlechtické rodině Pucićů a Gučetićů a skládal se z fraku, vesty a krátkých kalhot.

Domácí červená košile zvaná *prsluk* z 1. poloviny 18. století byla určena k běžnému dennímu užívání. Tento exponát je dochován v Kulturněhistorickém muzeu.

Obr. 51 Dubrovnický prsluk

Obr. 52 Raguská svila

Zlatá šlechtická vesta z konce 18. století je bohatě vyšívaná a zdobené knoflíky jsou malým uměleckým dílem (s miniaturními portréty tehdejších evropských osobností). Oděv pochází z expozice umístěné v Knížecím paláci.

Stravování:

Stravování dubrovnického národa nebylo v době Republiky díky geograficko-přírodním faktorům příliš odlišné od současnosti. Oblast Dalmácie a Dubrovnické republiky si vytvořila vlastní specifickou kuchyni, zdravou a zcela odlišnou od ostatních oblastí dnešního Chorvatska.

Jako přímořský stát využívala Dubrovnická republika zejména **ryb a plodů moře**. Díky zápisům šlechtice Jakova Sorkočeviće ze 16. století máme doloženy všechny druhy mořských živočichů určených ke konzumaci. Tento známý přírodovědec zaznamenal výskyt ryby zvané „*riba gobica*", která již z Jadranu vymizela. Dodnes jsou ceněny tzv. *bijele ribe (*bílé ryby – např. zubatac, grdobina, oslić atd.), prostý lid konzumoval levnější *plave ribe* (modré ryby - např. sardel, tuňák aj.). Již od středověku se hojně vařila pochoutka zvaná *brudet* (brodetto), jakýsi guláš z ryb.[218] Ryby se dnes rovněž vaří, smaží, pečou v troubě, na roštu i na rožni, marinují, suší, udí a konzervují. Jako typická zálivka k rybím pokrmům slouží drobně nasekaný česnek a petrželka v olivovém oleji. Pro mořské plody je nejtypičtější příprava takzvaně *na buzaru*, tj. na oleji se strouhankou, česnekem a petrželkou. Plody moře se konzumovaly často (stejně jako dnes) - chobotnice[219], olihně, langusty, žraloci, krabi a mušle (dodnes vynikají *kamenice* - obrovské mušle, které jsou uměle pěstovány ve Malostonském zálivu na poloostrově Pelješac již od dob středověku). Dalším způsobem přípravy ryb a jídel, masitých či zeleninových, je tzv. *lešo* (z italského lesso – vařený).

Stejně jako dnes se hojně užívala **zelenina**, kterou pěstovali obyvatelé v četných zahradách. K typickým specifikům této oblasti patří hojné užívání zeleniny a rajčatového protlaku (včetně typické *blitvy*, což jsou zelené listy mangoldu povařené ve slané vodě s brambory). Specifické a zároveň pro všechny kuchyně balkánských národů společné je hojné používání **koření**. K nejrozšířenějšímu koření,

[218] J. Sorkočević: *O ribama i školjkašima dubrovačkoga kraja.* Zagreb 2000, s. 15

[219] Zajímavá je úprava chobotnice, kterou místní obyvatelé dodnes buď vaří a pak připravují na salát nebo nasolují a suší na zimu na větru, roztaženou na tenkých tyčkách. V zimě se pak usušená chapadla naklepou paličkou, vyperou v teplé vodě, na hodinu namočí ve vodě studené a pak smaží na oleji.

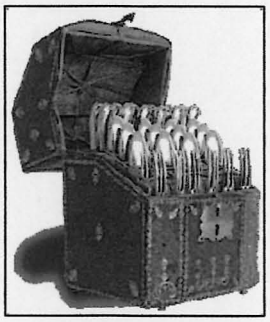
pomineme-li česnek, patří mletá červená paprika sladká i pálivá, bobkový list či petrželová nať.[220]

Jako typický mediterránní stát dubrovničtí obyvatelé konzumovali mnoho oliv, fíků, pomerančů, citrusů atd. a také **olivový olej**, který se vyráběl ve speciálních dílnách (jedna z dochovaných olejářských dílen je např. v Trstenu, sídlu rodu Gučetićů).

Jak již bylo zmíněno, největší starost projevovala vláda o zásoby **obilí**, které byly uloženy ve státním špýcharu. Obilí dále sloužilo jako základ klasických pečených výrobků (chléb, koláče atd.).

Nezbytnou součástí jídelníčku bylo **maso**, převážně hovězí a jehněčí, které se dováželo z vnitrozemí Balkánu, z oblasti Bosny a Hercegoviny. Důležitou úlohu sehrála typická dalmatská šunka, tzv. *pršut* (jak již bylo zmíněno dříve, právě pršut či vepřovou hlavu musel jednou ročně odevzdávat sedlák svému hospodáři).

Na slavnostních zasedáních v Knížecím paláci se pila káva, daleko více peněz však utráceli členové Malé rady za **sorbet** (sladkost podobnou zmrzlině). Např. roku 1783 dle archivních zápisů zatížili členové Malé rady státní náklady o 180 porcí této zmrzliny (sorbet v té době stál tolik, kolik cca 1,5 kg hovězího masa). Sorbet jim pomáhal přetrpět teplé letní období trávené v těžkých oděvech.

Obr. 53 Příbor z 18. st.

Mnoho financí také utrácela správa města za **led**, který získávala z pohoří v Konavlích a z vrcholků hercegovských hor. Jelikož obstarávání ledu organizoval stát na své náklady, měl z něj také četné zisky.

Turečtí hodnostáři při návštěvách paláce nejčastěji konzumovali **kávu, koláče, kandované ovoce**, čímž se snažili Dubrovčané dostát jejich vkusu a stravovacím návykům. Dle archivních záznamů státní úředníci objednávali pro své potřeby a návštěvy dále **limonádu**, **čokoládu** a **oplatky**. V Dubrovníku byla řada kaváren, ve kterých se odvíjel čilý společenský život, hrály se karty, biliár a jiné hry a přes zákazy se hovořilo i o politice.

[220] Krákorová, D., Komatović, A.: *Balkánská kuchyně*. Praha 2002, s. 11

V Dubrovnické republice žila početná komunita židovské populace, která si utvořila *specifickou židovskou kuchyni*. **Sefardská kuchyně** se lišila od aškenázské[221]. Do nové vlasti si všichni Židé přinesli nejen své náboženství, které jim pomáhalo přežít v diaspoře, způsob života a řadu zvyků, ale také svou kuchyni, založenou na předpisech vyvozených ze Starého zákona a Talmudu. Tyto předpisy stanovily zejména striktní oddělení masitých a mléčných pokrmů, zákaz požívání krve atd. Tradiční židovský jídelníček se skládá z hovězího, telecího a skopového masa, drůbeže, ryb, chleba, luštěnin, ovoce a zeleniny. Bohatství židovské kuchyně se projevovalo zejména o svátcích (šábes, chanuka, pesach aj.).

Co se nápojů týče, nejdůležitějším nápojem (mimo vodu) bylo **víno**. Zajímavou otázkou je vztah vína a národní kultury. Jak dokazují prameny, ve středověkém Dubrovníku bylo víno nejčastějším nápojem (a to u všech společenských vrstev). *„Ubi pecunia, illuc vina vehuntur."* (*Gdje je novac, tamo vino dolazi*).[222]

Obr. 54 Raguské lahve z 16. století

Konzumovalo se **červené víno** *(vinum vermelum)* a **bílé víno** *(vinum album)*. Městský Statut zakazoval prodej vína míchaného s medem (*molca* či *mulsa*).

Díky tomuto nařízení se vláda pravděpodobně snažila udržovat rozumnou úroveň kvality vína v Dubrovnické republice. Tato nařízení jsou známa i z ostatních částí Evropy. Podle některých účtů byla roční spotřeba vína ve městě v polovině 14. století okolo 2 miliónů litrů, tzn. asi 517,5 litrů vína na jednoho obyvatele.

I když se tato spotřeba zdá příliš vysoká, má svoji logiku. Strava lidí v pozdním středověku byla dosti různorodá a mimo obilných výrobků se běžně jedlo maso (divoká zvěř, ryby, drůbež atd.) a to ve všech společenských vrstvách. Průměrně se tehdy (zejména na Západě) zkonzumovalo více než 100 kg masa na jednoho obyvatele. Nebylo ovšem snadné čerstvé maso uchovat a tak bylo často konzervováno sušením či solením (i máslo tehdy bylo slané). Proto byla spotřeba

---

[221] Aškenázové – druhá větev usídlená na Balkáně, původem z Německa a střední Evropy, vytvořila si vlastní jazyk *jidiš*. Obývali území Chorvatska, Vojvodiny a Bosny a Hercegoviny.

[222] *„Kde jsou peníze, objeví se i víno."* (volný překlad autorky)

vína tolik vysoká. Prostý lid mísil víno s vodou (tzv. *bevanda).*

Běžně dovážené druhy vín do Dubrovníku byly (nejvíce z Řecka či Itálie):

Malvaz (malvazija) - sladké bílé víno, původem z Řecka

Romania - nezná se přesný původ

Maroa - nezná se přesný původ

Vernaccia – bílé polosuché víno z Toskánska[223]

Obr. 55 Dubrovnický pohár ze 16. st.

Víno *malvaz*, ve středověku mimořádně ceněné dezertní bílé víno z Řecka, má pro Chorvatsko zvláštní význam, neboť je to první druh vína, o němž je na chorvatském území v historických úředních pramenech první zmínka, a to v archivu Dubrovnické republiky. Zde byl totiž malvaz mimořádně oblíben již v období renesance, nesměl chybět na stolech dubrovnických patricijů. Vysoká cena malvazu v tomto případě nehrála roli. Zvláštní pochoutkou byly tehdy jahody se šlehačkou, k čemuž se pil právě malvaz. Ten se do Dubrovníka nejen dovážel, ale pěstoval se v té době i v oblasti Konavle.

Mezi speciality patřilo dezertní víno zvané *prošek* (italsky prosecco, předsušený), které se kdysi vyrábělo z hroznů, které se nalomily a nechaly částečně zaschnout na keři, *maraskino* (sladký kořeněný likér z višní) či jako aperitiv *lozovača* či *travarica* (na způsob pálenky).

[223] G.Ravančić: *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika.* Dubrovnik 2001, s. 31

7. Institucionální formy kultury

7.1 Státní správa a organizace

Dubrovnická republika se rozvíjela jako městský stát s jednostrannou vládou aristokracie.[224] V Raguse se veškerá moc shromažďovala v rukou patricijátu *(tzv. vlastela)*. Do roku 1394 je uváděn ještě tzv. lidový sněm *(pučka skupština)*, který schvaloval nejdůležitější zákony, ale záhy byla jeho činnost ukončena.

Správní systém byl demokratičtější obdobou správy Benátské republiky. Dubrovnické 15. století bylo triumfem šlechty, jejímž proklamovaným ideálem bylo heslo: *„Obliti privatorum publica curate." (Zaboravite na privatne stvare, brinite se za opće dobro.")*[225], čemuž ale skutečnost často odporovala.

Dubrovnický stát spravovala **centrální správa** v čele s knížetem a třemi státními sněmy - *Velká rada*, *Malá rada* a *Senát*. Díky rozšiřování území Republiky o další oblasti (od Pelješce až po Konavle) vznikla kromě centrální správy také **lokální vláda** (např. kníže ve Stonu, Konavlích či Astareji).

Po odchodu benátského knížete-místodržitele v roce 1358 převzala moc ve státě Velká rada *(Veliko vijeće)*. Roku 1359 vydal uherský král Dubrovčanům zvláštní listinu, ve které potvrdil možnost vlastního výběru libovolného knížete, mimo Benátčanů a jiných nepřátel. Ragusané tak začali volit každý měsíc knížete *(knez)* jako svého vládnoucího představitele, reprezentanta celého státu a předsedu všech rad. Mimo knížecího úřadu existoval systém funkcí státních hodnostářů, např. takzvaní *providnici* dbali na dodržování zájmů státu a legislativy.

Velká rada (Veliko vijeće):

Vláda a státní správa Republiky byla v rukou Velké rady (parlamentu)[226], do které mohl vstoupit každý plnoletý vlastelin (od 18 let)[227]. Toto shromáždění

[224] Nejdůležitějšími dokumenty státní správy a organizace byly Městský statut (1272) a Celní zákon. Statut s řadou doplňujících kapitol platil až do pádu Republiky.
[225] *„Zapomeňte na věci privátní a starejte se o obecní blaho."* (volný překlad autorky)
[226] Veliko vijeće bychom z hlediska současné terminologie mohli nazvat Dubrovnickým parlamentem.
[227] Vlastelin – domácí šlechtic. Cizí aristokraté byli z účasti na vládě Republiky vyloučeni.

volilo knížete, členy Malé rady a Senátu a mělo zákonodárnou moc. Od roku 1440 byla vedena kniha zvaná *Ogledalo Velikog vijeća* (Zrcadlo velké rady), do které byla zapisována jména všech významných rodů ve vládě.[228] Nejvýznamnější aristokratické rody ve státě byly Bona, Getaldi, Gondola, Menze, Palmota aj. (jména jsou uváděna v italském tvaru). V 16. století tvořil průměrný počet členů Velké rady cca 150 – 200 politiků. Zajímavostí je, že nezákonní potomci vlastely se nemohli stát šlechtici, ani členy některého ze shromáždění.

Senát (Vijeće umoljenih):

Senát byl druhým hlavním mocenským orgánem ve státě, tvořilo ho 45 členů s mandátem o délce jeden rok. Vijeće umoljenih bylo skutečnou vládou Republiky, protože rozhodovalo o věcech vnitřní a zahraniční politiky.[229]

Malá rada (Malo vijeće):

Výkonnou moc měl třetí sněm zvaný Malo vijeće a samotný kníže (knez). Malá rada s 11 členy vydávala hlavně obchodně-organizační nařízení. Všem zasedáním Malé rady pravidelně předsedal dubrovnický kníže.

Kníže (rector):

Tento reprezentant státu byl představitelem vrcholné moci Dubrovnické republiky a její suverenity. Volen byl Velkou radou na základě absolutní většiny hlasů a jeho mandát trval jeden měsíc. Po tuto dobu pobýval kníže v prostorách Knížecího paláce, ze kterého měl zákaz vycházet (mimo slavnostní události). Tím byla zajištěna nezávislost a nestrannost jeho rozhodování ve věcech veřejných. Jeho osoba se stala symbolem Republiky.

Ostatní hodnostáři:

Knížecí palác byl též sídlem samotné vlády *(palatium regiminis)*. V přízemí byla státní kancelář a notariát, část státního archívu a věznice. Zvláštní funkci měli tzv. *sekretáři*, kteří byli přítomni všem zasedáním tří rad a vedli zápisy zasedání.

---

[228] Každé století mělo vlastní samostatnou knihu.
[229] V.Foretić: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti.* Dubrovnik 2000, s. 105

7.2 Politika a diplomacie

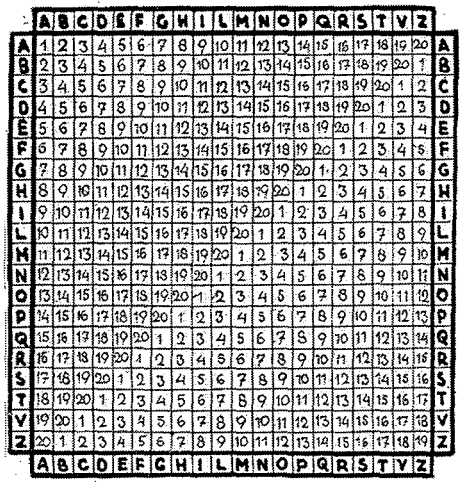
Obrannou politikou Dubrovnické republiky byla **diplomacie**, jejíž slavná éra začala již ve 12. století. Zrodila se pod vlivem okolních válečných a územních konfliktů a vedla k uzavírání řady smluv a dohod s tehdejšími panovníky.

Heslem diplomacie byla *opatrnost*, nikdy například vyslanci neinformovali písemně o záměrech a plánech Turků západní panovníky, ale vždy jen ústně, čímž se vláda chránila a získávala případné argumenty v jednáních s osmanskou stranou. Charakteristikou dubrovnických vyslanců byla *„neupřímnost oděná do krásných slov"*.[230]

Důležití byli zejména z důvodu vzájemných turecko-dubrovnických vztahů vyslanci a tzv. *poklisari*, hodnostáři pověření placením harače turecké Portě. Vládní diplomaté vždy zdůrazňovali slova o největší oddanosti tomu či onomu panovníkovi, jenže tuto frázi opakovali všem. Principem dubrovnické diplomatické kurtoazie bylo gratulování k vítězství té či oné straně.

V diplomatickém umění Republiky vynikli zejména vlastelini Marin Ranjina, Jaketa Palmotić (autor slavné ódy *„Dubrovnik obnovljen"*), Miho Sorkočević, Stijepo Gradić (knihovník Vatikánské knihovny), Marin Gučetić, slavný vědec Ruđer Bošković a další.

Zajímavá byla *metoda vyslanců* – pokud odmítali požadavek tureckého sultána, zakrývali to velkým ponížením, podlézáním, chvalozpěvy, lichotkami, dary a úplatky. Mimo klasických principů se také užívaly diplomatické šifry a kódy.

Obr. 56 Diplomatická šifra Republiky

Diplomatická šifra je stará jako diplomacie sama. Horní linie abecedy šifry na obrázku sloužila k šifrování, z levé strany k dešifrování. Takovýchto šifer měla Dubrovnická republika nespočetně.

[230] V. Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808.1.dio.* Zagreb 1980, s. 126

Ve 14. a 15. století byli soudci nazýváni *konzuly*, z čehož později vznikla slavná konzulární služba. **Konzuláty** byly téměř ve všech větších městech a přístavech tehdejší Evropy (Ancona, Benátky, Marseille, Cařihrad, Londýn, Alexandrie aj.). Vyslanci v konzulátech vykonávali nejen diplomatickou službu, ale dbali i na obchodní záležitosti, např. na vybírání cel a poplatků

Obr. 57 Konzulární listina

Politika Dubrovnické republiky byla již popsána v předchozích kapitolách. Za zmínku stojí skutečnost, že v dubrovnickém státě neexistovala anarchie, nenastal zde žádný převrat, krveprolití či velké lidové povstání[231] a panoval relativní klid a mír.

Šlechta po celé období trvání své nadvlády získala takový vliv na občany, že lid neměl touhu ani snahu tuto situaci nějak měnit. Ani v letech 1762-63, v době souboje mezi vlastelou, nedošlo k žádnému převratu. Aristokracie si tedy dělala to, co uznala za vhodné, beze strachu z převratu a to až do doby pronikání francouzských revolučních ideálů.

Obr. 58 Diplomatická listina s erby Republiky a sv.Vlahem

[231] Výjimkou bylo selské povstání v Konavlích v letech 1799-1800, ale ani to se nevyznačovalo charakteristikou velkých lidových povstání, jak tomu bylo např. na Hvaru či v Zagorje na severu Chorvatska.

7.3 Sociální politika

Péče o veřejné blaho, jak již bylo zmíněno, byla charakteristická pro **sociální politiku Dubrovnické republiky**. Dubrovčané byli obdařeni nějakým zvláštním, hlubokým sociálním smyslem, neboť již v raném období zavedli do každodenního života opatření, která ještě dnes vzbuzují údiv.

Zabezpečení obyvatelstva **pravidelnou zásobou potravin**, zejména obilí (připomíná to egyptské sýpky ve faraónském období) z okolních i vzdálených zemí (např. Itálie, Sicílie či Osmanské říše) bylo jedním ze základních opatření vlády. Obilí bylo uschováváno ve státních sýpkách (tzv. Rupe).

Za neméně důležitou pokládali Dubrovčané péči o hygienu. V období sucha byl vybudován **vodovod** (1436-38), jeden mezi prvními ve středověké Evropě. Ještě v době jeho výstavby bylo v roce 1436 vydáno nařízení o čistotě města a systému kanalizace. V roce 1415 byla zavedena stálá služba městských čističů, která dohlížela nad čistotou v ulicích města.

Již roku 1377 v rámci preventivních opatření národního zdraví vydali první přísné předpisy o ochraně Dubrovnické republiky proti infekčním a nakažlivým nemocem, zejména moru, neboť vzhledem k obchodnímu a námořnímu významu byla Republika v permanentním nebezpečí nákazy. Podle benátského vzoru proto Dubrovčané zavedli ochranná opatření proti nákaze zvenčí, nemocné či podezřelé osoby byly odváženy na malé dubrovnické ostrůvky (např. Mrkan, Bobara a Molunat proti Cavtatu) a na větší ostrovy (např. Koločep, Lopud, Šipan aj.), dokud nebyl roku 1465 vybudován na poluostrůvku Danče v blízkosti Dubrovníka jeden z prvních lazaretů, kde po celé 16. století byli v rámci karantény umisťováni námořníci, cizinci a karavany z Osmanské říše. [232]

V polovině 16. století začala vláda budovat speciální lazaret pro očistu zboží, které se do Republiky dostávalo námořní cestou a to na ostrůvku Lokrumu, ale jeho výstavba byla pozastavena. Roku 1590 bylo rozhodnuto, že pro výstavbu nového lazaretu pro obchodníky a zboží z Balkánu bude vybrána část města zvaná Ploče

[232] Beritić, L.: *Urbanistički razvitak Dubrovnika.* Beograd 1953, s. 23

(blízko městské brány). Tento **lazaret** ***(Lazareti)*** [233] byl budován až do 18. století, vznikl zde ohromný komplex svědčící o moudrosti Dubrovčanů.

Ale bohužel i přes četná opatření a přísná vládní nařízení prodělala Republika několik morových epidemií (poslední vlna roku 1785 měla za následek úmrtí několika desítek tisíc obyvatel).

Smysl pro humánní cítění se v Republice definoval též v podobě **péče o starší generaci**, která byla umisťována v tzv. starobince *(hospitali)*. V 16. století se ve městě nacházelo pět domovů pro staré ženy, kromě nich fungoval ještě ženský domov při kostele sv. Theodora v části zvané Pustijerna.

Dubrovčané zaujali zajímavý vztah k velkému počtu nemanželských dětí. Některé manželky musely vychovávat nemanželské děti svého muže. Roku 1432 vznikl rozhodnutím Velké rady **nalezinec**, jeden z nejdiskrétnějších na světě. V nalezinci byla nepřetržitá služba, která přijímala novorozence pomocí speciálního otočného kamenného zařízení (tzv. *okretaljka*)[234], kterým anonymní ruce předaly dítě a opět neznámé ruce ho přijaly dovnitř. Byla zaručena absolutní diskrétnost.[235]

Běžná byla **sociální péče o blaho vlasti a jejích občanů** ze strany šlechty. Bohatí vlastelini vždy ve svých závětech pamatovali na chudé a nemocné občany. Kromě financí darovali potřebným i např. část svých nemovitostí pro dobročinné účely.

Zajímavá byla **pragmatická sociální opatření** z roku 1676, která byla přijata po ničivém zemětřesení (1667). Hlavním cílem bylo omezení okázalé prezentace luxusu a přepychu, odvěké slabosti Ragusanů, a to ve formě zákazu užívání drahocenných, těžkých tkanin pro barokní ženské oblečení, nošení zlatých šperků, perel apod., pořádání velkolepých hostin či darování velkých a drahých darů v rámci různých svátečních příležitostí. Tato a další opatření vedla k udržení sociální situace v Dubrovníku a k podpoře materiálně vyčerpané a přeživší šlechty.

Je zřejmé, že Dubrovnická republika měla na svou dobu velmi propracovanou sociální politiku, která zcela předběhla svoji dobu.

---

[233] Dnes lazaret slouží kulturním a společenským účelům.
[234] Středověká forma dnešních „baby boxů"
[235] Dodnes se ve Zlatarićově ulici číslo 3 dochovalo okno tohoto speciálního zařízení.

7.4 Právní kultura a soudnictví

Nejdůležitější zákony státu obsahoval **Statut** z roku 1272 s dodatky z roku 1358. Nově vzniklá **Kniha všech reforem** byla vedena od počátku 15. století, do ní byla zapisována všechna nařízení, která nepojal starý Statut. Od roku 1358 byly zákony zapisovány do nové knihy, tzv. ***Zelena knjiga*** (Zelená kniha) a od roku 1460 do ***Žute knjige*** (Žlutá kniha). Roku 1413 vznikl Celní zákoník. Tyto a jiné legislativní či právní spisy jsou cenným zdrojem pro historiografii kultury.

Zákony platily stejnou mírou pro vlastelu, měšťany i prostý lid. Proto nebylo výjimkou, že například služebná mohla obvinit svého pána ze sexuálního obtěžování. Nedělo se tak často, ale v pramenech je dochován krásný příklad, kdy se dubrovnický vlastelin a známý básník Šiško Menčetić pokusil znásilnit služebnou Vladislavu, která se nezalekla jeho postavení a celou záležitost oznámila soudu, který udělil vášnivému mladíkovi šest měsíců vězení.[236]

Hlavními prameny jsou trestní spisy dubrovnické soudní kanceláře. Soudní postupy jsou zaznamenány v registrech dnešního Státního archívu v Dubrovníku, obsahují žaloby, jejichž část se týká sporů, krevních zločinů, vražd apod., tedy dějin „každodenní kriminality". Žaloby privátní a ex officio poukazují na běžný život Dubrovčanů.

Rozvíjela se běžná evropská práva: **trestní, statutární, zvykové a rodinné právo**. V 15. století došlo k budování soudního aparátu, vznikl **Velký soud** (1416) pro občanské záležitosti v oblasti trestního práva. Tato trestněprávní instituce se nazývala „*Pravda*". Zástupci práva v jednotlivých oblastech Dubrovnické republiky byla lokální knížata.

Soudní praxe nebyla tedy jen záležitostí soudních institucí par excellence, ale objevuje se i jako přirozený segment působení různých státních orgánů, Malé rady či Senátu. Důležitou otázkou byla příslušnost dotyčné osoby či druh trestu. Mimo světských soudů řada případů náležela církevnímu soudu, neboť dubrovnický arcibiskup se vměšoval do soudnictví. Výjimkou nebyl ani středověký jev v podobě přenášení soudního procesu na soud jiného města.

---

[236] Z.Janeković Römer: *Okvir slobode*. Dubrovnik 1999, s. 183- 4

Zajímavá je také **právní kultura** – mladí Dubrovčané se vzdělávali v 18. století v místní jezuitské koleji *Collegium Ragusinum*, kde získali kompletní právní vzdělání nebo studovali právo v Itálii. Zajímavostí je, že od soudců trestního práva se nevyžadovalo formální právnické vzdělání. Profesionální standard přinesla služba tzv. státních sekretářů, kteří budovali profesionální systém právní kultury.

Tresty:

Vykonavatelé užívali různé druhy trestů – trest smrti, tělesné tresty, vyhnání z Republiky, ztrátu společenského statusu a pracovní pozice, peněžní a jiné tresty. Druhy trestů se dělily podle charakteru přestupku, dubrovnické trestní právo nikdy nezískalo jednotnou systematizaci trestů.[237]

Antropolog Michel Foucault popisuje ve svých pracích paradigmata právního systému společností „Starého pořádku" – posun od veřejných trestů, tělesné bolesti směrem k jiným hodnotám.[238]

Přehled dubrovnických trestů:

1) trest smrti:

Byl udělován jen za nejtěžší zločiny (vražda, vzpoura proti vlasti aj.) a v polovině případů je zaznamenáno udělení milosti či exkomunikace zločince. Tajné exekuce byly jen v případě tureckých poddaných, jinak se konaly **veřejné popravy jako rituál kolektivní katarze** a individuálního strachu. Existovaly dva základní způsoby popravy - useknutí hlavy (konalo se v Knížecím paláci) či oběšení (v Dančích).[239]

Zajímavostí jsou *symbolické exekuce* konané v případě, že zločinec byl mimo území Republiky. Byla tak vykonána **symbolická poprava na loutce**. S loutkou se zacházelo jako s živým tvorem, kat ji oběsil na Dančích.[240]

---

[237] Běžně se užíval i trest „tortura".
[238] N. Lonza: *Pod plaštem pravde*. Dubrovnik 1996, s. 204
[239] Tělo homosexuála bylo po popravě spáleno (tak tomu bylo i jinde v Evropě).
[240] Tyto symbolické exekuce se konaly i jinde v Evropě.

2) tělesné tresty:

Běžně se užívaly klasické tělesné tresty jako natahování na kole, vypalování pečetě rozpáleným železem, výprask apod.

3) trest vyhnanství:

Vyhnanství z vlasti bylo jedním z nejstarších trestů, jehož smyslem bylo odstranění kriminálníka z komunity (velice často předtím získal rozžhavenou pečeť na tvář, jakýsi „cejch"). Týkalo se to i žen, cca 20% ze všech vyhnanců byly právě ženy. Speciálním trestem byla exkomunikace celé rodiny, srovnání jejich domu se zemí apod., prameny zaznamenávají ale jen ojedinělé případy tohoto trestu.

4) ztráta statusu a služby:

Tyto tresty zbavovaly odsouzence společenského statusu či profesionálního postavení. Šlechta mohla ztratit svůj status, ale nešlo o nějakou dramatickou změnu, týkalo se to například jen vykonávání nějaké služební pozice. Mnohem častěji probíhalo vyloučení aristokrata ze šlechtického stavu na určitou časovou lhůtu.

5) trest ponížení a hanby:

Od pradávna se užíval v Dubrovnické republice trest vystavení se hanbě ostatních občanů přivázáním ke sloupu, pro tento záměr sloužil Rolandův sloup. Oblíbeným postihem byla též jízda na oslu v obrácené pozici (tváří k ocasu). Mimo to se stejně jako jinde v Evropě užívaly nepříjemné metody typu umístění hlavy mezi dvě klády, natahování jazyku apod.

Specifikem trestů vedoucích k hanbě odsouzeného byla na dubrovnickém území tzv. **morica** – odsouzenec s těžkým kamenem okolo krku byl povinen stát před shromážděním občanů směřujících na nedělní mši či přímo v kostele. Je tedy trestem praktikovaným církevní institucí, v běžné praxi se užívala morica jen zřídka.

6) trest uvěznění:

Vězení bylo chápáno v soustavě trestů Dubrovnické republiky jako sankce, která přinesla nejen ztrátu svobody, ale především ztrátu výdělku a času. Peníze a čas

byly v období renesance hlavními hodnotami. Uvěznění se stalo dominantní formou potrestání v 18. století. Věznice byly umístěny v prostorách Knížecího paláce a radnice *(Vijećnice)*, tedy v místě nejdůležitějších institucí Republiky. Kromě nich existovalo ještě věznění v pevnosti, domácí věznění apod.

7) alternativní tresty:

Alternativní pracovní tresty (tresty veřejných prací) jsou známy od dob antiky, ve středověku byly postupně vytlačeny peněžními tresty. Trest veřejných prací se objevil v Dubrovníku v 17. století a intenzivně byl využíván především v době zemětřesení (roku 1667) z důvodu rekonstrukce města.

Zajímavou formou alternativních trestů bylo *nucené veslování* – objevilo se v praxi mediteránních zemí v době renesance, když scházeli placení veslaři na lodích.

8) trest vykonáváním vojenské služby:

V některých případech odsouzení byli povinni vykonávat vojenskou službu, později po vzniku profesionální armády tento trest zanikl.

9) peněžní tresty:

V soudní praxi 16. století byly hlavní formou potrestání, až ve století následujícím začala převažovat vězeňská praxe. Často byla peněžní sankce alternativním trestem vůči možnému uvěznění.

10) ústní tresty (trest veřejné omluvy):

V některých případech postačila veřejná omluva poškozenému jako morální zadostiučinění či jako odčinění vzniklé hanby (vzniklé například drby, klevetami, urážkami apod.). V případě vzniklého příkoří se přistupovalo i k domácímu věznění obviněného.

7.5 Náboženství a církev

Dubrovčané byli katolického vyznání (a jsou dodnes). Již roku 928 bylo zřízeno dubrovnické a kotorské biskupství. Splitský církevní sněm stanovil, že pokud biskup jednoho ze zmíněných biskupství zemře, druhý církevní hodnostář bude spravovat jeho diecézi do nástupu nového biskupa.

Od roku 1000 je v pramenech zaznamenána **existence dubrovnického arcibiskupa**, ale až roku 1022 získala Ragusa papežskou bulu, kterou papež Benedikt VIII. udělil dubrovnickému arcibiskupovi Vitalovi arcibiskupské insignie a uznal jeho nadřazenost nad některými oblastmi (např. Zahumlje, Travunja, Kotor apod.). Dubrovnický arcibiskup se vměšoval také do oblasti soudnictví.

Obr. 59 Sveti Vlaho

V roce 1190 se poprvé objevil i kult sv. Blažeje (sveti Vlaho), jehož ostatky město chránilo po staletí. Dnes jsou uloženy v dubrovnickém chrámu sv. Vlaha (hlava a ruka světce). O jeho úloze jako symbolu Dubrovnické republiky pojednává blíže následující kapitola.

Na území Dubrovnické republiky působily tři hlavní církevní řády: **benediktinský, františkánský a dominikánský řád**. V 17. století přišli do města **jezuité**. Dubrovnické vládě se nelíbila řada reforem a ustanovení Tridentského koncilu (1563), neboť se ráda vměšovala do církevních záležitostí. Od roku 1604 zde kontinuálně působili jezuité, kteří vedli v Dubrovníku tzv. *Bratovštinu Gospe Navještenja* a osvojili si i domácí jazyk.

První benediktinský klášter byl založen roku 1023 na ostrůvku Lokrum u Dubrovníka a jeho zakládací listina je nejstarší dochovanou listinou v Raguse. Další benediktinský klášter Rožata vznikl na základě pozvání (od dubrovnického knížete) benediktinů z Monte Cassina na přelomu 11. a 12. století. Poté vznikla další centra tohoto řádu - mužský klášter svatého Andreje, ženský klášter svatého Šimuna, komplex na ostrově Mljet atd. Činnost všech ženských klášterů ukončila francouzská nadvláda na počátku 19. století.

Misionářskou činnost vyvíjeli od 13. století dominikáni a františkáni pozvaní ve středověku z přilehlé Bosny *(Bosna Srebrena)*. V centru Dubrovníka se nachází nádherný františkánský komplex kláštera Male braće a dominikánský klášter u Starého přístavu se vzácnou knihovnou.

Zajímavostí je, že v době získání poloostrova Pelješac (1333) zdejší obyvatelé vyznávali pravoslaví a existovaly zde i pohanské sekty (zejména bogomilství), postupně ale pod vlivem dubrovnické vlády se lid vrátil ke katolické víře.

Mimo katolíků zde žili i **Židé**. Do Republiky přicházeli houfně z někdejšího maurského (arabského) Španělska po vítězství reconquisty (roku 1492) Sefardové (Španiolové), kteří si v nářeční podobě uchovali jazyk své někdejší vlasti (nazývali ho *ladino*). Tato větev přišla do Republiky koncem 15. století, Židé se stali součástí kulturně historické identity státu a součástí každodenního života. Ojedinělé projevy antisemitismu netrvaly dlouho a jsou zachyceny v dobové literatuře. Vůči Židům, jak již bylo zmíněno, vláda postupovala velice mírně. Není například zaznamenáno jediné vykonání trestu smrti po celou dobu trvání Dubrovnické republiky na občanovi židovské víry.

Nařízením vlády roku 1538 bylo židovské enklávě dovoleno, aby se nastěhovala do vnitřní části města Dubrovník, ale museli být speciálně označeni, aby se odlišovali od křesťanů, žili v ghettu a v noci měli zákaz vycházek. Židé do roku 1546 žili ve svém ghettu se synagogou. Dubrovnická synagoga je druhá nejstarší sefardská synagoga v Evropě, je dochována v tzv. Židovské ulici. Tato městská část, přestože byla večer uzavírána bránou, nebyla striktně oddělena od běžného života, jako tomu bylo na jiných místech Evropy.

Milostné vztahy mezi nimi (včetně představitelů ostatních náboženství) a dubrovnickým katolickým obyvatelstvem nebyly dovoleny. Ve městě byl ovšem větší počet židovských mužů nežli žen (z důvodu obchodování) a tak docházelo ke stykům s křesťankami. V 17. století probíhala občasná pronásledování jako důsledek ekonomické recese a útlaku protireformace v Republice. V 18. století došlo ke zlepšení vzájemných vztahů, Židé žili i mimo městské zdi a jejich počet se zvyšoval.

Ve městě, zničeném velkým zemětřesením roku 1667, byli Židé důležitým faktorem hospodářské obnovy Dubrovníku a využívali svých kontaktů s ostatními židovskými osadami na Balkáně. Postupně bylo dovoleno zaměstnávat židovským rodinám křesťanské služebné (od padesáti let věku, ale praxe ukazuje, že to byla i mladá děvčata).

Městem otřásala řada skandálů týkajících se sexuálních vztahů mezi křesťanskými ženami a nevěřícími. V řídkých případech Židé přestoupili dokonce na křesťanskou víru, aby se oženili s vytouženou dívkou. Pokřtění Židé se nazývali *neofiti*.[241]

Pravoslavné etnikum mělo problémy s vybudováním chrámu své víry. Vláda odmítala striktně vznik pravoslavné církve s tvrzením, že několik pravoslavných rodin užívá plnou náboženskou svobodu. Po vzniku ruského konzulátu v Raguse se vláda stále bránila výstavbě pravoslavného kostela, povolila jen kapli v zahradě domu ruského vyslance.

Mnoho sporů bylo ohledně statusu pravoslavných obyvatel, kteří byli v Dubrovníku nazýváni *„řečtí věřící"*. Roku 1790 vystavěla ortodoxní menšina mimo městské hradby pravoslavný kostel. Senát roku 1803 rozhodl, že pravoslavný kněz může přijet dvakrát za rok a pobývat nejdéle osm dnů. Později bylo rozhodnuto, že pohřeb ortodoxního věřícího se bude konat ve městě bez zpěvů a za hradbami města se zpěvy. Pravoslavných přistěhovalců zde bylo velmi málo, ale postupně se jejich počet zvyšoval (roku 1807 jich bylo již 108).[242]

7.6 Znaky a symboly dubrovnického státu

Dubrovnickou republiku charakterizovala řada znaků a symbolů. Ragusa se ve svém hospodářském a politickém vzestupu opírala o některé symboly, které byly popsány již v předchozích kapitolách. Jedněmi z nich byli již zmíněný **kníže** jako symbol politického života Republiky, socha rytíře Rolanda[243] a patron města sveti Vlaho.

[241] S. Stojan: *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb 2003, s. 241
[242] V.Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808.2.dio*. Zagreb 1980, s. 353
[243] Rytíř Rolando byl symbolem moci i v německých městech.

Všeobecně přijímaná a všem dostupná symbolika se stala prostředkem ideologické kontroly. Středověké znaky, relikvie, světci apod. měli náboženský význam, ale doplněný novým, politickým kontextem. Hlavními symboly tedy byli: sveti Vlaho, svoboda (libertas) a městské zdi.[244]

Jeden z největších významů měly **dubrovnické městské zdi** - symbol jistoty, svobody a trvání. Opevnění znamenalo dualitu – svobodu i ohraničení. Po staletí poskytovaly venkovní ochranu města a jeho komunity, umožnily rozvoj materiálních a duchovních složek kultury.

Svoboda byla hlavním motivem života všech Ragusanů. Již zmíněné heslo *„Sloboda se neprodaje ni za sve zlato svijeta"* vyjadřovala jejich touhu a snahu udržet ji za každou cenu. Proto vláda rozvíjela aktivní politiku a diplomacii. Byla zdrojem obdivu nejen okolních měst a zemí, ale především literátů a umělců, kteří dubrovnické libertas skládali velký hold.

Nádhernými slovy význam svobodného života pro Dubrovčany vyjádřil slavný raguský básník Ivan Gundulić ve své vlastenecké hře *„Dubravka"* (1628), jejíž verše svobody jsou hymnou každoročního Dubrovnického letního festivalu:

"O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar u kom sva blaga višnji nam Bog je d'o.
Uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove Dubrave.
Sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvôj čistoj ljepoti![245]

Sveti Vlaho (svatý Blažej) byl vybrán za patrona města Dubrovník již v 10. století. Je největším symbolem a znakem Dubrovnické republiky, neboť Ragusa byla nazývána jako *„grad koji čuva sveti Vlaho".*[246]

Je příkladem souladu mezi středověkými křesťanskými hodnotami a novou politickou ideologií humanismu. Rozvinul se silný kult svatého Vlaha také jako

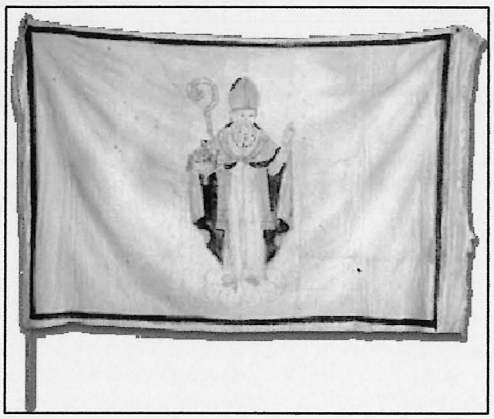
---

[244] Z. Janeković Römer: *Okvir slobode.* Dubrovnik 1999, s. 363

[245] *„Ó krásná, předrahá, o sladká svobodo! Tys darem, přeblahá, jejž nám sám Pánbůh dá, tys pravdy příčina té naší proslavy, tys zdoba jediná té naší Dúbravy! Ni stříbra, zlata třpyt, ni lidské životy nemohou vyvážit tvé čisté lepoty."* (Z. Broman: *Dubrovnická vidění.* Hranice 1934, s. 52).

[246] *„město, které ochraňuje svatý Blažej"* (volný překlad autorky)

jakási protiváha svatého Marka, patrona Benátek.[247] Podobizna patrona města se dochovala na četných dokumentech, mincích, pečetích, městských zdech a především raguské vlajce, symbolu svobodné plavby po Jadranu.

Obr. 60 Vlajka Ragusy se svatým Blažejem

Hlavním znakem Dubrovnické republiky byla **vlajka** *(zastava svetog Vlaha)*, která je v pramenech připomínána již od 13. století. Raguská vlajka byla zdobená, s vyobrazením patrona města, sv. Vlaha. V 18. století vznikla vlajka s nápisem *Libertas* (svoboda). Od renesančního období je také připomínán erb Republiky.

[247] sv. Marek – jeho symbolika zaplavila okolní dalmatská města

8. Duchovní kultura

8.1 Výtvarné umění a sochařství

Umění vetkané do městského jádra, ať již v podobě malířství či sochařství, se stalo svojí symbolikou nositelem duchovních zásad a intelektuálních proudů v životní filosofii Dubrovnické republiky, můžeme hovořit o tzv. renesančním vitalismu. Otevřelo své brány zahraničním umělcům jako katalyzátorům nutného pokroku. Až dodnes je v uměleckých dílech patrný dubrovnický tradicionalismus a konzervativnost lokálního společenství.

Výtvarné umění:

Dubrovničtí výtvarníci v počátcích existence Dubrovnické republiky navázali na tradici italského gotického malířství 14. století a byli také pod vlivem byzantského umění. Místní malíři se vyznačovali zvláštním osobitým stylem – výtvarníci 15. století byli ještě pod vlivem gotiky, dokladem toho je dílo **Ivana Ugrinoviće** *poliptych* s ústřední postavou Panny Marie na ostrově Koločep. Podobný se nachází v kostele sv. Gospe na ostrově Lopud a je dílem **Mateja Juničiće**.

Raně renesanční malířství 15. století vykazovalo již vysoký stupeň moderních uměleckých elementů. Díky humanistickým myšlenkám vznikl umělecký jazyk s velmi reálným pohledem na okolní svět a zvláštní hybridní styl vzniklý sloučením gotiky a renesance.

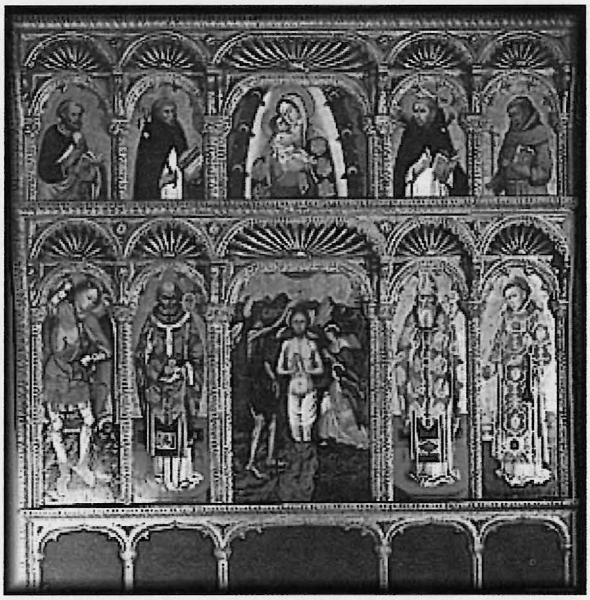

Obr. 61 Iluminační umění

Konec 15. století byl předělem ve vývoji dubrovnického umění, do města byly vnášeny nové kulturní elementy (především díky zahraničním mistrům). Vznikl zvláštní styl mezi gotikou, renesancí a později také manýrismem. Výtvarná díla v době renesance a humanismu byla hlavně religiózního či vlasteneckého charakteru, převážně na soukromé objednávky.

Někteří domácí výtvarníci byli ještě v 16. století pod vlivem byzantinismu a z tohoto století se dochovala díla dubrovnických miniaturistů. Miniaturisté se podíleli především na bohaté iluminované výzdobě knih.

Rivalita s Benátkami byla přítomna i v umění. Výtvarnou výzdobu paláců a církevních staveb v podobě fresek vytvořili cizí umělci, převážně Florenťané nebo jiní italští mistři (benátští umělci byli zváni výjimečně). Z nástěnných maleb renesančního Dubrovníku se nedochovalo nic, podobně je tomu tak v ostatních městech Dalmácie.

Obr. 62 Oltářní obraz Lovra Dobričeviće

Ve výtvarném umění Dalmácie 15. a 16. století proslula slavná **dubrovnická malířská škola**.[248] Zde vynikli zejména dubrovničtí mistři, spolupracují ale i malíři sousedního Kotoru. Působení této školy bylo rozsáhlé, bohužel řada děl se nedochovala.

Jedním z nejvýznamnějších malířů dubrovnické školy byl **Lovro Dobričević z Kotoru,** který vytvořil nový figurální realismus. Jeho velký oltářní obraz (na obrázku), dochovaný v dominikánském klášteře v Dubrovníku s ústřední postavou Panny Marie, nese již zřetelné prvky renesance. Ve Stonu v kostele svatého Nikoly vyniká kříž **Blaža Trogiranina**, který také působil v Dubrovníku v periodě této školy.

Umělecký vrchol dubrovnické školy nastal na počátku 16. století působením umělců Nikoly Božidareviće a Mihajla Hamziće. V době vrcholící renesance v Itálii byli tito malíři pod vlivem nových malířských námětů a technik, ale rozvinuli zcela specifické umělecké vyjádření.[249]

---

[248] Někdy také nazývána dalmatsko-dubrovnickou malířskou školou.
[249] R.Ivančević: *Umjetničko blago Hrvatske*. Zagreb 1993, s. 157

Malíř **Nikola Božidarević** (1460-1518) během svého pobytu v Itálii získal cenné zkušenosti, které zúročil později v domácím prostředí. Na objednávku dominikánského kostela na ostrově Lopud vytvořil svůj nejslavnější obraz *„Navještenje"* (Zvěstování), linii obrazu rozděluje mistrovsky namalovaná modrá váza s liliemi. Božidarevićova díla byla svým stylovým prolínáním na cestě k vrcholné renesanci.

Obr. 63 „Navještenje" (Zvěstování)

Nikola Božidarević a jeho *„Navještenje"* vzniklo stejně jako ostatní jeho díla pod vlivem různých renesančních proudů v Itálii (benátský malířský vliv je zřejmý u postav, umbrijský v kompozici a namalované krajině). Celkově se dochovala čtyři díla, z nichž tři jsou umístěna v dominikánském klášteře ve městě: *„Navještenje"*, *„Oltářní obraz rodiny Bundić" (sveti Vlaho držící věrný model Dubrovníka)* a *„Velký triptych s Pannou Marií"*.

Obr. 64 Triptych Mihajla Hamziće

Druhý známý mistr **Mihajlo Hamzić** je připomínán poprvé roku 1509, kdy mu Senát zadal zakázku na obraz sv. Jana Křtitele pro interiér Knížecího dvora. Dodnes se dochovala tato díla: *„Triptych se svatým Nikolou (Mikulášem)"* a *„Kristovo vzkříšení"* (v Knížecím paláci).

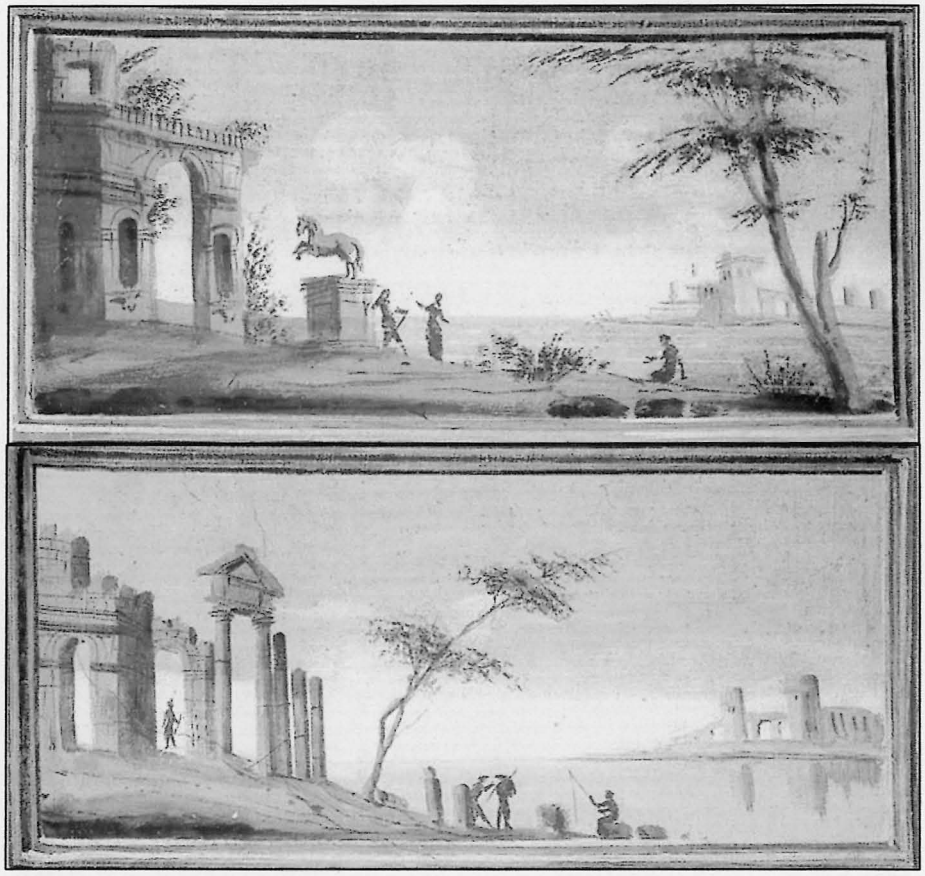
Mimo těchto uměleckých děl se dochovala díla dalších mistrů této malířské školy. Koncem 16. století její význam upadal a stále více se objednávaly obrazy u italských mistrů. Proto jsou dnes v Raguse umístěny dva obrazy od Tiziana:

„Nanebevzetí Panny Marie“ (dnes v katedrále) a *„Svatá Magdaléna se sv. Vlahem“* (u dominikánů).

V době baroka působila ve městě řada italských a domácích umělců, jejichž obrazy byly umístěny v jednotlivých kostelech. Na rozhraní 18. a 19. století nastoupila klasicistní malba, vznikla řada portrétů. Z té doby se dochovala bohatá nástěnná malba interiérů dubrovnických paláců.

Obr. 65 Tizian „Sv. Magdaléna se sv. Vlahem“

Obr. 66 Nástěnné malby barokního interiéru paláce Vlaićů

Sochařství:

Sochařství se vyvíjelo v době Dubrovnické republiky od počátku její existence. V 15. století působil ve městě italský mistr **Bonino z Milána**, který přispěl

k prudkému rozvoji gotické skulptury v Dalmácii. Je autorem výzdoby vrat dominikánského kostela a sochy rytíře Rolanda (spolu s domácím mistrem Antunem Dubrovčaninem).

Obr. 67 L. a P. Petrovićové „Pieta"

Nejvýznamnějším domácím sochařem byl **Juraj Dalmatinac**, autor sochy svatého Blažeje na vnitřní straně městského opevnění. V 15. století obklopilo město množství soch a reliéfů tohoto patrona, z nichž se dochovalo jen sedm mistrovských děl.

Pozdní gotiku reprezentují díla bratrů **Leonarda a Petra Petroviće** a jejich slavná kompozice jižního portálu františkánského kostela zvaná *„Pieta"* (1499), kde pozdně gotické tělo Krista a zaoblená socha Panny Marie vykazují první znaky rané renesance.

Dřevěné sochy zaujímaly důležité místo nejen v gotickém období, ale i v rané renesanci 15. století, dochovaly se dřevěné sochy a oltáře, vyřezávané baldachýny, chórová sedadla apod.

Nejvýraznějším sochařem renesančního období byl **Nikola Lazanić** z ostrova Brač, který svým mimořádným smyslem pro plastičnost vytvořil ojedinělé sochy, například sv. Jeronýma a sv. Vlaha (v kostele sv. Vlaha).

Dvě monumentální bronzové sochy autora **Michela di Giovanniho** *„Dubrovački zelenci"* z městské zvonice patří k vrcholným dílům chorvatské renesance a dnes jsou umístěny v atriu paláce Divona.

V „ čisté renesanci" tvořili nejen pozvaní zahraniční umělci, ale také domácí mistři, jako např. **Pripko Radončić**, **Radoje Grubačević** a **Đuka Utišenović**, kteří se podíleli na výzdobě několika architektonických objektů ve městě.

Sochařská výzdoba Knížecího paláce je nádherným příkladem působení florentského mistra **Salvi di Michele**, jehož prací jsou zejména hlavice sloupu s motivem Aeskulapa (jednoho z tvůrců medicíny) a dalších výjevů.[250]

[250] A. Travirka: *Dubrovnik*. Dubrovnik 1998, s. 48

Obr. 68 Reliéfy hlavic sloupů Knížecího paláce

Sochařská výzdoba Velké a Malé Onofrijovy kašny je dílem samotného architekta a sochaře **Onofria della Cavy** a domácího umělce **Petara Martinova**..

Obr. 69 Detail městské kašny

V polovině 17. století vytvořil italský mistr **Pier Paolo Giacometti** bronzový pomník (již zmíněného) měšťana a vlastníka lodí Miho Pracata pro atrium Knížecího paláce. Dílo bylo jediným veřejným pomníkem vytvořeným vládou Dubrovnické republiky.

V období baroka působil ve městě umělec **Marino Gropelli**, který vytvořil sochařskou výzdobu a oltář kostela sv. Vlaha. V 17. a 18. století se ve městě objevily barokní sochy a bohatá štukatérská výzdoba.

8.2 Literární tvorba a počátky divadelní tradice

Kromě literární tvorby v latinském jazyce se rozvíjela od 15. století renesanční literatura v domácím, chorvatském jazyce. Za zmínku stojí latinský básník **Ilija Crijević**, dubrovnický šlechtic, který během svého působení v Římě získal za své básnické umění „*lovorovi vijenac*“[251]. Jeho verše plné erotické fantazie

[251] Získal vavřínový věnec jako ocenění kvalit jeho básnického umění.

a mystické básně svědčí o básníkovi vysoké literární kvality a latinské elegance.

Hlavními žánry renesanční literatury byly epika, lyrika, epigramy, satira a drama. Zaznamenáváme tak ohlasy lidové poezie, masopustní písně, satirické a žertovné básně, vlasteneckou poezii, pastýřské hry, komedie a příležitostné skladby.

Pod vlivem italské produkce zde vznikla první škola milostné poezie, tzv. *petrarkizam*. Tento proud udával tón v počátcích literární tvorby Dubrovnické republiky. Dubrovnická poezie byla plná touhy po smyslově i citově plném životě, vroucího obdivu ke kráse, ženě a přírodě, místy se mísila s prvky lidové poezie.

První autoři (tzv. *začinavci*)[252] **Nikša Ranjina**, Šiško Menčetić, Džore Držić a další básníci stvořili svůj opus v 15. století. Jejich díla se dochovala zásluhou vlastelina Nikši Ranjiny, který zveřejnil roku 1507 svůj rukopisný sborník „*Canzional Nicoli Ranine*" obsahující okolo 800 básní (dochovala se jen část).

V poezii bohatého měšťana, humanisty a vzdělance **Džore Držiće** zaznívaly ještě dozvuky trubadúrské lyriky. Jeho dílo „*Pjesni ljuvene*" (Milostné básně) bylo mezi vlastelou a lidem velice populární. **Šiško Menčetić** byl plodným autorem, který vytvořil několik set milostných básní, jedna z nich nazvaná „*Blaženi čas i hip*" (Blažen buď sladký čas) se stala symbolem chorvatského petrarkismu.

Zajímavou postavou literární tvorby Dubrovnické republiky byl benediktin **Mavro Vetranović Čavčić**, pobývající převážnou část svého života v ostrovních klášterech. Byl velice protikladnou osobou, jako autor sbírky básní „*Pjesni razlike*" (Různé básně) vyjadřuje renesanční bezstarostnost a ve svých dalších dílech přechází k politické satiře a religiózní poezii, např. epos „*Piligrin*" (Poustevník), politická protibenátská skladba „*Remeta*" či pastýřské hry „*Suzana čista*" (Zuzana neposkvrněná) a „*Orfeo*" (Orfeus). Proslulá je jeho báseň „*Galijun*" (Koráb), oslava Dubrovníka a jeho loďstva plujícího pod vlajkou svatého Vlaha.

Dubrovčan **Nikola Nalješković** pokračoval v petrarkistické tradici, důležitá byla jeho masopustní poezie, jako zámožný měšťan a obchodník procestoval Evropu. Je prvním chorvatským skladatelem tzv. pastýřských eklog (her o pastýřích a vílách).

[252] *Začinavci* – literáti, kteří začali psát domácím jazykem místo latinského.

Nejslavnější osobností dubrovnické literatury 16. století byl měšťan **Marin Držić**. Tato kontroverzní postava zanechala nejvýraznější stopy v chorvatské literatuře doby renesance a to především v oblasti komediografie. *„Chorvatský Shakespeare"* vytvořil veliký opus složený z poezie, pastorál, komedií i tragédií. Díky vládnímu stipendiu studoval v Sienně a zde poznal slavné drama rusticale, na jehož základě rozvíjel v domácím prostředí *comedii della arte*, která ovlivnila jeho další životní osudy.

Tato složitá renesanční osobnost (písař v solnici, dobrodruh, kněz a literát) se proslavil zejména svými komediemi „*Dundo Maroje*" (Lišák Pomet), „*Novela od Stanca*", „*Skup*", hrami „*Venera i Adon*", „*Tirena*" či „*Plakir"*, ve kterých kritizoval či zesměšňoval především bohaté starce, lakomce, služebnictvo apod.

Obr. 70 Interiér domu Marina Držiće

Svá díla psal hlavně na objednávku, pro herce z ochotnických družin, kteří hráli na hostinách a svatbách. Uvedl do chorvatského dramatu prozaické komedie a vytvořil skvělou situační komiku s nadáním pro znalosti tehdejších poměrů a hovorového jazyka.

Známou epizodou v dubrovnické historii byla jeho neúspěšná vzpoura proti nadvládě šlechtické oligarchie v Republice. Za pobytu ve Florencii se snažil získat toskánského vévodu pro převrat ve své vlasti, po nezdaru odjel do Benátek, kde zemřel jako církevní kaplan.[253]

K druhé generaci renesančních dubrovnických literátů patřili: Dominko Zlatarić, Savko Bobaljević Glušac, Dinko Ranjina a Antun Sasin. Právě **Dominko Zlatarić** a **Savko Bobaljević Glušac** byli členy okruhu vytvořeného kolem ústřední ženské postavy chorvatské renesance **Cvijety Zuzorić** (Fiori di Zuzori), která vytvořila v Dubrovníku *první evropský*

Obr. 71 Fiori di Zuzori

[253] M. Držić: *Djela. PSHK*. Zagreb 1964, s. 154

literární salón. Tato dáma byla nejopěvovanější ženou jihoslovanské renesance.

Dinko Ranjina byl jedním z nejplodnějších dubrovnických básníků, pocházel z bohaté vlastelinské rodiny a sedmkrát za svůj život vykonával funkci knížete Dubrovnické republiky. Tento vzdělanec a intelektuál vydal ve Florencii básnickou sbírku *„Pjesni razlike"* (Různé básně), ze které se proslavila především veršovaná skladba *„Dubrovniku"*.

Poeta minoris[254] **Antun Sasin** pocházel z prosté rodiny a zavedl do dubrovnické poezie *protitureckou tématiku*, kterou vyjádřil ve svých básních *„Mrnarica"* (Loďstvo) - symbolika dubrovnického loďstva sv.Vlaha, které ochrání město před Turky či *„Razboji od Turaka"* (Osmanské výboje).

Autorem píšícím v duchu nastupujícího manýrismu byl **Horacije Mažibradić** se svojí skladbou *„Jeđupka"* (Cikánka), která v dřívějším období byla mylně připisována jiným chorvatským autorům.

Dubrovník 17. a 18. století byl i nadále centrem chorvatské literatury, toto časové období je označováno jako *Zlatý věk chorvatské literatury.* Nejvýznamnějším barokním básníkem Dubrovnické republiky byl vlastelin **Ivan Gundulić**. Pocházel z urozené šlechtické rodiny a jeho přezdívka „Mačica" (Kočička) svědčí o jeho poklidném životním stylu.

Zajímavá je proměna jeho tvorby[255], neboť do třiceti let psal pod vlivem renesance milostnou poezii (slavná báseň *„Stydlivý milenec"*)[256] a poté se vydal novou, religiózní cestou. Stal se tak hlavním barokním křesťanským básníkem balkánského areálu. Jeho poezie byla plna křesťanské pokory, motivů vykoupení, zhřešení apod., což charakterizují díla typu: *„Suze sina razmetnoga"* (Slzy marnotratného syna) či *„Pjesni pokorne kralja Davida"* (Pokorné básně krále Davida).

Evropskou slávu mu přinesl epos *„Osman"*, jedno z největších děl chorvatské poezie. Skládá se ze dvaceti zpěvů, z nichž 14. a 15. zpěv byl ztracen a tak jej doveršoval básník a chorvatský bán Ivan Mažuranić. Osman se svým motivem osvobození Slovanů od turecké nadvlády byl typickým dílem **barokního slavismu**,

[254] poeta minoris – básník výjimečného nadání
[255] O díle *„Dubravka"* již bylo pojednáno v kapitole Baroko, proto ho záměrně nezmiňuji.
[256] Svá díla z mládí nazval později *„porod od tmine"* (plody temnot - volný překlad)

neboť zde básník zcela jasně vyjádřil myšlenku slovanské vzájemnosti.[257] Epos začíná slavnými verši o vrtkavosti štěstěny:

„Ah čijem si se zahvaljila, tašta ljudska oholasti,
sve što više stereš krila, tim ćeš niže pasti...“[258]

Konec zlatého období dubrovnické literatury znamenala literární produkce básníků **Ivana Buniće Vučiće**, **Junije Palmotiće**, **Vladislava Menčetiće** či **Igjata Đurđiće**. Zejména **Junije Palmotić** šel v Gundulićových stopách a proslul vlasteneckou legendou o založení Dubrovníku *„Pavlimir“*.

Intenzivní literární vztahy probíhaly na linii Dubrovník-Hvar-Korčula. Literáti okolních dalmatských měst (např. Hanibal Lucić z ostrova Hvar) s údivem hleděli na svobodné město Dubrovník, nazývali ho „Královnou chorvatských měst“.

Počátky divadelní tradice:

Málokteré divadlo v Evropě vychází z tak bohatých národních tradic, jako právě v Dubrovníku, lokalitě s bohatou a kvalitní dramatickou tvorbou, tradicí amatérského divadla a divadelními prostory. Dubrovnické divadlo položilo základy chorvatského (a jihoslovanského) divadla a moderní dramatické tvorby.

Divadelní tradice Dubrovníka vznikla již ve 14. století, kdy zde byly provozovány stejně jako v ostatních evropských zemích latinské liturgické hry. V 15. století byly hrány tzv. *mirakuli* (mirákle), středověké náboženské hry s náměty ze života světců (nejznámější hrou byla *„Muka svete Margarite“*).

Je velice zajímavé, že v Dubrovníku, který byl v té době hlavním dějištěm chorvatského divadla, byly ve 14. a 15. století rozvíjeny dvě zcela odlišné formy: mediteránní amatérské lidové divadlo a divadelní tvorba v duchu středoevropské dvorské kultury, obě se staly základem renesančního divadla v Raguse.

V období renesance všechny divadelní impulzy přicházely ze dvou center – Dubrovníka a Hvaru. O bohatství žánrů svědčí pokusy o humanistické divadlo (Ilija

[257] *„Osman“* byl prvním dílem vydaným roku 1844 Maticí chorvatskou.
[258] *„Ach proč se vychloubáš, hloupá lidská smělosti, čím více rozpínáš svá křídla, tím rychleji přijde tvůj pád...“* (volný překlad autorky)

Crijević), pastorální tematika (Džore Držić, Mavro Vetranović, Nikola Nalješkovic), a počátky komediografie (Nikola Nalješkovic).

Na prvním místě vyniká ovšem dílo již zmíněného komediografa **Marina Držiće**, který věrně zobrazil živý obraz rodného Dubrovníka, často s kritickým pohledem vůči mnohým aspektům dubrovnického společenského života. Sám organizoval a většinou i režíroval svá představení. Herci tvořili amatérské a organizované družiny, byli to hlavně mladíci, kteří hráli mužské i ženské role.

Pro chorvatské barokní drama 17. století byl nejvýznamnější postavou dubrovnický vlastelin **Ivan Gundulić**, autor deseti mytologických her (např. *„Armida"*, *„Kleopatra"* atd.) a pastorále *„Dubravka"*(1628), ve které opěvuje dubrovnickou svobodu. Jeho vrstevník **Junije Palmotić**, dubrovnický šlechtic, ovládl dubrovnické divadlo v letech 1629-1652. Jeho hra *„Atalanta"* (1629) je výkvětem barokní scény. Na konci 17. století se v Republice rozvíjela komedie pod vlivem překladů Moliérových a Corneillových her a komedií dell´arte, tzv. *„frančezarije"*.

Barokní divadlo v Dubrovníku upřednostňovalo dobře organizované herecké družiny s kvalitním uměleckým výrazem. Amatérské divadlo bylo pod dohledem Republiky. Vznikaly různé divadelní družiny (Pomet, Njarnjasi, Isprazni, Razborni atd.), které představovaly veškerou dramatickou produkci Dubrovníka. Na přelomu 17. a 18. století působilo ve městě také několik italských hereckých skupin.

Do roku 1682 byla divadelní představení hrána hlavně na náměstích (nejčastěji před Knížecím palácem), v palácích a domech šlechty a významných měšťanů, v budově radnice a v církevních prostorech (to zejména v rané fázi).

Divadelní dvorana v Raguse byla vybudována roku 1682 v Orsanu (na místě arzenálu).[259] Orsan byl otevřen uvedením tragikomedie *„Vučistrah"* Petara Kanaveliće. Tím začalo nové období divadelní tvorby, které bez přestávky trvalo až do okupace Dubrovnické republiky (1806).[260] Tento technicky skromný prostor rozvíjel různorodou scénickou tvorbu, včetně hostování zahraničních souborů (např. italské profesionální divadelní družiny v roce 1726).

[259] První divadelní dvoranu měli ovšem Hvarané a to již roku 1612.
[260] Pro zajímavost – v době francouzské okupace sloužil Orsan jako vojenská pekárna.

Právě francouzská okupace znamenala konec **nejdůležitějšího prostoru chorvatského divadelnictví do doby národního obrození** a jednoho z nejvýznamnějších divadel na jihoslovanském území.

8.3 Věda a vzdělanost

Dubrovčané měli hlavní úlohu v době humanismu a renesance v mnohých oblastech lidského působení, bylo tomu tak i v přírodních vědách. Již počátkem 15. století se objevily první texty o astronomii, námořní navigaci a ekonomice.

Dubrovnický obchodník **Benedikt Kotruljević** napsal text *„O plavbě"* (O plovidbi), který ukazuje teoretické základy tehdejší mořeplavby. Zajímavostí je, že je pokládán za autora *první knihy o teorii obchodu („O trgovini")*. Na základě posledních vědeckých výzkumů je mu připisován také **objev metody podvojného účetnictví.**

Většina vědců 15. a 16. století se zabývala astrologií, roku 1438 napsal vědec **Ivan Gazulus** dílo *„De directionibus"*. Slavný dubrovnický literát **Mavro Vetranović** se celý život zajímal o matematiku a astrologii, vypracoval podrobnou kartu vesmíru (bohužel se nedochovala). V průběhu 16. století dominovala Aristotelova filozofie a geocentrická soustava, nejinak tomu bylo na teritoriu Dubrovnické republiky. Koperníkovy objevy přijala vědecká obec až více než čtyřicet let po jejich zveřejnění.

Kulturní kruhy v Dubrovníku se živě zajímaly nejen o kulturní situaci v Mediteránu, ale především o vědecká poznání. Dva hlavní přírodovědecké kroužky vznikly kolem literáta Nikoly Nalješkoviće a polyhistora Nikoly Gučetiće. **Nikola Nalješković** napsal astronomické dílo *„Dialog o nebeské sféře"* (1579), ve kterém zastává geocentrický názor a Aristotelovu filosofii, jeho přínosem byl především výzkum v oblasti klimatologie.

Ve starém Dubrovníku se pěstovala filozofie, v 15. století zde působil slavný filozof a teolog té doby a přednášející na mnoha evropských univerzitách, bosenský františkán **Juraj Dragišić** (Georgius Benignus de Salviatis). Filozofií a sociálními otázkami se zabýval šlechtic **Nikola Gučetić Vidov**.

17. a 18. století je věkem dvou velkých vědeckých jmen, Marina Getaldiće

a Ruđera Boškoviće. **Marin Getaldić** se proslavil jako matematik a fyzik (popsal dubrovnické míry), působil v zahraničí a vynikl svými experimenty. Proslul použitím algebry v geometrii a byl průkopníkem ve zhotovování kuželovitých čoček.

Ruđer Bošković (1711-1787), nejvýznamnější chorvatský učenec 18. století evropského formátu, zakladatel atomistické dynamiky, se zabýval matematikou, fyzikou, filozofií, fyzikou, astronomií a vynikl i na poli literatury. Největší a nejznámější chorvatský filozof a vědec se narodil v Dubrovníku, kde absolvoval jezuitské kolegium. Byl členem Královské společnosti v Londýně, členem St. Petěrburkské akademie, dopisující člen Francouzské akademie a člen Academie dell' Arcadia. Jako profesor působil na řadě evropských univerzit. Většinu svého života prožil v zahraničí pod vlivem západoevropských vědeckých kruhů jako obdivovatel samotného Isaca Newtona. Jeho nejvýznamnějším dílem je *„Theoria Philosophiae naturalis"* (Vídeň, 1758).[261]

Obr. 72 Ruđer Bošković

V Římu působil jako správce Vatikánské knihovny dubrovnický fyzik a diplomat **Stjepan Gradić**, který se stal členem švédského královského vědeckého spolku. Tato všestranná osobnost ve službách Dubrovnické republiky svojí tvorbou proslula po celé Evropě (obdivoval ho mj. německý filosof Leibniz).

Dubrovnické školství, které v kulturní historii Republiky zaujímá zvláštní postavení, se vyvíjelo kontinuálně po staletí – od klášterních a katedrálních škol, přes humanistickou školu v čele s Filipem de Diversisem (od 14. století) až do vzniku jezuitské koleje **Collegium Ragusinum**.

Školský systém prošel řadou reforem, roku 1455 vydala Velká rada důležité nařízení, dle kterého vlastelini bez vzdělání nesměli vykonávat veřejné služby. Pro historii vzdělávání v Dubrovnické republice bylo důležité rozhodnutí vlády **o povinné školní docházce mládeže do dvaceti let věku** a pravidla pro udělování stipendií do zahraničí.[262]

---

[261] Navrhl mj. teleskop naplněný vodou, který byl 84 let po jeho smrti (v roce 1871) nainstalován v Greenwichské observatoři. Je autorem řady dalších vynálezů, např. sestavil achromatický teleskop a mikrometr. Se svou silovou teorií předběhl moderní fyziku o téměř dvě staletí, byl také odborníkem na statiku (pomáhal při opravách kopule chrámu sv. Petra ve Vatikánu atd.).

[262] G. Novak: *Prošlost Dalmacije. Knjiga prva.* Split 2004, s. 65

Existovala potřeba moderního školství - dubrovnický palác Divona poskytl své prostory *humanistické škole*, která vychovávala mladou generaci dubrovnických latinistů a dubrovnickou „zlatou" mládež. V prvním patře této školy **Pubblicum gymnasium** vyučoval slavný humanista Filip de Diversis, který byl nejdůležitějším faktorem pro formování humanistického ovzduší ve městě v polovině 15. století.

Diversis byl učitelem, který se odklonil ve svém pedagogickém výkladu od náboženských otázek a obrátil se k problémům běžného života (více nežli k teologickým či metafyzickým otázkám). Později zde vyučoval básník Ilija Crijević, který byl vynikajícím znalcem latinského jazyka a literatury.

K obecnému rozvoji školství a vědy přispěla také *dubrovnická tiskárna*, která byla založena roku 1783 a proslula jako dílna vydávající převážně historická a lingvistická díla.

8.4 Hudba a tanec

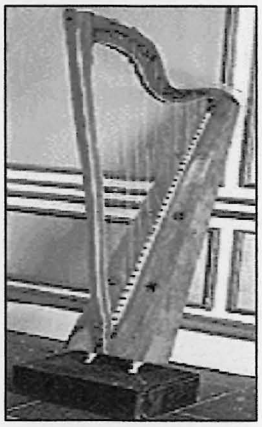
Dubrovník je jediným městem na Balkáně, jehož orchestrální hudba se rozvíjela bez pauzy kontinuálně více než sedm staletí. Jako rozvinuté hudební centrum přitahovalo pozornost nejvýznamnějších hudebníků celého světa.

Hudební kultura Chorvatů ve středověku je zdokumentována díky církevním archívům, hudba se rozvíjela v počátcích jen v kostelech a klášterech na pobřeží. Dochovaly se nádherně iluminované středověké chorální knihy.

Podle archivních materiálů se koncem 13. století proslavil v Dalmácii dubrovnický hráč na trubku **Mateja Zdura.** Byl to městský trubač, který ohlašoval nařízení knížete a ostatních správních orgánů dubrovnického státu. Trubači byli povinni hrát dubrovnickému knížeti, ale při svátečních příležitostech mohli muzicírovat zdarma obyvatelům města. Mimo knížecích trubačů existovali ještě instrumentalisté na lodích.

Již ve 14. století se rozvinulo hraní na další instrumenty, především dechové nástroje. V té době vznikla dvorní kapela ve formě pravého orchestru. Po zemětřesení roku 1667 až do pádu Republiky se dělili knížecí hudebníci na tři hudební tělesa – městská kapela, symfonický a katedrální orchestr. Od roku 1809 (až do roku 1914) fungovala v Dubrovníku vojenská kapela.

Na přelomu 13. a 14. století používali muzikanti hudební nástroje ještě z dob antiky (antické trubky, harfa apod.), dále buben a varhany (od roku 1384), také kornet, harfu, loutnu, *dulce melos*, fagot, trombón (pozoun), strunné nástroje (od 16. století), lovecký roh (18. století) a klarinet (od roku 1795).

Obr. 73 Dubrovnická harfa z roku 1790

Zajímavostí je skutečnost, že do 17. století se orchestr skládal převážně z dechových nástrojů a bubnů, z důvodu koncertování pod širým nebem a v neakustických prostorech. V Dubrovníku hostovaly italské operní družiny (poprvé roku 1725).

V období renesance se hojně užíval pozoun, viola, loutna a harfa pro salónní muzicírování. V Dubrovníku se vyráběl speciální druh nástroje zvaný **dulce melos** (1442), jakýsi předchůdce pozdějšího klavicemballa.[263] Každé město mělo své varhany, vláda je zakoupila roku 1543 v Benátkách pro kostel sv. Vlaha, byly to *„největší a nejkrásnější varhany na celém Balkáně"* (jak hovoří prameny).

V 18. století působili v Republice skladatelé větších orchestrálních děl, napsaných především v duchu klasicismu. Dubrovčan **Luka Sorkočević** (18. století), komponoval komorní a vokální díla a klavírní sonáty a proslul jako *autor prvních chorvatských symfonií*. Jeho sestry byly prvními chorvatskými hudebními skladatelkami, v hudební oblasti vynikl též jeho syn **Antun Sorkočević**. Dalším vynikajícím skladatelem 18. století byl **Ivan Mane Jarnović.** Tento dubrovnický rodák hrál, skládal a vyučoval ve Francii, Rakousku, Německu, Švýcarsku, Polsku, Anglii a skandinávských zemích.

Obr. 74 Klavír v Knížecím paláci z 18. století

První velký orchestr vznikl roku 1786 v Berlíně a Dubrovčané ve snaze udržet pokrok otevřeli **hudební školu** pro violinisty a hráče dechových nástrojů. Jedenkrát měsíčně museli muzikanti uspořádat veřejný koncert symfonické hudby v Katedrále. Pádem Republiky se přerušila stará orchestrální tradice.

---

[263] L. Županović: *Stoljeća hrvatske glazbe.* Zagreb 1980, s. 38

Speciálním lidovým hudebním nástrojem dalmatského kraje byly *skřipky* (diple), národní instrument z javorového dřeva (se dvěmi strunami a devíti otvory).

Dvorní a šlechtické tance se nelišily od standardu tehdejší Evropy. Daleko zajímavějším zvykem byl národní tanec zvaný **linđo (poskočica)**, při kterém prostý lid oblečený do národních krojů tančil v kruhu tanec, o kterém kronikáři píší: *„običaji od starine štit su naše domovine“*.[264]

8.5 Zvyky, obyčeje a svátky

Kromě již zmíněných svátků (především svatého Vlaha) a zvyků (církevních a světských) vynikly dva zajímavé obyčeje, tzv. *turica* a *kolenda*. Do této kapitoly jsem zařadila také pojednání o národním kroji Dubrovnické republiky.

Turica:

Turica byl masopustní slavnost s průvodem masek. Dalmatské slovo *„turin“* (čenich) vyjadřovalo fakt, že se jednalo o průvod ve zvířecích maskách. Masky se objevily v Dubrovnické republice již v 15. století (o tom svědčí zápisy archívu Malé rady).

Maska turice měla malé nozdry (odtud výraz turin), zvířecí kožich a velké uši s výrazným jazykem. První zprávy o maskování do podoby „tura“ pocházejí z 12. století z Ruska.

Dubrovnická turica byla velice oblíbená. Tančila, hrála a rozesmávala místní obyvatele. Samotný termín je ženským podstatným jménem, které poukazuje na výraznou skutečnost, že turica byla ženského pohlaví - maska měla ženský vzhled (např. v Rusku kobylka). O masopustní slavnosti se živě zajímala i samotná vláda, která se podílela na jejich organizaci (pořádala veřejné plesy a hry).

Kolenda:

Podle tradice se zpívala kolenda přede dveřmi či vraty příbuzných a známých na den sv. Luky, sv. Martina, sv. Nikoly, Vánoce a počátek léta. Jeden „kolendář“

[264] *„staré zvyky jsou záštitou naší vlasti“* (volný překlad autorky)

zazpíval část písně a následovala ho celá družina, která zpívala refrén v tom samém tónu. Na úvod připojili kolendáři nějaký humorný verš, vtip či satiru cílenou směrem k přátelům, kterým byla kolenda určena.[265]

Po úvodním zpěvu otevřel hospodář domu (před kterým se „kolendovalo") dveře či vrata a přijal veselou družinu do svého domu, kde ji náležitě odměnil vybranými nápoji a lahůdkami.

Opakování identických jazykových formulací dovedlo tyto písně k tomu, že řada dubrovnických básníků jim vtiskla osobitý umělecký tón. V nejširším smyslu zůstaly kolendy ale jen písněmi pro blahopřání.

Vnášením humorných detailů o známých, přátelích či příbuzných, se kolenda stávala „živým" dokladem každodenního života. Nechyběla samozřejmě ani *satirická kolenda*, urážející fyzické či morální vlastnosti toho, komu se kolendovalo. Satira byla určena také příbuzným, kteří s takovouto osobou museli žít.

Kolenda se svým osobitým obsahem, stylem a jazykovou dikcí stala zvláštní básnickou formou. Zajímali se o ni tehdejší básníci Dubrovnické republiky, například jako její skladatelé vynikli **Andrija Paolija** (v polovině 18. století), **Marin Zlatarić**, **Marko Bruerević** či **Antun Kaznačić**.

Nejlepším autorem kolend (dle archivních dokumentů) byl **Marko Bruerević**, který jako cizinec nejlépe vystihl vlastnosti a mezilidské vztahy Dubrovčanů. Paradoxem je, že ve snaze očistit dubrovnickou řeč od italismů psal „čistým" jazykem, využívajíce přitom všech specifických znaků lokálního hovoru.

Básník **Antun Kaznačić** dosáhl literární slávy právě díky kolendám, které napsal v mládí. Vnesl do nich otisk doby, živost a zajímavé jazykové finesy. Dochovalo se několik jeho „ostřejších kolend" plných vulgarismů, které se dlouho recitovaly po celém městě, což mu vytýkal slavný lingvista F. M. Appendini „*cijeli grad se zbog njih umamio*".[266] Kaznačić se bránil argumentem, že autory prvních kolend byli již staří Řekové a Římané, a že je nutno rozlišovat kolendy humorné

[265] Verše kolendy uchovával dubrovnický lid po staletí, ať již v ústní lidové slovesnosti či v literatuře.

[266] „*Celé město jimi pobláznil.*" (volný překlad autorky)

(pro pobavení občanů) a umělecké. Celkově se může říci, že kolenda byla jednou z nejoblíbenějších forem ústní lidové slovesnosti.[267]

Obr. 75 Konavovský mužský kroj

Národní kroj *(nošnja):*

Na území někdejší Republiky existují značné rozdíly u ženských krojů v jednotlivých oblastech, jako například v Konavlích, Župě Dubrovačke, na poloostrově Pelješac, na ostrovech Mljet a Lastovo. Typologicky je ale kroj v Dubrovníku a jeho Přímoří jednotný, proslula zejména **konavovska nošnja**.

Obr. 76 Ženský kroj z počátku 19. století

Kroj nosily ženy z lidu a skládal se z bohatě nabírané sukně s bílou košilí a případně dalších halenek, na prsou byl uvázán překřížený šátek *(marama)*. Nošnju tvořil také šátek na hlavě (zavázaný na zátylku).

Dubrovačka nošnja (dubrovnický kroj) se skládal z následujících částí: plátěná krátká košile *(košuljka)*, sukně *(kotula)*, podsukně *(skuta)*. Na košili se nadívala halena bez rukávů *(kamižolica)* a přes ní krátký, úzký kabátec s dlouhými rukávy do pasu *(paletun)*.

Na rozdíl od ženského kroje byl **mužský kroj** jednotný – tvořil ho oděv na způsob „*levantsko-orientálního*“ šatu (zde můžeme spatřit jednoznačný turecký vliv).

[267] N.Kolumbić: *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*. Zagreb 1980, s. 178

9. Jazyk a písmo

9.1 Jazyková situace v tehdejším Chorvatsku

V balkánském prostoru se setkáváme s jihoslovanskými jazyky, které se vyvinuly v průběhu staletí ze **staroslověnského jazyka**, který byl základem všech slovanských jazyků. Dnešní jihoslovanské jazyky srbština a chorvatština jsou téměř totožné, avšak používání latinky Chorvaty a cyrilice Srby dokazuje, že na oba národy působila různá kulturní centra. Srby utvářela ortodoxní Byzanc a Chorvaty katolický Řím. V důsledku tohoto faktoru se přes společnou řeč utvořily velké rozdíly v mentalitě a tradicích.

V počátečním období vývoje chorvatského státu užívali světští a církevní hodnostáři **latinský jazyk**. Na rozdíl od latinské kultury je slovanské písemnictví úzce spojeno s cyrilskometodějskou tradicí. Chorvaté již byli pokřtěni před misí obou věrozvěstů, díky franckým vlivům, a vzhledem k okolnostem začali užívat staroslověnštinu a převážně hlaholici. Na pobřeží Dalmácie se staroslověnština užívala až do počátku 20. století.

Staroslověnský jazyk a písemnictví (9. - 12. století) :

Staroslověnský jazyk byl první spisovný jazyk Slovanů, vznikl v 9. století. Byl to první jazyk povolený kromě třech tradičních posvátných jazyků (hebrejštiny, řečtiny a latiny). Slovanské jazyky se postupně vyvinuly ze společného základu, který se nazývá praslovanštinou (ta ovšem není písemně doložena).

Staroslověnština je *jihoslovanského původu*, bulharsko-makedonského typu, založená na základě soluňského nářečí. Věrozvěstové Konstantin a Metoděj ji doplnili o terminologii, obohatili syntax atd., takže do písemnictví byla uvedena jako nástroj misionářské, učitelské a církevně organizátorské činnosti obou bratří. Všechny úpravy proběhly pod vlivem řečtiny, s velkým citem pro slovanštinu.

Obr. 77 Editio princeps

Literární odkaz cyrilskometodějský je bohatý a rozmanitý, i když se dochovaly hlavně opisy a kopie. Po příchodu Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu (863) pronikly do staroslověnštiny bohemismy a moravismy. Odtud pak pronikala staroslověnština do Srbska, Chorvatska, Ruska a dalších oblastí.

Stejně jako u ostatních Slovanů se i zde na jihu rozvíjelo staroslověnské písemnictví. Existují teorie, že se písmo u Slovanů rozvíjelo již před byzantskou misí Konstantina a Metoděje. Je nazýváno *runové písmo* (runy), ale není dochováno.

Staroslověnský jazyk se rozvíjel u Jihoslovanů ve dvou grafických podobách: bylo to *hlaholské* a *cyrilské* písmo. **Hlaholice** (od *glagolati* = hovořiti, praviti) je starší písmo, je graficky jednotná, autorem byl jeden člověk (za něj je považován Konstantin). Tato nová abeceda měla zdůraznit, že Slované jsou samostatný národ nezávislý na Řecích a Latinících.[268] O domnělém autorství Konstantina svědčí i to, že se v písmu objevuje křesťanská symbolika (začíná křížem) a skutečnost, že autor neužil ani řeckého písma (vyvolalo by to nelibost západního kléru), ani latinského (nepoužil ho proto, že byl Řek). Nejstarší hlaholice (kulatá) nebyla ještě zapisována do dvou linek, ale z jedné horní linie visela písmena "jako hrozny". Jedinou dochovanou památkou této nejstarší hlaholice jsou *"Kyjevské listy"*.

Mladší, hranatá hlaholice se udržela pro církevní účely v Chorvatsku až do počátku 20. století (tento typ hlaholice se užíval do 14. století i v pražských Emauzích). Staroslověnský jazyk je užíván při bohoslužbě v chorvatském Přímoří na některých místech dodnes.

Druhé písmo, které vzniklo někdy kolem roku 893-4 v oblasti Bulharska,

[268] Starší typ hlaholice měl ornamentální ráz, navázal na řeckou minuskulu, ale byl i pod vlivem hebrejštiny, latiny a písma pokřtěných národů (aramejského, koptského atd.)

byla **cyrilice**. Do té doby zde byla oficiálním jazykem řečtina, protože toto území bylo pod jurisdikcí Byzance. Autorem byl Konstantin Bulharský[269], jeden z moravských žáků Metoděje, který po vyhnání všech žáků z Velké Moravy odešel na dvůr bulharského knížete v Preslavi. Dubrovčané užívali více cyrilské písmo nežli hlaholské, především tzv. *západní bosančici*.

Po svém vzniku byla cyrilice na velkém sněmu knížetem Simeonem vyhlášena oficiálním jazykem a rozšířila se do jihovýchodních slovanských zemí užívajících byzantskou liturgii (do Ruska, Srbska atd.) Cyrilice se užívá dodnes na pravoslavném území, kdežto katolické země jihoslovanského regionu píší **latinkou**.[270]

Od 12. století se rozvíjela tzv. **církevní slovanština**, která nebyla již jednotným slovanským jazykem, ale vždy to byly tzv. redakce církevní slovanštiny - redakce československá a chorvatská (tam se rozvíjelo hlaholské písmo), bulharsko-makedonská redakce, ruská a srbská (cyrilské písmo) a staroslověnsko-panonská redakce církevní slovanštiny (dochoval se jen 1 rukopis psaný latinsky).

Prolínání velkomoravské a jihoslovanské literární tradice vyvrcholilo ve 14. století za vlády Karla IV., který pozval po své návštěvě u proslulé rodiny Frankopanů v Senji v Chorvatsku chorvatské glagoláše[271] do Prahy. U papeže si vymohl založení slovanského kláštera (po dlouhé pauze, kterou způsobilo zrušení Sázavského kláštera, se opět obnovila slovanská tradice).

V zakládací listině z roku 1347 zasvětil císař Karel IV. pražský klášter Na Slovanech (Emauzy) Slovanům a sv. Jeronýmovi (patronovi hlaholitů), který je mylně pokládán za autora staroslověnštiny. Až do husitského hnutí se zde rozvíjela bohatá literární a překladatelská činnost.[272] S chorvatskými hlaholity pronikly na jih později Husovy myšlenky.

Význam Cyrila a Metoděje pro Slovany:

Oba bratři, Konstantin (zvaný Filosof) a Metoděj, se z pověření byzantského

[269] Předlohou mu byla opět řecká abeceda, ale užil řeckou majuskuli (velká písmena), kterou zjednodušil a doplnil hlaholskými grafémy.
[270] Na území Bulharska hlaholskou tradici rozvíjela tzv. Ochridská škola.
[271] Glagoláši (hlaholité) – slovanští mniši udržující původní staroslověnskou tradici, psali hlaholicí.
[272] Významnou památkou z emauzské periody je tzv. *„Česká hlaholská bible"*.

císaře Michaela III. ujali církevní mise na Velkou Moravu, která měla nesmírný význam pro vývoj slovanské kultury a vzdělanosti. Konstantin byl učenec, jeden z nejvzdělanějších lidí své doby, znalec cizích jazyků s mimořádným filologickým talentem. Metoděj byl zase vynikající organizátor a měl skvělé administrativní a diplomatické schopnosti.

Význam obou bratří je nedozírný, ať je to již překlad Evangeliáře do slovanského jazyka, ke kterému připsal Konstantin památnou báseň (předzpěv) *"Proglas"*, kde se objevuje vášnivý apel k lidu, aby dbal o knihy ve své řeči, či překlady *Apoštola* (to jsou všechny ostatní knihy Nového zákona kromě evangelií), *Žaltáře* (Knihy žalmů) či Starého zákona (který se ovšem nedochoval ani v opise). Kromě toho vznikla řada právních památek, např. *"Nomokánon"*, *"Zakon sudnyj ljudem"*.[273] Velká část Metodějových žáků po jeho smrti roku 885 odešla do Bulharska a Chorvatska, kde pokračovali v literární činnosti.

Vývoj chorvatského jazyka:

Po již zmíněné fázi užívání staroslověnského jazyka nastalo období **formování spisovného chorvatského jazyka**, které se dělí do následujících etap:

a) od osídlení Balkánu do přelomu 15. - 16. století
b) 15. – 16. století
c) 17. – 1. polovina 18. století
d) polovina 18. století – 30. léta 19. století
e) od počátku 19. století dodnes

První období je charakteristické rozvojem staroslověnštiny, která postupně přešla v tzv. *chorvatskou redakci církevní slovanštiny*, nazývanou také starochorvatským jazykem. Je pro ni typické, že do písemných textů se dostávaly elementy z lidového hovoru, tj. z čakavského, štokavského a kajkavského nářečí.

Ve 14. století dosáhla hlaholice svého uměleckého vrcholu a v průběhu 15. století se stala jazykem jihoslovanského knihtisku a tím její obliba ještě více

[273] Život obou věrozvěstů a jejich misijní činnost zachycují podrobně staroslověnské legendy „*Život Konstantinův*" a „*Život Metodějův*" (tzv. Panonské legendy) sepsané jejich žáky.

stoupla. Od poloviny 14. století byly chorvatské texty zaznamenávány i latinkou, takže nastala situace zaznamenávání písemností ve třech písmech.[274]

Poté co založil roku 1455 Jan Gutenberg svoji první tiskařskou dílnu, došlo k založení několika tiskáren na chorvatském území. Knihy vydané do roku 1500 se nazývají inkunábule (z lat. *incunabula* – začátek) a Chorvatsko patří mezi malý počet evropských národů, které tiskly vlastní knihy na svém území v počátcích tohoto vynálezu.

První chorvatská tištěná kniha je tzv. ***„Misal po zakonu rimskoga dvora"*** (Editio princeps) z roku 1483. Již předtím došlo k zveřejnění děl chorvatských autorů, např. Juraje Šišgoriće[275], ale vždy v latině. Bohatou činnost vyvíjely tiskárny v Senji, Rijece a asi nejvýznamnější jihoslovanskou dílnou obecně byla protestantská tiskárna v Urachu u Tübingenu (polovina 16. století), kde v národních jazycích vycházely knihy tištěné hlaholicí, cyrilicí a latinkou.

Druhé období je charakteristické čakavskou a štokavskou stylizací chorvatského jazyka. Tato perioda se velmi liší od předchozí a to tím, že se změnila dialektální mapa jihovýchodní Evropy díky turecké expanzi. Vytvořily se dva jazykové komplexy: severozápadní (kajkavský) a jihovýchodní (čakavsko-štokavský).

16. stoletím začalo nové, bohaté období chorvatské literatury, za jejíhož otce je pokládán splitský básník, spisovatel a intelektuál **Marko Marulić.**[276] Mimo splitskou oblast rozvíjely činnost dubrovnické, hvarské a zadarské literární kruhy.

Vzhledem k této práci, zabývající se dubrovnickou kulturou, je nejdůležitějším obdobím druhá etapa trvající po období tzv. Zlatého věku Dubrovníka, tj. od 15. do 16. století. V chorvatském jihovýchodním komplexu se tehdy utvořil společný literární výraz, tzv. *renesanční literární koiné*, který se stal jazykem chorvatské petrarkistické poezie. Rozvíjela se tedy jakási symbióza štokavsko-čakavského dialektu.

16. století bylo zlomem pro historii jazykového vývoje. Na severu země se formovalo další významné centrum, tzv. *kajkavský literární kruh* (severní literární

[274] Mimo to se užívala tzv. *bosančica* (západní cyrilice), především v Bosně.
[275] V roce 1477 si nechal vytisknout v Benátkách svou knihu *„Básně a elegie"*.
[276] Autor slavného eposu *„Judita"* (čakavština). Jeho sláva přesáhla hranice jihu Evropy.

koiné). Nastala řada problémů s ortografií. Hlavní úlohu převzala latinka, hlaholice se udržela jen v oblasti čakavského severu (Istrie, severní Dalmácie) a stejně tak ustupovalo užívání cyrilice.

Latinka dorazila do Chorvatska ze dvou směrů: z italské strany (latinka užívaná v Přímoří) a z maďarské strany (jako písmo vnitrozemí), čímž vznikla řada problémů s grafickým záznamem spisovného jazyka.[277]

Rozvíjela se také **lexikografie**, autorem prvního tištěného slovníku byl **Faust Vrančić**, který v Benátkách koncem 16. století vydal svůj pětijazyčný slovník. Vrančićův slovník obsahuje okolo 5 800 výrazů, které jsou převážně z oblasti čakavského dialektu. Český benediktin Petr Loderecker ho doplnil o dvě další řeči: český a polský jazyk.

Třetí období je charakteristické pokusy o tvorbu prvních gramatik národního jazyka. Roku 1604 byla zveřejněna v Římě první tištěná chorvatská gramatika jezuity **Bartola Kašiće**.[278]

Na severozápadě se rozvíjela zajímavá lingvisticko-hybridní centra: okruh užívající rusko-chorvatský jazykový hybrid a tzv. *Ozaljský literárnějazykový okruh* užívající trojdialektální jazyk, tj. elementy všech tří chorvatských nářečí. Největším přínosem pro tuto „hybridní řeč" byl počin Ivana Belostence, který roku 1740 vydal velký encyklopedický slovník pod názvem *„Gazophylacium"*.

Pavao Ritter Vitezović vytvořil novou koncepci ortografie zavedením principu „1 foném tvoří 1 grafém" a užitím diakritických znamének. Tím došlo ke zjednodušení chorvatského pravopisu (až do doby národního obrození). Rozvíjela se opět lexikografie, vznikla řada slovníků (např. Juraje Habdeliće, Jakova Mikajly a dalších lingvistů).

17. století znamenalo úbytek čakavštiny jako literárního jazyka na úkor ikavské štokavštiny. Je to tzv. **zlatý věk chorvatské literatury**, která se rozvíjela především v Dubrovníku. Ikavský štokavský jazyk se stal obecnou normou pro psaní textů v tomto období.

---

[277] První pokusy o chorvatskou grafiku latinky jsou spojeny se jménem Šime Budiniće, který se podle českého vzoru pokusil zavést diakritická znaménka (dle mistra Jana Husa).

[278] Kašić použil jazyk jihovýchodní části Chorvatska – štokavštinu. Učinil tak jako první kroky pro standardizaci spisovného jazyka, neboť se snažil vybrat jeden dialekt za společný jazyk.

Čtvrté období znamenalo nový rozvoj slavonské literatury a kajkavského jazyka. Vzniká řada gramatik a slovníků, i v samotné Dubrovnické republice (více v následující kapitole). V literární produkci se rozvíjela tzv. *novoštokavština* (soustava štokavského ikavsko-jekavského jazyka). Objevuje se pojem **„ilyrský jazyk"** jako jazyk všech Jihoslovanů.

Páté období bylo etapou formování národního obrození Jihoslovanů, v Chorvatsku nazvaném **ilyrismus**. Obrozenci věnovali stejně jako v ostatních zemích obrovskou pozornost rodnému jazyku a přišli s ideou všeslovanské vzájemnosti a s tezí, že všichni jižní Slované jsou potomky starých Ilyrů. Nejvýznamnější osobností 19. století byl **Ljudevit Gaj**, který vydal roku 1830 dílo *„Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja"*, ve kterém provedl významnou reformu ilyrského pravopisu zavedením nových diakritických znaků a sjednocením grafiky na základě všech třech nářečí.[279]

Další vývoj: Roku 1850 byla podepsána tzv. ***Vídeňská smlouva***, která položila základy jednotného spisovného srbsko-chorvatského jazyka. Na počátku 20. století se normoval jazyk do podoby tzv. novoštokavské ijekavice. ***Novosadská dohoda*** z roku 1954 znamenala, že v názvu společného jazyka se užíval jak termín chorvatsko-srbský tak i srbsko-chorvatský jazyk.

Díky politické situaci byl ovšem chorvatský jazyk potlačován pronikáním řady srbismů a tak roku 1967 byla vydána ***Deklarace o postavení a názvu chorvatského spisovného jazyka***. Díky vzniku Chorvatské republiky v roce 1991 došlo k vývoji samostatného chorvatského jazyka. Dnes přetrvává tendence úplného očištění chorvatštiny od srbských a tureckých výrazů.

9.2 Dialektální rozdíly jihoslovanského areálu

Chorvatský jazyk je součástí chorvatsko-srbského diasystému jako jeden z jihoslovanských jazyků. Tento systém vznikl z tzv. západního jihoslovanského prajazyka, ve kterém rozlišujeme čtyři základní ***dialektální skupiny*** – alpskou, panonskou, přímořskou a dinársko-rašskou. Z alpské skupiny se vyvinuly *slovinské*

[279] Ljudevit Gaj znamená pro Chorvaty totéž co J. Dobrovský či J. Jungmann pro českou lingvistiku. Zajímavostí je, že byl autodidaktem. Mimo vědecké činnosti vydával první chorvatské noviny, organizoval politické a kulturní dění.

dialekty, z panonské *kajkavské*, z přímořské *čakavské* a z dinársko-rašské skupiny *západoštokavské, východoštokavské* a *torlacké* dialekty.

Chorvaté užívali a dodnes používají ***tři základní nářečí***: štokavštinu, čakavštinu a kajkavštinu (pojmenované dle zájmena co – chorvatsky: što, ča, kaj). Tato nářečí jsou odlišného rázu, mají jiná specifika lexikální, gramatická a stylistická. Ve všech těchto dialektech vznikala literární díla, slovníky, gramatiky atd. Souhrnně tento celek nazýváme **chorvatský spisovný jazyk.**

Mimo těchto dialektů rozlišujeme ještě ***hovory*** – v jihoslovanském areálu máme čtyři základní hovory: ikavský, jekavský, ijekavský a ekavský, takže podle psaní kořene *i, je, ije, e* rozlišujeme tzv. ikavicu, (i)jekavicu a ekavicu.[280] Ekavica je typická pro srbskou oblast, ikavica pro pobřežní pás jihoslovanského území a ijekavica je spisovným dialektem současné chorvatštiny.

O chorvatské kultuře se hovoří jako o *trojpísemné* a *trojjazyčné* kultuře, neboť během staletí došlo k paralelnímu vývoji všech již zmíněných písem (hlaholice, cyrilice, latinka) a třech nářečí (štokavština, čakavština, kajkavština).

Migrace obyvatelstva v důsledku osmanské expanze zásadně změnily někdejší rozložení chorvatských a srbských dialektů. Po velkých přesunech obyvatelstva v 16.-18. století se štokavština ijekavské výslovnosti rozšířila od Dubrovníka přes Bosnu a Hercegovinu k řece Sávě a do Slavonie a Liky.

Vzájemné soužití promíšeného chorvatského a srbského etnika v chorvatských zemích pak vytvořilo předpoklady pro vznik koncepce společného srbochorvatského spisovného jazyka. Do jazyka Jihoslovanů proniklo mnoho *turcismů*, především terminologie z oblasti náboženského, obchodnického a řemeslnického života, islámského práva, kulturních zvyků atd.

Obr. 78 Mapa čakavštiny

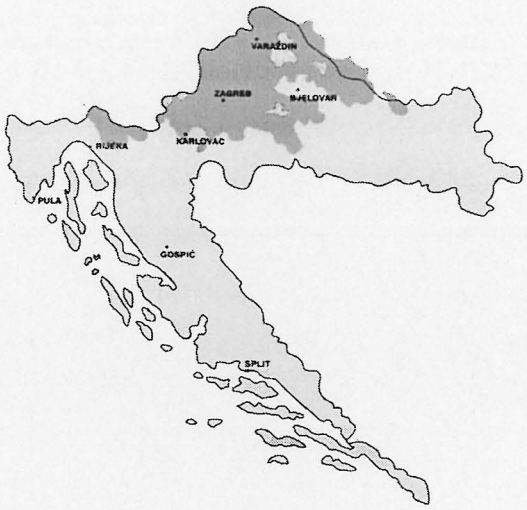
[280] Tyto rozdíly vznikly reflexí staroslověnského jatu.

Čakavský dialekt:

Čakavské nářečí dosáhlo svého vrcholu v 16. století, kdy se jako hlavní jazyk chorvatského Přímoří objevilo v literární produkci dalmatského pobřeží. Město Split se afirmovalo jako nejstarší literární oblast chorvatského renesančního básnictví ve staročakavském dialektu. Svůj básnický opus v něm vytvořili: Marko Marulić, Hanibal Lucić, Petar Hektorović a další, kteří měli četné styky s Dubrovníkem.

Kajkavský dialekt:

Kajkavština je dialektem severního Chorvatska, zejména Slavonie a také jazykem sousedního Slovinska. První literární stopy se objevily až v 16. století, přestože k užívání tohoto nářečí docházelo již od 13. století. Vznikla řada kajkavských gramatik a slovníků, na rozdíl od čakavštiny, která neměla v této vývojové periodě jediné gramatické dílo. Ze všech chorvatských nářečí je českému jazyku nejbližší právě kajkavština.

Obr. 79 Mapa kajkavštiny

Štokavský dialekt:

Do konce 15. století převažovala čakavština, o užívání štokavského nářečí nemáme dochovány žádné zprávy. Tento dialekt se stal nejrozšířenějším hovorem díky turecké expanzi (na úkor zbylých dvou) na celém jihoslovanském území.[281]

Štokavština je především jazykem Dubrovníka, jehož zásluhou došlo ke kodifikaci chorvatského spisovného jazyka. První literární díla dubrovnické provenience byla ještě psána na čakavsko-ikavském základě, ovšem již přecházejícím ve štokavskou ijekavštinu, která je typická pro básnictví staré Ragusy.

[281] Srbové jsou štokavci užívající ekavici a jejich písmem je cyrilice.

Kvantitativní (prostorovou) přednost štokavštiny přeměnili známí chorvatští jazykovědci v kvalitativní, např. lexikograf Jakov Mikajla připisoval tomuto hovoru estetické prvenství. Nejsilnějším centrem se stala právě již zmíněná Dubrovnická republika.

Obr. 80 Oblast štokavského dialektu

Závěr: Kodifikace chorvatského spisovného jazyka byl složitý proces končící přijetím dubrovnického dialektu za jazykový úzus, tj. *štokavské ijekavice*, jazyka největších raguských literátů a vědců. Zajímavostí je skutečnost, že první vydanou knihou Matice chorvatské v roce 1844 bylo dílo dubrovnického básníka Ivana Gunduliće „Osman".

9.3 Lingvistická studie Dubrovnické republiky

Západoevropský kulturní okruh používal latinu, která sloužila v Dubrovnické republice jako jazyk správy, soudnictví a kultury. Celé jadranské pobřeží bylo pod vlivem sousední Itálie, takže díky tomu se do 19. století užívala italština jako další úřední jazyk. Z období vzájemných vztahů s Osmanskou říší se dochovaly dokumenty psané tureckým jazykem.

Díky pramenům je známo, že v Raguse vládla od počátku 13. století do 16. století chorvatština[282], která v sobě sjednocovala prvky čakavštiny a štokavštiny, ikavské a ijekavské tvary. Tímto jazykem tvořili **Šiško Menčetić** a **Đore Držić**, první básníci (tzv. petrarkisté). Hovorový jazyk absorboval řadu italských výrazů.

Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, **dubrovnický jazyk se stal normou chorvatského spisovného jazyka**. Od 15. do 18. století trval kontinuální vývoj dubrovnické literární tvorby, který přinesl rozvoj štokavského ijekavského hovoru.

[282] Vzdělané kruhy přijaly a zvykly si na italštinu a latinu, ale svým jazykem nazývaly jen chorvatský.

Kvantitativní (prostorovou) přednost štokavštiny přeměnili známí chorvatští jazykovědci v kvalitativní, např. lexikograf Jakov Mikajla připisoval tomuto hovoru estetické prvenství. Nejsilnějším centrem se stala právě již zmíněná Dubrovnická republika.

Obr. 80 Oblast štokavského dialektu

Závěr: Kodifikace chorvatského spisovného jazyka byl složitý proces končící přijetím dubrovnického dialektu za jazykový úzus, tj. *štokavské ijekavice*, jazyka největších raguských literátů a vědců. Zajímavostí je skutečnost, že první vydanou knihou Matice chorvatské v roce 1844 bylo dílo dubrovnického básníka Ivana Gunduliće „Osman".

9.3 Lingvistická studie Dubrovnické republiky

Západoevropský kulturní okruh používal latinu, která sloužila v Dubrovnické republice jako jazyk správy, soudnictví a kultury. Celé jadranské pobřeží bylo pod vlivem sousední Itálie, takže díky tomu se do 19. století užívala italština jako další úřední jazyk. Z období vzájemných vztahů s Osmanskou říší se dochovaly dokumenty psané tureckým jazykem.

Díky pramenům je známo, že v Raguse vládla od počátku 13. století do 16. století chorvatština[282], která v sobě sjednocovala prvky čakavštiny a štokavštiny, ikavské a ijekavské tvary. Tímto jazykem tvořili **Šiško Menčetić** a **Đore Držić**, první básníci (tzv. petrarkisté). Hovorový jazyk absorboval řadu italských výrazů.

Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, **dubrovnický jazyk se stal normou chorvatského spisovného jazyka**. Od 15. do 18. století trval kontinuální vývoj dubrovnické literární tvorby, který přinesl rozvoj štokavského ijekavského hovoru.

[282] Vzdělané kruhy přijaly a zvykly si na italštinu a latinu, ale svým jazykem nazývaly jen chorvatský.

Na žádném jiném území nevznikla tak intenzivní literární produkce jako v Dubrovníku.

Jazyk byl též společenským znakem vlastely, v polovině 15. století se hovořilo ještě tzv. *raguským (románským) hovorem.* V 16. století převládl hovorový chorvatský jazyk s příměsí italských a tureckých slov, literární jazyk byl velmi „čistý". Národní jazyk užívaný ve služebních dokumentech psaných latinsky a italsky se nazývá *„lingua slava"*.[283]

Jazykové elementy charakteristické pro dubrovnickou štokavštinu byly (výběr základních charakteristik):

- užívání - *ž* místo -žd, např. ve slově daž místo dažd (česky: déšť)
- 7. pád plurálu končící na – *ovi* , např. ve slově valovi místo valovima (vlnami)
- infinitivy bez koncovky – *i* , př. bit místo biti (být)
- užívání zájmena *ki* místo što (co)
- typická štokavská koncovka mužského rodu minulého času *-o* místo *-l*, např. učinio (udělal)
- ztráta koncovky v některých podstatných jménech, př. *kripos* místo kripost (ctnost), *lipos* místo lipost (krása)
- průnik ikavizmů do štokavské ijekavice, př. cvit místo cvijet (květ), *dilo* místo dijelo (dílo)
- průnik turcismů a italismů do dubrovnického jazyka:
  příklady turcizmů: adet (zvyk), haber (zpráva), hećim (doktor), jasak (zákaz)
  příklady italismů: falso (lež), frešak (svěží), protetur (ochránce), replikati (opakovat)
- typicky dubrovnické výrazy: např. *skala* či *skela* místo chorvatského výrazu luka (přístav), *trešnja* místo chorvatského výrazu potres (zemětřesení)

Dubrovnický jazyk byl díky historickému vývoji pod vlivem italštiny a později turečtiny, takže se dochovalo mnoho italismů a turcismů v literární tvorbě. Ve versifikaci se objevila zvláštní struktura veršů (tzv. *dvanaesterac*) a archaizace v některých rýmech. V průběhu 16. století řeč přijala řadu hovorových lidových výrazů, zejména se to projevilo v komediích Marina Držiće.

Další fáze literární štokavštiny začala v 17. století, v době tzv. *zlatého věku chorvatské literatury*, literáti Ivan Gundulić[284], Ivan Bunić Vučić, Junije Palmotić

[283] V dokumentech se užíval výhradně latinský a italský jazyk.
[284] Ivan Gundulić vytvořil bohatou frazeologii a řadu nových metafor, které se užívají dodnes.

a Ignjat Đurđević. Tito básníci chorvatského baroka afirmovali (i)jekavskou štokavštinu.

V 18. století vynikli dubrovničtí lexikografové a gramatici, **Ardelio della Bella** a jeho *trojjazyčný slovník* (italsko-latinsko-ilyrský) s lexikem děl renesančních a barokních autorů. Gramatik **Franjo Marija Appendini**[285] je autorem „*Ilyrské gramatiky*" (štokavská ikavice) vydané v Dubrovníku roku 1808. **Joakim Stulli** napsal „*Slovník latinsko-italsko-ilyrského jazyka*", největší dílo staré chorvatské lexikografie. Ilyrský jazyk pojal jako obecný slovanský jazyk s jazykovými výpůjčkami (např. z češtiny, ruštiny atd.).

Specifikem lingvistického vývoje byl tzv. **dalmatský jazyk**. Touto řečí hovořilo původní románské obyvatelstvo v přímořských oblastech chorvatského Jadranu. Stopy dalmatštiny se objevují v dnešním chorvatském spisovném jazyce v podobě toponym a jazykových výpůjček, např. typickým dalmatismem je slovo *jarbol* (stěžeň).

[285] Appendini byl členem jazykové komise, která se pokusila začátkem 19. století o sjednocení dubrovnické a dalmatské grafiky.

10. Nástin vývoje dubrovnické kultury po pádu Republiky

10.1 Historický vývoj dubrovnického a chorvatského území od roku 1808:

Úvod:

Historie Chorvatska je historií země, které se nepodařilo uchovat si samostatnost, ani územní celistvost a která se postupně stala součástí Uher, habsburské monarchie a po první světové válce součástí mnohonárodnostní Jugoslávie.

Období turecké nadvlády zanechalo v jihoslovanských zemích hluboké stopy. V důsledku častých válek došlo k rozsáhlým migracím. Zvláště intenzivně probíhal tento proces v 16.–18. století mezi pravoslavným (srbským) a katolickým (chorvatským) živlem na území od Chorvatska přes Bosnu až po dnešní Vojvodinu. Etnické míšení zde bylo provázeno i jazykovým prolínáním a sbližováním. Politické a etnické přeměny Balkánu jen podtrhly dřívější tendence k přenesení center politického a kulturního života některých zdejších komunit – Chorvaté se přesunuli z oblasti Přímoří na území mezi řekami Sávou a Drávou, zvláště do okolí Záhřebu.

Někdejší kulturní dualismus katolictví a pravoslaví, který po staletí rozděloval jihoslovanský svět, se po ovládnutí velké části Balkánu osmanskými Turky výrazně prohloubil.[286] Pro většinu jihoslovanských etnik žijících v tomto prostoru znamenalo 16.–18. století etapu ustrnutí dosavadního kulturního vývoje, zachování jeho tradičních forem včetně přežívajícího patriarchálního způsobu života a zvyků. Dominantní vliv na zdejší společnost mělo vždy náboženství. Kromě kulturních odlišností se v průběhu 16.–18. století zvýraznily také hospodářské rozdíly mezi jednotlivými jihoslovanskými zeměmi.

Křesťanský a muslimský svět na Balkáně v období od 16. do 18. století se vzájemně ovlivňoval, docházelo ke značnému prolínání jednotlivých prvků a do jisté míry i ke vzájemnému obohacování (v architektuře, hudbě, poezii, lidových krojích,

[286] kol.autorů: *Dějiny jihoslovanských zemí.* Praha 1998, s. 114

stravování atd.). Podstatně odlišným kulturním vývojem prošly severozápadní jihoslovanské oblasti. Zejména dalmatská města mediteránního typu a zbytky Chorvatského království, které odolaly turecké agresi, mohly snáze přejímat západní kulturní vlivy, ideje a duchovní podněty. Kulturní rozvoj Chorvatska byl zbrzděn tureckými vpády, avšak hrozba osmanského nebezpečí podnítila rozvoj fortifikační architektury na severu země (Sisak, Varaždin, Karlovac atd.).

Nástup protireformace a průnik jezuitů do dnešního Chorvatska (Dubrovník 1604, Záhřeb 1607 atd.) znamenal nárůst rozvoje vzdělanosti a osvěty. Například z jezuitských základů vznikla roku 1669 Akademie věd v Záhřebu. V roce 1776 zde byla založena Královská akademie s hlavním gymnáziem a tři fakulty (bohoslovecká, právnická a filozofická).

Období od konce 18. století do počátku 20. století představuje epochu velké transformace staré agrární společnosti ve společnost „industriální", v rovině společenské jde o proces modernizace. V jihoslovanských zemích tento modernizační proces podstatně zkomplikovaly a zpomalily důsledky osmanské expanze. Ještě na počátku 20. století zde existovaly komunity s převahou agrárního obyvatelstva, např. v Dalmácii.[287]

Modernizační procesy v sobě zahrnovaly i vznik a utváření novodobých jihoslovanských národů a jejich národní ideologie (nacionalismu). Výrazným a pro jihoslovanské prostředí příznačným rysem se stal vznik národněpolitických koncepcí (ilyrismus, jihoslovanství a jugoslávství, idea velkosrbská a velkochorvatská), jejichž zdrojem byla kromě asynchronního historického vývoje zejména politicko-teritoriální roztříštěnost, jazyková a náboženská odlišnost.

Migrace obyvatelstva v důsledku osmanského výboje zásadně změnily někdejší rozložení chorvatských a srbských dialektů. Po velkých stěhováních v 16.–18. století se štokavština ijekavské výslovnosti rozšířila od Dubrovníka na většinu chorvatského území. Soužití promíšeného chorvatského a srbského obyvatelstva vytvořilo předpoklad pro vznik společného srbochorvatského jazyka v 19. století.

Demografický vývoj v jihoslovanských zemích odrážel na přelomu 18. a 19. století pozitivní civilizační trendy (např. postupně se snižující úmrtnost obyvatelstva)

[287] Ještě v roce 1910 se více než 9/10 chorvatského obyvatelstva zabývalo zemědělstvím.

a negativní důsledky válečných konfliktů či hospodářského úpadku. V polovině 19. století tvořil podíl chorvatského obyvatelstva v civilním Chorvatsku a Slavonii cca 69 %, Srbů zde žilo kolem 26 %. V letech 1880–1914 došlo vlivem ekonomické situace k rozsáhlému vystěhovalectví, z území dnešního Chorvatska odešlo téměř půl milionu obyvatel (nejčastěji do sousedních evropských zemí a USA).

Vývoj země v letech 1991–1995 neblaze poznamenal rozpad Jugoslávie a válečný konflikt na Balkáně. V důsledku této války vypadá obraz etnické struktury Chorvatska následovně (podle výsledků sčítání lidu z roku 2001): 89,63 % Chorvaté, 4,54 % Srbové a zbytek tvoří ostatní národnosti (včetně české). Dnešní Chorvatsko má relativně jednu z nejvyšších emigrací na světě, např. v zemích západní Evropy žije přibližně milión Chorvatů (*„gastarbeiterů"* a jejich potomků), v USA, Kanadě, Jižní Americe a Austrálii našlo nový domov až 4 milióny osob chorvatského původu.

Historický vývoj dubrovnického a chorvatského teritoria po pádu Republiky:

Dalmácie se svou společností mediteránního typu (poitalštěná města se slovanským zázemím) byla zcela specifická v porovnání s chorvatským územím. V kultuře a veřejném životě dalmatských měst a Dubrovníka dominoval italský jazyk. Městská šlechta a inteligence však nikdy nepopíraly svůj slovanský původ a etnicky ani historicky nepokládaly Dalmácii za italskou zemi.

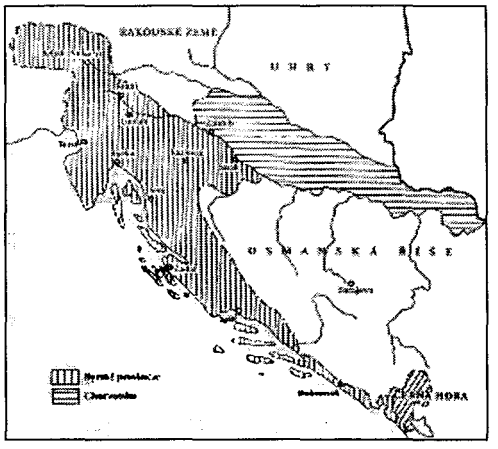
Dalmácie 18. století byla zcela odlišná od Dalmácie, kterou obsadila v 15. století Benátská republika. V čele benátské Dalmácie stál *generální providur* se sídlem v Zadaru, volený benátským senátem na tři roky. Jednotlivá komunální města, která se původně řídila svými statuty, se nyní řídila benátskou legislativou. Teritorium bylo rozděleno do jednotlivých *komun* (autonomních oblastí), v jejichž čele stál kníže (*conte*), který měl politickou, vojenskou a soudní moc. Podobně jako v Dubrovnické republice i v Dalmácii tvořila aristokracie přísně uzavřenou komunitu.

Od 16. století se formovalo *građanstvo* (měšťanstvo) jako třetí stav. Postupně docházelo k vymírání jednotlivých šlechtických rodů a do sněmů byli přijati zástupci dalších dvou stavů – měšťanstva a lidu. Z těchto důvodů koncem 17. století

neexistovaly rozdíly mezi jednotlivými stavy v dalmatských městech, šlechtický a měšťanský stav byly shledávány rovnými.

V 18. století dále pokročil úpadek kdysi bohatých dalmatských měst. Pokles středomořského obchodu vedl k tomu, že Dalmácie se stala zaostalou zemědělskou provincií s primitivním způsobem hospodaření.

Mírem v Campo Formiu roku 1797 skončilo období samostatné Benátské republiky, jejíž teritoria, včetně Istrie, Dalmácie a Boky kotorské, tímto připadla Rakousku. V samotné Dalmácii nenacházely francouzské ideje příliš mnoho příznivců. Francouzi byli shledáváni ateisty a pronásledovateli církve a víry. Církev, která byla nejvlivnějším stavem v Dalmácii (Chorvaté jsou dodnes velmi pobožný národ), byla největším odpůrcem Francouzské revoluce.

Obr. 81 Mapa Ilyrských provincií

Porážky Rakouska v následujících válkách s Napoleonem umožnily francouzskou okupaci Dalmácie a posléze Dubrovníka a po schönbrunnském míru roku 1809 **vytvoření tzv. Ilyrských provincií** ***(Les Provinces Illyriennes)***. Pod francouzskou správou se tak ocitla značná část chorvatského a slovinského území.

Ilyrské provincie[288] nebyly součástí francouzského císařství, jejich obyvatelstvo získalo zvláštní ilyrské občanství a v čele vlády byl do roku 1811 generální guvernér August Marmont[289] spolu s intendanty, kteří spravovali jednotlivé provincie. Francouzská nadvláda přinesla Jihoslovanům modernější správu a soudnictví, efektivní vymáhání daní, zavedení všeobecné vojenské povinnosti a další inovace. Byla vybudována infrastruktura, založena reforma základního školství, došlo ke zrušení cechů a k rozvoji jazykové politiky. V letech 1806-10 vycházely v Dalmácii první noviny *„Královský Dalmatinec“* (v italském

[288] Ilyrské provincie zaujímaly rozlohu 55 000 km^2 a sdružovaly okolo 1,5 milionu etnicky různorodého obyvatelstva.
[289] mj. francouzský maršál a držitel titulu vévoda dubrovnický

a chorvatském jazyce) a od roku 1810 byl vydáván úřední list *„Le Télégraphe officiel des provinces Illyriennes"* (ve francouzském, italském a německém jazyce).

Po katastrofě Napoleonovy armády v Rusku roku 1812 obsadilo následujícího roku francouzské Ilyrské provincie rakouské vojsko, splynuly s habsburskou říší. Přímořská oblast od ostrova Rab až po Dubrovník a Budvu byla konstituována jako **Království Dalmácie** pod přímou správou Vídně. Chorvatská Vojenská hranice si podržela dřívější status.

Dubrovnické teritorium nebylo počátkem 19. století zasaženo evropskými politickými a společenskými procesy tak intenzivně jako západoevropské země. I když se globální události odrazily na území někdejší Republiky, dubrovnická společnost ještě nebyla připravena na vnitřní politické změny. Ty přišly až po pádu samostatného státu, kdy náhlá změna vedla k hospodářskému oslabení a rozpadu staré společenské struktury v první polovině 19. století. Během let 1808–1809, kdy osud zrušené Republiky byl stále ještě nejistý a došlo k řadě politických a institucionálních změn, byla organizována a stabilizována francouzská správa. V následujících letech 1809–1814 bylo dubrovnické území začleněno do již zmíněných Ilyrských provincií.

Tehdy byly poprvé částečně formovány základní zásady občanské společnosti. Tento proces byl doprovázen hospodářskou regresí ovlivněnou zničením obchodní flotily, hlavní opory raguské ekonomiky. Hluboký společenský rozkol znamenal propad šlechty a starých měšťanských rodů, jejichž společenská pozice byla úzce spojena s existencí Republiky. Tyto proměny je možné pochopit jen v kontextu sociální struktury Dubrovnické republiky, neboť během staletí se zde vytvořil **osobitý společenský řád** s vlastními pravidly. Právě ten odlišoval Dubrovník od ostatních území dnešního Chorvatska (a okolních zemí). Pád Republiky tudíž neznamenal jen konec jedné aristokratické republiky, společnosti Starého pořádku, ale především zánik jedné ucelené specifické společenské soustavy, která se utvářela po staletí. Jen z perspektivy tohoto pohledu je možné postihnout specifika, která jsou charakteristická pro historický vývoj a mentalitu dubrovnické společnosti v 19. století.

Nekomplexnost započatých občanských reforem, četné daně, správní experimenty Francouzů a katastrofální ekonomická situace způsobily u všech vrstev

raguské společnosti nespokojenost s francouzskou nadvládou. Naděje na obnovu Republiky, která u aristokracie a části měšťanů vzrostla při protifrancouzském povstání v letech 1813-14, byla zlomena nástupem rakouské nadvlády v době dvouleté přípravy na převzetí správy dubrovnického teritoria v letech 1814-16. Mezinárodní politická situace neumožnila obnovu Republiky a v samotném Dubrovníku nevznikla nová idea integrace, ani společenská síla, která by obnovu někdejšího státu mohla provést.

Rakouská nadvláda byla formálně potvrzena závěry Vídeňského kongresu v roce 1815 a vybudování potřebného správního a administrativního aparátu trvalo od roku 1817 do roku 1822. Dubrovník se tak stal, jako jedno z území Království Dalmácie, součástí habsburské monarchie. V období habsburského absolutismu nastal konečný a překotný rozpad původní společenské struktury. Část aristokracie se přestěhovala, další část se zařadila do nové struktury díky sňatkové politice s bohatými občany Dubrovníka, žijíce převážně z výnosu pozemků a díky administrativní či vojenské službě. Tím šlechta ztrácela své původní výsadní postavení, přísně určené Statutem a dalšími zákony zaniklé Republiky. Tento proces byl zřejmý též u vážených rodů profesionálních bratrstev Antuninů a Lazarinů, jejichž společenské postavení bylo vázáno na existenci aristokratické soustavy.

Svůj význam ztrácela i katolická církev, která také prožívala období krize. Dubrovnické arcibiskupství zůstalo bez většiny pozemkového vlastnictví již v době francouzské správy, za rakouské nadvlády po církevní reorganizaci roku 1828 byla většina církevního majetku převedena do státního vlastnictví, stonské biskupství bylo zrušeno a dubrovnické arcibiskupství změněno na biskupství, podřízené dalmatskému arcibiskupovi v Zadaru.

Vzhledem k upadající ekonomice, nedostatku kapitálu a periferním významu, které celé dalmatské území získalo za habsburské nadvlády, se občanská společnost v 19. století rodila velmi pomalu. Půda byla stále ve většinovém vlastnictví šlechty, ale postupně se vlastníky půdy stávali také někteří dubrovničtí podnikatelé, kteří zbohatli obchodem či mořeplavbou a kteří zvětšovali svůj majetek na úkor aristokracie. Tehdejší společenské poměry tak utvářeli (kromě upadající šlechty) noví vlastníci a podnikatelé spolu s dubrovnickou inteligencí. Ostatní

městské obyvatelstvo tvořili drobní obchodníci, řemeslníci, námořníci, rybáři, dělníci a městská chudina.

V menších urbánních centrech, zejména v okolí Dubrovníka, v Cavtatu a Orebići, vznikaly malé skupiny vlastníků loďstva a podnikatelů. Díky nim došlo k rychlé obnově dubrovnické mořeplavby, která kulminovala v druhé polovině 19. století.

Základním problémem stále zůstávalo vlastnictví půdy. Bohatí podnikatelé v oblasti lodní přepravy investovali do pozemků, ponechávajíce si klasickou roli vlastníků půdy vůči pachtýřům–sedlákům, která přetrvávala i po zavedení nových rakouských a zrušení starých republikových zákonů. Vznikaly napjaté vztahy mezi pozemkovými vlastníky a sedláky, nejpočetnější společenskou skupinou.

Není bez zajímavosti, že Habsburkové v obavách z politické nespokojenosti obyvatelstva a možných pokusů o obnovení Republiky postupovali na dubrovnickém území podstatně mírněji a pomaleji nežli na ostatním dalmatském území. Zachovali nejen staré specifické dubrovnické pozemkové vztahy, ale na několik let osvobodili dubrovnické teritorium od daní a vojenské povinnosti. Dokonce se rakouská správa pokusila naklonit si zbývající aristokracii a vážené měšťany. Můžeme tak hovořit o tom, že z hlediska politického, správního a vojenského si Dubrovník i v nových podmínkách udržel zvláštní postavení.

V Dubrovníku byla ze strategických důvodů umístěna silná vojenská posádka. Politický význam dodávalo městu i několik cizích konzulárních představitelů, především ruský a anglický konzul, kteří zde vyvíjeli významnou diplomatickou činnost.

Mimo výroby olivového oleje a vína dosáhli Dubrovčané v té době skromných ekonomických úspěchů postupným oživováním mořeplavby a vnitrozemského obchodu s Turky, včetně existencí několika dílen manufakturního typu.[290] Státní ekonomická opatření byla velmi restriktivní. V rámci zastaralé rakouské merkantilistické politiky s vysokými cly a orientací na export v oblasti Podunají, jihochorvatské oblasti zůstaly naprosto izolované. Celkovou hospodářskou

[290] Dubrovník, stejně jako celá Dalmácie, žil v minulosti z tranzitního obchodu a mořeplavby. Proto ani za rakouské nadvlády nemohlo dojít k rozsáhlé výrobě, chybělo několik základních faktorů – přírodní zdroje, kapitál a odbyt.

situaci zhoršilo zavedení pozemkové daně v roce 1842 a řada epidemií a neúrod. Jen postupná obnova mořeplavby a tranzitního obchodu během 40. let 19. století činila nadále z Dubrovníka důležitou lokalitu v rámci Dalmácie.

Nabízí se otázka, zda by historický vývoj Dubrovnické republiky, pokud by nebyla zrušena francouzskou intervencí počátkem 19. století, i přes probíhající politické události pokračoval nadále. Domnívám se, že nikoliv, že v době rodícího se ilyrského hnutí, národní identity a ekonomické regrese by ke sjednocení s ostatním chorvatským územím tak jako tak později došlo, neboť dubrovnické etnikum si vždy bylo (i přes svůj svébytný vývoj) vědomo kulturní a národní sounáležitosti s ostatními Chorvaty. Pod vlivem romantismu část obyvatelstva stále snila o obnově ideálů Dubrovnické republiky, ale díky politické situaci a rostoucímu habsburskému útlaku byla tato obnova nerealizovatelná. Tyto tendence byly postupně nahrazeny rodící se etnickou a národní identifikací.

Politická, ekonomická a společenská stagnace, vyvolaná izolací a absolutistickým centralismem, byla načas přerušena kulturními událostmi – vydáním děl Ivana Gunduliće a dalších dubrovnických básníků v chorvatském a italském jazyce ve 20. a 30. letech 19. století. Ediční počin vyvrcholil roku 1841 encyklopedickým vydáním *„Galleria degli Ragusei illustri"*.

Styky mezi Dubrovníkem a Záhřebem v období ilyrismu vedly k rozvoji národních zájmů a ke vzniku **Dubrovnického kruhu chorvatských ilyrců**, ze kterého vzešel velký počet dubrovnických obrozenců a významných vlastenců. Důležitá byla také spolupráce s obrozeneckými periodiky, zejména s *„Danicí"* a *„Zorou Dalmatinskou"*. Politická orientace dubrovnického obrozeneckého spolku vedla k vědomí potřeby sjednocení všech chorvatských zemí a přijetí národní identifikace. Nadšení Dubrovčanů (a Dalmatinců) z pádu absolutismu vedlo k otázce sjednocení s Chorvatskem.

Revoluční rok 1848 znamenal pro Dubrovčany, kteří podporovali národní myšlenku, stejně jako pro ostatní Chorvaty, rok vyjádření národních tužeb a zájmů. Relativní otevřenost hranice, možnost získání občanství, řada epidemií a špatná ekonomická situace ve vnitrozemí podmínila proces migrace obyvatelstva z východní Hercegoviny. Rakouská vláda také poprvé povolila přistěhování pravoslavnému obyvatelstvu, které během poloviny 19. století začalo zdůrazňovat

své srbské nacionální postoje. Díky chorvatské národní integraci, zejména v kulturní oblasti v rámci ilyrismu, se začala otevírat problematika nacionalismu. Zatímco na ostatním chorvatském území během roku 1848 nebyla tato problematika tak akutní, v Dubrovníku tehdy docházelo k prvním formám národní diferenciace. Velkou úlohu v tom sehrálo několik faktorů – šíření Karadžićevovy ideje jazykového srbstva, propagandistické působení ruského konzula a pravoslavného kněze v Dubrovníku, jakožto i ekonomická prosperita nově přistěhovalých pravoslavných obchodníků a podnikatelů.

Už roku 1848 působily v Dubrovníku **dvě národněosvobozenecké skupiny** – ideologie chorvatského kruhu dubrovnických ilyrců (zejména představitelé městské inteligence a aristokracie, tzv. *dubrovački narodnjaci*) a srbský nacionální program. Dubrovački narodnjaci usilovali kromě dosavadních kulturnějazykových témat v souladu s tehdejším chorvatským prostředím o sjednocení celého Chorvatska. Tato ilyrská skupina zformovaná v Dubrovníku přispívala do Gajovy *„Danice"*, např. Đuro Ferić, Antun Kaznačić aj.[291]

Srbský nacionální program[292] našel pod vlivem vnějších faktorů opěrný bod u pravoslavných Srbů, ale pouze u několika srbských katolíků. V této fázi totiž ani samotní srbští katolíci, žijící na dubrovnickém území, jasně neoddělovali slovanskou ideu od srbství, přejíce si ho rozšířit do dubrovnického a dalmatského prostoru. Později pod vlivem politiky Srbů v habsburské monarchii a dalšímu rozvoji velkosrbské ideje došlo k negování chorvatského ducha Dubrovníku.

Jazyková otázka měla mimořádný polický dopad na vztah obou etnik. Jazykově-národní teze Srba Vuka Stefanoviće Karadžiće ve svých důsledcích redukovaly chorvatský národ a tím i rozsah jeho státnosti a teritoria. Karadžić[293] roku 1849 publikoval **teze, že všichni Jihoslované-štokavci bez ohledu na náboženskou příslušnost, historické tradice atd. jsou z národnostního hlediska Srbové**. Gajova koncepce chorvatského (ilyrského) spisovného jazyka však

---

[291] Druhá ilyrská skupina v Dalmácii (v čele s Božidarem Petranovićem, příslušníkem srbské obchodnické rodiny v Šibeniku a Gajovým spolužákem) vznikla právě v Šibeniku a vydávala od roku 1838 list *„Srpsko-dalmatinski magazin"*. Vedle těchto skupin se v Dalmácii vyhranil i kruh Ante Kuzmaniće s vlivem katolické církve, který vydával od roku 1844 list *„Zora dalmatinska"*. Toto uskupení vyzdvihovalo kulturní primát Dalmácie a zdůrazňovalo více chorvatství nežli ilyrství.

[292] Chorvatský nacionalismus v Dalmácii se rozvíjel až od konce 60. let 19.století.

[293] Jeho dílo je často hodnoceno jako pramen „velkosrbské agrese".

byla založena na domácím procesu, který s využitím bohaté tradice, zejména dubrovnicko-dalmatské literatury, vedl již od poloviny 18. století k převaze novoštokavského dialektu na rozsáhlém území od Slavonie přes Bosnu do Dubrovníka a od Dubrovníka do Liky. Vukovy teze (spolu s dalšími faktory) vedly ke kulminaci srbského a chorvatského nacionalismu v 19. a 20. století.

Na přelomu 50. a 60. let 19. století byl proces národní emancipace v Dalmácii stále ve své počáteční fázi. Národotvorný proces se zde projevil vědomím slovanské příslušnosti, vzájemné rozdíly mezi Chorvaty a Srby byly pociťovány především v rovině náboženské (jako by příslušnost ke katolické či pravoslavné církvi nahrazovala vědomí národní příslušnosti). V letech 1860-1861 se zformovala Národní strana[294] jako politické uskupení dalmatských Slovanů, vyjadřující až do 70. let 19. století společné zájmy chorvatské majority a srbské minority slovanského obyvatelstva v Dalmácii. Jednou z elementárních otázek bylo sjednocení Dalmácie s Chorvatskem a zrovnoprávnění „domácího" jazyka s italštinou, včetně jeho zavedení do veřejného života.

Roku 1862 byla založena Matice dalmatská a rok později byla otevřena první slovanská čítárna v Dubrovníku. Národní strana se snažila získat pozice ve správě dalmatských měst a obcí, což se jí roku 1870 podařilo právě v Dubrovníku. Vítězství Národní strany v roce 1872 se odrazilo v zrovnoprávnění národního jazyka v úřadech, soudech a školách.

Od 70. let 19. století rostly rozpory **mezi chorvatskou a srbskou složkou národního hnutí** a to přes fakt, že Národní strana se snažila vždy zdůrazňovat úplnou rovnoprávnost obou stran. Zdrojem svárů byla otázka budoucnosti Bosny a Hercegoviny (velkochorvatské i velkosrbské ideje si činily nárok na toto území). Došlo k zásadnímu obratu politiky dalmatských Srbů, rozštěpení Národní strany a roku 1879 byla založena Srbská národní strana, která se rozhodně postavila proti sjednocení Dalmácie s Chorvatskem (dokonce navrhovala její připojení k Bosně a Hercegovině). Nastalo období rozkolu mezi dalmatskými Srby a Chorvaty,

[294] Hlasatelem Národní strany byl politický list *„Il Nazionale"* (vydáván od roku 1862, do roku 1875 v italštině). Roku 1876 ho nahradil chorvatsky psaný *„Narodni list"*. V letech 1878–1882 vycházel v Dubrovníku časopis *„Slovan"* (Slovinac) s podporou J. J. Strossmayera.

které vyvrcholilo roku 1889, kdy Národní strana uznala národní rovnoprávnost Srbů v Dalmácii, což vedlo k diskreditaci politiky chorvatské Národní strany.

Obrat v politice dalmatských Chorvatů se projevoval již počátkem 90. let 19. století v činnosti dalmatských pravašů[295], zejména redaktora dubrovnického listu *„Crvena Hrvatska"* Franja Supila. Přelom 19. a 20. století charakterizuje chorvatsko-srbská spolupráce ve snaze čelit maďarskému tlaku a dualistickému režimu.

Obr. 82 Vojenská hranice roku 1866

Ostatní dnešní chorvatské území bylo díky turecké a benátské expanzi územně roztříštěné. Osmané ovládli ve středověku většinu chorvatského teritoria (koncem 16. století se rozloha chorvatského státu zmenšila z 50 000 km^2 na pouhých 16 000 km^2), Benátky okupovaly většinu přímoří. Díky Turkům kolonizovali Srbové opuštěné oblasti po katolických Chorvatech (část Dalmácie, Slavonie a území východní Hercegoviny a bosenskou Krajinu).

Po zvolení Ferdinanda Habsburského chorvatským králem (roku 1527) byl osud Chorvatů, stejně jako Čechů, v rámci společné habsburské monarchie. Vznikla **Vojenská hranice** (Chorvatská a Slavonská), jež zajišťovala obranu proti turecké expanzi.[296] Chorvatsko bylo tehdy v Evropě nazýváno „přední stráž křesťanského světa". Roku 1699 byla karlovickým mírem osvobozena většina chorvatského území od turecké nadvlády. Kontinentální Chorvatsko zůstalo v rukou Habsburků, většinu přímoří ovládali nadále Benátčané, Dubrovnická republika jako jediná zůstala svobodná.

Od 18. století sílil útok uherské šlechty na státoprávní postavení Chorvatska, včetně snahy o prosazení maďarštiny jako povinného jazyka ve školách a na úřadech. Roku 1791 chorvatský sněm podřídil Chorvatsko uherské vládě a zřekl se správní a finanční samostatnosti.

---

[295] příslušníci Chorvatské strany práva

[296] Chorvatští žoldnéři byli evropsky proslulí bojovníci, známí svou odvahou a zvláštním „orientálním" způsobem boje. Vojenská hranice byla zrušena roku 1881 a začleněna do Chorvatska.

V první polovině 19. století rostl boj Chorvatů proti tuhým maďarizačním tendencím uherské vládnoucí vrstvy, který tvořil hlavní obsah chorvatských politických dějin do roku 1848. Obráncem národních zájmů se od 30. let 19. století stala mladá chorvatská inteligence v rámci národněosvobozeneckého hnutí (*ilyrismu*). Roku 1847 byla chorvatským sněmem za úřední jazyk prohlášena chorvatština.

Ve druhé polovině předminulého století probíhal boj za sjednocení Chorvatska (po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 patřilo vnitrozemské Chorvatsko do zalitavské a Dalmácie do předlitavské části říše) a boj proti uherské nadvládě a maďarizaci (roku 1868 bylo přijato chorvatsko-uherské vyrovnání).

Dubrovník byl přes sto let až do roku 1918 součástí Rakouska, po 1. světové válce připadl nově vytvořenému státu - 1. prosince 1918 po porážce habsburské monarchie vytvořili Jihoslované na jejích troskách první společný stát, Chorvatsko se tak stalo součástí **Království Srbů, Chorvatů a Slovinců**, část chorvatského území (Istrie, Zadar a některé ostrovy) připadla Itálii. První dekáda existence meziválečné Jugoslávie oplývala závažnými událostmi. Začala bojem o ústavu a správní uspořádání nového státu, probíhal v ní ostrý boj mezi vládnoucími Srby a o sebeurčení usilujícími Chorvaty.

Prohlubující se politická krize vedla krále Aleksandra I. počátkem roku 1929 ke státnímu převratu, byla nastolena královská diktatura a název státu změněn na **Království Jugoslávie**. Zavraždění krále Aleksandra atentátem v Marseille roku 1934 vedlo Chorvaty k uvědomění si nebezpečí, tj. do jaké míry jsou ohroženi italským expanzionismem.

Jugoslávský stát (1919-1941), v němž dominantní prvek představovali Srbové, přispěl k vyostření antagonismů mezi jednotlivými národy, především mezi Srby a Chorvaty. V roce 1941 německá a italská vojska obsadila Jugoslávii. Vzniklo organizované antifašistické partyzánské hnutí v čele s Chorvatem Josipem Brozem Titem.[297]

[297] Rozpory mezi komunistickým (partyzáni) a nekomunistickým (četnici) křídlem odboje přerostly v občanskou válku.

Jednu z nejostudnějších kapitol historie druhé světové války a Chorvatska tvoří vznik a existence **Nezávislého státu Chorvatsko** (NDH). Tento kolaborantský stát, vyhlášený 10. dubna 1941, zahrnoval většinu chorvatského území, téměř celou Bosnu, Hercegovinu a Srijem,[298] v čele s vůdcem fašistické organizace Ustaša (tzv. *ustašovci*), Ante Pavelićem.

Od dubna 1941 do září 1943 byl Dubrovník okupován italskou armádou a posléze Němci. V říjnu 1944 osvobodili dubrovnické teritorium od fašistů chorvatští partyzáni. Uchopení moci komunisty po osvobození Dubrovníka z rukou okupantů v roce 1944 připomíná pomník z roku 1994 na ostrůvku Daksa u Dubrovníka. První starostí komunistů bylo zlikvidovat preventivně věechny možné zárodky demokratické opozice. Popravili zde 44 předních dubrovnických osobností, které s komunistickým režimem nesympatizovaly. Události i místo byly tabu po celý čas titovské Jugoslávie, až v roce 1994, při 50. výročí události, byl postaven pomník těmto prvním dubrovnickým obětem režimu.

Po druhé světové válce byla 29. listopadu 1945 zrušena monarchie a vyhlášena **Federativní lidová republika Jugoslávie** v čele s Komunistickou stranou Jugoslávie a Josipem Brozem Titem[299], jednou z její svazových republik bylo Chorvatsko. Následovalo budování stalinistického systému, včetně zestátnění většiny průmyslových a obchodních podniků a plošné kolektivizace zemědělství.

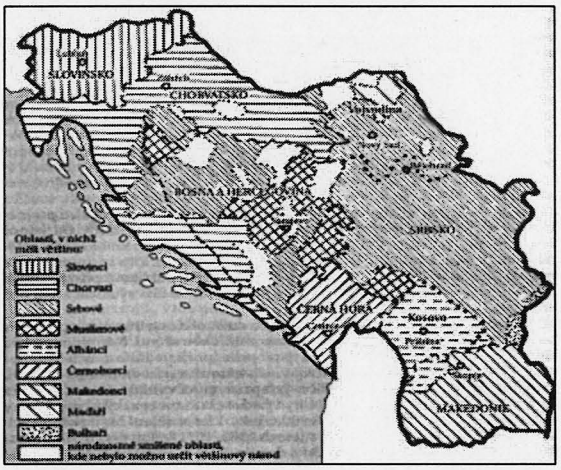
Po roztržce Tita se sovětským blokem (roku 1948) začalo období sbližování se Západem, v 50. letech 20. století tak vznikl naprosto specifický *jugoslávský model socialismu.*[300] Po zlepšení vztahů s východním blokem přišlo ochlazení vztahů se Sovětským svazem (roku 1958).

Obr. 83 Socialistická Jugoslávie

[298] Chorvatsku zbyla část pobřeží od Omiše k Dubrovníku s přístavy Ploče, Metković a Gruž.
[299] Tito, doživotní jugoslávský prezident chorvatského původu, byl původně vyučený kovodělník. Pro zajímavost - roku 1912 pracoval krátce v plzeňské Škodovce.
[300] Již roku 1953 došlo k uvolnění soukromého podnikání v zemědělství.

7. dubna 1963 vyhlásilo Titovo vedení novou ústavu, která změnila název státu na **Socialistickou federativní republiku Jugoslávie**. Zvýšení životní úrovně, ekonomický růst, národnostní klid[301] a svobodné cestování do zahraničí, včetně povolení práce v západních zemích, vedlo (přes totalitní charakter moci) k posílení popularity komunistického režimu.

Obr. 84 Národnostní mapa Jugoslávie (1981)

Poslední léta Titovy vlády nesla všechny znaky stagnace (ohromná inflace, zahraniční úvěry atd.) a po Titově smrti v roce 1980 začalo období ekonomických problémů a oživování nacionalistických koncepcí (především nástup srbského nacionalismu v čele se Slobodanem Miloševićem).

K rozpadu jugoslávské federace, která formálně přestala existovat v lednu 1992, vedlo **vyhlášení samostatnosti** Slovinska a Chorvatska 25. června 1991.[302] V témže roce, v rámci vyústění dlouhodobé politické, hospodářské a státoprávní jugoslávské krize, vypukla komplikovaná **občanská válka** *(domovinski rat)*, která trvala dlouhých pět let.[303]

Obecně lze vyvodit objektivní závěr, že v této válce šlo o boj chorvatských Srbů vůči Záhřebu[304] a bosenských Srbů proti Sarajevu, neboť tito odmítali žít po rozpadu Jugoslávie v nových samostatných státech. Jejich odpor se přitom opíral

[301] Národnostní klima nebylo pochopitelně idylické, bylo komunistickým režimem „zmrazeno", ale díky přísným Titovým represím za jeho života nedocházelo k jakýmkoliv projevům národnostní nevraživosti (bez ohledu na etnikum).

[302] Mezinárodní uznání nezávislosti Chorvatska v hranicích, jaké mělo jako federální jednotka v rámci SFRJ, znamenalo ohromný triumf chorvatských nacionalistů. Základní ideologickou doktrínou vládnoucí skupiny při budování suverénního Chorvatska se stala protisrbská xenofobie. Samostatný stát tak byl vybudován na nacionalistických základech.

[303] Válka na Balkáně přinesla Evropě statisíce běženců (mnoho běženců se také usadilo v České republice).

[304] Roku 1992 byla vyhlášena Republika Srbská krajina, která znamenala odtržení skoro třetiny chorvatského území a uprchlictví (vyhnání několik set tisíc Chorvatů), např. po zničení mostu v Maslenici neexistovalo od roku 1991 suchozemské spojení s Dalmácií.

o otevřenou či skrytou podporu Bělehradu. Analogicky se chovali i bosenští Chorvaté ve vztahu k ústřední vládě v Bosně (za jejich aktivitami stál naopak Záhřeb a Tudjmanův režim). Každá ze zúčastněných stran tak nesla svůj díl zodpovědnosti a viny. Bohužel mír, kterého bylo na Balkáně dosaženo díky mezinárodnímu zásahu v roce 1995, je stále u části veřejnosti a politiků chápán jako diktát vnějšího světa.

Tato válka se nevyhnula ani dubrovnickému území. Vojenská agrese Jugoslávské armády Srbska a Černé Hory v letech 1991-1992 zanechala obrovské škody. Okupace Dubrovníka začala v říjnu 1991 a trvala až do května 1992, kdy Chorvatská armáda osvobodila město a jeho okolí. Ojedinělé ataky z vnitrozemí však přetrvávaly až do roku 1995.

Osud dubrovnického teritoria sdíleli také dubrovničtí Židé. Díky agresi jugoslávských vojsk opustila na konci 20. století Chorvatsko polovina chorvatských Židů a emigrovala do Izraele. Nebyl to však jediný úder židovské komunitě. Po tolika staletích poměrně klidného života na Balkáně potkal Sefardy tragický osud již za druhé světové války, když do města vniklo německé gestapo v roce 1941. Celkově nacisté zlikvidovali kolem 95% židovského obyvatelstva na Balkáně, vyloupili a znesvětili jejich synagogy, většinou je úplně zničili.

Dubrovnická synagoga byla znovu vysvěcena v roce 1956, ale náboženským účelům sloužila už jen sporadicky (z původní židovské komunity zůstala po válce jen hrstka). Od roku 1980 pak byla po určitý čas jen muzeem. K jejímu dalšímu poškození došlo právě v 90. letech 20. století za srbsko-černohorského mnohaměsíčního obležení Dubrovníka a jeho ostřelování. V roce 1997 byla synagoga opět obnovena, od té doby slouží dále jednak jako muzeum, jednak jako židovská svatyně sefardského obřadu.

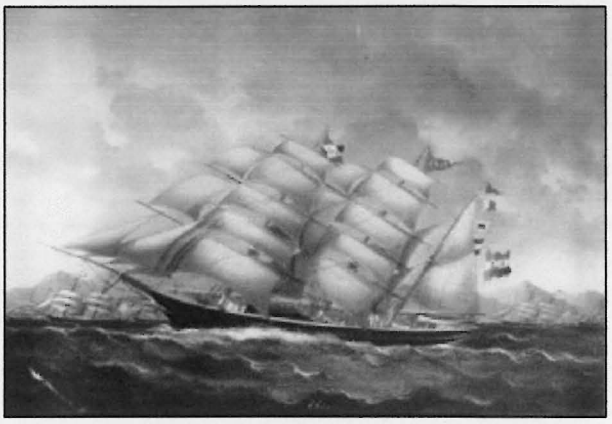
Ekonomický rozvoj dubrovnického teritoria po pádu Dubrovnické republiky:

Dalmácie patřila v Předlitavsku až do konce monarchie k nejméně rozvinutým oblastem, hospodářsky naprosto stagnovala.[305] Nesladěné mocenské zájmy obou polovin monarchie (Vídeň podporovala přístav Terst, Pešť „svůj" přístav

[305] Od 90. let 19. století se v Dalmácii objevil dokonce hlad, jehož rozsah vedl k dobročinným sbírkám (např. ve Vídni).

Rijeku) poznamenaly nedostatečnou výstavbu železnic na dalmatském území. Nezbytný přechod k paroplavbě těžce postihl dalmatské loděnice, stavějící plachetní lodě.

V agrární oblasti přežívaly archaické vztahy kolonátu[306] až do roku 1918. Jen malé množství sedláků vlastnilo půdu. Významným oborem bylo vinařství, které díky levnému italskému vínu ztratilo zahraniční odbyt (po roce 1918).

Obr. 85 plachetnice (bark) Eber

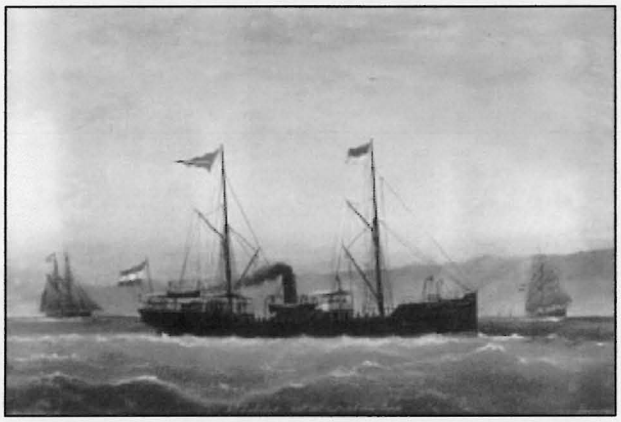
Hospodářský rozvoj dubrovnického teritoria byl charakterizován od druhé poloviny 19. století dvěma hlavními faktory: mořeplavbou, která úspěšně navázala na tradice Dubrovnické republiky, a od konce předminulého století také turismem (cestovním ruchem).

Po pádu Dubrovnické republiky se nadále (přes nové politicko-společenské podmínky) rozvíjela v druhé polovině 19. století dubrovnická mořeplavba. Na své nejslavnější období již zcela nenavázala, avšak dvě moderní zaoceánské plachetnice (barke) *„Eber"* a *„Pelag"* (obě vystavěny v Terstu roku 1870) znamenaly pokračování slavné námořní tradice.

Bohužel rozkvět námořního obchodu prostřednictvím plachetnic trval velmi krátce, svět ovládl nástup paroplavby. Dubrovničtí obchodníci zakoupili roku 1880 nákladní zaoceánskou paroloď *„Dubrovnik"* a založili několik prosperujících paroplavebních společností. Do první světové války bylo vystavěno a provozováno prostřednictvím dubrovnického kapitálu v anglických docích 38 nákladních lodí. Po první světové válce se stal Dubrovník jedním z nejdůležitějších přístavů nového státu. Úspěšný rozvoj mořeplavby pokračoval i v meziválečném období, kdy došlo ke spojení několika společností do jedné pod názvem *„Dubrovnická paroplavba"*.

[306] Systém kolonátu – rolník měl k půdě pouze dočasné užívací právo, nikoliv vlastnické. Pánovi musel odevzdávat skoro polovinu výtěžku.

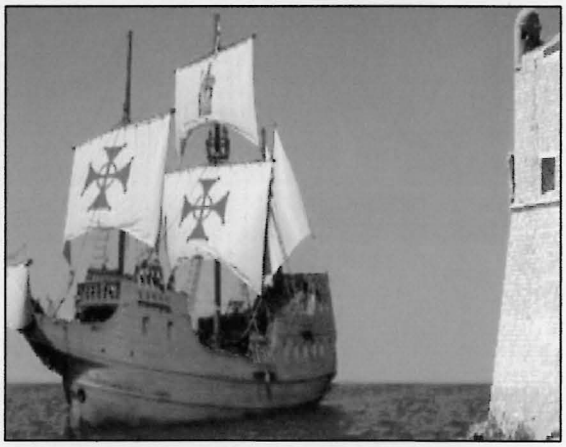
Roku 1938, v době kdy tato firma zakoupila několik motorových lodí, byla přejmenována na *„Dubrovnickou plavbu“*. Počátkem 2. světové války tvořilo dubrovnické obchodní loďstvo polovinu tehdejšího jugoslávského loďstva. Důsledkem válečných a poválečných událostí byl úpadek dubrovnické flotily a regrese celého teritoria.

Obr. 86 paroloď „Dubrovnik“

Pod vlivem historické námořní tradice byla roku 1955 založena dnešní společnost *„Atlantska plovidba“* (Atlantická plavba), která se specializuje na přepravu těžkých nákladů po celém světě.[307] Díky konkurenci suchozemské a letecké dopravy se Atlantická plavba v současnosti potýká s ekonomickými problémy, takže se začala specializovat též na oblast cestovního ruchu.

Proslulé dubrovnické plachetnice typu karaka[308] a galeona (galijun), které ve světě proslavily námořnictvo Dubrovnické republiky, potlačil před více než sto lety nástup parolodí, ale v roce 2005 se tato tradice vrátila zpět díky cestovnímu ruchu a to v podobě repliky plachetnice typu karaka a především repliky galeony Tirena, která byla vystavěna podle dochovaných středověkých nákresů, vyzdobena plachtami s maltézským křížem a dubrovnickými vlajkami sv. Vlaha.

Obr. 87 replika galeony (2005)

[307] Politická situace na počátku 90. let 20. století a válečné konflikty v bývalé Jugoslávii znamenaly komplikace v provozování dubrovnické námořní plavby, zejména díky okupaci Dubrovníka a skutečnosti, že v té době nebyla mezinárodně uznána samostatnost Chorvatské republiky. Proto Atlantská plavba, která nemohla užívat chorvatskou vlajku, byla nucena dokonce na krátkou dobu zapsat svou flotilu pod flotilu Malty.

[308] Karaka – středověká plachetní loď se třemi až čtyřmi stěžni, s vysokými ustupujícími nástavbami na zádi i přídi, známá jako největší plachetní loď na Jadranu v 15. století a v 16. století jedna z největších nákladních lodí na světě. Angličany byla nazývána „argosy“ (přesmyčka slova Ragusa, latinského výrazu pro Dubrovník). Galijun – středověká třístěžňová válečná plachetnice.

Cestovní ruch je nejdůležitějším ekonomickým faktorem dubrovnického (a přímořského) teritoria od poloviny 20. století dodnes.[309] Vzhledem k bohaté kulturní tradici a sociokulturnímu potenciálu Chorvatska dnes vznikají (podobně jako v Evropě) projekty na vznik a rozvoj tzv. kulturního turismu. Ten se se dle mého názoru rozvíjí na území Dubrovníka již od poloviny 20. století, v pravém slova smyslu od 90. let 20. století.

Moderní dubrovnický turismus začal roku 1897, když byl dostavěn Grand hotel Imperial. Tradice pohostinnosti se v Dubrovníku datuje odedávna, již v době trvání Dubrovnické republiky zde existoval systém péče o poutníky. Důvod byl zřejmý, tehdy existovalo jen málo Dubrovčanů, kteří nestrávili část života mimo Dubrovník (mořeplavci, obchodníci, vyslanci aj.), takže si příchozích cizinců vážili a ctili je. Již tehdy existovaly objekty pohostinství, např. hospic pro cizince v paláci Sponza, na které dohlížela státní správa a kterým poskytovala subvence (na základě rozhodnutí dubrovnického senátu). Pro cizince byly pořádány také zvláštní ceremoniály při uvítání a přijetí vážených hostů.

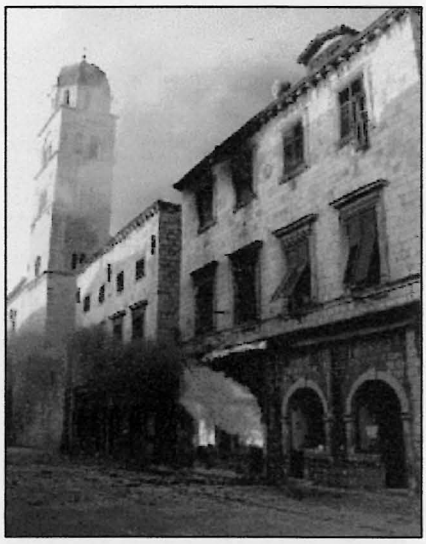
Roku 1820 byla otevřena kavárna Casino v paláci Miha Giorgiho (v Pile), kde se posléze konaly veřejné zábavy. Později byla zavedena patnáctidenní paroplavební linka podél východního pobřeží Jadranu na trase Terst-Dubrovník-Korfu. Nová parolodní doprava, která byla do všech významných letovisek na Jadranu zavedena ve 40. letech 19. století, poskytla zcela novou perspektivu při zvýšení počtu dopravovaných cestujících (prvních 153 turistů do Dubrovníku takto přivezla roku 1841 loď „Baron Stürmer“).

Turismus se v 80. letech 19. století dostal i na pobřeží Jadranu (např. Opatija, známé turistické středisko na severním Jadranu) a v 90. letech 19. století dorazil do jižní Dalmácie, kde se jeho hlavním střediskem stalo město Dubrovník. Zajímavostí je bezesporu skutečnost, že dlouhé období v 19. století převažoval tzv. zimní turismus nad letními rekreacemi. Růst turismu koncem 19. století a rozvoj infrastruktury s ním spojené vedl k tomu, že Dubrovník se stal hlavním turistickým centrem tehdejší Dalmácie.

[309] Cestovní ruch v současnosti tvoří cca 17% hrubého domácího produktu.

Po první světové válce začal velký rozvoj cestovního ruchu na chorvatském Jadranu. Zakladateli moderního cestovního ruchu na Dubrovnické riviéře byli počátkem 20. století Češi, kteří byli významnými investory nejen na dubrovnickém teritoriu, ale i na celém jadranském pobřeží. V Dubrovníku založili *„Dubrovnickou hotelovou akciovou společnost Kupari-Srebrno"*. Roku 1921 byla založena místní společnost *„Dub-društvo"* pro rozvoj Dubrovníka a okolí. Kromě dubrovnického přímoří se cestovní ruch rozvíjel i na Elafitských ostrovech, na ostrov Lopud (v té době spolu s Dubrovníkem nejnavštěvovanější turistická destinace na tomto teritoriu) přijeli první čeští turisté již roku 1922.[310]

Po druhé světové válce až do 60. let 20. století převládali (a to zcela logicky vzhledem k politickým událostem té doby) v turistickém spektru domácí návštěvníci, zahraniční hosty tvořili obyvatelé západoevropských zemí. Až od 60. let minulého století pokračovali v tradici opět čeští turisté. Turistická infrastruktura byla ve druhé polovině 20. století rozšířena a modernizována. Slibný rozvoj zastavila v letech 1991-1992 již zmíněná válečná agrese, až do roku 1995 byla část dubrovnického území pod neustálými srbsko-černohorskými ataky z vnitrozemí, což se negativně projevilo na obnovujícím se cestovním ruchu.[311]

Obr. 88 útok na Dubrovník r. 1992

Dle mého názoru přinesla válka v oblasti turismu i jisté paradoxní pozitivum, neboť díky válečnému zpravodajství se o Chorvatsku, potažmo Dubrovníku, dozvěděl celý svět. V současnosti proto tvoří velkou část turistického spektra Američané či Francouzi, kteří před válkou chorvatský Jadran navštěvovali v minimální míře. Jde nejen o turisty, ale také o bývalé příslušníky mezinárodních

[310] Do vypuknutí druhé světové války byli Češi na ostrově Lopud nejpočetnější zahraniční turisté.

[311] Tyto útoky v letech 1992-1995 si vybíraly zejména turistickou sezónu, např. časté bylo ostřelování hlavní městské pláže. Přesto to byli právě Češi, kteří i přes uvedená rizika patřili k prvním poválečným turistům dubrovnického regionu. Během útoků byla zcela zničena i populární turistická atrakce – lanovka na kopec Srđ.

vojsk SFOR a KFOR, kteří v Chorvatsku během války působili, včetně jejich příbuzných a známých.

Vzhledem k bohaté historické a kulturní tradici patří na počátku 21. století dubrovnický region k nejatraktivnějším destinacím na středomořském pobřeží.[312] Pro zajímavost - podle známého amerického magazínu National Geographic je Chorvatsko pro rok 2006 nejžádanější destinací na světě.

Závěr:

Po francouzském jařmu upadlo území bývalé Dubrovnické republiky do nového područí, habsburského, ve kterém Ragusané setrvali až do první světové války. Rakouská nadvláda přinesla městu hromadný materiální a mravní úpadek.[313] V průběhu 19. století se některé dubrovnické rody přestěhovaly do Itálie, jiné vymřely, takže aristokracie jako dosavadní hybatel politicko-společenského života vstoupila do epochy úpadku. Stejně tak se zhoršila celková hospodářská situace Ragusy.

Pozitivní dimenze spojení s habsburskou monarchií se ukázala jak v průběhu dlouhodobého procesu národní a teritoriální integrace chorvatského národa a v rámci ilyrského hnutí v 1. polovině 19. století, tak později v době vrcholného období politického boje. Národnostní spory mezi Chorvaty a Srby, které v Dalmácii (a Dubrovníku) sílily v první polovině 19. století, pokračovaly rozmíškami nejen po celou dobu existence jednotného státu a v období mnohonárodnostní socialistické Jugoslávie, ale zejména pak počátkem 90. let 20. století, kdy nacionalistické tendence obou stran vedly k občanské válce, ze které se jihoslovanský prostor nevzpamatoval dodnes.

Růst ekonomické situace regionu přinesl rozvoj cestovního ruchu a obnovu mořeplavby. Dnes je Dubrovnická riviéra jednou z nejvyhledávanějších evropských destinací.

---

[312] K působivé atmosféře města ve stylu bývalé Dubrovnické republiky přispělo obnovení městské stráže v roce 2004, jejímž stanovištěm jsou městské brány Pile a Ploče.

[313] Jak jsem se již zmínila v předchozích kapitolách, rakouský administrativní systém a s ním spojená migrace na dubrovnickém území (vojsko, úředníci apod.) vedl k poklesu morálky včetně růstu mimomanželských vztahů a dětí.

10.2 Dubrovnická kultura jako významná součást chorvatské kultury

Území dnešního Chorvatska stálo vždy na rozmezí několika civilizací a vlivu různých kulturních okruhů, nacházelo se na pomezí západní a východní kultury. Existují ale i další evropské země, zejména mediterránní (např. Španělsko či Itálie), kde se setkávaly a vzájemně ovlivňovaly různé kultury. V čem tedy spočívá specifičnost chorvatské kultury? V tom, že se zde vzájemně prolínají tyto čtyři kulturní okruhy:

- západní
- východní
- středoevropský
- mediterránní (jižní)

Je tudíž nutné položit si otázku, zda umělecké památky vzniklé na chorvatském území jsou výsledkem pouhé absorbce kulturních prvků jiných kultur či výrazem kreativity místní kultury a zdejších obyvatel?

Důkazy pro originální kreativitu Chorvatů můžeme najít již v prehistorickém období, jedná se např. o tzv. vučedolskou keramiku, specifickou a naprosto ojedinělou. V období antiky je jím Diokleciánův palác ve Splitu (4. století), jedna z nejvýznamnějších památek pozdně antické architektury, na které jsou demonstrovány nejrůznější umělecké vlivy tehdejšího římského impéria. Existuje řada dalších příkladů, mezi signifikantní patří starochorvatská předrománská sakrální architektura, raně románské ornamentální sochařství, specifický přechodný gotico-renesanční styl (reprezentovaný především katedrálou v Šibeniku) či renesanční letohrádky Dubrovnické republiky z 15. a 16. století, které nemají díky asymetrickému půdorysu a organizaci prostoru, včetně vztahu k přírodě, konkurenci v podobě typologicky, ani kvalitativně podobných staveb v tehdejší evropské architektuře. Bohužel slibný kulturní rozvoj chorvatského území zastavila invaze Turků na Balkán a ekonomická regrese dalmatských měst.

Stejně tak řada významných chorvatských výtvarníků a sochařů 20. století se zapsala do historie evropského umění a jejich díla jsou vystavována dodnes

v nejvýznamnějších galeriích a muzeích světa, např. Vlaho Bukovac, Ivan Meštrović aj. Zcela mimořádná je chorvatská naivní malba (zejména tzv. Hlebinská škola ze 30. let 20. století).

Existuje mnoho uměleckých děl, která ač jsou díky opomíjení evropských kunsthistoriků neznámá, jsou výsledkem originální tvořivosti chorvatského národa a výrazným způsobem dotváří historii evropské kultury. Je tudíž zřejmé, že chorvatská kultura čeká na své „objevení" a zařazení do celoevropského kulturního vývoje.

Raguská kultura v přechodném období:

Dubrovník 18. a počátku 19. století byl doposud neprávem odbornou veřejností zobrazován jako město obecné regrese a kulturního zpoždění. Dle mého názoru tento trend byl způsoben především tím, že na dubrovnickou kulturu bylo nahlíženo skrze prizma literární tvorby.[314] Je sice pravdou, že od 18. století se literatura rozvíjela méně nežli v předchozích staletích, přesto zde působila řada proslulých literátů, např. Ignjat Đorđić, Mato Vodopić či Ivo Vojnović.

Dubrovník od počátku 18. století do pádu Republiky byl městem obrovské vitality. Po přírodních katastrofách dokázali Ragusané obnovit své město a proslulou mořeplavbu. První projevy úpadku se objevily, ale prozatím u vládnoucí šlechty. Dubrovnické 18. století bylo naopak obdobím, kdy raguská kultura dosáhla svého největšího vrcholu. Není již tedy stoletím literatury, ale vědy, která se zde bohatě rozvíjela (např. již zmíněný Ruđer Bošković). Bylo obdobím zájmu o lidovou tvorbu (sbírání národních písní a říkadel), studia staré dubrovnické literatury, vydávání historických děl atd. V Raguse vzniklo také nejlepší drama 18. století napsané chorvatsky *„Kate Kapuralica"* **Vlaha Stulliho** (1768-1846), která skvěle vykresluje domácí mediteránní mentalitu. Hra upadla v zapomnění a to až do roku 1966, kdy ji na scénu uvedl legendární Marko Fotez.[315]

---

[314] Obecným trendem kroatistů (včetně zástupců české kroatistiky) je nahlížet na kulturní dějiny Chorvatska především jako na dějiny chorvatské literatury. Z těchto důvodů netvoří rámec studia kroatistiky dějiny kultury Chorvatska, ale pouze předměty z oblasti lingvistiky, literatury a historie.

[315] Marko Fotez (1915-1976) byl vynikající chorvatský režisér, jeden ze zakladatelů Dubrovnických letních her.

Je proto zcela nepochopitelné, že Dubrovník, město bohaté literární produkce a vysoké kultury, nemělo po celé období Dubrovnické republiky svoji tiskárnu (otevřena byla až roku 1783). Dubrovnická tiskárna měla velký kulturní význam, neboť se stala nejvýznamnější v oblasti Dalmácie.[316] Její jedinečnost spočívala v tom, že se zde tiskla dosud nevydaná díla raguské renesance, např. dílo dubrovnického historika Ludovika Tuberona Crijeviće *„Komentari svojega vremena" (Komentáře své doby)*, tato historie Dubrovníka byla vydána roku 1790, dále díla latinisty, diplomata a knihovníka Vatikánské knihovny Stijepa Gradiće, díla italského profesora v Dubrovnickém kolegiu Frana Marija Appendiniho aj. Koncem 18. století vyšla také díla známého dubrovnického básníka a spisovatele Ignjata Đorđiće a jezuity Bernarda Zuzoriće. Tiskárna sloužila také praktickým každodenním potřebám, vydávány byly lidové kalendáře apod. (v italštině).

V Dubrovníku 18. a 19. století převládal zájem o výuku a studium národního jazyka. Proto roku 1785 vyšlo v Dubrovníku druhé vydání italsko-latinsko-ilyrského slovníku jezuity Ardelia Della Belle. Počátkem 19. století bylo vydáno velké lexikografické dílo proslulého dubrovnického lingvisty Joachima Stulliho, jeho třídílný slovník *„Vocabolario italiano-illirico-latino"*. Velký význam sehrál Đuro Ferić (1739-1820), básník píšící latinsky a chorvatsky, který se zasloužil o propagaci národních písní, básní, říkadel a úsloví. Většina jeho děl vyšla v Dubrovníku v latinském jazyce v rámci propagace raguské kultury.

Rostl zájem o chorvatský jazyk, přestože dubrovnický básník Marko Bruerević psal ve svých verších o studu raguských šlechtičen hovořit „čistým" (domácím) jazykem. Tomuto rozvoji dopomohla i již zmíněná dubrovnická tiskárna vydáváním klasických domácích děl v národním jazyce. Roku 1826 byl poprvé v Dubrovníku vydán Gundulićův *„Osman"*.

Kulturní význam staré dubrovnické tiskárny spočívá v tom, že svou bohatou vydavatelskou činností nastavila kontinuitu dubrovnické kultury po pádu Dubrovnické republiky, přičemž kulturní vliv Republiky můžeme spatřovat až do poloviny 19. století.

[316] Zakladatelem byl Benátčan Karel Antoni Occhi, tiskárna působila i po pádu Republiky do roku 1835, proto má nezastupitelné místo v rozvoji kultury v tehdy letargickém životě Dubrovníka po pádu Republiky.

Dubrovnická kultura jako součást chorvatské kultury:

Dubrovnická kultura se stala součástí chorvatské kultury a to o mnoho desetiletí dříve, nežli Dubrovník a jeho okolí sdílelo společný historický a politický vývoj chorvatského teritoria.

V čem tedy spočívá její význam? Díky bohaté kulturní tradici si Dubrovník, jako kulturní a politické centrum na dnešním chorvatském území, udržel značný význam i v nových podmínkách, o čemž svědčí působení řady tehdejších vynikajících malířů, lingvistů, literátů, dramatiků a intelektuálů. Na základě dubrovnické jazykové tradice a povědomí kulturní jednoty chorvatského území, našlo v Dubrovníku odezvu rodící se ilyrské hnutí, které odsud silně působilo na centrum hnutí v Záhřebu.

Stará dubrovnická literatura a jazykové dědictví byly jedním z hlavních pilířů chorvatského národního obrození. Dubrovnická štokavština položila základy Gajovy koncepce chorvatského (ilyrského) spisovného jazyka. Stejně tak raguská renesanční a barokní literatura ovlivnila **vznik moderní chorvatské literatury**, ne náhodou bylo roku 1844 prvním edičním počinem Matice chorvatské vydání díla Ivana Gunduliće *„Osman"* (s doplněním chybějících pasáží básníkem Ivanem Mažuranićem).

Stejně významná je **tradice dubrovnického divadla**, které bylo hlavní divadelní scénou do doby národního obrození. Základy moderního chorvatského dramatu položil dubrovnický rodák **Ivo Vojnović**, největší chorvatský dramatik přelomu 19. a 20. století.

Stejný vliv, jaký měla dubrovnická literatura a lingvistika na konstituování moderní chorvatské jazykové a literární kultury, se projevoval i v oblasti výtvarného umění. Zde ovšem moderní chorvatské umění nevycházelo ze starých raguských tradic, ale z tvorby evropsky proslulého dubrovnického rodáka, akademického malíře **Vlaha Bukovce**, jenž spolu s dalším Dubrovčanem **Celestinem Medovićem** položil **základy moderního chorvatského malířství**.

Význam dubrovnické kultury pro utváření moderní chorvatské kultury je dle mého názoru nesporný. Dubrovník jako pojem velikosti lidské imaginace a kulturní

kolébka Jihoslovanů musel zákonitě ovlivnit (a dodnes ovlivňuje) vývoj celé chorvatské (a jihoslovanské) kultury.

Obr. 89 Vlaho Bukovac „Alegorie malířství“

Literární a dramatická tvorba Ragusanů po roce 1808:

Literární tvorba v období po pádu Dubrovnické republiky již nikdy nedosáhla takové úrovně jako v předchozích obdobích (centrem literatury se od 19. století stal sever Chorvatska, zejména Záhřeb). Přestože Dubrovník žil zejména ze své staré slávy, pokračoval ve své bohaté literární produkci a dal chorvatské literatuře několik významných literátů – Đuro Ferić, Mato Vodopić, Medo Pucić, Ivo Vojnović aj.

Jezuita **Đuro Ferić** (1739-1820), představitel pozdního raguského humanismu, psal především latinsky (epigramy a básně). Jeho význam tkví zejména v tom, že přebásnil do chorvatštiny chorvatské národní písně a báchorky.

Dubrovnický básník a spisovatel **Mato Vodopić** (1816-1893) působil jako kněz v dubrovnickém přímoří, v Konavlích a Gruži. Pro chorvatskou literaturu má význam jako autor románů[317]. Jeho román *„Tužna Jele“* (Smutná Jela) z roku 1868, který byl převeden do divadelní podoby, je dodnes velice populární a objevil se na repertoáru Dubrovnických letních her. Významná je povídka *„Đenevrija“*, jediná

[317] Většina z nich zůstala nedokončena, ale díky dokončení bratrem Niko Vodopićem se dostala k veřejnosti.

povídka ze života samotného města Dubrovníka (a západního předměstí Pile), kterou pro čtenáře doplnil a upravil do současné chorvatštiny další významný dubrovnický literát, Luko Paljetak.

Básník a politik **Medo Pucić** (1821-1882) pocházel ze srbské rodiny, lyceum dokončil v Benátkách, právo v Padově a Vídni. Roku 1842 se spřátelil s Janem Kollárem. Byl vychovatelem v srbské knížecí rodině. Na sklonku života se opět vrátil do Dubrovníka. Poezií se zabýval od roku 1840 v duchu romantismu a posléze v národním duchu (např. *„Italky"*, *„Básně"*, *„Cvijeta"*), psal převážně italsky a také překládal. Aktivně se zabýval historií dubrovnické literatury (např. rozprava o Ignjatu Đorđići). Byl aktivním přívržencem srbského nacionalismu.[318]

Francouzská okupace znamenala konec existence nejdůležitější chorvatské divadelní scény do doby národního obrození. Avšak francouzská správa v duchu osvíceneckých zásad a díky finanční podpoře a iniciativě maršála Marmonta začala budovat nové divadlo. Byla přestavěna a rozšířena dvorana radnice (symbol samostatnosti Dubrovnické republiky!), vybudováno hlediště s kapacitou okolo 500 míst. Divadlo, které Francouzi slavnostně otevřeli počátkem roku 1809, bylo nazváno **Le theatre ducal** (Dóžecí divadlo). Byla zde hrána převážně představení v italštině a sloužilo pro účely zábavy. V roce 1817 budovu zasáhl požár.

V období rakouské správy až do roku 1865, kdy byla vystavěna dnešní budova dubrovnického divadla, se po mnoha staletích dramatické tvorby a divadelního života v Dubrovníku sídlo divadelního života přesunulo na sever, do Záhřebu, který se konstituoval jako politické a kulturní centrum Chorvatů. Během 19. století (zejména v období ilyrismu) se z Dubrovníka, klenotnice chorvatské kultury, stalo provinční město, atraktivní turistická destinace. Divadelní produkce v letech 1823-1864 se rozvíjela v omezeném prostoru domu Vladislava Gučetiće, nazvaném **Nobile teatro** (Šlechtické divadlo). Toto provizorium hostilo především početné italské kočovné soubory a sloužilo ke kulturním účelům (např. ke konání plesů).[319]

---

[318] Právě na M. Pucići (a dalších literátech srbského původu, kteří působili či žili v Dubrovníku) se snaží Srbové dokázat domnělý „srbský" původ Dubrovníka. Tvrdí, že dubrovnická literatura je literaturou srbskou. Roku 1992 dokonce vyšlo v Bělehradě dílo Jeremije D. Mitroviće pod názvem *„Srbstvo Dubrovníka"(Srpstvo Dubrovnika).*

[319] A. Pavić: *Historija dubrovačke drame.* Zagreb 1871, s. 57

Od roku 1839 je doloženo několik pokusů o výstavbu nového divadla, ale až 1. ledna 1865 bylo otevřeno čtvrté, zato stálé dubrovnické divadlo, nazvané **Bundićev (Bondin) teatar**[320] podle hlavního mecenáše a organizátora. Přes drobné rekonstrukce tento divadelní prostor slouží Dubrovčanům dodnes. Významnou kapitolou Bondina divadla bylo hostování Národního zemského divadla ze Záhřebu v roce 1875, které znamenalo první nástup záhřebského dramatu v chorvatském Přímoří. I přes improvizovaný repertoár a nedokonalou organizaci působili na raguské scéně především dubrovničtí amatéři, kteří se tak stali významnou součástí divadelního života Dubrovníka.

V letech 1895-1918 zasáhla divadelní tvorbu v Dubrovníku nastupující **chorvatská moderna**. Nejvýznamnější postavou nastupující moderny a dubrovnické literární a dramatické tvorby na přelomu 19. a 20. století byl **Ivo Vojnović** (1857-1929). Pocházel z bohaté a vážené dubrovnické rodiny, jeho otec Kosta byl jeden z prvních obrozenců v Dalmácii. Vystudoval práva a působil jako soudce, ale roku 1907 se stal dramaturgem Chorvatského národního divadla (HNK) v Záhřebu. Od roku 1911 se věnoval pouze literární a dramatické tvorbě. Kromě rodného města pobýval Vojnović během svého života v Itálii, Praze, Budapešti a Bělehradě, kde také roku 1929 v tamním sanatoriu téměř slepý zemřel.

Hlavním zdrojem jeho tvorby byl Dubrovník, neboť až dubrovnická tematika učinila Vojnoviće Vojnovićem. Roku 1895 byla otevřena nová budova divadla v Záhřebu (HNK v ní sídlí dodnes) a první cenu za původní dílo získal právě Vojnović se svou hrou *„Ekvinocijo"* (Ekvinokce), zobrazující drama ženy a matky v rodině námořníků. Byl to zlom v chorvatské dramatické tvorbě. Následovala *„Dubrovačka trilogija"* (Dubrovnická trilogie, 1902), nejvýznamnější drama přelomu 19. a 20. století, ve kterém Vojnović mistrovsky zobrazil historický pád a soumrak Dubrovnické republiky, včetně úpadku moci a bohatství její aristokracie (vlastely). Skládá se ze tří samostatných jednoaktových dramat (Allons, enfants!, Soumrak a Na terase), které spolu souvisejí v motivu postupného úpadku šlechty v průběhu 19. století. Ve jménu kastovní neposkvrněnosti se ve všech třech jednáních opakuje totéž řešení – zřeknutí se osobního života.

[320] Pod tímto názvem fungovalo divadlo až do roku 1944.

„Všecko se kolem nás mění, všecko hyne a zase roste, propasti zarůstají doubravami, noví lidé vštěpují nové myšlenky, a my všemu tomu nerozumíme...“[321]

Vojnović nebyl jen autorem děl, zabývajících se pádem Republiky a životem dubrovnického lidu, ale vytvořil také drama na téma srbské historie *„Smrt majke Jugovića“* (Smrt matky Jugovićů), zobrazující tragickou porážku srbských vojsk Turky v bitvě na Kosovu (v den sv. Víta 15. června 1389, tzv. Vidovdan) či cyklus psychologických her *„Lapadski soneti“* (Lapadské sonety).[322] Po Vojnovićovi nastala dlouhá odmlka, ve které v Dubrovníku nepůsobila žádná výrazná domácí literární osobnost chorvatského (evropského) formátu, to vše až do nástupu současného autora Luko Paljetka.

Divadelní život pokračoval v Dubrovníku i v dalším období, v letech 1918-1941 byl v rukou dubrovnických ochotníků-amatérů, včetně hostování profesionálních divadelních souborů chorvatských a zahraničních. V souvislosti s několika představeními na veřejném prostranství města (před katedrálou, na náměstích, v atriu paláce Sponza atd.) se v té době objevily první úvahy o založení divadelního festivalu pod širým nebem *„Dubrovnické letní hry“*. Roku 1942 bylo v Dubrovníku (v souvislosti s násilným zrušením divadla ve Splitu) založeno **Chorvatské státní divadlo pro Přímoří**, jehož činnost vzhledem k historickým a politickým událostem trvala krátce, do srpna 1944. Pozitivem této scény je skutečnost, že Dubrovník díky ní poprvé ve své bohaté divadelní historii získal profesionální ansámbl a to paradoxně právě v období druhé světové války.

Koncem prosince 1944 se objevily ideje založit stálé profesionální divadlo. Počátkem ledna 1945 bylo slavnostně otevřeno **Okresní divadlo národního osvobození Dubrovník** ve stávající divadelní budově premiérou *„Sumnivog lica“* (Podezřelá tvář) Branislava Nušiće. S otevřením nové sezóny na podzim 1945 bylo přejmenováno na **Národní divadlo Dubrovník**. Tím se konečně úspěšně vytvořila stálá domácí scéna na dubrovnickém území. Roku 1967 bylo divadlo přejmenováno na **Kazalište Marina Držiće** (Divadlo Marina Držiće) a tento divadelní soubor kontinuálně působí dodnes.

---

[321] Vojnović, I.: *Dubrovnická trilogie.* Praha 1960, s. 84

[322] O Vojnovićově vazbě na české prostředí pojednává kapitola Vývoj vzájemných kulturních vztahů do současnosti.

Architektura:

Na rozvoj architektury na dubrovnickém území od konce 18. století měly vliv obavy z dalších zemětřesení, architektura proto upřednostňovala jednoduché tvary a odolné materiály. Utvářel se obraz kulturní krajiny, málo míst si uchovalo svůj čistě přírodní ráz. Přetváření krajiny bylo velmi intenzivní, došlo k urbanizaci mimoměstského prostoru pod vlivem venkovské architektury. Řada obyvatel města budovala z obav z další přírodní katastrofy své nové domy mimo dosah městských hradeb (např. palác rodiny Pucićů).

Obr. 90 pohled na zástavbu za městskými hradbami

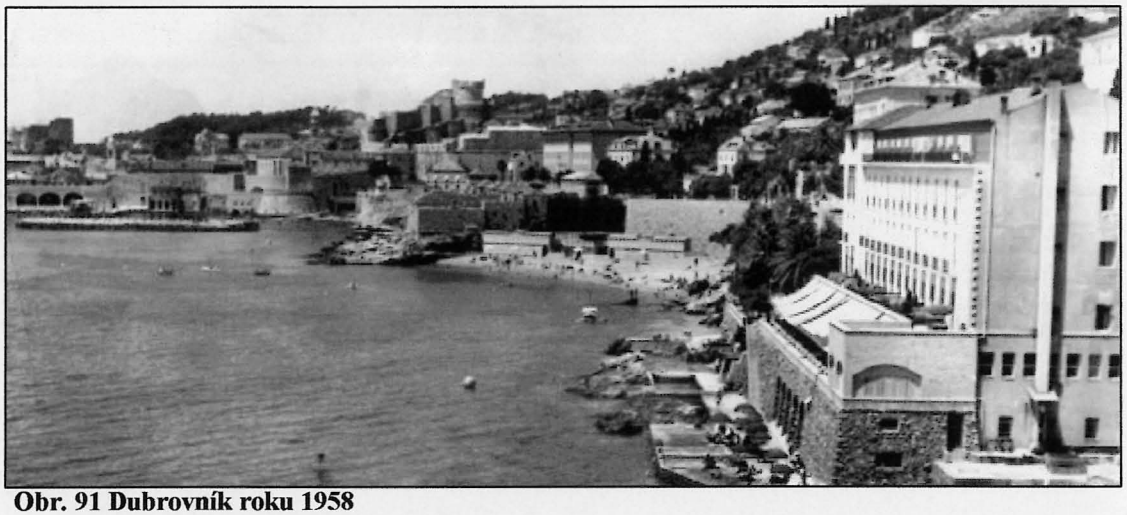
Zajímavostí je, že tradice a státní nařízení se u Dubrovčanů projevily i po skončení Republiky v běžném životě, např. Dubrovník a okolí dodržovalo protipožární opatření, utvářená po staletí. Neprobíhala zde proto výstavba dřevěných domů, které by snadno hořely, ale pouze kamenných obydlí.

Pro trvalé bydlení vznikala od 18. století typologicky nová sídla – kapitánské domy *(kapetanske kuće)* v oblasti Pile, Ploče atd. V 19. století byla stará gotická radnice nahrazena novou městskou radnicí a město se dále šířilo směrem ven, za městské hradby, rozvíjela se nová sídliště ve čtvrti Ploče, Pile, Gruž a na poloostrově Lapadu a v jeho okolí.

Z významných staveb 19. století se dochovalo také letní sídlo Maxmiliána na ostrůvku Lokrum u Dubrovníka. Do této rezidence včlenil nejen pozůstatky zdejšího kláštera, ale jeho nedílnou součástí učinil park založený jako exotickou zahradu. Zdejší botanická zahrada je unikátní, arcivévoda dal přivézt na Lokrum na 500 druhů rostlin ze subtropických a tropických krajů, které tu vesměs našly druhý domov.

Pro meziválečnou architekturu 20. století byly vrcholnými díly některé vily v okolí Dubrovníku, zejména ty v Cavtatu, na Lapadu a v Pločích, které navrhl architekt Lavoslav Horvat pro rodinu Banac, dále Galićeva vila na Lapadu aj.

V průběhu 20. století se začaly stavět první moderní hotely (hotelové komplexy) a nové příměstské čtvrti, které zabraly veškerou volnou půdu v Dubrovníku a okolí. Staré město uvnitř hradeb zůstalo zachováno jako jedinečná urbanistická a kulturní památka, v 19. a 20. století vzniklo jen několik novostaveb uvnitř hradeb.

Obr. 91 Dubrovník roku 1958

Bohužel socialistický realismus se nevyhnul ani Dubrovníku, důkazem je výstavba panelových domů v Nové Mokošici, které významným způsobem narušily jedinečný vzhled krajiny. Na konci 20. století začala v dubrovnické oblasti ojedinělá výstavba, monumentální most přes ústí řeky Rijeka Dubrovačka (otevřen v květnu roku 2002), který dominuje současné dubrovnické krajině.[323]

Výtvarné umění:

Od zániku renesanční Dubrovnické malířské školy působili v Dubrovníku především cizinci a méně významní domácí malíři. Pokračovatelem tradice Dubrovnické malířské školy byl místní rodák a nejvýznamnější domácí představitel klasicistní malby v Dalmácii **Rafo Martini** (1771-1846). Díky stipendiu Dubrovnické republiky studoval malířství v Římě. Roku 1808 se stal profesorem malby na nově vzniklém dubrovnickém lyceu. Je autorem řady portrétů, akvarelů a církevních fresek. Ve své pozdní tvorbě zobrazil úpadek umělecké invence jako

[323] Na výstavbě tohoto mostu se podílely také české stavební firmy. Úkolem mostu je zkrátit cestu mezi Splitem a Dubrovníkem o 12 km. Dosud se musel objíždět záliv, který je vyústěním řeky Rijeka Dubrovačka do moře, po místní komunikaci.

výsledek dlouhého pobytu v provinční společnosti. Italský malíř **Carmelo Reggio**, typický představitel římského klasicismu, pobýval v Dubrovníku od roku 1800 až do své smrti v roce 1819. Vynikl zejména jako vynikající portrétista (např. portrét Luka Stulliho či rodiny Andrović).

Až v 19. a ve 20. století byli k Dubrovníku původem či pobytem vázáni proslulí umělci jako např. Vlaho Bukovac, Celestin Medović, Marko Murat, Petar Dobrović, Ignjat Job, Marko Rašica, Antun Masle, Ivo Dulčić či Branko Kovačević. Většina raguských výtvarníků zůstala věrna tradici *Záhřebské barevné školy* (Zagrebačka šarena škola), která ovlivnila na počátku 20. století řadu chorvatských umělců, včetně Ivo Dulčiće a Đure Pulitike, jejichž celoživotní tvorba je poznamenána jejím vlivem.

V oblasti sochařství vznikl roku 1892 pomník Ivana Gunduliće a roku 1900 fontána s postavami z jeho hry *„Dubravka"*, díla významného chorvatského sochaře 19. a počátku 20. století **Ivana Rendiće**. Světoznámý chorvatský sochař **Ivan Meštrović** vytvořil v Dubrovníku sochu sv. Vlaha (Blažeje) na venkovní části brány Pile a v Cavtatu mauzolem rodiny Račić. Sochař **Frano Kršinić** vytvořil roku 1954 památník NOB-u.[324]

Obr. 92 Pomník I. Gunduliće od Ivana Rendiće

Nejvýznamnější osobností v oblasti výtvarného umění byl profesor **Vlaho Bukovac** (1855-1922)[325], absolvent pařížské Akademie a evropsky proslulý malíř a portrétista (úspěšně vystavoval v pařížském Salónu, dále např. v Londýně, Římě, Benátkách, Budapešti, Kodani, Moskvě, Praze, Vídni a Záhřebu). Byl zakladatelem chorvatského moderního umění, autorem opony Chorvatského národního divadla

[324] Frano Kršinić (1897-1982) vystudoval sochařsko-kamenickou školu v českých Hořicích (1913-17) a výtvarnou akademii v Praze (1917-21, u J. V. Myslbeka a J. Štursy). Dubrovnický památník je zasvěcen národněosvobozeneckému boji národů Jugoslávie proti fašismu (NOB).

[325] vlastním jménem Vlaho Faggioni (ital. faggione – buková hůl, chorvatsky *bukovac*)

v Záhřebu[326] a umělcem, který dal podnět ke vzniku **Chorvatského salónu** (uměleckého pavilónu v Záhřebu). Stal se rovněž předsedou Spolku chorvatských umělců, jehož byl spoluzakladatelem.

Měl blízký vztah k českému prostředí, roku 1903 se stal profesorem Akademie výtvarného umění v Praze a v Praze pobýval až do své smrti roku 1922. Patřil mezi stálé korespondenty České akademie věd a umění, která mu roku 1915 dokonce uspořádala první samostatnou výstavu v Čechách a to o šest let dříve než se k jeho výstavě odhodlali Chorvaté. Je také autorem výzdoby Grégrova sálu Obecního domu (zaskakoval za nemocného přítele Ženíška). Srdečné přátelství ho pojilo s prezidentem T. G. Masarykem, malíři Václavem Brožíkem, Vojtěchem Hynaisem, Jakubem Schikanedrem aj. Dokonce se roku 1919 vydal do Paříže jako člen české delegace na mírovou konferenci.

Obr. 93 Vlaho Bukovac „Mladá patricijka“

Bukovac jako vynikající portrétista přelomu 19. a 20. století se zvláštním smyslem pro barevnost obrazů tvořil i krajinomalbu, která ovšem nedosahuje zdaleka takové umělecké hodnoty jako jeho proslulé portréty. Jeho motivy byl jih, slunce a moře. Právě u Vlaha Bukovce v Praze studovali malbu na AVU další krajané: Dubrovčan Niko Miljan (středoškolský profesor v Dubrovníku), Mirko Rački či Slavko Tomerlin.

Pelješský rodák a malíř **Celestin Medović** (1857-1920) po studiích malby v zahraničí (Itálie, Německo) a pobytu v Dubrovníku odešel do Záhřebu, kde se přidal k uměleckému kruhu kolem malíře Vlaha Bukovce. Pod jeho vlivem v rámci svého záhřebského období (1895-1907) vytvořil malby plné světla a jasných barev. V té době vyzdobil freskami řadu církevních staveb v celém Chorvatsku (např. v Križevci, Bjelovaru či na Pašmanu) a stal se autorem velkých historických fresek

[326] Pro zajímavost – mezi jeho přátele patřil autor opony Národního divadla v Praze, Vojtěch Hynais.

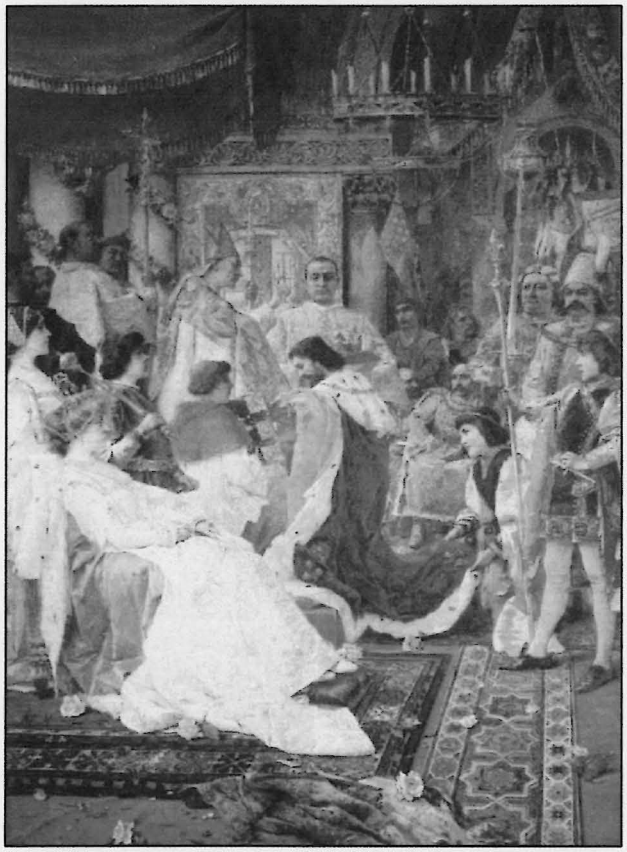
v Záhřebu *(„Příchod Chorvatů“, „Splitský sněm“* či *„Korunovace Ladislava Neapolského“*).

Ke konci záhřebského období vystavoval s ostatními kolegy v celé Evropě (též v Praze) a vybudoval si vilu na poloostrově Pelješac, kam se posléze uchýlil.

Obr. 94 Celestin Medović „Bakanálie“

Zde neúnavně tvořil, zaměřil se hlavně na krajinomalbu a přírodní motivy (např. *„Ryby a krabi“*, *„Po letním dešti“* aj.). Přes pobyt ve Vídni (1912-1914) zůstal nadále věrný rodnému Pelješci až do své smrti.

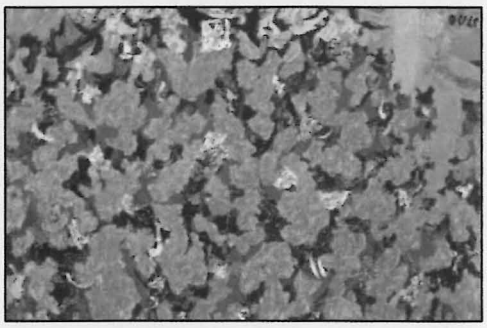

Medović je spolu s krajanem Vlahem Bukovcem nejvýraznější uměleckou osobností v první generaci malířů chorvatské moderny. Svými pelješskými krajinomalbami položil základy moderní chorvatské krajinomalbě.

Obr. 95 Celestin Medović „Korunovace Ladislava Neapolského“

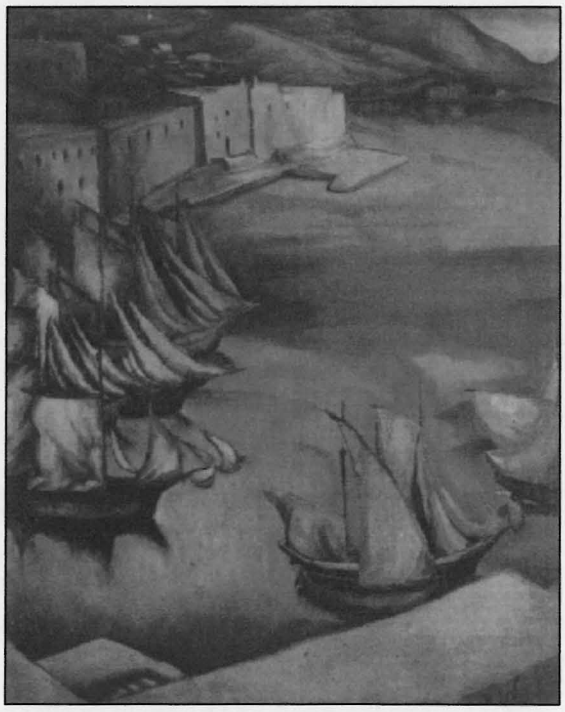
V Dubrovníku působil malíř maďarského původu a profesor Akademie výtvarných umění v Bělehradě **Petar Dobrović** (1890-1942), který často putoval Dalmácií. Jeho výtvarné umění charakterizují krajinomalby Dalmácie, plné slunce a života, a také díla ve stylu francouzské moderny, která namaloval právě v Dubrovníku, např. obraz *„Pláž v Mlinech“* (1934), *„Mlini“* (1938) aj. V Evropě (včetně Prahy) vystavoval nejčastěji se svým jmenovcem, taktéž maďarského

původu, architektem a profesorem Architektonické fakulty v Bělehradu, **Nikolou Dobrovićem** (1897-1967), který studoval v Praze a usídlil se v Dubrovníku. Je autorem Masarykových domovů v Praze-Krči (1928) a Jugoslávského studentského domu v Praze (1932). V Dubrovníku vystavěl Grand-hotel na Lopudu (1936) a řadu vil v samotném městě a okolí.

Obr. 96 Ivo Dulčić „Ples"

Dubrovnický rodák a malíř **Ivo Dulčić** (1916-1975) působil zejména ve svém rodném městě. Jeho raná díla jsou namalována ve stylu koloristického intimismu, převládajícího stylu 40. let 20. století v chorvatském malířství, např. obraz *„Mrtvá příroda s Holbeinem"* (1949). O desetiletí později vznikly dubrovnické krajinomalby a zátiší, ve kterých klade důraz na samostatnost barev (např. dílo *„Mrtvá příroda s námořnickou truhlou"*). Od té doby v jeho díle převládl výrazný kolorismus s intenzivními barvami, např. díla *„Pláž"* (1955), *„Ples"* (1956) či *„Požár"* (1970). Zabýval se též sakrální malbou, v Dubrovníku vyzdobil prostory kostela Mala braća a Sveti Mihajlo, je také autorem fresek kostelů ve Splitu, Záhřebu a Sarajevu.

Obr. 97 Ignjat Job „Santa Maria"

Další významný dubrovnický rodák a malíř **Ignjat Job** (1895-1936) byl jediným chorvatským opravdovým expresionistickým malířem. Po studiích žil a působil v Dubrovníku, Dalmácii, Záhřebu a Bělehradu, jeho dílo však vznikalo pouze v rodném městě. Byl to umělec osobitého výrazu, který tvořil především v duchu expresionismu (jakéhosi „temného expresionismu") např. obraz *„Santa Maria"* (1921).

Koncem 20. let 20. století používal miniaturní styl s domovskými motivy (rybáři, lodě, dalmatské vesnice), např. díla *„Na terase"*, *„Svatba"* či *„Neděle*

na ostrově". Na sklonku svého života se přiklonil ke kolorismu a zobrazení jižanské atmosféry a života, což dokazují jeho díla v přechodném období od temné, pesimistické fáze k počátkům kolorismu, např. obraz *„Vítr v přístavu"*, *„Olivy"* atd.

Ke konci tvorby se přiklonil k veselým barvám, světlu a krásám přírody. Pod vlivem Van Gogha vytvořil vlastní originální styl (v krajině hledal psychologický symbol a v barvách pak psychologický výraz). Jobův expresionismus nevznikl pod vlivem nějakého programu či směru, ale osobním prožíváním života na jihu, krajiny a lidí v ní žijících. V meziválečném chorvatském výtvarném umění vytvořil vlastní variantu expresionismu, což charakterizuje přes 130 děl vytvořených v závěrečné fázi života (*„V krčmě"*, *„Západ slunce"*, *„Můj dům"* aj.). Mimo to je také autorem několika autoportrétů a portrétů (např. proslulého chorvatského básníka Tina Ujeviće).

Další dubrovnický rodák a malíř **Marko Murat** (1864-1944), člen umělecké skupiny Lada a Medulić, studoval a pobýval v zahraničí (Mnichov, Paříž a Itálie). Vystavoval na všech významných jihoslovanských výstavách a také na Světové výstavě v Paříži roku 1900. Jeho tvorbu, z počátku realistickou a posléze pod vlivem kolorismu, lze rozdělit na historickou tématiku (např. *„Příjezd cara Dušana do Dubrovníka"*) a portréty (významným dílem je autoportrét z roku 1935).

Branko Kovačević (1911-1988) představuje projekci splitské výtvarné školy na území dubrovnického teritoria, kam se přestěhoval v 50. letech 20. století. Pod vlivem kubismu se pokusil svými výstavami po celém světě představit světu Dubrovník, např. díla *„Dubrovník"* (1960), *„Plachetnice"* (1961) aj.

Marko Rašica (1883–1963), dubrovnický rodák a výtvarník, tvořil pod vlivem Vlaha Bukovce. Vystavoval v řadě evropských měst (např. Vídeň, Ljubljana, Praha, Amsterdam a Haag). Většina jeho děl vznikala pod vlivem secese. Nejznámější jsou jeho akvarely s dubrovnickými motivy. [327]

Obr. 98 M. Rašica „Velká kašna"

[327] kol.autorů: *Likovna enciklopedija Jugoslavije.* Zagreb 1987, s. 695

Dubrovnický malíř **Antun Masle** (1919-1967), člen kruhu kolem Kosty Strajniće[328] v Dubrovníku, proslul svými portréty, zátišími, akvarely, mozaikami a krajinomalbou dubrovnického teritoria.

Obr. 99 Antun Masle „Nevěsta“

Božidar Rašica (1912-1992), dubrovnický rodák, sehrál významnou úlohu v chorvatské kulturní historii, jako malíř, architekt a scénograf. Patřil k nejvýznamnějším architektům poválečné chorvatské architektury, byl následovníkem proslulé záhřebské architektonické školy.

Lásku k divadlu získal během svého dětství v Dubrovníku. Jako malíř byl člen umělecké skupiny Exat-51, zúčastnil se spolu s trojicí významných chorvatských výtvarníků abstraktní výstavy v roce 1953 v Záhřebu, kde vystavující malíři svou tvorbou jasně vyjádřili rozchod se socialistickým realismem. V raném období ho nejvíce ovlivnil Kosta Strajnić, dubrovnický kritik, tvůrce expresionistického okruhu, ze kterého vyšel i malíř Ignjat Job. Díla, která vznikala od 40. let 20. století, jsou výrazně odlišná od dubrovnického období. Pozdní díla vznikala pod vlivem pobytu ve Vrsaru a zobrazovala istarskou krajinu.

Hudba:

Tambury jsou nejrozšířenějším lidovým nástrojem dubrovnického teritoria, ale i celého Chorvatska.[329] Tamburašská hudba v Chorvatsku začala pronikat i za hranice, neboť členy chorvatských tamburašských souborů byli (kromě dělníků) středoškolští a vysokoškolští studenti. A právě zásluhou těch, kteří odcházeli pracovat nebo studovat mimo území Chorvatska, se tamburašská hudba rozšířila do Bosny, Dalmácie, Slovinska, Vojvodiny a Srbska. Posléze se šířila dále, do českých zemí, Slovenska, Rakouska, Německa, Ameriky a Austrálie.

---

[328] Kosta Strajnić – malíř, umělecký kritik a spisovatel, autor monografie *„Jože Plečnik“* (1920)

[329] Chorvatský malíř Vlaho Bukovac zvěčnil tamburašský soubor na monumentálním obraze, který je dnes uložen v Bogišićevově knihovně v Cavtatu.

Zakládaní tamburašských spolků se datuje přibližně od roku 1896. Tamburu *(tamburica)* tvoří prapůvodní egyptský nástroj „pantur", ve Španělsku vyvinutý v kytaru, v Itálii v mandolínu, na západě Evropy v loutnu, v Rusku v balalajku a na Balkáně právě v tamburu. Tamburašské nástroje se vyráběly tzv. *chorvatským způsobem*, to znamená, že nástroje byly dlabány z jednoho kusu javorového dřeva. O rozšíření obliby tambury v českých zemích se zasloužili naši předci, kteří jako vojáci bývalé rakousko-uherské armády sloužili na počátku 20. století v zemích bývalé Jugoslávie.[330]

10.3 Kulturní vývoj současné Ragusy

Dubrovník je dnes centrem Dubrovnicko-neretvanského županátu. „Zlatá éra" Dubrovnické republiky udělala z Dubrovníka *„chorvatské Athény"*. Roku 1974 byl Dubrovník zapsán organizací **UNESCO** do seznamu světového kulturního dědictví.

Oblast neretvansko-dubrovnické župy je seizmickým teritoriem. Katastrofální zemětřesení, které 15. dubna 1979 zachvátilo území Černé Hory, se projevilo i v Dubrovníku a jeho okolí[331] a to poničením zejména historického jádra Dubrovníka, konkrétně fortifikačního systému, církevních staveb a téměř tisíce dalších staveb. Při rekonstrukci katedrály byly v rámci archeologického průzkumu objeveny rozsáhlé zbytky byzantské stavby, které posunuly do minulosti i vznik samotného Dubrovníka.

Další úder bývalé Dubrovnické republice přinesla vojenská agrese Jugoslávské armády Srbska a Černé Hory, která napadla Dubrovník v letech 1991-1992 bez ohledu na skutečnost, že město je světově proslulou kulturní památkou pod záštitou UNESCA. Poškozeno bylo téměř 70 % všech městských objektů, zejména historické jádro, které se díky postupné rekonstrukci vzpamatovávalo

[330] Dodnes u nás působí řada tamburašských souborů, nejznámější jsou *„Pražští tamburaši"*.

[331] Z celkového počtu všech poničených objektů tvořily cca 90% nejvzácnější kulturní památky nevyčíslitelné hodnoty. Při obnově bylo nutné zachovat originalitu těchto památek, a proto byl jako stavební materiál použit kámen z ostrova Brač (místo původního kamene z ostrova Korčula, ale stejně tak kvalitní). Tradiční pokrytí dubrovnických střech *(*v lokálním hovoru *„dubrovačke kupe kanalice"*), bylo dílem cihlárny v Kupari (byla zavřena za socialismu).

ze škod způsobených zemětřesením v roce 1979 (stopy vojenské agrese jsou přes probíhající rekonstrukci patrné dodnes).[332]

Obr. 100 Dubrovník v době občanské války

Velkou událostí v životě pobožného dubrovnického regionu byla návštěva papeže Jana Pavla II. v červnu 2003. Bohoslužby se zúčastnilo více jak 50 tisíc věřících, několik tisíc dalších osob na lodích sledovalo obřad přímo z moře. Během slavnostní liturgie papež blahořečil první Chorvatku, Marii Petkovićovou[333]. Papež také posvětil zbytky kříže[334] z kopce Srđ, zničeného před dvanácti lety jugoslávskou armádou.

V Dubrovníku dnes působí řada významných chorvatských umělců. Jedním z nich je malíř **Đure Pulitika** (narozen roku 1922). K výtvarnému umění byl přiveden (podobně jako další místní malíři) Kostou Strajnićem. Do roku 1953 se pokoušel pod vlivem dubrovnických malířů I. Dulčiće a A. Masleho vytvořit vlastní osobitý styl.

Obr. 101 Đ. Pulitika „Dubrovnická krajina"

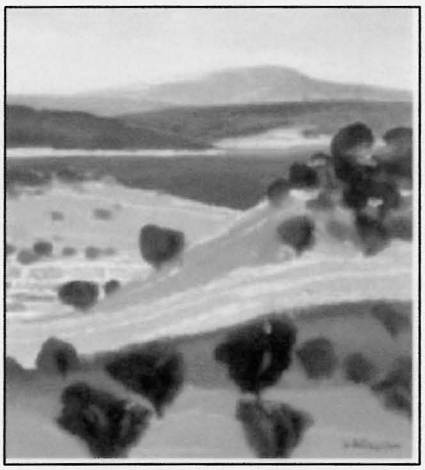
Obr. 102 Đ. Pulitika „Dubr. zahrady"

[332] Akční plán obnovy Dubrovníku probíhá ve spolupráci s organizací UNESCO. Byla obnovena většina kulturních památek, provádí se ještě sanace Biskupského paláce, kostela sv. Blažeje (Sveti Vlaho) a dalších budov.

[333] Blahoslavená Marie Petkovićová se narodila roku 1892 na ostrově Korčula a zemřela v Římě roku 1966. Založila kongregaci Dcer milosrdenství třetího řádu sv. Františka. Právě nově blahoslavené věnoval Jan Pavel II. svou homilii.

[334] Kopec Srđ, na jehož úpatí je město Dubrovník rozloženo, znamenal pro srbsko-černohorské agresory důležitý strategický bod přímo nad Dubrovníkem, odkud mohli kontrolovat město a ještě účinněji ho ničit.

Od roku 1965 dodnes tvoří volně, pod vlivem výrazného kolorismu vznikají proslulé krajinomalby a ženské akty. Vystavoval po celém světě (Gent, Londýn, New York atd.). V roce 1983 získal za celoživotní dílo „Cenu Vladimíra Nazora“[335] a v roce 1992 Cenu města Dubrovníka za celoživotní dílo.

Obr. 103 Lukša Peko „Motiv z Dalmácie“

Dalším významným rodákem a malířem je **Lukša Peko** (narozen v Dubrovníku roku 1941), držitel Ceny města Dubrovníka za rok 1996. Jeho tvorbu charakterizuje posun od symbolických obrazů (mediterránní motivy) k expresionistickým vizím (akty aj.). Samostatně vystavoval v Dubrovníku, Splitu, Zadaru a Záhřebu. V současnosti se zabývá především grafikou.

Dubrovnický rodák **Josip Škerlj** (narozen roku 1941), malíř a výtvarný pedagog, držitel Ceny města Dubrovníka za rok 1997, proslul především expresivním výtvarným vyjádřením destrukce města Dubrovníka v období srbsko-černohorské agrese (*„Strádající Dubrovník“*, 1992). Významné jsou po jeho expresionistických počátcích tvorby také jeho neorealistické portréty v 70. letech a poeticko-symbolické cykly (*„Erotika“*, *„Dubrovnické veduty“* a *„Dubrovník – oáza míru“*) z 80. a 90. let 20. století. Výtvarník, jenž samostatně vystavoval v Dubrovníku, Splitu, Prištině, Mostaru a Vídni, se v současné době zabývá sochařstvím a grafikou.

Obr. 104 Josip Škerlj „Vítr“

[335] Cena V. Nazora (chorvatský umělec a spisovatel) se udílí od roku 1961 za celoživotní umělecké dílo.

V dubrovnické literatuře se dlouho neobjevil velikán Vojnovićeva typu, až do nástupu tvorby akademika Luko Paljetka v 60. letech 20. století. Dubrovčan **Luko Paljetak** (*1943) je jedním z nejplodnějších a nejvýznamnějších autorů současné chorvatské literatury, osobnost renesančního typu a spisovatel evropského formátu.

Je držitelem více jak třiceti literárních cen a ocenění, v roce 2004 získal cenu Města Dubrovníka za celoživotní dílo. Jeho tvorba je rozsáhlá, napsal několik desítek knih poezie, knih pro děti, divadelních a rozhlasových her, studií a monografií, antologií, libret atd., působí též jako významný překladatel, výtvarník, kritik a člen Chorvatské akademie věd a umění (HAZU). Mezi jeho nejznámější díla patří: sbírky poezie *„Nečastivi iz ruže“*, *„Ljubičaste kiše“*, *„Bijela tama“*, kniha pro děti *„Miševi i mačke naglavačke“*, hry *„Poslije Hamleta“*, *„Zvijezdana prašina“*, překlady děl W. Shakespeara, Gorge Gordona Byrona, Oscara Wilda aj.

Obr. 105 Luko Paljetak

V současném Dubrovníku působí řada kulturních institucí a zařízení ve správě či vlastnictví Města Dubrovník (financovaná z městského rozpočtu):

- Dubrovnické letní hry *(Dubrovačke ljetne igre)*
- Dubrovnický symfonický orchestr *(Dubrovački simfonički orkestar)*
- Dubrovnické knihovny *(Dubrovačke knjižnice)*
- Dubrovnická muzea *(Dubrovački muzeji)*
- Divadlo Marina Držiće *(Kazalište Marina Držića)*
- Kina Dubrovník *(Kinematografi Dubrovnik)*
- Folklorni ansambl Linđo *(Folklórní soubor Linđo)*
- Umělecká galerie Dubrovník *(Umjetnička galerija Dubrovnik)*

Dubrovnické letní hry jsou největší a nejreprezentativnější kulturní akcí v Chorvatsku. Jedná se o festival divadelních představení, hudby a folklóru, který se koná každoročně od 10. července do 25. srpna. Vystoupení se konají pod dubrovnickým heslem *Libertas* (svoboda). Toto slovo je totiž napsáno zlatými písmeny na festivalové vlajce, která vlaje na Rolandově sloupu během 47 festivalových dní.

Představení se konají pod širým nebem, na více než 40 scénách a místech, takže se celý Dubrovník stává jedním obrovským jevištěm, např. Shakespearův *„Hamlet"* se již tradičně odehrává v prostorách tvrze Lovrijenac, která se tak stává dánským Elsinorem. Gundulićeva poljana, kde se odehrávají díla Marina Držiće (obzvláště komedie *„Dundo Maroje"*), zobrazuje během festivalu část Říma, kde se odehrává příběh této komedie.

Obr. 106 slavnostní zahájení Dubrovnických letních her

Dubrovnické letní hry vznikly roku 1950 jako snaha o syntézu renesančního a barokního ducha Dubrovníka s živoucím odkazem na poli dramatickém a hudebním. Tento **festival vychází z intelektuálního způsobu života města a jeho kreativní tradice**, která tak významně obohatila chorvatskou kulturní historii. Základním pilířem činoherní části her jsou díla Marina Držiće, Nikole Nalješkoviće, Ivana Gunduliće a Iva Vojnoviće, která zde ožívají v místních lokalitách (náměstích, palácích, tvrzích a parcích). Tradiční charakter celé akce určila nejprve ale dramatická díla světových autorů, zejména Shakespeara, Molièra či Goetha.[336]

Na festivalu hostovala řada světových divadelních souborů a režisérů (včetně Jiřího Menzela). Hudební část festivalu si v počáteční fázi kladla za úkol představit nejlepší domácí skladatele, sólisty a orchestry, později se akce stala domácí přehlídkou nejvýznamnějších hudebních interpretů a sólistů z celého světa (např. Monserrat Caballé, Duke Ellington aj.).[337]

Obr. 107 Folklórní soubor Linđo

[336] V roce 1952 byl Shakespearův *„Hamlet"* umístěn do tvrze Lovrijenac, která brzy ve světě proslula jako ideální scénický prostor pro toto představení. Podobně proslulo uvedení hry C. Goldoniho *„Poprask na laguně"* v prostoru starého městského přístavu.

[337] Za českou scénu se zde představili mj. klavírní virtuos Rudolf Firkušný, Česká filharmonie a Pražský komorní orchestr.

Kolorit akce dotváří pravidelný účastník festivalu Dubrovnické letní hry, **folklórní soubor písní a tanců Linđo**, který v roce 2005 oslavil 40. výročí své existence.

Bohatý kulturní život dubrovnického regionu dokresluje mezinárodně proslulá akce – **oslava svátku sv. Blažeje** *(Festa sv. Vlaha)* a současně **Den Města Dubrovníka** (3. února). Oslava trvá celý týden, hlavní program tvoří liturgické obřady a procesí městem, doprovázené bohatým kulturním programem.

Měsíc únor totiž tradičně patří době karnevalu, lidové slavnosti s pestrými maskami, průvody s alegorickými vozy a se starými zvyky a obyčeji. Právě Dubrovčané jsou proslulí dodržováním svých tradic, jednou z nich je **Dubrovnický karneval** *(Dubrovački karnevo)*. Zdejší karnevalová tradice sahá až do 14 století, kdy vláda Dubrovnické republiky dovolila prostému lidu vyrobit si (podle italského vzoru) masky a kostýmy a uspořádat masopustní průvod, který zahajoval sám dubrovnický kníže.

Karnevalové masky a kostýmy nesměly být v rozporu s dobrými mravy, většinou znázorňovaly různá řemesla a profese nebo určité osoby. Byly zde k vidění např. skupiny vojáků, kněží, lékaři a lékárníci, chůvy či tanečníci. Od renesance navazovali na starou tradici ještě herci a tanečníci, kteří na náměstích uváděli svá představení. Až od začátku 19. století se ke karnevalovému veselí připojili dubrovničtí patricijové, ale nikoli k lidovým slavnostem. Ve svých palácích pořádali honosné maškarní plesy a zábavy. V posledních desetiletích se v Dubrovníku obnovuje karnevalová tradice maškarních veselic, průvodů, drobných scének, tance a hudby.

Chorvatské umění se dnes prolíná s kulturněhistorickým a architektonickým dědictvím, neboť veřejná prostranství města se v létě mění v divadlo pod širým nebem, zejména v rámci tradičních festivalů (jako např. již zmíněný festival Dubrovnické letní hry). Jak je z uvedených faktů zřejmé, **současná Ragusa** je městem využívajícím díky své bohaté kulturní minulosti v hojné míře svůj sociokulturní potenciál a je také městem aktivně žijícím současnou kulturou (včetně všudypřítomného cestovního ruchu).

11. Česko-dubrovnické kulturní vztahy

11.1 Obecné trendy vzájemných česko-chorvatských vztahů do roku 1808

Styky českého národa s jinými slovanskými kulturami sehrály v našich dějinách nemalou úlohu. Podmínky k rozvíjení vztahů českého a jihoslovanského prostředí byly v počátečním období jejich historického vývoje málo příznivé. Situace se nezměnila ani v období vrcholného středověku a novověku vlivem turecké expanze na Balkán, která po dlouhou dobu takřka způsobila izolaci jihoslovanských zemí. Po celou dobu historického vývoje měly české země nejintenzivnější styky s oblastmi dnešního Slovinska a Chorvatska. Tyto země totiž byly podřízeny stejným panovnickým dynastiím (Lucemburkové, Jagellonci a Habsburkové). Můžeme hovořit dokonce o růstu vzájemných styků v rámci společné habsburské monarchie.[338]

Významným mezníkem je období 19. století, kdy se rozvíjela pod vlivem národního obrození myšlenka slovanské vzájemnosti a ideologie. V první fázi vývoje novodobých národů se dostávaly do popředí vztahy kulturní, které mnohdy suplovaly vztahy politické. Kulturní vztahy lze sledovat po celou dobu existence vzájemných styků, ale pro období první poloviny 19. století je typické, že se staly jejich hlavní formou. Z nich v roce 1848 vyrostly nové politické vztahy, které zůstaly v popředí až do vzniku nových států v roce 1918.[339] Ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století se do popředí znovu dostaly kulturní vazby.

Počátky vzájemných styků Čechů a Chorvatů:

O počátku vzájemných česko-chorvatských vztahů nemáme dochovány písemné záznamy. Byzantský císař a spisovatel Konstantin VII. Porfyrogennetos

[338] Tato skutečnost se netýká ostatních jihoslovanských národů (např. Srbů), které v době turecké nadvlády byly v úplné izolaci. Styky s českým prostředím se rozvinuly až v době nacionální ideologie 19. století, přesto na minimální úrovni.

[339] Spolu s nimi se začaly rozvíjet i ekonomické vazby, neboť české země byly hospodářsky vyspělejší nežli jihoslovanské a tak pomáhaly v období habsburské monarchie zakládat průmysl na jihu (např. sklářství, pivovarnictví aj.).

hovořil ve svém díle *„O správě říše"* (z 10. století) o tradici, podle níž přišli Chorvaté na své dnešní území z Velkého (Bílého) Chorvatska, které leželo na severu. Podle jedné z teorií byla touto chorvatskou „pravlastí" oblast severovýchodních Čech. Další teorie dokonce uvažovaly o příchodu kmene Čechů z jihu (Dalimil psal o chorvatském původu Čechů). Ponecháme-li stranou problematiku migrace a usazování se slovanských etnik, k prokázaným vzájemným stykům docházelo až od 7. století.

O stycích chorvatsko-dalmatské a moravské oblasti v souvislosti s probíhajícím procesem christianizace v 9. století svědčí i archeologické nálezy. Živý byl styk Moravy s chorvatským prostředím a chorvatská varianta staroslověnského jazyka měla pravděpodobně přímou kontinuitu s moravskou oblastí. Podobně jako na Moravě zde byla úředním jazykem latina. Rozkvět chorvatského písemnictví úzce souvisí s příchodem některých žáků Metoděje po roce 886. Církevní sněm ve Splitu[340] roku 925 přikázal chorvatským biskupům, aby při liturgii užívali jazyka latinského a ne slovanského. Značná vzdálenost přerušila oboustranné styky v období 11. a 12. století.

Obě země stály ve vztahu ke kurii v otázce používání slovanské liturgie v podobné situaci, i když ve srovnání s českým teritoriem byla slovanská liturgie v Chorvatsku mnohem více rozšířena (sázavský klášter byl jediným místem, kde se mohla v té době u nás pěstovat slovanská liturgie a písemnictví). Až do 13. století můžeme v chorvatském prostředí tudíž zaznamenat vliv moravské kulturní tradice a její ohlasy u Jihoslovanů.

Ve 14. století se objevila tzv. **chorvatská teorie o vzniku českého národa** a to například v Dalimilově kronice, dále ji rozvíjeli dobový kronikáři Pulkava či Marignolli. Tato teorie umístila naše předky do Chorvatska, z této pravlasti údajně přišli do nových sídel bratři Čech, Lech a Rus. Zajímavostí je, že tato teze byla obecně uznávána až do druhé poloviny 16. století.[341]

---

[340] Další splitský sněm roku 928 zrušil slovanské biskupství v Ninu a znamenal další omezení slovanské liturgie. Roku 1060 splitská synoda rozhodla o zákazu světit Slovany na kněze, pokud neznají latinský jazyk.

[341] Původ chorvatské teorie je nejasný, zcela jisté je, že jejími autory nebyli Chorvaté, neboť ti si svou vlastní etnogenezi v této době vykládali odlišně, jako příchod ze severu. Až v 16. století přijali Jihoslované opačnou, tzv. jižní koncepci příchodu Slovanů a upravili ji do tzv. ilyrské teorie.

Karel IV. při jedné ze svých cest do Itálie musel zvolit pro nepřátelství s Habsburky trasu přes Uhry a Chorvatsko. V přímořské Senji, v jednom z biskupských sídel slovanské bohoslužby, byl hostem proslulého chorvatského rodu Frankopanů a seznámil se zde se slovanskou liturgií. Založením Kláštera Na Slovanech (Emauzy) roku 1347 obnovil slovanskou církevní vzdělanost v Čechách.

Další zprávy o vzájemných stycích máme v době křížových výprav proti husitské revoluci, kdy se Jihoslované podíleli v rámci uherského vojska Zikmunda Lucemburského na vojenských akcích a to i na českém území.

Český král Jiří z Poděbrad se setkával za své vlády s vynikajícím humanistou chorvatského původu - Janem Vitézem ze Sredny, předním diplomatem Uherského království, arcibiskupem ostřihomským a kancléřem krále Matyáše Uherského. Do jeho rukou skládal dokonce Matyáš jako český protikrál obvyklou přísahu. Spory obou panovníků přivedly do českých zemí na řadu let uherské vojenské oddíly, vedle Srbů se na tažení podílela chorvatská vojska.

Nejcharakterističtějším rysem česko-jihoslovanských vztahů té doby bylo řešení turecké otázky, česká vojska se od počátku podílela na protitureckém boji. Rozsah česko-jihoslovanských vztahů ve 14. a 15. století přirozeně odpovídal historickému vývoji. V období renesance a humanismu se čeští literáti a humanisté setkávali s jihoslovanskými, např. s Janem Pannoniem (synovcem Jana Vitéze ze Sredny).

Hospodářský vývoj obou zemí byl zcela odlišný. Na chorvatské území a do Dalmácie pronikala česká sukna a vzácná roucha.[342] Český zahraniční obchod vedl po tradiční linii přes Benátky, touto cestou k nám přicházelo i některé zboží z přímořských území. Z jihu se nejčastěji dováželo víno a později orientální zboží (díky obchodu s Turky).

Vztahy českého a chorvatského prostředí od 16. století do roku 1808:

Česko-chorvatské vztahy se začaly programově zdůrazňovat až v době, kdy se obě země dostaly do područí v rámci habsburské monarchie. Krátce předtím

[342] V Záhřebu byla nazývána pražská roucha.

sepsal chorvatský humanista Vinko Pribojević z Hvaru latinský traktát *„O původu a vývoji Slovanů"*, který obsahuje i tzv. **krapinskou legendu o třech bratrech Čechu, Lechu a Mechu** (Rusu), kteří se po vyhnání z Dalmácie stali praotci svých národů.

Vývoj střední a jihovýchodní Evropy ovlivňovala osmanská hrozba. Finanční, materiální a vojenská pomoc při obraně Uher a balkánských území se stala po roce 1526 důležitou historickou úlohou Českého království.[343] Češi, stejně jako Jihoslované, byli proslulí bojovníci a defenzivní boje s Turky přispívaly k vzájemnému poznávání obou slovanských národů. Roku 1566 se dokonce česká a moravská vojska vypravila na pomoc obléhané pevnosti Siget, kterou bránil proti Turkům Mikuláš Zrinský, švagr Viléma z Rožmberka.[344]

Mimořádný význam pro poznání Jihoslovanů v českém prostředí měl **cestopis Vratislava z Mitrovic**, který doprovázel jako páže poselstvo diplomata Fridricha Krekvice do Cařihradu roku 1591. Důležité místo v diplomatických stycích s Portou hrála poselstva vedená Heřmanem Černínem z Chudenic (1615 a 1644). Trasy většiny poselstev vedly buď přes Srbsko či cestou námořní, tj. přes Trogir a Dubrovník.

Česká šlechta získávala sňatky statky v dnešním Chorvatsku a Slovinsku, např. Ladislav Popel z Lobkovic či Jan z Pernštejna. Češi a Chorvaté se stýkali při nejrůznějších slavnostech, zejména dynastických. Častěji se s chorvatskou šlechtou setkáváme na Moravě, která přímo sousedila s Uhrami. Příslušníci šlechty sem utíkali nejen před tureckými nájezdy, ale získávali zde bezpečnou pozemkovou držbu. Nejstarší doklady šlechtického zakupování sahají do období konce 15. století. Doložen je pobyt rodiny Zrinských, Frankopanů, Vrchovinských atd.

Přímé styky českých a jihoslovanských zemí lze prokázat i ve sféře obchodu. V obchodním obratu mezi střední Evropou a balkánskými zeměmi měl rozhodující význam obchod se suknem a kovovými výrobky na jedné straně a levantským (tureckým) zbožím, dobytkem a zemědělskými produkty na straně druhé.

---

[343] Tato pomoc velmocenské habsburské politice nebyla nikdy doceněna, což také Češi pociťovali jako příkoří.

[344] Vojska dorazila pozdě, chorvatský bán a šlechtic s celou posádkou zahynul. Mikuláš Zrinský byl manželem Evy z Rožmberka, dcery Jošta z Rožmberka. Žili na zámku Čakovec, po smrti manžela se vrátila Eva zpět do Čech. Syn Jan Zrinský byl r. 1593 přijat za obyvatele Českého království.

Čeští humanisté se setkávali s jihoslovanskými, např. Zikmund Hrubý z Jelení, Jan Blahoslav[345] aj. Chorvaté se nacházeli v jezuitské klementinské koleji v Praze, v dominikánských klášterech (např. v Praze či Litoměřicích) a u augustiniánů (např. Pivoň). Teorii o příchodu Čechů z Chorvatska rozvinul již kronikář Dalimil, posléze Václav Hájek z Libočan[346] v *„Kronice české"* (1541) a další autoři.

Od 16. století hrálo roli při seznamování se s jihoslovanským prostředím **novinové zpravodajství**. Událostem na Balkáně a bojům s Turky věnovaly velkou pozornost týdenní psané noviny, důležitý zdroj informovanosti české společnosti.[347] Požadavek společné obrany proti Turkům se stal účinným agitačním prostředkem.

Chorvaté byli Čechům blízcí a proto označení Charvát v 16. století označovalo často obecně Jihoslovana. Od 17. století se tak postupně formovalo vědomí slovanské sounáležitosti, zvláště pak v 18. století hrála významnou roli jazyková úloha a etnická příbuznost. Významným počinem byl sedmijazyčný slovník Petra Loderekera, který dával možnost naučit se chorvatštině.

České povstání a politicko-vojenská situace v habsburských zemích za třicetileté války znesnadnily vzájemné styky mezi českými zeměmi a balkánskou oblastí. Léta po Bílé hoře byla obdobím velkých politických plánů, směřujících k ovládnutí jihovýchodní Evropy a podmanění tamějších národů pod žezlem Habsburků a katolické církve, a obdobím tvrdých vojenských zákroků v pokořených Čechách, kterých se museli účastnit i Jihoslované.

Proslulá chorvatská jízda bojovala v celé Evropě, v císařských řadách se Chorvaté účastnili dokonce bitvy na Bílé hoře a dalších vojenských operací na českém území. Chorvatských vojsk si velmi vážil Albrecht z Valdštejna, který poznal jejich vojenské schopnosti ve válce s Turky. V době jeho smrti pobývalo

---

[345] Jan Blahoslav, který byl i znalcem jihoslovanských jazyků a jejich dialektů, se setkal mj. s proslulým humanistou a protestantským teologem Matijou Vlacićem (Flacius Illyricus). Vlacić měl ideu založení střediska slovanské reformace v Řezně a zřízení univerzity, kde by studovali čeští a jihoslovanští studenti.

[346] Popsal příchod Čechů ze země charvátské, cestu Karla IV. Chorvatskem, povolání chorvatských hlaholitů do Emauz a další významné události vzájemných vztahů.

[347] Později se Praha stala důležitým centrem zpravodajství o východní a jihovýchodní Evropě, svým významem předčila dokonce Vídeň, s pražskými novinami se bylo možné setkat v celé Evropě. Později vycházely tištěné noviny určené širším vrstvám čtenářů (např. *„Noviny o šťastném vítězství křesťanů v zemi Charvatské nad Turky"*).

chorvatské vojsko jak v Čechách, tak i na Moravě. Tato vojska však neměla u místního obyvatelstva příliš dobrou pověst.[348]

V tomto období se čeští exulanti dostali do styku s jihoslovanským prostředím, např. Jindřich Matyáš z Thurnu, jeden z hlavních vůdců stavovského povstání, se stal roku 1625 vrchním velitelem benátského vojska na souši. Tím pádem chránil zájmy Benátské republiky, především v Istrii a v části Dalmácie.

Obecně existovala malá informovanost českého prostředí o událostech v jihovýchodní Evropě. Diplomat Heřman Černín z Chudenic se ve svém deníku, který si vedl na cestě do Cařihradu, zmiňuje o Chorvatech, neboť je měl mezi služebnictvem. Čeští feudálové začínali obracet svoji pozornost k rakouským zemím obývaným jižními Slovany, zejména jako pozemkoví vlastníci. Naopak chorvatští a slovinští šlechtici byli odměněni pozemkovou držbou[349] v souvislosti s konfiskacemi po Bílé hoře a v rámci tzv. Valdštejnova spiknutí.

Již ve středověku začala **tradice studia Chorvatů v českém prostředí**. Jihoslované studovali tradičně zejména na Karlově univerzitě.[350] Daleko častěji se setkávali čeští a jihoslovanští studenti na evropských univerzitách, zejména v Itálii. V 17. století studovali jihoslovanští studenti (včetně chorvatských jezuitů) hojně na olomoucké univerzitě, kde působili i ve funkci pedagogů. Jihoslované přicházeli i na další české školy, řada z nich absolvovala jezuitskou akademii v Praze. Na druhé straně byla řada Čechů, kteří studovali v Chorvatsku, především na jezuitské koleji v Záhřebu. Vzájemné styky byly podřízeny potřebě protireformačního boje.

Srovnání poměrů v obou zemích je obtížné pro velké odlišnosti mezi českým[351] a jihoslovanským prostředím. Právě v 17. a 18. století se u obou národů vytvářely určité konstanty v jejich národní povaze, u Jihoslovanů byl výsledkem kult síly, statečnosti a hrdinských činů, u Čechů kult práce a pracovního výkonu.

---

[348] Roku 1631 vypálili vojáci město Beroun.

[349] Například chorvatský prohabsburský bán Mikuláš Frankopan Tržacký získal novojičínské panství.

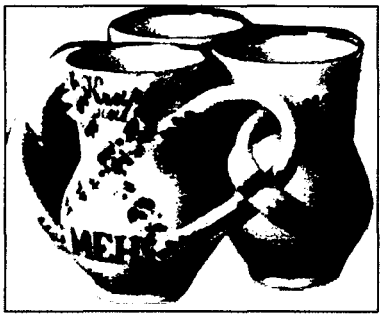
[350] V Praze se seznámili s učením mistra Jana Husa a později s husitským hnutím. Není bez zajímavosti, že Kostnického koncilu se zúčastnili jihoslovanští arcibiskupové, též dubrovnický arcibiskup. Celkový ohlas na husitství byl v chorvatském prostředí slabý, téměř žádný. Provozování slovanské bohoslužby u nás po husitské revoluci zaniklo.

[351] Češi byli nejvyspělejší oblastí habsburské monarchie. Byli více podřízeni habsburské ústřední moci a zatíženi válečnými břemeny (růst zdanění, poskytování vojska atd.).

V uhersko-chorvatském spiknutí (povstání chorvatských šlechticů Petra Zrinského a Frankopana proti Habsburkům) došlo v letech 1663-1671 k pozoruhodnému střetu českých a chorvatských politických zájmů. V procesu zasedli do lavic soudců i čtyři Češi, které popudilo zejména to, že v rámci povstání měli do českých zemí vpadnout uherští vzbouřenci. Do tohoto povstání byla zapojena také česká protestantská emigrace v Uhrách (mezi popravenými byl mj. Mikuláš Drabík, přítel J. A. Komenského).

V první polovině 17. století, v době porážky Turků u Chocimu, se zraky všech Slovanů upíraly především k Polsku, jak dosvědčuje dílo Dubrovčana Ivana Gunduliće *„Osman"*. V období tohoto století se také stále silněji objevuje **myšlenka slovanství**. Slovanská vzájemnost a bratrské cítění s utrpením porobených Jihoslovanů se objevilo v díle *„Ucalegon"* historika Tomáše Pešiny z Čechorodu, který byl jedním z význačných představitelů českého barokního slovanství.[352]

O století později byla rozvíjena slovanská ideologie o bratrech Čechu, Lechu a Rusu, kteří vyšli z Krapiny[353] (severozápad Chorvatska) a Psár, aby založili slovanská království. Krapiňané dodnes ctí tuto legendu a na důkaz toho vyráběli tři šálky (Čech, Lech a Mech) spojené do sebe jako symbol jednoty všech Slovanů.

Obr. 108 krapinský symbol

Dalším významným bodem vzájemných kulturních styků bylo **pronikání českých knih na jih** (zejména náboženských). Češtině tak zde byla přiřčena úloha průkopníka a šiřitele katolické protireformační ideologie ve slovanských zemích, ve kterých se prolínala katolická a pravoslavná víra. [354]

---

[352] Jeden z nejvýznamnějších představitelů českého barokního slovanství Tomáš Pešina z Čechorodu rozvíjel myšlenku slovanství. Zdůrazňoval, že všichni Slované (mezi nimi jmenuje i Chorvaty) jsou jazyka příbuzného a že by se tudíž měli hlásit k praslovanské tradici. Měl oproti Bohuslavu Balbínovi odvahu opustit tradiční legendu o příchodu Čecha a Lecha z Chorvatska a nejstarší sídlo Slovanů položil do oblasti Černého moře, odkud dle něj migrovalo slovanské etnikum do celé Evropy, včetně Jaderského moře. Tato sarmatská teorie o východním původu Slovanů poté ovládla české dějepisectví.

[353] Město Krapina je proslulé naleziště krapinského pračlověka (Homo sapiens neanderthalensis), autorem kreseb ve zdejším Muzeu evoluce je český malíř Zdeněk Burian. Krapina je také rodištěm otce chorvatského národního osvobození, dr. Ljudevita Gaje.

[354] V. Žáček: *Češi a Jihoslované,* Praha 1970, s. 145

Zájem o jihoslovanské země se kryl v té době se zájmem o Osmanskou říši a o boj s Turky. V polovině 18. století zasáhl české a jihoslovanské země (katolické oblasti) kult nového světce, sv. Jana Nepomuckého.

Vzestupnou tendenci v česko-jihoslovanských vztazích vykazovaly v tomto období vztahy na poli hospodářském a sociálním. Po uzavření míru ve Sremských Karlovcích s Turky roku 1699, se osvobozené země začaly zapojovat do hospodářského systému habsburské monarchie a českým zemím tak připadl významný podíl na jejich rozvoji. Počátkem 18. století se po dalších porážkách Osmanské říše uvolnila vodní doprava po Dunaji a Sávě, roku 1717 byla vyhlášena **svobodná plavba na Jadranu** a o dva roky později se Terst a Rijeka staly svobodnými přístavy. Byla založena Orientální společnost a roku 1726 dobudována tzv. karolinská cesta, spojující Rijeku s Karlovcem – první moderní pokus o spojení Jadranu s Podunajím obchodní cestou.[355]

V důsledku těchto událostí se obchod monarchie v první polovině 18. století začal soustředit k jadranským přístavům. Bylo rozhodnuto o zřízení veletrhu v Terstu, kde by čeští a slezští obchodníci nabízeli svá sukna a jiné zboží. Císař Karel VI. nařídil dokonce patentem volný vývoz jistých druhů zboží z českých zemí (např. vývoz sukna, plátna, skla, cínu, příze aj.) a naopak dovoz do českých zemí (např. španělská a levantská vlna, bavlna, hedvábí, indigo, jižní plody či koření) přes přístavy Terst a Rijeku jako podporu své „středomořské koncepce".

Významná úloha připadla českým zemím při zakládání a výstavbě průmyslových podniků na jihoslovanském teritoriu. Do rozvoje manufakturní výroby v Chorvatsku se zapsali především **čeští skláři** (např. sklárna v Gorském Kotaru). Na vzniku skláren v Přímoří, kam byli přizváni čeští odborníci, měla zájem rakouská vláda, neboť chtěla konkurovat proslulému benátskému sklu. Nechyběli ovšem ani čeští sládci, horníci, soukeníci, tiskaři a různí řemeslníci.[356]

Nástupem císařovny Marie Terezie na habsburský trůn začala nová etapa života českých a jihoslovanských zemí. Došlo k rozvoji manufaktur, námezdní práce

[355] ibid., s. 191

[356] K organizované velké kolonizaci jihoslovanských zemí stát nepřistoupil a vrchnost v českých zemích jí kladla odpor, zato došlo k vystěhovalectví českého a zejména moravského obyvatelstva do Uher.

a růstu obchodního obratu.[357] Snaha o centralizaci moci a sepětí monarchie postihla obě území, české země spolu s rakouskými byly nazývané „německé země dědičné" a byly podřízeny novému centrálnímu úřadu, v Chorvatsku byla zřízena královská rada v čele s bánem. Uherské úřady využily pozdější zrušení této královské rady a přenesení její funkce na uherskou místodržitelskou radu a vytvořily tzv. Uherské Přímoří (1786), čímž odtrhly přístav Rijeku od Chorvatska.

Zesílený germanizační tlak včetně vídeňského centralismu vedl k sebezáchovnému buditelskému hnutí na podrobených územích. Nástup kritického dějepisectví ve druhé polovině 18. století a vystoupení Gelasia Dobnera s kritikou Hájkovy kroniky skoncovaly s teorií o příchodu Slovanů z Illyrika. O Jihoslovanech informovaly české čtenáře cestopisy a osvícenské vědecké popisy. Na druhé straně bylo povědomí o Češích velmi slabé a to díky představě o jejich silné germanizaci a odcizení.

Po ztrátě Slezska nastalo oživení obchodu českých zemí s jihem a jadranskými přístavy (klíčovou úlohu měl přístav Terst). Koncem 18. století došlo ke zrychlenému vývoji manufakturní výroby na habsburském území (nové české kolonie v oblasti chorvatského Gorského Kotaru). Emigrace z českých zemí na jih nabyla po slezských válkách větších rozměrů, čeští odborníci byli vysoce ceněni.

Obecně lze říci, že od třicetileté války do doby národního obrození můžeme pozorovat zintenzivňování vzájemných styků Čechů a Jihoslovanů. Češi se projevovali zejména v hospodářské oblasti, Jihoslované spíše na poli válečném, obě strany se setkávaly vzájemně na poli kulturním.

Chorvatské etnikum na našem území - moravští Chorvaté:

Moravští Chorvaté jsou chorvatskou národnostní menšinou na území dnešní České republiky. Ve třech vlnách od 16. století osidlovali oblast dolní Dyje, Moravy a Moravského pole. Z Chorvatska migroval masově od počátku 16. století poddaný lid, chorvatská kolonizace probíhala zejména na lichtenštejnském panství

[357] Mimo to využila Marie Terezie vojenského potenciálu jihoslovanských zemí, např. ve slezských válkách či sedmileté válce. V bojích o Prahu roku 1742 vynikli jihoslovanští hraničáři (zejména chorvatská vojska z Varaždinu a Karlovce). O odvaze, obratnosti a vojenském umění Chorvatů se brzy začaly vyprávět legendy.

ve Valticích (vsi Poštorná, Charvátská Nová Ves či Hlohová). V těchto vsích se až později usazoval český živel. Chorvatští usedlíci na Valticku si udrželi jak katolické náboženství (vrchnost byla protestantská), tak řeč.

Druhou oblastí chorvatské kolonizace na Moravě bylo lichtenštejnské panství Drnholec (např. vsi Frélichov, Dobré Pole či Nový Přerov). Usedlíci byli nejen katolíci, ale též protestanti. Chorvaté se usazovali i v dalších moravských sídlech, např. na hodonínském (Hovorov) či břeclavském panství (Moravská Nová Ves či Stará Břeclav).

Chorvaté přišli na Moravu ve dvou vlnách. První ze 30. let 16. století přišla z Chorvatska a druhá z chorvatských osad v Rakousku, někteří jednotlivci z chorvatských osad v Uhersku (Holič). Příliv Chorvatů neustal ani v 17. století. Oproti tomu česká migrace do jihoslovanských zemí ve velkém počtu nastala až v 18. století (nejvíce se Češi usazovali v pohraničních oblastech tzv. Vojenské hranice).

Obr. 109 – moravští Chorvaté

Na moravském území žilo početné chorvatské etnikum, po třicetileté válce nacházíme chorvatská jména snad na celém území jižní Moravy. Od konce 17. století docházelo k počešťování chorvatských obyvatel (např. v Poštorné a Charvátské Nové Vsi) a tento proces trval až do 18. století, kdy chorvatský živel v řadě obcí částečně podlehl germanizaci.

11.2 Češi a Ragusané v době Dubrovnické republiky

Charakteristika vzájemných česko-dubrovnických vztahů v době Dubrovnické republiky, ale i v dalším období historického vývoje, je velice obtížná vzhledem k nedostatku pramenů a především novodobé integraci dubrovnické kultury v kulturu chorvatskou.

Počátky těchto styků datujeme do doby kulturně-literární tradice staré Moravy, která se uchovala i v Chorvatsku. V *„Dubrovnické kronice"* Junia Restia a dalších dubrovnických kronikách se objevila ve 13. století dokonce zmínka o knížeti Svatoplukovi.

„Dubrovnické letopisy" Mikuláše Ragniny pro změnu zaznamenaly, že Bosna přešla pod panství moravské linie Chorvatů. I když vysvětlení je nesnadné, je zřejmé dubrovnické povědomí o dění na Moravě. Další zprávy o vzájemných stycích pocházejí až ze 14. století. Právě z Dubrovníku přicházely do Čech a celé Evropy cenné informace o turecké hrozbě.

Roku 1438 viděla Praha **příjezd dubrovnického poselstva**, které tvořili tři příslušníci tamního patriciátu – Jan Gundulić, Michal Marino Restić a Jakub Georgjić. Přijeli v průvodu deseti jezdců a deseti pěších a přivezli dary a roční poplatek, který město odvádělo Albrechtu Habsburskému. Podobná scéna se opakovala za Ladislava Pohrobka roku 1454. Dubrovnické vyslance tehdy vedl Jakub Marino Gundulić. Mladý král je přijal na zasedání českého sněmu v přítomnosti značného počtu české šlechty.[358]

Šimon z Dubrovníka, biskup trogirský, se účastnil spolu s aquilejským patriarchou Ludvíkem schůzky s Pražany i disputace o čtyřech pražských artikulích před bitvou na Vítkově roku 1420. Na sklonku 30. let 15. století zasahoval do spletitých politických problémů spojených s českou otázkou konciliarista Jan Stojković z Dubrovníka (1390-1443). Pro husitskou společnost byl tento duchovní, rodák z Dubrovníka, nejznámějším Jihoslovanem a velice zajímavou osobností evropského formátu, proto si mu dovolím věnovat širší prostor.

Vynikající teolog a diplomat **Mistr Jan z Dubrovníka** *(Joannes de Ragusio)* se narodil roku 1390 v Dubrovníku. Pro své nadání se těšil v mládí přízni slavného dubrovnického arcibiskupa, Jana Dominiciho, který se roku 1408 stal kardinálem.[359] Jan Stojković[360] se stal členem dominikánského řádu, po boku slavného kardinála stál i v době kostnického sněmu. Byl uveden do prostředí církevní diplomacie a získal si známosti u dvora císaře Zikmunda Lucemburského.

---

[358] V. Žáček: *Češi a Jihoslované.* Praha 1970, s. 83
[359] kardinál Ragusinus – dubrovnický kardinál
[360] též přezdívka „velký Ragusánec"

Kolem roku 1417 byl vyslán do Paříže, kde roku 1420 dosáhl doktorátu teologie a zároveň se stal profesorem na pařížské univerzitě. Jako vyslanec pařížské univerzity svolal církevní sněm v Pavii a Sienně (1423 a 1424). Poté pobýval v Paříži a Římě. Byl vyslán jako papežský delegát v záležitosti basilejského sněmu a pro vyrovnání s husity (spolu s kardinálem Juliánem Cesarinim).

Cesarinim[361] byl vyslán do Basileje roku 1431, který ho zplnomocnil jako prozatímního předsedu začínajícího sněmu. Jednání sněmu probíhala v letech 1431–1433. Sněmovní akta a svá jednání s českou stranou shrnul Jan z Dubrovníka ve spise *„Tractatus, quo modo Bohemi reducti sunt ad unitatem Ecclesiae"*.[362]

České poselstvo hájilo na sněmu v Basileji první pražský článek o přijímání pod obojí a to prostřednictvím Mistra Jana Rokycany, Mikuláše z Pelhřimova a dalších. Joannes de Ragusio vyvracel argumenty po několik dnů Rokycanovu řeč a veřejně se zastával katolických pravd. Čechy označil za bludaře a schizmatiky, čeští poslové si na něj stěžovali na sněmu, že je uráží a tím porušuje chebské jednání. Těžce celou situaci nesl i táborský vojevůdce a kněz Prokop Holý, zvaný Veliký, který se dostal s Janem Stojkovićem do těžkého sporu. Mistr vše zdůvodnil tak, že napadá Čechy právě proto, že je také Slovan a proto tolik vroucně touží, aby se navrátili do lůna církve. Stojkovićova polemika s husity[363] se stala známou nejen u nás. Byl považován basilejskými duchovními za odborníka na českou otázku.

Mistr z Dubrovníka je autorem řady spisů, které sám František Palacký ocenil pro nestrannost a objektivnost jejich autora. Největší a nejdůležitější teologický spis, který vzešel z polemik s husitskými teology na sněmu basilejském v roce 1433 a který byl dokončen roku 1439 má název *„Tractatus de Ecclesia contra Bohemos"* – spis o církvi v pojetí katolickém. Dle něj církev římská má prvenství mezi ostatními.[364] Za své zásluhy byl Joannes de Ragusio jmenován biskupem argenským, později kardinálem.

[361] Kardinál Cesarini v té době bojoval proti husitům a po porážce vojsk u Domažlic přijel do Basileje.
[362] J. Kubalík: *Zápas o pojetí církve.* Praha 1992, s. 85
[363] Vysoce si však Stojković cenil vojenské zdatnosti husitů.
[364] Jan Rokycana, představitel pojetí husitského, měl záporný postoj právě k prvenství římské církve.

Nejcharakterističtějším rysem česko-jihoslovanských vztahů v době jagellonské a posléze bylo **řešení turecké otázky**, v níž sehrála Dubrovnická republika významnou úlohu.

Mimořádný význam pro poznání Jihoslovanů v českém prostředí 17. století měly cestopisy diplomatů a poselstev do Osmanské říše, jejichž trasy vedly právě přes Dubrovnickou republiku či se zmiňovaly o Ragusanech (např. cestopis Vratislava z Mitrovic se často zmiňuje o „raguzejských" vyslancích na tureckém území). Přesto znalosti českého prostředí o dějinách Dubrovnické republiky oproti znalosti dějin Chorvatů byly nedostatečné. Různé cestopisy podávaly základní poznatky o soudobém Dubrovníku, nikoliv o jeho historii.

Přímé styky českého a dubrovnického prostředí byly zřejmé i ve sféře obchodu. Tzv. benátská cesta byla významná pro střední Evropu již ve středověku, turecké zboží přicházelo do Evropy především prostřednictvím měst na Jadranu, zejména Dubrovníka. Balkánští obchodníci pronikali přímo do evropských měst, kde se sdružovali do tzv. kompanií. Kromě nich se na obchodě s levantským (tureckým) zbožím hojně podíleli Židé usídlení v Dubrovníku. **Dubrovničtí obchodníci** měli významné postavení i v Cařihradě a je známo, že se tu s nimi stýkali i Češi, kteří přijížděli na jednání s tureckou Portou. Václav Budovec z Budova zde poznal dubrovnické kupce Mikuláše Prodančniće, Jakuba Lukariće a Bobaljeviće.

Vzájemné vlivy se objevily i v literatuře. Junius Palmotić, vychovaný u jezuitů v Dubrovníku, ve své hře *„Captislava"* (poprvé hrána roku 1652) zobrazil postavu českého kralevice Lauše (Ladislava). Populární byl též historický motiv Čecha a Lecha. Ostatně v dubrovnických kronikách 16. a 17. století se běžně objevovala jména historických osobností nejstarších českých dějin.

Za zmínku stojí pohled na české země po třicetileté válce v podobě, v jaké se dochoval v italském cestopisu (1655) dubrovnického politika a vojáka **Dživa Gunduliće**, syna známého básníka Ivana Gunduliće. Popisuje mnoho českých měst a obdivuje nádheru šlechtických paláců, kontrastující se zkázou země po třicetileté válce.

Povahu Čechů, kteří jsou prý nadmíru stateční a bojovní, a příběhy z české minulosti vylíčil v díle *„Il regno degli Slavi"* (O království Slovanů) dubrovnický

benediktin **Mavro Orbini**, který vědomě usiloval o probuzení jižních Slovanů k národnímu povědomí.

Vzestupnou tendenci v česko-jihoslovanských vztazích vykazovaly na přelomu 17. a 18. století vztahy na poli hospodářském. Po uzavření míru s Turky (roku 1699) ve Sremských Karlovcích byla roku 1717 vyhlášena svobodná plavba na Jadranu, což de facto (společně s následnými ekonomickými kroky císaře Karla VI.) ukončilo monopol Dubrovnické a Benátské republiky na námořní přepravu a vedlo k dalšímu poklesu dubrovnické prosperity.

Zlom ve vývoji jihoslovanského území přinesly napoleonské výboje, které znamenaly zánik Dubrovnické republiky. Po Napoleonově pádu převzala vídeňská vláda správní organizaci vybudovanou Francouzi a od té doby můžeme hovořit o vzájemných stycích s dubrovnickým prostředím jako o česko-chorvatských vztazích, přestože k začlenění Dubrovčanů do společného státoprávního celku s Chorvaty došlo mnohem později.

11.3 Vývoj vzájemných kulturních vztahů od roku 1808 do současnosti

Vývoj česko-chorvatských vztahů od 19. století dodnes:

Koncem 18. století došlo pod vlivem osvíceneckých idejí k **období národního obrození** v životě národů habsburské monarchie a jihovýchodní Evropy, které stále více nabíralo rysy politického emancipačního úsilí a vyvrcholilo revolučním rokem 1848. Rozdílnost vývoje českého a jihoslovanského obyvatelstva byla dána zejména etnickou roztříštěností, rozdílným náboženským vyznáním a mírou ekonomické situace. Zcela zřetelná byla hospodářská[365] a společenská pokročilost českých zemí před Jihoslovany. To mělo úzkou souvislost s větší vyspělostí v oblasti společenského vývoje a v kulturním životě, na české straně se hlásily k aktivnímu veřejnému i politickému životu nové společenské složky (inteligence, měšťanstvo a uvědomělé selské vrstvy).

[365] Z hospodářské vyspělosti českých zemí dlouho těžilo především německé měšťanstvo.

Zlom ve vývoji jihoslovanského území přinesly napoleonské výboje, tzv. Ilyrské provincie znamenaly pro toto teritorium kulturní skok. V oblasti průmyslové výroby a zemědělství byly Chorvatsko a Slavonie značně zaostalé (v důsledku koloniální rakouské politiky vůči Uhrám), stejně tak byl nízký počet místní šlechty.[366] Hospodářská a společenská situace jihoslovanských národů ve srovnání s Čechy byla nesmírně složitá.[367]

Důležitým faktorem pro rozvoj národního osvobození v Evropě byl romantismus se svým zdůrazněním individuality národů, jejich minulosti a umělecké tvořivosti lidových vrstev. Ze slovanských národů monarchie si tyto ideje osvojili jako první Češi, za jejich přispění pak romantismus pronikal na jih.[368]

Nejvíce se na jihu uplatnila **idea slovanské vzájemnosti**, úsilí o kulturní jednotu všech slovanských národů. Pod českým vlivem se mladá jihoslovanská generace zaměřila na studium národního jazyka a historie vlastního národa. Proto přední chorvatští literáti té doby byli i významnými politickými osobnostmi (představitelé tzv. ilyrského hnutí). Formy národněosvobozeneckého úsilí byly všude stejné – zakládaly se čítárny, školy, muzea a divadla, vycházely první noviny a časopisy a vznikaly kulturní a osvětové spolky.

Hlavním cílem probouzejících se slovanských národů byla snaha o vytvoření a kodifikaci spisovných jazyků. Proto byly pro toto období typické vztahy zejména mezi filology a literáty, např. na české straně Josef Dobrovský, Josef Jungmann, na straně jihoslovanské Srb Vuk Stefanović Karadžić, Slovinec Bartolomej Kopitar či Chorvat Ljudevit Gaj. Právě se záhřebským biskupem Maksimilijanem Vrhovcem[369], významným chorvatským obrozencem, měl vědecké styky např. Josef Dobrovský, který se stýkal i s dalšími představiteli soudobé chorvatské vzdělanosti, např. dubrovnickým piaristou Franjo M. Appendinim, Antunem Mihanovićem[370], lexikografem Joachimem Stullim aj. Dobrovského dílo bylo předlohou chorvatské

[366] Mnoho chorvatských šlechticů ekonomicky sláblo a stalo se maloměšťany. Nejpočetnější třídou chorvatské společnosti té doby byli poddaní rolníci. Pro zajímavost – např. současné hlavní město Zagreb mělo v roce 1874 pouhých 15 000 obyvatel.
[367] Absolutně zaostalá byla území turecké říše, např. Bosna a Hercegovina, Černá Hora a část Srbska.
[368] Jeho interpretem zde byla mladá česká buržoazie.
[369] Biskup M.Vrhovac byl zakladatelem tiskárny, v níž vycházely knihy pro lid, vytvořil studijní centrum pro vzdělání duchovních a udržoval vědecké styky s J. Dobrovským.
[370] autor chorvatské hymny *„Lijepa naša domovina"* (Krásná naše vlasti)

filologii[371] a přispělo značnou mírou ke kodifikaci štokavského nářečí jako spisovného jazyka Chorvatů.

Přestože Chorvaté byli po staletí pod vlivem latinské a katolické vzdělanosti a žili v hospodářsky relativně vyspělé zemi (oproti ostatním Jihoslovanům), probíhal zde oproti ostatním slovanským zemím proces národního obrození, **ilyrismus** (tzv. *ilirizam*)[372], pomalu a opožděně. Intenzivní vzájemné česko-chorvatské (potažmo jihoslovanské) styky se rozvinuly plně až ve třetí dekádě 19. století, kdy vzrostly nebývalou měrou. Toto období vyvrcholilo revolucí v roce 1848, přispěla k tomu idea slovanské vzájemnosti a z ní odvozená myšlenka jihoslovanské jednoty, k jejímuž rozšíření mezi jihoslovanskými národy přispěl právě ilyrismus. **Slovanská literární vzájemnost** a ilyrské hnutí získaly ve 30. letech 19. století ideovou a programovou náplň, kterou jim dali Jan Kollár[373] a Ljudevit Gaj[374].

Idea slovanské vzájemnosti se projevila ve snaze přiblížit oba národy za pomoci vzájemných literárních překladů (např. překlady Jana Amose Komenského, Jana Kollára či Rukopisu královédvorského v polovině 19. století). Díla českých obrozenců vycházela v překladech především v chorvatských časopisech (např. část sbírky *„Kytice"* Karla Jaromíra Erbena[375]), knižně vyšla *„Babička"* Boženy Němcové (1863), *„Tyrolské elegie"* Karla Havlíčka Borovského (1861), *„Kantůrčice"* Karoliny Světlé (1874), Klicperova veselohra *„Rohovín Čtverrohý"* (1882) aj.

---

[371] Například Vjekoslav Babukić se opřel o Dobrovského ve svých gramatických dílech a vytvořil první gramatickou soustavu štokavské srbochorvatštiny.

[372] Ilyrismus – program chorvatského národního obrození, jehož cílem bylo původně sjednocení všech chorvatských zemí, později se tato idea rozšířila na snahu o sjednocení všech jihoslovanských národů v jeden národní celek prostřednictvím společného spisovného jazyka, štokavštiny, kterou mluvila většina Chorvatů a všichni Srbové. Tento program měl dvě podoby – jazykově literární (skutečně jihoslovanský ilyrismus, bez chorvatské etnicity, snaha o sjednocení Jihoslovanů pomocí štokavského dialektu, který se stal zárodkem srbochorvatského jazyka) a politickou (zastávanou mj. hrabětem Jankem Draškovićem, šlo o sebeobranu chorvatského národa před maďarským tlakem a snahou o vytvoření tzv. velkých Uher). Zatímco Češi byli pod útlakem pouze germanizující vídeňské vlády, Chorvaté byli vystaveni dvojímu útlaku – germanizujícímu rakouské vlády a silnému maďarizačnímu tlaku.

[373] Myšlenku slovanské literární vzájemnosti vyslovil Kollár poprvé v *„Rozpravě o jménách, počátkách a starožitnostech národu slavského a jeho kmenů"* (1830). Ovlivnil tak chorvatské hnutí a především Ljudevita Gaje.

[374] Ljudevit Gaj – vůdčí osobnost chorvatského národního hnutí, autor první chorvatské gramatiky (*„Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja"*,1830).

[375] díky překladu chorvatského spisovatele českého původu Augusta Šenoy

Pod vlivem kulturních aktivit českého prostředí založili Chorvaté roku 1838 první čítárnu ve Varaždinu, poté v Karlovci a v Záhřebu[376] (z té se vyvinula postupem času *Matice chorvatská*)[377]. Stejně tak ovlivnili čeští obrozenci zakládání periodik, z nichž nejvýznamnější kromě již zmíněné „*Danice Ilirske*" (příloha novin „*Narodne Ilirske Novine*") bylo „*Kolo*"[378], časopis pro literaturu, umění a národní život. O všech těchto aktivitách informovaly české prostředí známé osobnosti, např. P. J. Šafařík, J. Kollár, F. L. Rieger, K. J. Erben aj.

Roku 1844 vydala **Matice chorvatská** (díky finančnímu příspěvku zakládajících českých členů spolku a jejich darování Gundulićova rukopisu chorvatské straně) první klasické dílo chorvatské literatury, „*Osmana*" Dubrovčana Ivana Gunduliće.

V národním a politickém životě novodobého českého národa a Jihoslovanů a v jejich vzájemných stycích a vztazích představovala důležitý mezník revoluce roku 1848. Dosud převládající kulturní a národní charakter česko-jihoslovanských styků se změnil v jednoznačně politický. V tomto roce nabyly vzájemné slovanské styky obecně největší intenzity a vyvrcholily přípravou **Slovanského sjezdu.**[379] Pozvání jihoslovanských účastníků sjezdu do Prahy nebylo příliš organizované, oficiálně byli pozváni za chorvatskou stranu: Dr. Ljudevit Gaj, Stanko Vraz, prof. Ante Kuzmanić[380] aj. Pro úspěch Slovanského sjezdu byla z hlediska českých pořadatelů[381] velice důležitá účast a spolupráce Chorvatů, kteří svým historicko-státoprávním postavením v monarchii měli nejblíže k Čechům a byli nejaktivnějším slovanským národem v její uherské části.

V posledních květnových dnech roku 1848 se sjížděli do Prahy zástupci všech slovanských zemí, předsedou nejpočetnější československé sekce byl zvolen Pavel

---

[376] Záhřebská čítárna (*Čitaonica*) měla velký význam pro česko-chorvatské kulturní vztahy, podle vzoru Matice české v Praze se z ní vyvinula Matice ilyrská, jejímž posláním mělo být vydávání levných ilyrských knih.

[377] O chorvatském dění informovala řada českých periodik, nejaktivnější byl národní zábavník *Květy*.

[378] Zakladatelem periodika byl slovinský básník Stanko Vraz, působící v chorvatském prostředí a Matici ilyrské, pozdější silný odpůrce Ljudevita Gaje (osobní spor mezi nimi se dotkl i vzájemných vztahů s českými obrozenci). Jeho hlavním dopisovatelem z Čech byl Karel Jaromír Erben (spojoval je zájem o lidovou tvorbu).

[379] Vzájemné politické a kulturní vztahy v období revolučního roku 1848 jsou analyzovány okrajově.

[380] redaktor *Zory dalmatinské* v Zadru

[381] Pro zajímavost – propagační návštěvu v Záhřebu vykonali Karel Havlíček Borovský či Karel Jaromír Erben.

Josef Šafařík. Slovanský sjezd byl slavnostně zahájen 2. června 1848 v sále na Žofínském ostrově, zasedání otevřel starosta sjezdu František Palacký.[382] Největší neshody v programu sjezdu se týkaly austroslovanského a všeslovanského pojetí sjezdu. Zasedání sjezdu bylo přerušeno 12. června 1848 bojem v pražských ulicích a brutálním zásahem proti červnovému povstání pražského lidu generálem Windischgrätzem do vzrušených pražských poměrů, radící se slovanští účastníci sjezdu se nedobrovolně rozešli. Sjezdové dílo se stalo torzem v době, kdy jeho úspěšné dokončení bylo na dosah ruky. Hlavní a jediný dokončený elaborát sjezdu *„Manifest k evropským národům"*, byl projevem víry Slovanů v ideály revoluce. Zato *„adresa císaři"*, sjezdem připravená, ale již neodhlasovaná, představila sjezd jako austroslovanské shromáždění, které shrnulo představu slovanských zástupců ohledně uspořádání rakouské federace.

Současně s jednáním Slovanského sjezdu v Praze zasedal v Záhřebu chorvatský sněm, kterého se jako plnomocní vyslanci sjezdu účastnili K. J. Erben a V. D. Lambl. Jednání sněmu, který se sešel proti vůli rakouského císaře, se vyznačovalo zesílenou tendencí odpoutat Chorvatsko od Uher a nastoupit austroslovanskou politiku tak, jak ji vyznávali Češi. Po pražských svatodušních bouřích se uchýlilo do Chorvatska pod ochranu bána Jelačiće několik českých a slovenských účastníků Slovanského sjezdu a pouličních bojů, kteří se obávali perzekuce a uvěznění, např. Ludovít Štúr a Josef V. Frič.[383]

Důsledkem červnových událostí bylo otřeseno postavení Čechů v celoříšské politice a jejich vedoucí úloha mezi Slovany a značně vzrostla politická váha Jihoslovanů, především Chorvatů, proto se stali vítaným českým spojencem.

Etnická rozmanitost a administrativní nejednotnost jihoslovanských zemí v Rakousku byla příčinou toho, že do událostí revolučního roku 1848 se zapojovaly odděleně a že jejich styky s českou stranou byly separátní. Typickým příkladem toho je Dalmácie (zahrnujíce v té době i Dubrovník), patřící k rakouským zemím, nikoliv k Uhrám. Dalmatinci byli pro spojení s Chorvatskem v rámci tzv. *Trojjediného*

[382] Starostou sjezdu byl zvolen F. Palacký, za místopředsedy byli zvoleni Jihoslovan S. Vraz a Polák J. Lubomirski.

[383] Nejvíce zpráv o pobytu českých uprchlíků v Chorvatsku nám zanechal právě Josef Václav Frič ve svých vzpomínkách.

království a souhlasili s reorganizací Rakouska na federalistickém základě. Profesor Ante Kuzmanić, redaktor Zory dalmatinské, byl v Čechách známou osobností.[384]

Veškeré aktivity znemožnil českému i jihoslovanskému prostředí ústavní převrat v Rakousku, rozehnání kroměřížského sněmu 7. března 1849 a vyhlášení oktrojované centralistické ústavy. Těmito událostmi se radikálně změnily česko-jihoslovanské politické vztahy a kulturní styky. Nastalo období boje proti habsburskému centralismu a Bachovu absolutismu. Porážka revoluce dočasně oddálila styky obou národů, nastala epocha stagnace. Důsledky absolutismu postihly oba národy, od roku 1849 se začal uplatňovat tvrdý centralistický kurz, provázený germanizací a perzekucí národních hnutí.[385]

Bylo to období přechodu od politických vzájemných vztahů ke kulturním a vědeckým stykům.[386] To je charakteristické například v činnosti **Josipa Prause**, chorvatského publicisty českého původu, někdejšího člena chorvatské delegace na Slovanském sjezdu v Praze. Od roku 1849 redigoval v Záhřebu německy psané periodikum *„Südslavische Zeitung"*, jediný politický opoziční list v Chorvatsku. Zde vycházely články Františka Palackého, Karla Havlíčka Borovského a řada informací o Čechách.[387] Na poli vědy nelze nevzpomenout osobnost **Ivana Kukuljeviće Sakcinského**.[388]

---

[384] Kuzmanić založil v Dalmácii ve městě Zadar po vzoru pražské Slovanské lípy spolek *Dalmatská Slovanská lípa* (leden 1849). Až koncem roku 1849 vznikla Záhřebská Slovanská lípa. Činnost Slovanské lípy znemožnil ústavní převrat v Rakousku, rozehnání kroměřížského sněmu 7. března 1849 a vyhlášení oktrojované centralistické ústavy.

[385] České země zůstaly bez ústavní samostatnosti a samosprávy. Chorvatská bánská vláda byla přetvořena v místodržitelství. Úřady a školy byly germanizovány, byla zakázána shromáždění atd.

[386] Mezi Jihoslovany působila v polovině 19. století řada českých úředníků, učitelů, lékařů aj., např. do Chorvatska přišel český učitel Václav Záboj Mařík, jehož zásluhy o chorvatské školství byly roku 1867 odměněny čestným občanstvím města Záhřeba. Významnou roli sehrál i politicky angažovaný profesor historie na záhřebské univerzitě F. B. Kořínek, jenž má značné zásluhy na budování chorvatské vědy.

[387] Za kritiku nesvobody tisku byl Praus roku 1852 odsouzen a list přestal vycházet. O pár let později se stal redaktorem *„Nevenu"*, jediného chorvatsky psaného listu v době absolutismu, který přinášel překlady českých autorů.

[388] Kukuljević založil roku 1850 Společnost pro jihoslovanské dějiny *(Društvo za jugoslavensku povjesnicu)*. Spolu se spolupracovníky z Društva shromáždil a vědecky publikoval chorvatské historické a právní dokumenty, které se staly vědecky pevnými základy chorvatského historického a státního práva, nejsilnějšími zbraněmi chorvatské politiky 60. let 19. století. Proslul také tím, že jako první pronesl v chorvatském sněmu příspěvek v chorvatském jazyce (1843).

Padesátá léta 19. století byla obdobím vzájemné výměny kulturních hodnot, obohacující a posilující hluboce zakořeněné vědomí slovanské vzájemnosti. V 60. letech vlivem politických událostí[389] došlo opět k rozvoji česko-chorvatských vztahů na poli politiky. Nejprve spolupráci navázal František Ladislav Rieger s biskupem **Josipem Jurajem Strossmayerem**[390] v souvislosti se zasedáním říšské rady (1861).[391] Příležitostí manifestovat vzájemné vztahy se stala návštěva biskupa Strossmayera v Praze koncem roku 1863 a slovanský kongres ve Vídni roku 1866.[392] Důležitou otázkou vzájemných diskuzí zůstala také problematika sjednocení Dalmácie s Chorvatskem a především otázka smyslu další existence monarchie.

Při sledování oboustranných kulturních styků v letech 1860-90 je zřejmý plodný vliv české literatury, umění a vědy v Chorvatsku. Mnoho Chorvatů, kteří studovali od 50. let 19. století v Praze, přijalo hojné podněty českého prostředí a později zaujalo v chorvatském veřejném životě důležitá místa, např. M. Mesić, N. Špun a především A. Šenoa[393]. Tento literát uvedl do Chorvatska žánr fejetonu, spolupracoval s řadou periodik (české *„Národní listy"*, chorvatský *„Pozor"* aj.), po návratu do vlasti se stal uměleckým ředitelem a dramaturgem záhřebského divadla. Roku 1874 převzal redakci časopisu *„Vienac"* (založen 1869), kolem kterého se soustřeďoval kulturní a literární život Chorvatska. Z hlediska vzájemných vztahů bylo důležité, že tento časopis prezentoval českou literaturu na jihu. Poznání české kultury v Chorvatsku zprostředkovaly i další časopisy, např. *„Glasonoš"*, *„Slavjanski jug"*, *„Napredak"* či *„Hrvatska Vila"*.

V 70. letech 19. století sílila **idea vytvoření samostatného státu chorvatského a českého mimo hranice habsburské monarchie.** Nositeli této ideje byli revolucionáři Chorvat Evžen Kvaternik a Čech Josef Václav Frič, jejichž

---

[389] odvolání A.Bacha, vydání říjnového diplomu (1860) a únorové ústavy (1861)

[390] Strossmayerovou koncepcí bylo *Trojjediné království* (Chorvatsko, Slavonie, Dalmácie). Dle něj měly mít všechny národy monarchie stejná práva a povinnosti. Je mj. zakladatelem HAZU (Chorvatské akademie věd).

[391] Zevrubný výklad politické situace a historického vývoje není předmětem této práce, tudíž budou zmíněny jen nejdůležitější události té doby týkající se vzájemných vztahů obou národů.

[392] Těžký úder postavení Chorvatů zasadilo rakousko-uherské vyrovnání (1867) a chorvatsko-uherské vyrovnání *(nagodba)* o rok později. Na české straně bylo největší událostí té doby položení základního kamene k Národnímu divadlu (15.-17. května 1868), jehož se zúčastnili chorvatští hosté, např. významný politik národní strany dr. Mrazović.

[393] August Šenoa (Švejnoha), chorvatský spisovatel českého původu (autor proslulého díla *„Selská vzpoura"*), měl styky s „májovci" (V. Hálkem, J. Nerudou aj.)

politická spolupráce skončila neúspěšně. Není bez zajímavosti, že J. V. Frič v letech 1873-76 působil v Záhřebu jako hlavní redaktor úředního vládního listu *„Agramer Zeitung"*, kde tento slavný revolucionář psal oslavné články o panování rakouského císaře, plné chvály poměrů v Rakousku. Mnohem důležitější byla propagace české literatury na stránkách tohoto plátku, např. V. Hálka, K. Světlé a B. Němcové. Naopak v českém *„Světozoru"* seznamoval čtenáře s tvůrcem chorvatské opery, Ivanem Zajcem, chorvatským bánem a básníkem Ivanem Mažuranićem atd. Fričovou zásluhou byla roku 1874 založena Česká beseda v Záhřebu[394].

Důležité místo v česko-chorvatských vztazích 70. a 80. let 19. století měla tělovýchovná jednota **Hrvatski Sokol**, založená roku 1874 v Záhřebu, která rozvíjela českou sokolskou myšlenku a podílela se na organizaci společenského života v hlavním městě.

Počátek 90. let 19. století tvořil v česko-jihoslovanských vztazích další mezník. České země zahájily hospodářskou expanzi, česká buržoazie se snažila získat přední politická místa v rámci monarchie. Existence dualismu a zvláštní postavení Chorvatska v uherské části znemožňovaly přímé politické spojenectví obou stran. Pro styky v tomto období je tudíž charakteristická hospodářská aktivita české strany.[395] Živé kontakty probíhaly na poli kulturním a vědeckém.

Rok 1880 znamená začátek pravidelného zájmu o chorvatskou beletrii, vyšly překlady děl Augusta Šenoy, román *„Zlatníkův zlatoušek"* a povídka *„Žebrák Luka"*. Po něm následovaly překlady děl Eugena Kumičiće, Ksavera Šandora Gjalského či Josipa Eugena Tomiće. K poznání jihoslovanské lidové poezie přispěl značnou měrou svými překlady český epik Josef Holeček a svou edicí *„Slovanstvo ve svých zpěvech"* (svazek Písně charvatské a Písně dalmatské) akademický malíř, etnograf a cestopisec **Ludvík Kuba**[396].

[394] Česká beseda v Záhřebu působí dodnes a aktivně se podílí na rozvoji česko-chorvatských kulturních vztahů.
[395] Rozvíjela se obchodní síť na jihoslovanském území, byly zde zakládány české banky atd.
[396] Je pokládán za zakladatele slovanské hudební folkloristiky. Své monumentální dílo, patnáctidílný cyklus sbírek *„Slovanstvo ve svých zpěvech"*, vydal vlastním nákladem.

Diferenciace českého politického života se projevovala také v poměru k jihoslovanskému prostředí. V té době mělo význam tzv. *pokrokové hnutí*[397], příkladem je proces s Omladinou a uvěznění jejích předáků (1893), ke kterému se obracela mladá jihoslovanská generace. Ta nalezla především dva zdroje, ze kterých čerpala – tradici tzv. pokrokového hnutí a politický program realistického kruhu kolem Tomáše G. Masaryka.

Po studentských nepokojích v Záhřebu roku 1895[398] bylo nastoleno **heslo *„jít studovat do Prahy“***. Praha se tak stala dočasným domovem nejvýraznějších představitelů chorvatského pokrokového hnutí, hlavním představitelem se stal **Stjepan Radić**, pozdější významný chorvatský politik. Většina studentů studovala na právnické fakultě, kde přednášel T. G. Masaryk tzv. „praktickou filozofii“. Hlavní představitelé této mladé chorvatské generace v Praze se rozhodli vydávat časopis *„Hrvatska misao“* (1896)[399], který hlásal národní jednotu Chorvatů a Srbů.

Jihoslovanští studenti byli tehdy v Praze v hojném počtu, projevilo se to na činnosti jejich studentských spolků a ve stycích s českým studentským hnutím (nejaktivnější byl již zmíněný Chorvat Stjepan Radić a to zejména na poli české a jihoslovanské publicistiky[400]). První generace jihoslovanské omladiny u nás byla nejvýznamnější, aktivně se podílela na politickém životě. Další vlny studentů, které přicházely do Prahy, se již více uplatnily na poli vědeckém a kulturním.

Vzájemné bohaté styky se rozvíjely také v sokolském hnutí. Početná výprava Chorvatů se zúčastnila roku 1891 II. všesokolského sletu (v době Zemské jubilejní výstavy, která zapůsobila na chorvatskou stranu tak, že téhož roku zorganizovali Jubilejní hospodářskou výstavu v Záhřebu).

---

[397] Tzv. *pokrokové hnutí* se šířilo především mezi studentstvem. Zpočátku se Jihoslované studující v Praze příliš nezapojovali. Roku 1891 se konal Sjezd slovanského studentstva v Praze, chorvatskou stranu na sjezdu reprezentoval Stjepan Radić (s požadavkem, aby ostatní slovanské národy monarchie podporovaly chorvatské státní právo). Mezitím došlo k prudké radikalizaci chorvatské mládeže.

[398] Během císařovy návštěvy byl spálen maďarský prapor na protest proti maďarizaci vládního režimu a chorvatské společnosti.

[399] *„Hrvatska misao“* (Chorvatská myšlenka) zveřejňovala pro Čechy bezplatnou přílohu se základy srbochorvatské gramatiky. Velký vliv na periodikum měl Masarykův realismus. Bohužel kvůli zalitavským úřadům musel začít vycházet pod jiným názvem *„Novo doba“* (s podtitulem *List sjednocené chorvatské, srbské a slovinské mládeže pro politické, sociální a literární otázky*).

[400] Například listy *„Hrvatska misao“*, *„Novo doba“*, *„Národní listy“*, *„Česká revue“*, *„Česká demokracie“*, *„Hlas národa“* atd. Pro potřeby jihoslovanského studentstva vydal roku 1896 v Záhřebu českou mluvnici.

Ve dnech 12. - 18. července 1908 se konal **Novoslovanský sjezd v Praze** za hojné účasti Chorvatů.[401] Sjezd měl neoficiální charakter, účastníci zdůrazňovali, že nevystupují proti politice svých vlád. Jihoslovanští zástupci postřehli, že sjezd se jihoslovanskému problému věnuje jen okrajově, hlavní pozornost se soustředila na otázky kulturní a zejména hospodářské spolupráce. Na dosavadních vztazích se nic nezměnilo, situaci neproměnila ani anexe Bosny a Hercegoviny v říjnu 1908.

Na jihu měl velkou popularitu a vliv český politik, profesor **Tomáš Garrigue Masaryk**[402]. Po odchodu již zmíněné studentské vlny Jihoslovanů zpět do Chorvatska, se tato mladá generace začala začleňovat do tamní politiky. Většinou vstoupila do již existujících politických stran, aby v nich prosazovala své ideje, formované s Masarykovou pomocí a vlivem. I druhá vlna jihoslovanských studentů na přelomu století, ovlivněná již z domova, se orientovala především na TGM.[403] Na jaře 1907 přišla do Prahy třetí studentská vlna, početně slabší, ovšem opět silně orientovaná na Masaryka, který roku 1909 poprvé navštívil Záhřeb.

Proměny v Turecku, anexe Bosny a Hercegoviny, uzavření záhřebské univerzity, suspenze ústavy v Chorvatsku, později balkánské války a další události vyvolaly v další, nastupující generaci **radikální nacionalistickou vlnu**, která mířila k boji za realizaci všech tří jihoslovanských národů. Tato situace ovlivnila čtvrtou studentskou vlnu v Praze na přelomu roku 1910, která již byla rozdělená do dvou skupin – přívrženci TGM a nacionalisté. Není bez zajímavosti, že TGM se v té době stavěl negativně k myšlence revolučního národně osvobozeneckého boje a proti ideji velkého samostatného jihoslovanského státu.[404] Přesto je naprosto zřejmé, že to byl právě TGM, kdo měl na výchovu mladé jihoslovanské generace z českých politiků největší vliv, proto patří k nejdůležitějším činitelům v předválečných česko-jihoslovanských vztazích.

Roku 1912 se konal slet slovanského Sokolstva s odhalením pomníku Františka Palackého. Obou těchto akcí se zúčastnily početné delegace

---

[401] Pro zajímavost – nevítaným hostem z chorvatské delegace byl pro českou stranu představitel Chorvatské selské lidové strany, radikální Stjepan Radić, který si právo účasti musel na organizátorech vybojovat.
[402] dále jen TGM
[403] Mluvčím nové skupiny chorvatských realistů se stal Jurislav Janušić, tiskovým orgánem *„Hrvatski Đak"*, později vycházející v Praze.
[404] Tyto teze definoval v článku v chorvatském časopisu *Zora* pod názvem *„Národ a národnost"*.

z jihoslovanských zemí (přes 900 Chorvatů), nesly se zcela v duchu nacionální atmosféry. Nejvýznamnější událostí vzájemných vztahů se záhy staly tzv. **balkánské války**[405], které vyvolaly bouřlivé reakce v českém prostředí, neboť veřejnost prožívala s balkánskými Slovany jejich boj velmi intenzivně.

Atentát v Sarajevu roku 1914 rozpoutal nejen první světovou válku, ale uvedl v pohyb i řadu složitých společenských procesů uvnitř jednotlivých válčících států, Rakousko-Uhersko nevyjímaje. V tomto období se vzájemná spolupráce soustředila především na aktivity TGM, který měl bohaté osobní kontakty s jihoslovanskými politiky a byl známou a oblíbenou osobností. V tamní politice pracovaly dvě generace žáků TGM z pražské univerzity. Již před definitivním odchodem do emigrace a zahájením zahraničních akcí na rozbití habsburské monarchie se TGM zabýval konkrétní myšlenkou poválečné česko(slovensko)-jihoslovanské spolupráce.[406]

Na prvním místě svého zahraničního pobytu (v Itálii) vešel TGM ve styk s Jihoslovany, kteří zde měli silnou politickou emigraci, byl to především slavný sochař **Ivan Meštrović**[407] a Dalmatinec Luko Vojnović, kteří odjeli v prvních dnech války do zahraničí. Ke skutečné spolupráci došlo až počátkem roku 1916, kdy se sešel dr. Edvard Beneš se zástupci Jihoslovanů v Paříži.[408]

Obr. 110 Mauzoleum rodiny Račić (Cavtat)

[405] Tuto záležitost zmiňuji záměrně pouze okrajově, neboť jde o složitou a rozsáhlou problematiku. Česká veřejnost se snažila pomáhat Jihoslovanům ze všech sil, ať již sbírkovou akcí či početnou výpravou českých lékařů na balkánská bojiště.

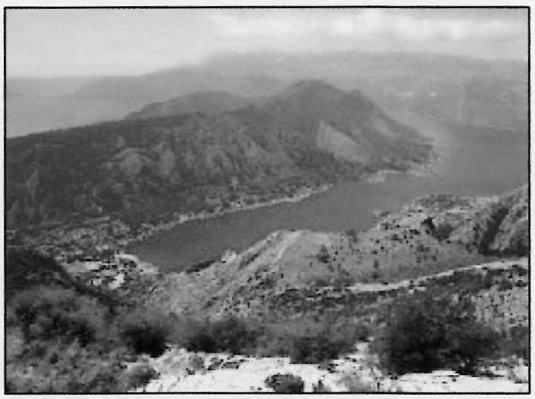
[406] Pro zajímavost – v té době přijal za svou myšlenku koridoru, který by územně spojil budoucí stát československý s jihoslovanským. V konečném důsledku bylo v plánu otevřít Rusku cestu na Jadran.

[407] Meštrović se stýkal v emigraci i s dr. Edvardem Benešem. Je pokládán za největšího chorvatského sochaře první poloviny 20 století. O tomto umělci, jednom ze zakladatelů vídeňské secese, prohlásil francouzský sochař A. Rodin, že je *"největší fenomén mezi současnými evropskými sochaři"*. Na dubrovnickém území vytvořil v Cavtatu mauzoleum rodiny Račić, v USA mj. pomník Antonína Dvořáka a skulpturu „Indians".

[408] K prvnímu kontaktu oficiálních představitelů Čechů a Jihoslovanů došlo v březnu 1917 na společné schůzi Českého svazu a Chorvatsko-slovinského klubu.

V dubnu 1918 se uskutečnil Kongres potlačovaných národů monarchie na římském Kapitolu. Politická komise kongresu vypracovala program, jehož nejvyšším cílem bylo dosažení diplomatického uznání Jugoslávie, Československa, Polska a sjednoceného Rumunska. Snaha o mezinárodní uznání v rámci společné akce Československé národní rady, Jihoslovanského výboru[409] a srbské vlády byla orientována především na Spojené státy. V květnu 1918 se uskutečnil další kongres, který se jednoznačně vyslovil pro právo zúčastněných národů na samostatnost a seberealizaci.

Neméně urputný boj za svobodu vedli Češi a Jihoslované na vnitřní straně monarchie. Konala se řada akcí, z nichž nejvýznamnější pro vzájemné vztahy byla **vzpoura v Boce Kotorské** roku 1918, v přístavu s významnou strategickou polohou.[410] Slavné vzpoury se zúčastnilo velké množství námořníků, včetně 600 Čechů. Díky nejednotnosti a rozporům ve vedení vzpoury byla záhy potlačena a důsledkem bylo zatýkání a popravy vzbouřenců.

Obr. 111 Boka Kotorská

28. října 1918 vznikl samostatný český stát, který ještě dlouhé měsíce musel bojovat o své hranice a existenci. V téže době vznikal s většími obtížemi stát jihoslovanský. Staletá cesta ke svobodě a jednotnému státu byla dovršena.

V meziválečném období byl díky osobní iniciativě a nemalé finanční podpoře prezidenta Tomáše G. Masaryka, který měl obrovský zájem o slovanství, založen 25. 1. 1922 **Slovanský ústav** (součást dnešní Akademie věd ČR). Neméně významné bylo zakoupení tzv. Rešetarovy knihovny RAGUSIAN pražskou Slovanskou knihovnou roku 1929. Tato jihoslovanská sbírka chorvatského slavisty a dubrovnického rodáka, profesora Milana Rešetara (1860-1942) obsahuje tisky a rukopisy týkající se Dubrovníka v období 16.- 18. století.

---

[409] Početná jihoslovanská emigrace založila v dubnu roku 1915 v Paříži (posléze v Londýně) Jihoslovanský výbor. Na druhé straně již v únoru téhož roku založila česká strana Tajný výbor (Maffii).

[410] Boka Kotorská se nachází na území Černé Hory, v těsném sousedství s Dubrovníkem. Po Pule byl tento přístav druhou nejdůležitější základnou rakouského loďstva.

Na jihu počátkem 20. století působila řada významných českých umělců, např. česká herečka a členka záhřebského Chorvatského národního divadla (HNK) **Marie Růžičková-Strozziová**, jedna z největších jihoslovanských hereček své doby, či český hudební skladatel **Oskar Nedbal**[411].

Neméně intenzivní byly **vzájemné literární vztahy**, na počátku 20. století se přihlásil antologií *„Dívčí svět – vybrané příběhy českých spisovatelek"* (1902) někdejší pražský student, publicista, spisovatel a nastávající vůdčí chorvatský politik **Stjepan Radić**, který roku 1906 vydal překlad *„Psohlavců"* Aloise Jiráska. Následovaly překlady děl Jaroslava Vrchlického, Vítězslava Hálka, Svatopluka Čecha či Karla Sabiny. Další chorvatští překladatelé tou dobou začali věnovat pozornost i soudobé moderní české literatuře.[412] Chorvatští čtenáři se tak mohli seznámit s *„Osudy dobrého vojáka Švejka"* **Jaroslava Haška**, *„Pohádkou máje"* **Viléma Mrštíka**, *„Stříbrným větrem"* **Fráni Šrámka**, trvalé pozornosti se však těšil až do 30. let 20. století český novoromantik **Julius Zeyer**, jemuž na jihu vyšlo celkem dvanáct vydání různých děl.

Před první světovou válkou se čeští čtenáři seznámili s realistickými díly **Ksavera Šandora Gjalského** *„Na rodné hroudě"*, **Janka Leskovara** *„Propadlé dvory"*, **Dinka Šimunoviće** *„Mrkodol"* a dalšími. Dílo největšího chorvatského barokního básníka, Dubrovčana **Ivana Gunduliće**, poprvé důkladně představil Josef Vinař, který přeložil epos *„Osman"* a hru *„Dubravka"*. Oblíbeným dramatikem počátku 20. století byl **Milan Begović** (jeho *„Biskupovu neteř"* zhudebnil český skladatel Josef Bartovský jako operu), Miroslav Feldman, Božo Lovrić[413] a především **Miroslav Krleža**. Krleža, který je pokládán za největšího spisovatele nejen chorvatské, nýbrž celé jihoslovanské literatury, pronikl do českého prostředí již ve 20. letech 20. století svými novelami (např. *„Chorvatský bůh Mars"*). Od té doby se stal nejznámějším chorvatským spisovatelem u nás a do češtiny byla přeložena většina jeho děl. Roku 1929 byly vydány pohádky „chorvatského Andersena" **Ivany Brlićové-Mažuranićové** a o rok později vyšla *„Gričská čarodějnice"* čtenářem

[411] Oskar Nedbal ukončil svůj život roku 1930 v Záhřebu vyskočením z okna budovy Chorvatského národního divadla během hostování a je pochován na slavném záhřebském hřbitovu Mirogoj.
[412] D. Karpatský: *Půl tisíciletí česko-chorvatských literárních vztahů.* Praha 2002, s. 10
[413] Chorvatský spisovatel B. Lovrić se roku 1923 trvale usadil v Praze a jeho díla mnohdy vycházela dříve v českých překladech nežli v původním jazyce.

milovaného „chorvatského Dumase“ **Marije Jurićové-Zagorky**[414]. Do druhé světové války se k nám z chorvatských autorů dostali ještě Ivo Andrić[415], Dinko Šimunović a Vladimir Nazor.

V meziválečném období patřili na jihu mezi nejvíce překládané autory **Karel Čapek**, **Jaroslav Durych**, **Ivan Olbracht** a **Vladislav Vančura**. Po druhé světové válce se chorvatská veřejnost seznámila s díly **Jana Drdy**, **Julia Fučíka**, **Marie Majerové**, **Jiřího Wolkera** aj.

Protijugoslávská kampaň po druhé světové válce a politická situace v polovině 20. století způsobila skutečnost, že se řada dobových děl dostala na české území se značným zpožděním. Přes politické vlivy se koncem 50. let a zejména v 60. letech 20. století podařilo představit českým čtenářům nejen významné soudobé autory, ale zaplnit i některé dluhy vůči starší literatuře. To platí zejména o pozoruhodné dubrovnické renesanci, která byla představena komedií **Marina Držiće** *„Dundo Maroje“* (Lišák Pomet), antologií Josefa Hiršala a Milady Nedvědové *„Dubrovnická renesanční poezie“* a antologií evropského baroka Václava Černého *„Kéž hoří popel můj“*, která představila barokní tvorbu chorvatských básníků (včetně Dubrovčanů Ivana Gunduliće, Junije Palmotiće a Ignjata Đurđeviće).

Překládala se též literatura lehčího rázu, např. detektivky **Nenada Brixyho** (pseudonym Timothy Tatcher). Jeho román *„Mrtvým vstup zakázán“* [416] dosáhl ve třech vydáních nákladu přes 140 000 výtisků a je jednoznačně nejčtenějším chorvatským dílem na českém území.

V 60. letech 20. století vycházela v Chorvatsku populárně naučná díla Vojtěcha Zamarovského, včetně děl tehdejších literátů, roku 1969 byl vydán poprvé román *„Žert“* **Milana Kundery** (dodnes jedno z nejčtenějších českých děl v Chorvatsku). V době tvrdé normalizace na jihu vycházela díla zakázaných či potlačovaných autorů, např. **Josefa Škvoreckého**, **Bohumila Hrabala** či **Jiřího Šotoly**.

---

[414] Naposledy toto dílo vydalo nakladatelství Ivo Železný v sedmi svazcích v letech 1992-1997.
[415] jugoslávský básník a spisovatel z Bosny, nositel Nobelovy ceny za literaturu (1961)
[416] Stal se předlohou k české filmové komedii *„Čtyři vraždy stačí, drahoušku“* (1970) v režii Oldřicha Lipského.

V současné době je nejčtenějším českým spisovatelem v Chorvatsku **Michal Viewegh** (roku 1997 vyšla v chorvatštině *„Výchova dívek v Čechách"*), ale nechybí ani návraty k české klasice (např. *„Máj"* Karla Hynka Máchy).

Koncem 20. století v České republice vyšly překlady děl **Dubravky Ugrešićové** *„Štefica Cveková v čelistech života"*, **Tina Ujeviće** *„Žíznivý kámen na prameni"*, **Miroslava Krleži** *„Kartografie lidské hlouposti"*, **Slavka Mihaliće** *„Neurvalý den"*, **Slobodana Novaka** *„Myrha, zlato a kadidlo"* aj.

Pod názvem *„Všechno je možné"* se chorvatští čtenáři mohli v roce 2000 seznámit s překladem projevů **Václava Havla**. V záhřebské univerzitní knihovně se téhož roku konala výstava *„500 let chorvatské literatury v českých zemích"*.

I přes současný nezájem o vydávání děl jihoslovanského teritoria se počátkem 21. století čeští čtenáři mohli seznámit s poezií chorvatského Jadranu v antologii *„Má duše je moře"* (2001) a o rok později s *„Breviářem Středomoří"* **Predraga Matvejeviće**.

Novodobá kulturní historie Čechů a Dubrovčanů – vybrané kapitoly:

Přestože o vzájemných stycích od 19. století hovoříme jako o česko-chorvatských (česko-charvátských), je na místě zmínit nejdůležitější okamžiky vzájemné kulturní historie Čechů a Dubrovčanů po pádu Dubrovnické republiky.

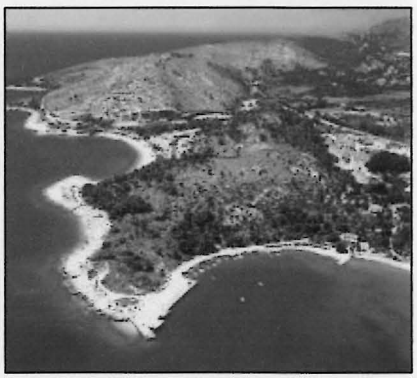
Roku 1897 vyšel knižně a byl rovněž uveden v pražském Národním divadle[417] překlad díla *„Ekvinokce"* významného chorvatského dramatika, prozaika, básníka a Dubrovčana **Iva Vojnoviće** (1857-1929), který se záhy stal oblíbencem českých čtenářů a diváků. Téměř všechna jeho díla vyšla v češtině:*„Dubrovnická trilogie"*, *„Smrt matky Jugovićů"*, *„Ksanta"*, *„Dáma se slunečnicí"*, až po *„Maškarádu z podkroví"*, kterou Vojnović věnoval „Praze, mé milence" a jež také měla v Praze roku 1923 světovou premiéru.

[417] K popularitě Vojnovićových děl u nás přispělo významnou měrou přátelství a spolupráce autora s Jaroslavem Kvapilem, který se roku 1900 se stal dramaturgem v Národním divadle, později vrchním režisérem a roku 1912 šéfem činohry ND. Vyrostla v něm snad největší dramaturgická a režisérská osobnost v historii našeho divadla.

Již od konce 19. století nelze opominout jeden závažný fenomén vzájemných styků - **turismus** (tento trend trvá ostatně dodnes)[418]. *„Adrie – královna moří“*, *„Adrie – Mekka Evropy“* a podobně byl nazýván ve 20. letech 20. století Čechy Jadran. Češi byli zakladateli cestovního ruchu na území bývalé Dubrovnické republiky.

Sezóna na dubrovnické riviéře byla díky vynikajícímu klimatu pro turisty celoroční, jak uváděly tehdejší popularizační cestopisy: *„O vánocích jsou v Dubrovníku oranžovníky obaleny pomeranči, fialky, rozmarýn, růže, hyacinty aj. ve volné přírodě jsou v plném květu. Po Novém roce rozkvetou mandloně jako u nás třešně v květnu.“*[419]

Sympatie k Jihoslovanům měli Češi už od rakouských dob, v meziválečném období se stal Jadran "českým mořem". Pražské turistické kanceláře nabízely klientům pobyty ve slovinských Alpách a několikatýdenní plavby Jaderským mořem na plachetnici. V lokalitách, jako byly mořské lázně Kupari, město Split a ostrov Korčula, se vytvořily celé české turistické kolonie, pobřeží jižně od Dubrovníku se dokonce začalo říkat **„Slovanská Riviéra“**.

Obr. 112 Kupari

Právě na dubrovnickém území se nacházely **největší české mořské lázně**, a to v oblasti **Kupari**.[420] Lázně Kupari patřily české Dubrovnické lázeňské a hotelové akciové společnosti se sídlem v Praze[421] a vznikly na místě bývalé kuparské cihelny hraběte Cabogy.[422]

---

[418] Nejstarší generace Dubrovčanů dodnes s úctou vzpomíná na první české turisty (a zejména opěvuje krásu českých dam).

[419] kol. autorů: *Zlatá kniha Slovanské riviéry*. Praha 1926, s. 3

[420] Zajímavé je, že myšlenku na vybudování mořských lázní na slovanském Jadranu přinesl Jaroslav Fencl, vedoucí úředník cestovních kanceláří. V roce 1916 založil Dubrovnickou lázeňskou a hotelovou společnost a vykoupil řadu pozemků na dubrovnickém území, včetně celé zátoky Kupari.

[421] Pro zajímavost - Dubrovnické hotelové akciové společnosti Kupari-Srebrno byla na základě usnesení ministerské rady ze dne 14. prosince 1923 a z 12. března 1927 poskytnuta zápůjčka (položka státní výdaje – pasiva) ve výši 2 miliony korun na vybudování českých mořských lázní.

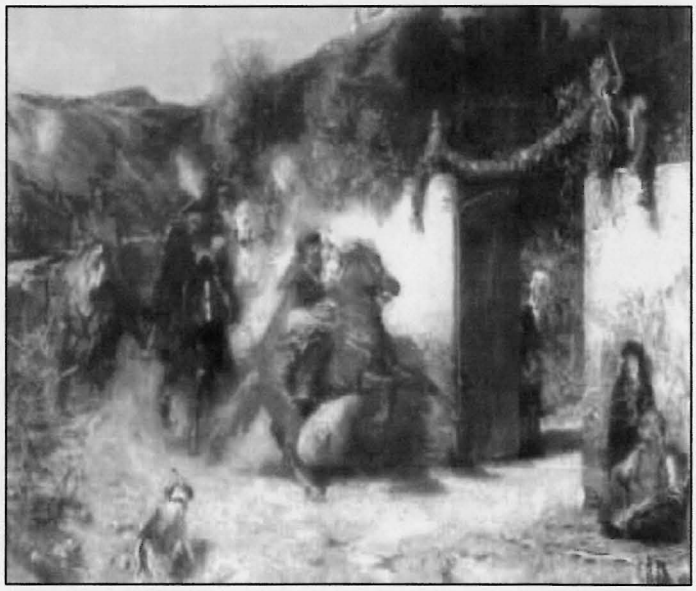
[422] Cihlárny byly obrovským podnikem, který od středověku zásoboval stavebním materiálem celou Dalmácii, Bosnu, Hercegovinu a Itálii. Byl zde zřízen lázeňský podnik podle projektu pražského architekta Jiřího Stibrala.

Srebreno[423] bylo sírnato-jódovým koupalištěm, kde vznikly české ozdravovny[424] a roku 1912 reprezentační lázně, které byly projektem slavného českého architekta, prof. Jana Kotěry. Mezi spolupracovníky na lázeňském projektu Srebreno-Kupari patřil též dubrovnický dramatik Ivo Vojnović a akademický malíř prof. Vlaho Bukovac.

V Srebrenu, největší české přímořské kolonii (spolu s Kupari), pobýval rád český malíř **Jaroslav Čermák** (1830-1878), který se zde léčil na tuberkulózu kyčelního kloubu a působil zde tři roky jako umělec. V paměti Jihoslovanů se uchoval jako umělecký propagátor jihoslovanského území. V Dubrovníku pobýval v rodině dubrovnického spisovatele Meda Pucića (na doporučení svého učitele, francouzského mistra Gallaita).

Tento český malíř, představitel realismu a milovník Dalmácie a Dubrovníka, se živě zajímal o Bosnu, Hercegovinu, Černou Horu a Dalmácii již od padesátých let 19. století. V jeho tvorbě pod vlivem jihoslovanského prostředí převládaly jihoslovanské motivy, zejména byl zaujat utrpením slovanského lidu pod tureckou nadvládou.

O jeho obrazy byl značný zájem nejen u nás, ale i ve světě. Čermák, žijící dlouho v Paříži, proslul mj. jako dvorní malíř černohorské knížecí rodiny. Jeho proslulým obrazům *„Bosna 1877“* a *„Raněný Černohorec“* se dostalo světové publicity.

Obr. 113 Jaroslav Čermák „Dalmatská svatba“ (NG Praha)

[423] V době Dubrovnické republiky bývalo Srebreno a okolí letním sídlem dubrovnických gosparů.
[424] Češi se stali též majiteli dubrovnických vil (např. v Ploče).

Nejvýznamnější osobností oboustranných kulturních vztahů počátku 20. století byl cavtatský rodák, **profesor Vlaho Bukovac** (1855-1922)[425], absolvent pařížské Akademie a evropsky proslulý malíř a portrétista, který velkou část života prožil v Praze.

Významnou roli ve vzájemných česko-dubrovnických vztazích v 19. století sehrál **Vilém Dušan Lambl** (1824-1895). Tento český lékař, vynikající patolog, spisovatel a publicista odešel roku 1848 do Dalmácie a pobýval též v Dubrovníku.[426] Za svého pobytu na Jadranu publikoval mnoho článků o životě a kulturních poměrech v Chorvatsku.

Český kněz a básník **Jakub Deml** (1878-1961) se po smrti obdivovaného básníka Otokara Březiny a přítelkyně Pavly Kytlicové upnul k chorvatskému Jadranu a Dubrovníku. Pobýval zde v letech 1932, 1933 a 1935 a napsal tu své knihy *„Cesta k jihu"* (1935) a *„Jugo"* (1935), které ilustroval významný chorvatský malíř, dubrovnický rodák a student malířství v Praze, **Marko Rašica** (1883-1963).

Zátoka Šunj na ostrově Lopud u Dubrovníka proslula neblaze díky úmrtí českého básníka, prozaika a politika **Viktora Dyka** (1877-1931). Ten zde v květnu roku 1931 utonul na srdeční selhání (tuto událost připomíná pomníček u zátoky). Jeho poslední básnická sbírka z roku 1930 nese název *"Devátá vlna"* (symbolika deváté vlny jakožto vlny smrti).

Od roku 1993 (po uznání vzniklé Chorvatské republiky tehdejším Československem dne 16. ledna 1992) začíná **nové období vzájemných kulturních vztahů**. O dva roky později získalo na Pražském quadriennále Chorvatsko čestný diplom za kolekci zachycující poškozené divadelní objekty Festivalu Dubrovník. Roku 1996 se konala výstava zasvěcená pražskému Tančícímu domu, který projektoval chorvatský architekt **Vlado Milunić**, žijící a působící v Praze.

V rámci **Dnů chorvatské kultury** se roku 1997 v Praze u příležitosti 100. výročí české premiéry hry Iva Vojnoviće *„Ekvinokce"* představila činohra HNK (Chorvatského národního divadla). Následující rok v Dubrovníku vystavovali svá

[425] vlastním jménem Vlaho Faggioni (ital. faggione – buková hůl, *bukovac*)
[426] Roku 1848 se účastnil Slovanského sjezdu v Praze a spolu s K. J. Erbenem byl pověřen, aby zastupoval český národ na slavnostech v Záhřebu, kde také posléze nějakou dobu pobýval.

díla čeští umělci, jako např. Jiří Černický, Zdena Kolečková, Pavel Kopřiva a Michaela Thelenová.

V roce 1999 režíroval s herci záhřebského divadla Komedija upravenou Moliérovu komedii *„Zdravý nemocný“* v Dubrovníku (v rámci Dubrovnických letních her) český režisér **Jiří Menzel**. Následující rok se v Národním muzeu v Praze konala retrospektivní výstava obrazů malíře Vlaha Bukovce, jemuž roku 2002 byla v Praze v Ovenecké ulici č. 42 (kde žil malíř od roku 1913 do své smrti) odhalena pamětní deska u příležitosti 80. výročí úmrtí.

Obr. 114 Vlaho Bukovac „Divan“ (nejkrásnější česká známka roku 2002)

V roce 2001 se ve Starém královském paláci Pražského hradu konala výstava současného chorvatského fotografa *„Dubrovník... - Damir Fabijanić“*, v rámci níž mj. zdokumentoval válečnou agresi v Dubrovníku v letech 1991-1992.

Moravští Chorvaté ve 20. a 21. století:

V roce 1918 žilo v moravských vesnicích přes 1 700 Chorvatů. Nejdéle (do roku 1948) se chorvatský živel ve své původní podobě a kulturně společenských projevech zakonzervoval ve třech malých obcích drnholeckého panství na Mikulovsku a to v Jevišovce (Frélichov), Dobrém Poli (Gutfjeld) a v Novém Přerově (Nova Prerava). Po roce 1948 československé komunistické orgány násilně rozmístily Chorvaty po celé republice a zakázaly jim se scházet a shromažďovat. V chorvatských vesnicích na Moravě žilo pouhých 19 Chorvatů a dnes jich je jen několik.

Za křivdy způsobené komunistickým režimem se moravským Chorvatům jménem vlády České republiky roku 1999 omluvil při příležitosti chorvatského kulturního dne v obci Jevišovka Petr Uhl, zplnomocněnec vlády ČR pro národnostní menšiny. V té době byl vysvěcen památník všem Chorvatům, zemřelým od přistěhování do zdejších končin do roku 1948.

Chorvaté, jichž je dnes na našem území necelý tisíc (a to především díky emigraci za občanské války), založili začátkem 90. let 20. století **Sdružení chorvatské menšiny v České republice**. Během posledních deseti let znovu ožil zájem o osud moravských Chorvatů, vyšla řada publikací věnovaná jejich dějinám, zvykům, kultuře a jazyku.[427] Od roku 1991 pořádá Sdružení chorvatské menšiny každoročně začátkem září Chorvatský kulturní den a dožínky, v Jevišovce se scházejí Chorvaté, aby navštívili rodný kraj a znovu oživili vzpomínky na život v rodné vsi. Tradiční chorvatské dožínky začínaly slavnostním průvodem v krojích na mši svatou (v chorvatském jazyce v kostele sv. Kunigundy, patronky vesnice), po které následovalo veselí, které trvalo až do svítání.

Chorvaté tvořili do druhé poloviny čtyřicátých let minulého století svébytný etnický ostrůvek, jemuž se v moři zejména německého osídlení podařilo uchovat si jazykovou a kulturní identitu. Jejich kroje ovlivnily tvorbu krojů na jižní a střední Moravě. Moravští Chorvaté si dodnes udržují svůj jazyk (chorvatské nářečí *takavštinu*), byť notně poznamenaný okolními jazykovými vlivy. Zdá se ovšem, že moravští Chorvaté a jejich jazyk záhy zmizí docela.[428] Písně a tance moravských Chorvatů pěstuje národopisný soubor Pálava z Mikulova.

Chorvatští Češi - od osídlení do 21. století:

Počátkem 19. století byla založena osada Ivanovo Selo, která byla považována za "nejstarší českou osadu" v Chorvatsku, přestože Češi na území Chorvatska žili již dříve. Ve stejném období jako do vsi Ivanovo Selo se Češi přistěhovali do Velkých Zdenců, Končenic, Daruvarského Brestova, Dežanovce a dalších obcí. Mnoho Čechů se přistěhovalo také do přímořských oblastí, do Bašky na ostrově Krk či do Dubrovníka a okolí (Kupari a Mlini). Ve městech pak Češi podporovali rozvoj řemeslnictví a pivovarnictví a také měli veliký podíl na rozvoji kultury.

---

[427] např. kniha Dragutina Pavličeviće *„Moravski Hrvati"* (1994), antologie Richarda Jeřábka *„Moravští Charváti – dějiny a lidová kultura"* (1991) či dílo Ivana Dorovského a kol. *„Charváti ještě žijí mezi námi"* (1996)

[428] Bošnjaková, J., Pičuljan, Z.: *Prvních deset chorvatských let.* Praha 2002, s. 190

Češi sebou přinesli dva kulty – kult svatého Václava a svatého Jana Nepomuckého a navíc obnovili kult uctívání Cyrila a Metoděje. V kostelech kněží často kázali v českém jazyce a to do kostelů lákalo věřící Čechy. V dubrovnických Mlinech vybudovali Češi a Chorvaté společně zvonici zasvěcenou svatému Václavovi.

Čechy vedl na počátku 20. století zájem o kulturu a společenský život k ustavení tzv. **Českých besed**. Po záhřebské České besedě, založené v roce 1874, následovala jako druhá dubrovnická (1899), až v roce 1907 došlo ke založení České besedy v Pule a v Daruvaru. Tyto spolky dodnes pěstují českou kulturu, zejména tanec, hudbu a divadlo a scházejí se při besedních oslavách, přehlídkách nebo tradičních dožínkách.

Střediskem Čechů v Chorvatsku se stalo lázeňské město **Daruvar**. První Češi přicházeli do Daruvaru počátkem 19. století na pozvání hraběcí rodiny Jankovićů v souvislosti s udělením tržního práva. Daruvar tak získal statut tržního města a řemeslníci z Čech, Maďarska a Německa práci. Již koncem 19. století však tvořili příslušníci těchto národností ve městě většinu (74%) z celkového počtu 2 566 obyvatel. Není bez zajímavosti, že roku 1900 žilo na území dnešního Chorvatska 31 588 obyvatel hlásících se k české národnosti. Od té doby se počet krajanů rok od roku snižoval. Dnes žije na území Chorvatska (podle údajů z roku 1991) kolem 13 000 krajanů.

V Daruvaru, který má nyní zhruba 10 000 obyvatel, tvoří Češi přibližně 14,1%. Chloubou zdejší české menšiny je Český dům, Česká škola J. A. Komenského, Školka Ferdy Mravence nebo Knihovna Franty Buriana. V Daruvaru se vaří pivo s výmluvným názvem "Staročeško", sídlí zde redakce týdeníku "Jednota" a místní rádio Daruvar vysílá pro krajany také v češtině.

Obr. 115 ukázka krajanského tisku

Závěr:

Z uvedených údajů je zřejmé, že styky českého národa s chorvatským sehrály v dějinách obou zemí nemalou úlohu. Společně sdílený osud v rámci habsburské monarchie až do roku 1918 způsobil rozvoj především politických vztahů. Ekonomické vazby nehrály díky špatné hospodářské situaci jihoslovanských zemí a zaostalosti jednotlivých oblastí významnou roli. Tu znamenaly až kulturní styky obou národů a to zejména na poli literárním, které se plně rozvinuly v 19. a ve 20. století. Nemalou úlohu při vzájemných setkáních sehrál také cestovní ruch na chorvatském pobřeží, který v současnosti tvoří nejvýznamnější složku česko-chorvatských vazeb.

12. Kulturologické resumé

Ve své rigorózní práci jsem představila výzkum dubrovnické kultury z jiného hlediska, než je tradiční axiologické. V této studii kultury jako systému artefaktů, sociokulturních regulativů, idejí a institucí jsem využila poznatků získaných během svého studia oboru kulturologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Každá kultura se rozvíjí na základě materiálního zázemí celé společnosti a tím byl v Dubrovnické republice úspěšný rozvoj ekonomiky. Bohatý autonomní stát díky své námořní a kontinentální obchodní politice přinesl obyvatelstvu blahobyt, mír a svobodu, které vytvořily živnou půdu pro rozvoj vědy, umění a vzdělání. Dubrovník se díky těmto faktorům přetvářel v průběhu 15. až 18. století do podoby nejvýznamnějšího kulturního ohniska na Balkánském poloostrově.

Ragusa se již v polovině 15. století vyznačovala základními principy moderního státu, neboť zde existovaly principy péče o veřejné blaho, které by Dubrovnické republice mohla závidět i současná městská správa některých států (včetně dnešního Chorvatska). Od roku 1438 fungoval ve městě veřejný vodovod, dále pak nemocnice, domov pro přestárlé občany, nalezinec atd. Organizováno bylo sociální zázemí státu v podobě zásobení občanů obilím, zákonů o povinné školní docházce či regulace řady aspektů společenského života (např. omezení veřejné prezentace bohatství).

Fungovaly zde specifické instituce (lokální a státní), které byly zárukou úspěchu této miniaturní republiky. Nejvýznamnější institucí zajišťující existenci a fungování dubrovnického státu byla jeho politika a diplomacie, která dosáhla evropské proslulosti a díky níž Dubrovčané jako jediní v Evropě našli „*modus vivendi*“ s Osmanskou říší.

Pro ideologii státu měly význam jeho symbolické systémy, kterými pro Ragusany byla především jejich svoboda, městské zdi a patron sveti Vlaho. Zejména svoboda byla pro dubrovnickou společnost nejcennější hodnotou, za kterou byli její obyvatelé ochotni položit i život.

Významnou a a jedinečnou byla dubrovnická architektura a způsob utváření kulturní krajiny místním obyvatelstvem. Kultivace přírodního prostředí umožnila

vznik ojedinělé kulturní krajiny, ve které se architektura a příroda, tj. vnější a vnitřní prostor, spojily v jeden celek. Světoznámé proslulosti dosáhl Dubrovník svým zachovalým fortifikačným systémem ve Starém městě a renesančními letohrádky bývalé Dubrovnické republiky.

Bohatá umělecká a literární produkce Dubrovčanů položila základy moderní chorvatské a jihoslovanské literatury. Žili zde a tvořili (většinou v rodném jazyce) v období renesance básníci a spisovatelé, jako Marin Držić, Mavro Vetranović Čavčić či Dinko Ranjina. K rozvoji vědy přispěli celoživotním dílem dubrovničtí rodáci, fyzici Marin Getaldić, Ruđer Bošković spolu se Stijepem Gradićem. V 17. století moc dubrovnického státu oslabila. Přesto zde došlo k vytvoření bohaté kultury a literatury, toto století nazýváme Zlatým věkem chorvatské literatury. Rozmanitá barokní křesťanská literatura nám poskytla díla takových autorů, jako byli Ivan Gundulić, Ivan Bunić Vučić, Junije Palmotić nebo Vladislav Menčetić. Za zmínku stojí také literární produkce Ragusanek, např. Cvijety Zuzorić, Lukrecije Bogašinović Budmani či Anice Bošković.

Renesanční vitalismus Dubrovnické republiky umožnil vznik proslulé dubrovnické malířské školy (někdy nazývána též dalmatsko-dubrovnická malířská škola), jejíž představitelé Lovro Dobričević, Nikola Božidarević či Mihajlo Hamzić rozvinuli zcela originální výtvarné vyjádření.

Dubrovnické divadlo tvořilo nejdůležitější prostor chorvatského divadelnictví do doby národního obrození a svou bohatou tradicí renesančního a barokního divadla položilo základy chorvatského (i jihoslovanského) divadelnictví. Na přelomu 19. a 20. století vynikl dubrovnický rodák a zakladatel moderního chorvatského dramatu Ivo Vojnović, který měl blízký vztah k českému prostředí.

Dubrovnická populace ve středověku tvořila jednu z největších a nejprogresivnějších populací na jihoslovanském území. Demografický systém byl negativně ovlivněn osobitou populační politikou vlády, která zejména u aristokracie z důvodu třídní izolace omezovala demografický rozvoj. Postavení ženy v raguské společnosti bylo jiné než v ostatních částech chorvatského teritoria, osobité a přísné, s omezováním osobní svobody a zcela podřízeno dobru a cti Republiky.

Těžkou ránu zasadilo ekonomice a kultuře Dubrovnické republiky katastrofální zemětřesení roku 1667. Přes obnovu země v 18. století a posílení

hospodářské moci, již nikdy nedošlo ke kulturnímu rozmachu v takové míře jako v předchozím vývoji. Přesto se i nadále v období francouzské okupace a nadvlády Habsburků rozvíjela bohatá kulturní produkce.

Dubrovčané dali chorvatské i světové kultuře *řadu kulturních inovací,* ať již v podobě zmíněného typu obchodní lodě *galijun*, nového hudebního nástroje *dulce melos*, rozvíjením *komedie della arte* či *vznikem pastýřských eklog*, též komponováním *prvních chorvatských symfonií*, specifickým církevním trestem *morica,* objevem *metody podvojného účetnictví* a zvyky typu *turica* a *kolenda.*

Dubrovnická kultura je příkladem lokální kultury, která pozitivně ovlivnila vývoj regionální a národní kultury. Stará dubrovnická literatura a jazykové dědictví ovlivnily vznik moderní chorvatské literatury a jihoslovanské lingvistiky, včetně konstituování (srbo)chorvatského jazyka. Základy moderního chorvatského malířství zase vycházejí z tvorby dubrovnických rodáků Vlaha Bukovce, který pobýval a tvořil v Praze, a Celestina Medoviće.

Dubrovnický tradicionalismus a lokální patriotismus, typické pro raguskou společnost i na počátku 21. století, umožnily uchování bohatých kulturních tradic (např. intelektuální způsob života města, lidové zvyky, péče o veřejné blaho, kreativní tradice či konkrétně tradiční dubrovnický karneval) a dovedností předků předávaných z generace na generaci (např. pozitivní ekologický vztah k přírodnímu prostředí a kulturní krajině či obchodně-námořní dovednosti).

Shrnu-li všechny tyto faktory, vyplývá z koncepce a zpracování mé rigorózní práce závěr, že dubrovnický region se svou strategickou polohou na jihovýchodním pobřeží Jaderského moře a jako křižovatka západních a východních kulturních vlivů byl přímo předurčen pro (dosud nerealizované) kulturologické studium.

ZÁVĚR

Jelikož vše podstatné již bylo řečeno v předchozí kapitole, zbývá dodat, že dubrovnická kultura je zářným příkladem úspěšné adaptace člověka na přírodní a geografické prostředí, neboť jako jediné město na pobřeží chorvatského Jadranu Dubrovník dokázal vytvořit mocný autonomní státní útvar se specifickou vnitřní organizací.

Na uvedených příkladech jsem se snažila dokázat, že dubrovnická kultura, jako jedna z významných kulturních oblastí Balkánu, položila základy chorvatské kultury a ovlivnila vývoj jihoslovanské kultury. To ukazuje skutečnost, že Chorvatsko přes formální celistvost je rozděleno nejen administrativně, jazykově atd., ale zejména kulturně.

V této práci jsem také rozvinula vlastní, zcela originální tezi, že to byla právě Osmanská říše a její kultura, která umožnila obrovský ekonomický a kulturní rozvoj Dubrovnické republiky. Bezprostřední sousedství turecké velmoci mělo (dle mého názoru) pozitivní vliv na vývoj celého teritoria.

Pro dubrovnickou kulturu je typická kulturní transmise, která přispěla k zachování tradic a kontinuity společnosti. Z generace na generaci byly a jsou dodnes předávány zkušenosti předků (například předávání námořně-obchodních zkušeností či tradic a lidových zvyků). Důležité pro Dubrovčany vždy bylo udržování lokálního patriotismu se silnou kulturní tradicí.

V roce 1926 vyšla v Praze publikace *„Zlatá kniha Slovanské riviéry“*, ve které se objevila charakteristika dubrovnické společnosti, která je dle mého názoru aktuální i dnes: *„Většina dnešních Dubrovčanů prozrazuje aristokratickou krev s demokratickou výchovou a značný stupeň inteligence, dosvědčující, že kolébka slovanské kultury stála v Dubrovníku, zvaném proto „slovanskými Athénami“. Téměř každý Dubrovčan ovládá několik jazyků, nejméně aspoň chorvatský a italský. Město ukazuje eleganci, vybraný společenský mrav, který stěží nalézáme i ve větších městech vnitrozemí. Elegantní Dubrovčanky, většinou brunetky, promenující se po Stradunu, vyzdobily městu pyšný název „malá Paříž“. Je tu zřejmý styk s cizinou, který Dubrovník hojně vyhledává. Prostý lid pak vyniká*

statným vzrůstem, zdravým vzhledem, pracovitostí, dobrosrdečností a pohostinstvím...".

Na základě zúčastněného pozorování přímo v terénu jsem dospěla k závěru, že období Dubrovnické republiky neskončilo, ale přetrvává v transformované podobě dodnes. Příkladem toho je osobitý hodnotový systém a specifika místního obyvatelstva v podobě uctívání svobody jako základní lidské hodnoty, mimořádně vyvinutý estetický smysl, všudypřítomný kulturní život, diplomatické jednání v běžných mezilidských a pracovních vztazích, život v souladu s přírodním prostředím a jakási „hluboká zakořeněnost" v rodném městě.

Dubrovnický region si navzdory masivnímu pronikání globální kultury uchovává svou kulturní diverzitu a nepodléhá přes čilý turistický ruch a styk se světem konzumnímu způsobu života (např. v regionu neexistuje jediný supermarket či hypermarket západního typu).

Co říci závěrem? Dubrovnická kultura je příkladem úspěšné lokální kultury, která svým rozsahem a významem ovlivnila vývoj regionální (dalmatské) a národní (chorvatské) kultury, potažmo celé jihoslovanské kultury. Jako kultura pro Evropany téměř neznámá, si právem zaslouží pozornost evropské a světové historiografie a sociální a kulturní antropologie.

Seznam vyobrazení

Obr. 1: Město Dubrovník s. 5
(foto archiv autorky)
Obr. 2 Mapa Chorvatské republiky s vyobrazením města Dubrovník s. 10
(foto dostupné z <http://www.hr/dubrovnik>)
Obr. 3 Slavnostní zahájení Dubrovnického letního festivalu s. 13
(Travirka, A.: *Dubrovnik.* Dubrovnik, Forum 1998, s. 37)
Obr. 4 Mapa římských provincií na Balkáně s. 14
(Weithmann, M. W.: *Balkán: 2 000 let mezi Východem a Západem.* Praha, Vyšehrad 1996, s. 24)
Obr. 5 Středověká Ragusa s. 22
(Foretić, V.: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti.* Split, Književni krug 2001. s. 1)
Obr. 6 Starý městský přístav s. 24
(foto archiv autorky)
Obr. 7 Mapa turecké expanze s. 27
(kol. autorů: *Dějiny jihoslovanských zemí.* Praha, NLN 1998, s. 89)
Obr. 8 Mapa Benátské Dalmácie (Mletačka republika) a tureckých hranic (Osmansko carstvo) s. 30
(Foretić, V.: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti.* Split, Književni krug 2001. s. 54)
Obr. 9 Ferman Mehmeda III. s. 34
(Luetić, J.: *O pomorstvu Dubrovačke Republike.* Dubrovnik 1959, s. 105)
Obr. 10 Sveti Vlaho (sv. Blažej) drží model města před zemětřesením s. 36
(Ivančević, R.: *Umjetničko blago Hrvatske.* Zagreb, Motovun 1993, s. 105)
Obr. 11 Kroj Konavljanky s. 48
(foto archiv autorky)
Obr. 12 Středověká rodina s. 64
(Janeković – Römer, Z.: *Rod i grad.* Dubrovnik, HAZU 1994, s.1)
Obr. 13 Cvijeta Zuzorić s. 75
(Franičević, M.: *Povijest hrvatske renesansne književnosti.*Zagreb, Školska knjiga 1983, s. 25)
Obr. 14 Státní špýchar Rupe s. 93
(foto archiv autorky)
Obr. 15 Dubrovnická galeona s. 96
(foto archiv autorky)
Obr. 16 Orlandov stup s. 98
(foto archiv autorky)
Obr. 17 Miho Pracat s. 101
(foto archiv autorky)
Obr. 18 Pelješac s. 104
(foto dostupné z <http://www.hr/dubrovnik>)
Obr. 19 Městské hradby s. 105
(foto archiv autorky)

Obr. 20 Fortifikace s. 105
(foto dostupné z <http://www.hr/dubrovnik>)
Obr. 21 Kula Minčeta s. 106
(foto dostupné z <http://www.hr/dubrovnik>)
Obr. 22 Onofrijeva kašna s. 108
(foto archiv autorky)
Obr. 23 Malá kašna s. 108
(foto archiv autorky)
Obr. 24 Vrata od Ploče s. 110
(foto dostupné z <http://www.hr/dubrovnik>)
Obr. 25 Lékárna Male braće s. 110
(foto archiv autorky)
Obr. 26 Plán hlavních památek Starého města s. 113
(Travirka, A.: *Dubrovnik.* Dubrovnik, Forum 1998, s. 45)
Obr. 27 Renesanční kamenná umyvadla (pillum) s. 114
(Travirka, A.: *Dubrovnik.* Dubrovnik, Forum 1998, s. 74)
Obr. 28 Sorkočevićův letohrádek s bazénem a zahradním komplexem s. 115
(foto archiv autorky)
Obr. 29 Letohrádek se zahradou v oblasti Rijeke Dubrovačke s. 116
(foto archiv autorky)
Obr. 30 Neptunova fontána v Arboretu v Trstenu s. 117
(foto archiv autorky)
Obr. 31 Zděný severní pás dubrovnického opevnění s. 118
(foto archiv autorky)
Obr. 32 Lovrijenac s. 118
(foto archiv autorky)
Obr. 33 Stradun s. 119
(foto archiv autorky)
Obr. 34 Františkánský klášter s. 119
(foto archiv autorky)
Obr. 35 Divona s. 120
(foto archiv autorky)
Obr. 36 Interiér Knížecího paláce s. 120
(Travirka, A.: *Dubrovnik.* Dubrovnik, Forum 1998, s. 37)
Obr. 37 Knížecí palác – sídlo dubrovnického knížete s. 121
(foto archiv autorky)
Obr. 38 Knížecí lože s. 121
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 39 Atrium paláce s. 121
(foto archiv autorky)
Obr. 40 Dubrovnická barokní katedrála s. 122
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 41 Průčelí katedrály s. 122
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 42 Barokní interiér městského paláce s rokokovou štukaturou s. 123
(Horvat- Levaj, K.: *Barokne palače u Dubrovniku.* Dubrovnik, HAZU 2001, s. 79)

Obr. 43 Barokní strop paláce Vlaićů s. 124
(ibid., s. 81)
Obr. 44 Barokní freskový strop paláce Vlaićů s. 124
(ibid., s. 82)
Obr. 45 Interiér Dubrovnické katedrály s. 125
(foto archiv autorky)
Obr. 46 Oltář sv. Jana Nepomuckého s. 125
(foto archiv autorky)
Obr. 47 Barokní jezuitské schodiště s. 126
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 48 Knížecí tóga s. 128
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 49 Oděv hodnostáře s. 129
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 50 Šlechtický oblek s. 129
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 51 Dubrovnický prsljuk s. 129
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 52 Raguská svila s. 129
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 53 Příbor z 18. století s. 131
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 54 Raguské lahve ze 16. století s. 132
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 55 Dubrovnický pohár ze 16. století s. 133
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 56 Diplomatická šifra Republiky s. 136
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 57 Konzulární listina s. 137
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 58 Diplomatická listina s erby Republiky a sv. Vlahem s. 137
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 59 Sveti Vlaho s. 144
(Ivančević, R.: *Umjetničko blago Hrvatske.* Zagreb, Motovun 1993, s. 51)
Obr. 60 Vlajka Ragusy se svatým Blažejem s. 148
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 61 Iluminační umění s. 149
(Ivančević, R.: *Umjetničko blago Hrvatske.* Zagreb, Motovun 1993, s. 64)
Obr. 62 Oltářní obraz Lovra Dobričeviće s. 150
(ibid., s. 75)
Obr. 63 „Navještenje" (Zvěstování) s. 151
(ibid., s. 68)
Obr. 64 Triptych Mihajla Hamziće s. 151
(ibid., s. 69)
Obr. 65 Tizian „Svatá Magdaléna se sv. Vlahem" s. 152
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)

Obr. 66 Nástěnné malby barokního interiéru paláce Vlaićů s. 152
(Horvat- Levaj, K.: *Barokne palače u Dubrovniku.* Dubrovnik, HAZU 2001, s. 110)
Obr. 67 L. a P. Petrovićové „Pieta" s. 153
(foto archiv autorky)
Obr. 68 Reliéfy hlavic sloupů Knížecího paláce s. 154
(foto archiv autorky)
Obr. 69 Detail městské kašny s. 154
(foto archiv autorky)
Obr. 70 Interiér domu Marina Držiće s. 156
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 71 Fiori di Zuzori s. 156
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 72 Ruđer Bošković s. 161
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 73 Dubrovnická harfa z roku 1790 s. 163
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 74 Klavír v Knížecím paláci z 18. století s. 163
(foto dostupné z <http://www.mdc.hr/dubrovnik/hr/>)
Obr. 75 Konavovský mužský kroj s. 166
(foto – zdroj archivní pohlednice z roku 1925)
Obr. 76 Ženský kroj z počátku 19. století s. 166
(foto - zdroj archivní pohlednice z roku 1919)
Obr. 77 Editio princeps s. 168
(Frangeš, I.: *Povijest hrvatske književnosti.* Zagreb, Matica hrvatska 1987, s. 22)
Obr. 78 Mapa čakavštiny s. 174
(Jelčić, D.: *Povijest hrvatske književnosti.* Zagreb, Naklada Pavičić 1997, s. 165)
Obr. 79 Mapa kajkavštiny s. 175
(ibid., s. 178)
Obr. 80 Oblast štokavského dialektu s. 176
(ibid., s. 182)
Obr. 81 Mapa ilyrských provincií s. 182
(kol. autorů: *Dějiny jihoslovanských zemí.* Praha, NLN 1998, s. 211)
Obr. 82 Vojenská hranice roku 1866 s. 189
(ibid., s. 264)
Obr. 83 Socialistická Jugoslávie s. 191
(ibid., s. 497)
Obr. 84 Národnostní mapa Jugoslávie (1981) s. 192
(ibid., s. 542)
Obr. 85 Plachetnice (bark) Eber s. 194
(Luetić, J.: *O pomorstvu Dubrovačke Republike.* Dubrovnik 1959, s. 121)
Obr. 86 Paroloď Dubrovnik s. 195
(ibid., s. 128)
Obr. 87 Replika galeony (2005) s. 195
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)

Obr. 88 Útok na Dubrovník r. 1992 s. 197
(Travirka, A.: *Dubrovnik.* Dubrovnik, Forum 1998, s. 87)
Obr. 89 Vlaho Bukovac „Alegorie malířství" s. 203
(Zidić, I.: *Vlaho Bukovac.* Zagreb, Moderna galerija 2000, s. 1)
Obr. 90 Pohled na zástavbu za městskými hradbami s. 207
(foto archiv autorky)
Obr. 91 Dubrovník roku 1958 s. 208
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 92 Pomník I. Gunduliće do Ivana Rendiće s. 209
(foto – zdroj archivní pohlednice z roku 1932)
Obr. 93 Vlaho Bukovac „Mladá patricijka" s. 210
(Zidić, I.: *Vlaho Bukovac.* Zagreb, Moderna galerija 2000, s. 37)
Obr. 94 Celestin Medović „Bakanálie" s. 211
(kol. autorů: *Enciklopedija likovnih umjetnosti.* Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1959-1966, s. 285)
Obr. 95 Celestin Medović „Korunovace Ladislava Neapolského" s. 211
(ibid., s. 285)
Obr. 96 Ivo Dulčić „Ples" s. 212
(ibid., s. 96)
Obr. 97 Ignjat Job „Santa Maria" s. 212
(ibid., s. 157)
Obr. 98 Marko Rašica „Velká kašna" s. 213
(ibid., s. 435)
Obr. 99 Antun Masle „Nevěsta" s. 214
(ibid., s. 243)
Obr. 100 Dubrovník v době občanské války s. 216
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 101 Đure Pulitika „Dubrovnická krajina" s. 216
(kol. autorů: *Enciklopedija likovnih umejtnosti.* Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1959-1966, s. 389)
Obr. 102 Đure Pulitika „Dubrovnické zahrady" s. 216
(ibid., s. 390)
Obr. 103 Lukša Peko „Motiv z Dalmácie" s. 217
(foto dostupné z <http://www.humanitarna-zaklada.hr/autori>)
Obr. 104 Josip Škerlj „Vítr" s. 217
(foto dostupné z <http://www.humanitarna-zaklada.hr/autori>)
Obr. 105 Luko Paljetak s. 218
(foto archiv autorky)
Obr. 106 Slavnostní zahájení Dubrovnických letních her s. 219
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik-festival.hr>)
Obr. 107 Folklórní soubor Linđo s. 219
(foto archiv autorky)
Obr. 108 Krapinský symbol s. 227
(foto dostupné z <http://public.carnet.hr/tz_krapina/krapina1.htm>)
Obr. 109 Moravští Chorvaté s. 230
(foto dostupné z <http://gajdy.cz>)

Obr. 110 Mauzoleum rodiny Račić (Cavtat) *s. 244*
(foto archiv autorky)
Obr. 111 Boka Kotorská *s. 245*
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 112 Kupari *s. 249*
(foto dostupné z <http://www.dubrovnik.hr>)
Obr. 113 Jaroslav Čermák „Dalmatská svatba" (NG Praha) *s. 250*
(foto dostupné z <http://www.marek.unas.cz/Cermak/>)
Obr. 114 Vlaho Bukovac „Divan" (nejkrásnější česká známka roku 2002) *s. 252*
(foto dostupné z <http://www.tomfijala.cz/CR19932002>)
Obr. 115 Ukázka krajanského tisku *s. 254*
(foto archiv autorky)

Seznam literatury

Banac, I.: *Dubrovački eseji.* Dubrovnik, Matica hrvatska 1992.

Barac, A.: *Jugoslavenska književnost.* Zagreb, Matica hrvatska 1963.

Batušić, N.: *Povijest hrvatskog kazališta.* Zagreb, Školska knjiga 1978.

Benc-Bošković, K.: *Narodna nošnja Dubrovačkog primorja.* Zagreb, KPSH 1987.

Beritić, L: *Urbanistički razvitak Dubrovnika.* Beograd, JAZU 1953.

Bersa, J.: *Dubrovačke slike i prilike.* Zagreb, Matica hrvatska 1941.

Bogišić, R.: *O hrvatskim starim pjesnicima.* Zagreb, Matica hrvatska 1968.

Bogišić, R.: *Tragovima starih.* Split, Književni krug 1987.

Bogišić, R.: *Nikola Nalješković.* Zagreb, JAZU 1971.

Bogišić, R.: *Književne rasprave i eseji.* Split, Čakavski sabor 1979.

Bogišić, R.: *Marin Držić sam na putu.* Zagreb, HAZU 1996.

Bošković-Stulli, M.: *Priče i pričanje.* Zagreb, Matica hrvatska 1997.

Bošnjak, M.: *Dubrovačko pomorstvo u književnosti.* Dubrovnik, HAZU 1952.

Bošnjaková, J., Pičuljan, Z.: *Prvních deset chorvatských let.* Praha, NLN 2002.

Broman, Z.: *Dubrovnická vidění.* Hranice, Josef Hladký 1934.

Burckhardt, J.: *Úvahy o světových dějinách.* Olomouc, Votobia 1996.

Budak, N.: *Etnogeneza Hrvata.* Zagreb, Matica hrvatska 1995.

Burke, P.: *Italská renesance.* Praha, Mladá fronta 1996.

Čapo, J.: *Sezonske varijacije vjenčanih.* Zagreb, HAZU 1993.

Černý, V.: *Kéž hoří popel můj.* Praha, Mladá fronta 1979.

Črnja, Z.: *Kulturna historija Hrvatske.* Zagreb, Epoha 1964.

Ćosić, S.: *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.).* Dubrovnik, HAZU 1999.

Damjanović, S.: *Hrvatsko književno srednjovjekovlje.* Zagreb, Erasmus 1994.

Diversis, F.: *Opis Dubrovnika.* Dubrovnik, HAZU 1983.

Držić, M.: *Djela.* PSHK. Zagreb, Matica hrvatska 1979.

Đurić, V. J.: *Dubrovačka slikarska škola.* Beograd, JAZU 1964.

Fališevac, D.: *Hrvatska srednjovjekovna proza.* Zagreb, Hrvatsko filološko društvo 1980.

Fališevac, D.: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu.* Zagreb, JAZU 1978.

Fališevac D.: *Kaliopin vrt.* Zagreb, Književni krug 1997.

Filipović, I.: *Kratka povijest književnosti hrvatske i srpske.* Zagreb, JAZU 1975.

Fisković, C.: *Prvi poznati dubrovački graditelji.* Zagreb, JAZU 1955.

Fisković, C.: *Kultura dubrovačkog ladanja.* Split, JAZU 1966.

Foretić, M.: *Ivan Gundulić i njegovo djelo.* Dubrovnik, Dubrovački muzej 1989.

Foretić, V.: *Povijest Dubrovnika do 1808. 1. dio.* Zagreb, Matica hrvatska 1980.

Foretić, V.: *Povijest Dubrovnika do 1808. 2. dio.* Zagreb, Matica hrvatska 1980.

Foretić, V.: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti.* Split, Književni krug 2001.

Frangeš, I.: *Povijest hrvatske književnosti.* Zagreb, Matica hrvatska 1987.

Franičević, M.: *Povijest hrvatske renesansne književnosti.*Zagreb, Školska knjiga 1983.

Gavazzi, M.: *Baština hrvatskoga sela.* Zagreb, Otvoreno sveučilište 1991.

Grujić, N.: *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja.* Zagreb, Matica hrvatska 1991.

Hečimović, B.: *Antologija hrvatske drame II.* Zagreb, Znanje 1988.

Horvat, J.: *Kultura Hrvata kroz 1000 godina.* Zagreb, Globus 1980.

Horvat, J.: *Politička povijest Hrvatske.* Zagreb, August Cesarec 1990.

Horvat- Levaj, K.: *Barokne palače u Dubrovniku.* Dubrovnik, HAZU 2001.

Ivančević, R.: *Umjetničko blago Hrvatske.* Zagreb, Motovun 1993.

Ivelja- Dalmatin, A.: *Dubrovnik.* Zagreb, Turistička naklada 2000.

Janáček, J.: *Ženy české renesance.* Praha, Československý spisovatel 1976.

Janeković – Römer, Z.: *Okvir slobode.* Dubrovnik, HAZU 1999.

Janeković – Römer, Z.: *Rod i grad.* Dubrovnik, HAZU 1994.

Jelčić, D.: *Povijest hrvatske književnosti.* Zagreb, Naklada Pavičić 1997.

Jireček, K.: *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka.* Dubrovnik 1915.

Karaman, L.: *Umjetnost u Dalmaciji: XV. i XVI. vijek.* Zagreb, Matica hrvatska 1933.

Karpatský, D.: *Lahůdky od Jadranu.* Praha, NLN 2002.

Karpatský, D., *Půl tisíciletí česko-chorvatských literárních vztahů.* Praha 2002

Klaić, N.: *Povijest Hrvata u srednjem vijeku.* Zagreb, Globus 1990.

kol. autorů: *Dějiny jihoslovanských zemí.* Praha, NLN 1998.

kol. autorů: *Dějiny Rakouska.* Praha, NLN 2002.

kol. autorů: *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture.* Zagreb, Školska knjiga 1980.

kol. autorů: *Enciklopedija likovnih umejtnosti.* Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1959-1966.

kol. autorů: *Enciklopedija Jugoslavije.* Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1954-1971.

kol. autorů: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća.* Zagreb, HAZU 1991.

kol. autorů: *Malý chorvatsko-český biografický slovník.* Praha, NLN 2002.

kol. autorů: *Povijest hrvatske književnosti srednjega vijeka.* Zagreb, HAZU 1975.

kol. autorů: *Slovník spisovatelů Jugoslávie.* Praha, Odeon 1979.

kol. autorů: *Zlatá kniha Slovanské riviéry.* Praha, Jaroslav Fencl 1926.

kol. autorů: *Zbornik Nikše Ranjine.* Zagreb, Matica hrvatska 2000.

kol. autorů: *Zbornik radova o M. Držiću.* Zagreb, HAZU 1969.

Kolumbić, N.: *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma.* Zagreb, Matica hrvatska 1980.

Kombol, M.: *D. Ranjina i talijanski petrarkisti.* Zagreb 1932.

Kombol, M.: *Gundulić u hrvatskoj književnosti.* Zagreb 1938.

Kotruljević, B.: *O trgovini i o savršenu trgovcu.* Zagreb, JAZU 1985.

Krákorová D., Komatović, A.: *Balkánská kuchyně.* Praha, Grada 2002.

Kravar, Z.: *Najstarija hrvatska ljubavna lirika.* Dubrovnik, Matica hrvatska 1995.

Krivonosić, S.: *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene.* Dubrovnik, JAZU 1990.

Krizman, B.: *Diplomati i konzuli.* Zagreb, IBI 1957.

Kružić-Uchytil, V.: *Vlaho Bukovac - život i djelo: 1855.-1920.* Zagreb, Globus 2005.

Kubalík, J.: *Zápas o pojetí církve.* Praha, Zvon 1992.

Kvapil, M.: *Hrvatska književnost 1895-1914. Hrvatska moderna.* Praha, UK 1977.

Kvapil, M.: *Miscelanea Slavica Litteraria.* Praha, Euroslavica 1997.

Lenderová, M.: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století.* Praha, Karolinum 2002.

Livi Bacci, M.: *Populace v evropské historii.* Praha, NLN 2003.

Lonza, N.: *Pod plaštem pravde.* Dubrovnik, HAZU 1997.

Luetić, J.: *O državnoj zastavi Dubrovačke Republike.* Zadar 1967.

Luetić, J.: *O pomorstvu Dubrovačke Republike.* Dubrovnik 1959.

Luetić, J.: *Brodari i pomorci Dubrovačke Republike.* Zagreb, Matica hrvatska 1997.

Lučić, J.: *Povijest Dubrovnika od VII stoljeća do godine 1205.* Zagreb, JAZU 1973.

Lučić, J.: *Dubrovačke teme.* Zagreb, Matica hrvatska 1991.

Lučić, J.: *Pomorci Dubrovačke Republike.* Zagreb, Matica hrvatska 1999.

Máchal, J.: *Slovanské literatury I., II., III.* Praha, Matice česká 1922-1929.

Marjanović-Radica, D.: *Dalmatinska kuhinja.* Split, Mineto komerce 2004.

Marković, Z.: *Pjesnikinje starog Dubrovnika.* Zagreb, JAZU 1970.

Martinková, V.: *Teorie literatury I-IV.* Praha, Tripolia 2000.

Matušek, J.: *Češi v Chorvatsku.* Daruvar, Jednota 1994.

Matvejević, P.: *Breviář Středomoří.* Praha, NLN 2002.

Medini, M.: *Dubrovnik Gučetića.* Beograd, JAZU 1953.

Medini, M.: *Starine dubrovačke.* Dubrovnik 1935.

Mimica, B.: *Numizmatička povijest Dubrovnika.* Dubrovnik, HAZU 1994.

Mitić, I.: *O konzularnoj službi Dubrovačke republike.* Zagreb 1962.

Moguš, M.: *Povijest hrvatskoga književnoga jezika.* Zagreb, Globus 1993.

Muljačić, Ž.: *O imenu grada Dubrovnika.* Zadar 1962.

Nedvědová, M. – Hiršal, J.: *Dubrovnická renesanční poezie.* Praha, SNKLU 1964.

Ničetić, A.: *Povijest dubrovačke luke.* Dubrovnik, HAZU 1996.

Novak, G.: *Povijest Dubrovnika.* Zagreb, JAZU 1972.

Novak, G.: *Prošlost Dalmacije. Knjiga prva.* Split, Marjan tisak 2004.

Novak, G.: *Prošlost Dalmacije. Knjiga druga.* Split, Marjan tisak 2004.

Novak, M.: *Politika Dubrovčana.* Zagreb 1971.

Otis-Cour, L.: *Rozkoš a láska. Dějiny partnerských vztahů ve středověku.* Praha, Vyšehrad 2002.

Paljetak, L.: *Hrvatske teme.* Dubrovnik, Matica hrvatska 1999.

Pavić, A.: *Historija dubrovačke drame.* Zagreb 1871.

Pavličević, D.: *Moravski Hrvati. Povijest - život – kultura.* Zagreb, HSN 1994.

Pavlović, D.: *Dubrovačka poezija.* Beograd, Prosveta 1963.

Peković, Ž.: *Dubrovnik: nastanak i razvoj srednjovjekovnoga grada.* Split, MHAS 1998.

Perić, I.: *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici.* Dubrovnik, JAZU 1983.

Perić-Miović, V.: *Na razmeđu.* Dubrovnik, HAZU 1996.

Perić-Miović, V.: *Osmansko carstvo i Dubrovačka Republika.* Dubrovnik, HAZU 2001.

Petković, M. A.: *Dubrovačke maskerate.* Beograd, Naučna knjiga 1950.

Petricioli, I.: *Tragom srednjovjekovnih umjetnika.* Zagreb, DPUH 1983.

Petrů, E.: *Úvod do studia literární vědy.* Olomouc, Rubico 2000.

Pospíšil, I., Zelenka, M.: *Jihoslovanské literatury v českém prostředí.* Brno, Masarykova univerzita 1999.

Prelog, M.: *Studije o hrvatskoj umjetnosti.* Zagreb, Institut za povijest umjetnosti 1999.

Prosperov Novak, S.: *Dubrovački eseji i zapisi.* Dubrovnik, Centar za društvene djelatnosti omladine 1975.

Prosperov Novak, S.: *Dubrovnik iznova.* Dubrovnik, Liber 1987.

Prosperov Novak, S.: *Povijest hrvatske književnosti.* Zagreb, Izdanja Antibarbarus 1996.

Rapacka, J.: *Rzeczpospolita Dubrownicka.* Warszawa, Ksiazka i Wiedza 1977.

Ravančić, G.: *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika.* Zagreb, Dom i svijet 2001.

Rešetar, M.: *Dubrovačka numizmatika.* Sremski Karlovci, SKANU 1924-1925.

Rešetar, M.: *Jezik Marina Držića.* Zagreb 1934.

Rešetar, M.: *Najstariji dubrovački govor.* Beograd 1951.

Roller, D.: *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću.* Zagreb, JAZU 1951.

Samardžija, M., Selak, A.: *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti*, Zagreb, Pergamena 2001.

Sorkočević, J.: *O ribama i školjkašima Dubrovačkog kraja.* Zagreb, Dom i svijet 2000.

Stipčević, E.: *Hrvatska glazba.* Zagreb, Školska knjiga 1997.

Stojan, S.: *Anica Bošković.* Dubrovnik, HAZU 1999.

Stojan, S.: *Priče iz starog Dubrovnika.* Dubrovnik, Matica hrvatska 1996.

Stojan, S.: *Ženska posluga kao tema starih hrvatskih pisaca.* Dubrovnik, Vlado Gotovac 2004.

Stojan, S.: *U salonu Marije Giorgi Bona.* Dubrovnik, HAZU 1996.

Stojan, S.: *Vjerenice i nevjernice.* Zagreb-Dubrovnik, HAZU 2003.

Stulli, B.: *Povijest Dubrovačke Republike,* Dubrovnik, HAZU 1989.

Stulli, B.: *Židovi u Dubrovniku.* Zagreb, Jevrejska općina 1989.

Sýkorová, S.: *Pet stoljeća hrvatske knjige u Češkoj.* Zagreb, NSK 2000.

Šišić, F.: *Pregled povijesti hrvatskog naroda.* Zagreb, Matica hrvatska 1962.

Travirka, A.: *Dubrovnik.* Dubrovnik, Forum 1998.

Večerka, R.: *Slovanské počátky české knižní vzdělanosti.* Praha, SPN 1963.

Vekarić, N.: *Vrijeme ženidbe i ritam poroda.* Zagreb-Dubrovnik, HAZU 2000.

Vereš, T.: *Sveti Vlaho i Dubrovnik.* Zagreb, Nova stvarnost 1998.

Vojnović, I.: *Dubrovnická trilogie.* Praha, SNKLHU 1960.

Vojnović, L.: *Pad Dubrovnika.* Zagreb 1908.

Vončina, J.: *Analiza starih hrvatskih pisaca.* Split, Književni krug 1977.

Vončina, J.: *Jezična baština.* Split, Književni krug 1998.

Weithmann, M. W.: *Balkán: 2 000 let mezi Východem a Západem.* Praha, Vyšehrad 1996.

Wertheimer-Baletić, A.: *Demografija: Stanovništvo i ekonomski razvitak.* Zagreb, Informator 1982.

Zidić, I.: *Vlaho Bukovac.* Zagreb, Moderna galerija 2000.

Žáček, V.: *Dějiny Jugoslávie.* Praha, Academia 1970.

Žáček, V.: *Češi a Jihoslované v minulosti.* Praha, Academia 1975.

Županović, L.: *Stoljeća hrvatske glazbe.* Zagreb, Školska knjiga 1980.